

# Estudi sobre el matriarcalisme català (2n tom)

## B) LA DONA EN LA FAMÍLIA VALENCIANOPARLANT.

En relació amb el tema de la dona en la família catalanoparlant, en l'entrada ***"Els meus avis el Magí de les cabres i la Rosa de Cal Palatí"***

(<https://caminadesdelsdimecres.wordpress.com/2023/10/06/els-meus-avis-el-magi-de-les-cabres-i-la-rosa-de-cal-palati>), publicada en la web ***"El Gegant de la Porra 2"*** el 6 d'octubre del 2023, podem llegir sobre un matrimoni nascut en el darrer quart del segle XIX. Així, el marit (Magí Sendra i Bartolí) fou nat en 1885; i la dona (Rosa Martí i Esplugas), en 1886. Sobre la dona, comenta que *"L'àvia, quan es va casar, va anar a viure a Sant Magí de Brufaganya i, al cap d'uns anys, el rector li va proposar portar l'hostal. L'àvia, a més, era la cuinera de l'hostal (l'hostal estava situat a la primera casa a la Plaça de l'Església)".* En primer lloc, direm que Sant Magí de Brufaganya és en el terme municipal de Pontils (en la comarca catalana Conca de Barberà).

Per tant, la dona a més de fer de cap d'un lloc de pas i, igualment, de petita empresa, fou la persona en qui confià el capellà, per a aquella funció.

És més, tot seguit, copsem que *"Era una gran cuinera. A Vilanova, quan teníem les cabres, s'encarregava de vendre'n la llet (...). L'àvia també tenia cura dels animals que teníem: gallines, ànecs, conills i porcs. Recordo que, quan anava amb el pare a la vinya, ella recollia les herbes amb un sac pels conills, també una herba anomenada cuscunilla, que ens la menjàvem amb les amanides"*.

Un poc després, captem el paper que Rosa *"de Cal Palatí"* feia en la transmissió de la cultura tradicional (tasca que, majoritàriament, desenvolupen les dones), àdhuc, de les que podrien ser eròtiques (ací, amb el conegut rector de Vallfogona, 1582-1623, qui n'aportà a la literatura catalana): *"L'àvia sí que la recordo bé. Era una bona dona i sempre m'explicava contes i llegendes d'aquelles terres amb una guineu i amb un llop de protagonistes, on el que sempre sortia malparat era el llop"*, és a dir, en què el personatge femení ix guanyant (tret en nexa amb la tradició vernacla en terres catalanoparlants).

A banda, la padrina *"També explicava històries, anècdotes i llegendes del Rector de Vallfogona, les quals, segurament, havia escoltat dels visitants que passaven per l'hostal"* i addueix *"També recordo que, quan nevava, l'àvia posava neu amb oli amb uns pots i deia que eren per les cremades; també tenia una pomada de serp que servia*

*per a moltes coses. "En aquells indrets, a les masies, feien els medicaments amb herbes, oli, esperit i serps". I, així, el paper de remeier (bé en la casa, bé, possiblement, a nivell del poble o més) estava en mans de dones. No obstant això, cal dir que, en l'inici de l'entrada, el narrador plasma que l'avi, a més de pastor, "també tenia certa cura dels animals i de les persones, els posava bé els ossos, curava l'espallat, l'esquinç i altres problemes deguts als cops". En relació amb aquesta entrada, el 29 de novembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (nascut en 1929) ens envià un correu electrònic en què deia "Bon dia i bon cap de setmana, Lluís,*

*M'encanten aquestes històries que vas penjant, encara que algunes no les puc comentar, però sempre m'interessen molt. Avui, aquesta de l'àvia de Sant Martí de la Brufaganya l'he trobada molt atractiva i m'ha fet venir a la memòria moltes de les coses viscudes personalment, Lluís.*

*Recordo els pastors del poble, que tenien una certa fama fama de 'curanderos', especialment, de les fractures. Recordo el meu pare, que ens curava les angines a través dels canells, segons el costat que teníem l'angina; ens curava d'espallat', fent una certa maniobra asseguts en una cadira i posant-nos d'esquena a la seva esquena, sacsejant-nos repetidament.*

*I el meu germà i jo, em fa l'efecte que ja ho he dit alguna vegada, com que érem bessons, teníem unes virtuts terapèutiques per a guarir persones i animals.*

*Ai, Senyor, com han canviat les coses.*

*Una forta abraçada!!!!".*

Una altra entrada en què es tracta sobre la dona (però junt amb el marit) en la família catalanoparlant i, a més, partint de mitjan segle XIX, és **"Històries dels meus cinquens avis"** (<https://davidgomezdemora.blogspot.com/2018/07/histories-dels-meus-cinquens-avis.html>), del cronista David Gómez de Mora i plasmada en **"Blog personal de David Gómez de Mora"**, a què accedirem el 28 d'agost del 2024 i que fou publicada el 28 de juliol del 2018. Així, amb lleugers retocs, posa "Peníscola, estiu de l'any 1843. En una casa (...), vivia la senyora Gabriela Guzmán i Ripollés. Gabriela estava casada amb qui va ser el seu primer marit, Agustín Bayarri i Martorell (...). Agustín era un pagès ben posicionat, que treballava la terra heretada que li havien deixat els seus ancestres. Gabriela era una dona conservadora i tradicional. Desconec si tenia molt o poc caràcter, però, amb el tema dels diners, segurament era molt estricta, doncs l'havien educat de manera que sabera valorar l'esforç que suposava guanyar-se el pa de cada dia. Durant bona part de la temporada, ajudava en el camp, a més de realitzar l'àrdua tasca d'educar als seus fills".

Per tant, parlem de Peníscola, una vila valenciana de la comarca del Baix Maestrat i a pocs quilòmetres de Catalunya, on la dona, no sols administrava els diners, sinó que, igualment, s'encarregava de l'educació dels fills.

En acabant, el cronista, sense embuts, vincula l'estil de vida dels seus avantpassats amb el matriarcalista, detall que enllaça amb altres escrits de diferents fonts d'Internet (bé en blogs o en webs personals, bé en articles de butlletins, bé en revistes...): *“En aquella casa, imperava moltes vegades un model d'organització que s'acostava més al matriarcat, doncs Gabriela, com quasi totes les senyores de Peníscola, abans de casar, va visitar al notari, acompanyada pels seus pares, per a declarar aquells dots o béns que anava a incorporar per a la seua futura descendència i que li donaven una autoritat igual o, inclòs, més gran que la del seu home a l'hora de prendre decisions dins de la seua llar”*.

En aquest sentit, ma mare, a vegades, m'ha comentat que, el fet que la seua àvia Consuelo (la paterna, nascuda en 1878) fes alguns dinerets com a resultat dels fesols que venia en la ciutat de València, li atorgava més llibertat en la seua vida, encara que fos una dona molt servicial i disposada a fer costat a qui ella consideràs que necessitava ajuda.

Afegirem que David Gómez de Mora addueix que *“El pare de Gabriel es deia Pedro, era mariner i l'únic dels seus germans que, a banda, treballava la terra, probablement, perquè va ser l'agraciat en heretar el patrimoni rústic, i que es realitzava mitjançant un costum ancestral que recordava moltíssim a la figura jurídica de l'hereuatge. Pedro i la seua família tenien una flotilla, que els reportava bastants ingressos, motiu pel qual eren dels pescadors més acomodats que hi havia aleshores en la localitat. Però Pedro va fer una cosa poc habitual: va casar amb una dona que vivia fora de la roca, es deia Josefa María, de cognom Ripollés, i era natural de Cincorres. Què havia portat, a aquell home, casar-se amb una senyora d'un lloc tan allunyat? Allò era un fet molt impropï d'una societat tan localista com la que existia en la Peníscola de mitjan del segle XIX...*

*David Gómez de Mora”*.

Quant al detall de casar-se amb una dona que visqués lluny de la localitat (ací, de Cincorres, de la comarca valenciana dels Ports) és cert que no era comú en aquella època com tampoc no ho era anar més enllà d'uns cinquanta quilòmetres (o un poc més) d'on se solia residir, llevat que, com ara, ho fessen els jòvens amb motiu del servici militar.

Finalment, cal dir que aquesta tendència al localisme connecta amb el matriarcalisme i, de pas, amb el sentiment de pertinença a la terra, però no ho fa amb l'elitisme (una de

les línies que més facilita el desarrelament, puix que sol desconsiderar molt lo que té a veure amb la cultura rural i, sovint, es decanta pel cosmopolitisme).

Una altra entrada en què es parla sobre el paper d'una dona nascuda en el segle XIX és ***“Cent anys de records de Santa Coloma de Queralt”***

(<https://core.ac.uk/download/pdf/39135378.pdf>), un escrit de Maria Rosa Boladeras i Calaf publicat per ***“RACO”*** i en què també es fa al·lusió a altres generacions i al sentiment de pertinença a la terra. Així, comença dient *“El meu padrí matern va néixer l'any 1892 i la meva padrina l'any 1894. La padrina m'explicava que, de molt petita, anava a col·legi. En una ocasió, van fer una festa (això devia ser cap als anys 1901-1902) i ella va recitar un poema, un fragment del qual deia així:*

*De les regions espanyoles  
La més rica i estimada  
És la de tots coneguda  
Per la terra catalana.*

*Dels Pirineus on comença  
Allà a la muntanya de Franca  
Fins al Regne de València  
Estén sos rius i muntanyes.*

*A Llevant té la marina  
Que li dona tanta fama  
Pels seus ports des de Roses  
A Sant Carles de la Ràpita” (p. 15).*

Més avant, indica que, *“quan es van casar, entre ella i el padrí, anaven tirant molt justet (...).*

*El padrí era un pagès (i cisteller) enamorat de la nostra terra, molt treballador, poeta desconegut del seu temps. Totes les poesies les feia en la nostra llengua. Jo no sé com s'ho feia, però tot li sortia en vers. Al llarg de la seva vida, en va fer més de cent, i no exagero. Tenia una memòria prodigiosa. Les recordava totes” (p. 16).*

Com podem veure, tant la padrina com el marit, reflectien el sentiment esmentat (com ara, en la llengua o, fins i tot, fent poemes que tracten sobre Catalunya), el qual captaria l'autora.

En un altre passatge de l'escrit, ***“Els anys van passant...”***, plasma *“i les coses van canviant. El comerç es va anar desenvolupant. Els meus avis paterns tenien una botiga que encara avui existeix i l'avi anava a buscar la fruita i la verdura, junt amb el meu*

*pare, dos cops a la setmana. La meua àvia era una gran botiguera, segons m'han explicat"* (p. 22). Per tant, d'alguna manera, la dona, a banda d'emprenedora, és el pal de paller de la casa.

Al capdavant, Maria Rosa Boladeras i Calaf afeg que *"S'estan construint molts cases noves, el poble va creixent, que és el que tots volem. La gent se'n va però torna, ja que les seves arrels són d'aquí. Tots els forasters que vénen són ben rebuts i també ajuden a fer créixer el poble. Espero que les pròximes generacions segueixin millorant la nostra vila"* (p. 24).

Finalment, direm que, el 4 de desembre del 2024, Montserrat Cortadella ens envià un missatge en nexa amb aquest article: *"Així va ser en mooolts indrets: pagesia, ciutat..."*.

Un altre escrit que hem considerat interessant i, igualment, que enllaça amb dones que havien nascut en el mateix segle, és ***"El poble de Biniamar celebra els 107 anys de la padrina de Mallorca"***

(<https://www.dbalears.cat/balears/balears/2006/08/27/132074/el-poble-de-biniamar-celebra-els-107-anys-de-la-padrina-de-mallorca.html>), amb molts detalls que empiulen amb lo matriarcalista. Aparegué en el diari digital ***"dBalears"*** el 27 d'agost del 2006. Primerament, direm que Biniamar és un llogaret de Selva (en la comarca del Raiguer de Mallorca).

L'article posa *"El poble de Biniamar celebrà anit els 107 anys de la seva veïna Margalida Reus Bonafè, amb una missa i un sopar cuinat a moltes cases del poble per commemorar-ho. Margalida Reus és la dona més gran de Mallorca i, tot i la seva edat, conserva una salut de ferro. Aquesta fadrina puja la compra tots els dies per les dretes costes de Biniamar sense necessitat d'emprar ni tan sols el gaiato"*.

Entre els qui han pres part en la recerca sobre el matriarcalisme, ens han reflectit molts comentaris referents a dones catalanoparlants nascudes abans de 1920 i fortes. En eixe seny, com algunes vegades m'ha dit ma mare, qui passava dels huitanta anys, els passava, volent dir que, a voltes, hi havia qui n'aplegava als noranta... o més i, a banda, amb fortaleza física i amb espenta.

A continuació, exposa que, *"a ella, li agrada encara posar rentadores i netejar la seva habitació, a més de cuinar de tant en tant"*.

*Aquesta dona, que ha viscut tres segles i ha viatjat a França, València i Barcelona, fou una amant de la lectura i passà molts anys cuidant diferents familiars. 'Vaig haver de cuidar de ma mare, del meu pare i també d'un germà', diu resignada. (...) Pep, el nebot que ara viu amb ella, la defineix com la clàssica 'madona' mallorquina", això és, com la senyora ama (en terres valencianes) i com la mestressa (en Catalunya), qui mena en la*

família, fins al punt de determinar què farà el marit i què li permetrà, quan isca de casa (o en fer-ho tots dos).

El nebot també diu que *“Sempre li ha agradat comandar. Encara ara no deixa que ningú entri a la seva habitació per fer-la neta. De fet, a vegades, ella mateixa diu que és ella qui em cuida”*.

Finalment, l'article agrega que, *“Tot i així, cada dia rep la visita d'algun dels seus nombrosos nebots i, al poble, la coneix tothom, ja que sovint baixa a comprar”*.

Una altra entrada en nexa amb la dona en la família catalanoparlant és ***“Ja que no tinc àvia... ella sí que té néta”*** (<https://elmati.cat/ja-que-no-tinc-avia-ella-si-te-neta>), de Cristina Trias i publicada en ***“El Matí digital”*** en març del 2012. Primerament, posa que *“Ella va néixer un 8 de març. Avui faria 98 anys”* i que era forta i amb molta espenta. Així, l'autora comenta que *“va resistir la guerra, va resistir la postguerra (...). El seu tercer fill era la seva empresa.*

*L'àvia Pilar era una dona amb un caràcter fort, (...) una dona emprenedora, lluitadora, amb geni i ingeni, autoritària, dominant, intransigent, molt recta, molt noble i molt lleial”*. I, així, comparteix molts punts en comú amb moltes dones catalanoparlants del primer quart del segle XX.

Igualment, afegim que la padrina era, *“D'una honradesa envejable i una dolçor que només deixava entreveure si l'enganxaves en la seva intimitat”* i, *“Molt aficionada a fer ganxet, era capaç de fer un cobrellit de dos metres i mig amb una mostra de paper que no feia més de 10 cm.”* com també àgil.

A banda, l'àvia Pilar tenia bones mans i *“Els seus consells sempre van ser savis i jo no puc més que pensar que quina sort vaig tenir de tenir-la”*.

Més avant, Cristina Trias indica que la padrina era *“Dona, empresària, mare i muller a l'antiga... com podia no canviar? hauria hagut de posar aquests adjectius, ara? o potser només la constància, la perseverança, fortalesa, les ganes de tirar endavant, les ganes, sobretot, de poder tornar a fer de dona d'aquell temps, haurien estat suficients per mantenir en obert tota la dolçor”*.

Un altre article interessant i que té a veure amb el mateix tema és ***“La inspiració de les padrines”*** (<https://www.jornal.cat/opinio/38033/inspiracio-padrines-maria-grimalt>), de Maria Clara Grimalt Vert i publicat en el ***“Jornal.cat”*** el 27 de novembre del 2023. Així, escriu sobre les seues àvies (de la comarca catalana del Pallars Jussà) i, entre d'altres coses, posa que ***“em venen records que fan olor de valentia”*** com també que, arran de la bona avinença amb elles, *“anava forjant en mi uns valors i una manera de veure el món. Un amor que potser abraçava poc, però abrigava l'ànima.*

*(...) jo aprenia de la vostra generositat, de la vostra valentia, dels vostres somnis (...) i il·lusions. Aprenia a ser creativa, a tenir iniciativa, a regalar, a observar, a llegir, a cosir..."*

Un altre tret en línia amb el matriarcalisme, i que plasma Maria Clara Grimalt Vert, és que *"Organitzaven activitats per a la canalla. Quedaven els vespres per fer-la petar amb les veïnes a la fresca"*.

Ben avançat l'article, copsem que *"el que ens fa humans és això: el compartir"*.

En l'article ***"A l'àvia Mercè en el seu centenari"*** (<https://www.lopedris.cat/a-lavia-merce-seu-centenari-c5655>), publicat en el nombre 77 de ***"Lo Pedrís"***, un butlletí de Vilaplana (població de la comarca catalana del Baix Camp), captem el paper de les dones. Així, la néta Diana Juanpere, amb motiu del centenari de la padrina (en el 2019), escriu que *"La vida que van compartir l'àvia i l'avi i la família i el món que van crear va esdevenir (...) un paradís per nosaltres, els néts. Els estius a Vilaplana amb els avis eren, sobretot, quan érem petits i adolescents però encara avui, un espai de llibertat i de contacte amb la tradició que l'àvia i l'avi donaven forma amb converses, tendresa i jocs senzills que ens despertaven la curiositat i l'amor per aquesta terra"*. Cal dir que els adjectius que associa amb els avis apareixen en moltes fonts sobre cultures matriarcalistes i, a més, en comentaris relatius a dones nascudes abans de 1920.

Tot seguit, exposa festes i celebracions que feien en família, com ara, el tió (per Nadal), bunyols (per Setmana Santa), en l'hort, etc.. *"Però, sobretot, és el que hi hem vist i veiem el que avui prenem d'exemple per encarar la nostra vida d'adults: una vida tranquil·la, de feina diària, de contacte amb la terra, de distraccions modestes i una casa sempre alegre i amb gent que hi passa"*.

Igualment, la néta afig que, *"Amb l'àvia, compartim també moltes converses en què ens explica històries de la família i del poble, relats d'un passat proper que mantenen vius personatges, episodis, sensacions i experiències que configuren el nostre imaginari familiar"* i posa que *"Aquestes converses als matins al menjador, a les sobretaules llargues o als vespres a la fresca, aquí, a l'hort, ens fan apropar-nos també a la nena i la noia que l'àvia va ser, a les estones que passava amb la Padrina, als tombs pel poble que feia de joveneta amb les amigues"* com també a altres èpoques i a més persones. Per tant, la dona (Mercè) és la principal transmissora de la cultura tradicional.

En acabant, indica que la padrina és *"Una dona forta, que (...) va saber construir un entorn en el qual organitzar la feina i la família i educar els fills segons les seves conviccions. Dins d'aquest matriarcat (...), la Mercè va esdevenir l'àvia (...) lúcida, carinyosa, amant de la conversa, amb sentit de l'humor, patidora i amb un afany d'alimentar-nos constantment"*.

A banda, dirigint-se a l'àvia, Diana Juanpere addueix que la centenària està oberta a l'actualitat i, sobre el nexa que la Mercè té amb el poble i amb la terra (per exemple, en un poema que féu en 1933, i que fou publicat en el setmanari catequístic "**Revista L'Eixerit**"), *"ens transmet l'amor per Vilaplana i la seva gent. Gràcies per compartir amb nosaltres aquest amor que ja sentia de ben petita i que va plasmar en aquest bonic poema:*

#### **El MEU POBLE**

*El meu poble és molt petit,  
però també molt alegre.  
A l'hivern té moltes neus  
i a l'estiu els camps verdegens.*

*Per vora passa un riu  
on tota la gent hi renta,  
i a l'estiu tots hi anem  
a tocar l'aigüeta fresca.*

*Al poble de Vilaplana  
a l'hivern hi fa molt fred,  
i tothom s'amaga a casa  
vora el foc arrupidet.*

*Mercè Huguet (13 anys)*

*Capitana de les eixerides de Vilaplana".*

Un altre article en què apareix el tema de les dones i el paper que feien en la família és "**Homenatge a les dones**" (<https://www.horanova.cat/homenatge-a-les-dones>), de Marina Ramió i publicat en el periòdic "**Hora Nova**", de l'Alt Empordà, el 29 de maig del 2018. L'autora posa trets que hem trobat en alguns llibres, en entrades en blogs i en webs com també en comentaris relatius a dones nascudes abans de 1920: *"un article en homenatge a les dones que han format part de la meva família materna, des de la mare de la meva rebesàvia fins a la generació de la meva àvia".*

Entre d'altres coses, escriu *"Començo amb una dona que es deia Ignàcia Corominas Parolols. Era la mare de la meva rebesàvia, es va casar amb l'hereu del mas on vivim actualment, el pare de la meva rebesàvia, en Lluís Pujol Serra. Ella va néixer lluny de l'Alt Empordà, era filla de Sant Miquel de Campmajor. (...) Va tenir quatre fills. La segona, la meva rebesàvia, la Rosa, aquí el meu petit homenatge a la Ignàcia, que potser jo amb ella marco l'inici de la història de la meva família, ja que la Ignàcia va néixer al mateix poble que el meu pare i jo".*



Igualment, indica que *“La Rosa Pujol Corominas, la meva rebesàvia, era una dona que, per amor, va marxar a la Vajol a viure i allà va tenir els seus fills, però també sé que, per amor, va tornar a Boadella, al seu mas, a cuidar el seu pare; la gent del poble la coneixia com la Julianna. També sé que el seu pare li va fer la donació del mas on avui vivim: per ella, va ser un tresor, fou mare de cinc fills i sé que, igual que jo, va tenir inquietuds polítiques”*. Quant al tema de l’interés per la política, direm que, com ara, Pere Riutort, en la seua obra ***“Explanación de algunos aspectos de mi vida y mi trabajo en favor de la Cultura de nuestro Pueblo”***<sup>1</sup> (del 2018), posa *“Ma mare tenia molt de sentit de la política, més que mon pare; per això, quan es parla de drets de la dona, sempre pense en ma mare, en la seua intel·ligència i en la seua manera de viure, amb responsabilitat cristiana, d’amor als altres, quan estaven en situacions de necessitat. Això, insensiblement, m’ha portat a acceptar que **la intel·ligència i la capacitat de realització, de govern, no va unida a un sexe: és igualment de l’home i de la dona**”* (p. 151).

En acabant, Marina Ramió vincula la seua rebesàvia amb el fet de menar una associació, en aquest cas, un sindicat: *“Sé que va presidir el sindicat de l’oli que hi havia a Boadella i es va involucrar també en moviments polítics (...). Va ser mare, àvia i besàvia i, sobretot, una dona que va eclipsar-ho tot. Del meu rebesavi, sé molt poc: només sé que es deia Martí Suñer i que, encara avui, jo porto el seu cognom perquè era la rebesàvia la qui marcava els passos”*. Per consegüent, ens trobem amb un exemple més en què una dona és qui dirigeix, no sols la casa, sinó activitats socials.

Més avant, fa referència a una altra dona que empenya les regnes (ací, d’un mas), en lloc de fer-ho un home i, així, amb un fet, sovint, silenciats en grups feministes que, moltes vegades, recorren a lo que se sol dir *grans figures* (les quals, a més, en aquests ambients, són estrangeres, de fora de la península ibèrica, potser, per una mena d’exotisme): *“Ara seguiré amb una altra dona de la família, la meva besàvia Trinitat Duran Cantenys. Ella era la jove de la Rosa, l’admiro perquè va tenir dos fills que se li van morir de petits i, tot i així, encara va tenir dos fills més, i va treballar també com a pagesa. Va marcar un abans i un després en valentia, ella va ser important perquè va tirar endavant dos masos: un que era el del seu marit i un altre com a masovera”*. En acabant, addueix que es tractava d’una *“dona amb molt caràcter, que marcava perfil, va criar els seus fills i també la meva mare i tia”*.

---

<sup>1</sup> El títol de l’original és ***“Explanación de algunos aspectos de mi vida y mi trabajo en favor de la Cultura de nuestro Pueblo. Apartado A. del -Capítulo 1º: Introducción personal previa, especialmente referida a la sociedad del País Valenciano y a la Iglesia Católica Valenciana. Informe personal y comentarios realizados en 2008, actualizados y completados en 2011, 2012, 2016, 2017, 2018. Versión en lengua castellana”***. A partir d’ara, ***“Explanación de algunos aspectos de mi vida y mi trabajo en favor de la Cultura de nuestro Pueblo”***.

Finalment, en un altre passatge, Marina Ramió descriu sobre la seua àvia, *“la Maria Cantenys Pla, la iaia Maria, la iaia que em va començar a introduir a la Segona República i la Guerra Civil, també la iaia que em va parlar de la rebesàvia Rosa. De ben petita, ja m’acollia a passar vacances d’estiu a casa seva, la iaia va ser pagesa sempre i va tirar endavant: primer, el mas on vivia com a masovera i, després, el nostre mas. Ella em va explicar la seva història familiar i també em va introduir, sense saber-ho, el meu amor cap a la història familiar i la història del país”*. Com podem veure, altra vegada, és una dona (ací, una àvia) qui transmet la tradició familiar i el sentiment de pertinença a la terra junt amb el lligam a lo vernacle (en aquest article, a Catalunya).

Un altre escrit en nexa amb el paper de la dona entre els catalanoparlants és ***“L’àvia va néixer l’any 1922”*** (<https://blocs.xtec.cat/historiaoral/2008/10/10/lavia-va-neixer-lany-1922>), plasmat per Pau Montfuleda el 10 d’octubre del 2008 en la web ***“Història oral a Quart d’ESO”***, és a dir, en el quart curs de l’ensenyament secundari obligatori (15-16 anys) en Espanya. Així, posa que, *“Per a fer el treball d’història oral de l’àrea de socials, he escollit la meva àvia paterna, ja que aquest any farà 86 anys i volia escriure la seva història per a saber com es vivia antigament. Com que, a mi, m’interessen les èpoques passades, per a poder saber com es vivia antigament i poder observar l’evolució de les generacions al llarg de la història contemporània. (...) També aquest treball m’ha agradat fer-lo, ja que he tingut l’oportunitat de preguntar a la meva àvia tots els dubtes que tenia i passar una bona estona conversant juntament amb el meu pare, la meva àvia i el meu tiet. (...) he volgut mostrar la vida quotidiana de les persones corrents, sense mostrar grans curiositats i fet[s], ja que així es reflecteix la vida corrent de les persones”*.

Tot seguit, passa al punt ***“Introducció de l’entrevistada***

*La meva entrevistada va néixer el 1922 a Can Mastric, Ramió (Fogars)”*. En acabant, afegim com era la vida diària de la padrina i, a més, que anava a l’escola i que es dedicava a tasques del camp i amb animals domèstics.

Igualment, Pau Montfuleda reporta sobre alimentació, sobre els jocs que jugaven de xiquets i passa a l’afer del festeig i del matrimoni. Per exemple, *“La manera de relacionar-se homes i dones era molt diferent a l’actual. Fa uns seixanta anys, l’home es fixava en la noia i esperava un temps per anar-la coneixent més, fins que arribava el moment que ell li demanava per a sortir, però amb previ permís dels pares.*

*En el cas de la meva entrevistada, es van conèixer on treballava ella, una botiga que venien productes de confiteria i combustible, es van anar veient els diumenges i els dos junts anaven a ballar a les fires pròximes a la seva localitat. Van estar festejant durant quatre mesos i el dia 2 de desembre de 1949 es van casar. Els dos junts van tenir tres fills: dos barons i una noia”*. Com podem veure, la dona té la darrera paraula en si

accepta o no el possible nuvi. I, en al·lusió a com festejaven, coincideix amb cançons tradicionals i amb comentaris que ens han fet sobre dones nascudes abans de 1920 i, a més, de fills seus, sobretot, en els pobles.

Més avant, copsem el tema de la mort i el del bateig: *“Pel que fa als costums eclesiàstics, al morir-se el pare o la mare, els familiars més propers anaven dos anys de dol. En l’enterrament, l’home portava un llaç negre o crespó, el capellà anava amb dos escolans a buscar el mort i el doler portava el dol”* i, com ara, que, *“En el moment de batejar un nen acabat de néixer, la dona que assistia al part solia portar el nadó fins la pica on l’esperava el mossèn; si la família pagava, es tocaven un tipus de campanes especials per al moment. Els padrins tenien el dret de posar-li el nom: depenent del sexe, el padrí o la padrina triava el nom. Els nens solien ser batejats dos dies després de néixer”*. El motiu, com hem llegit en altres fonts (o com bé ens han dit), era per si el nounat moria prompte.

A banda, tracta el tema del vestit de l’home (i el de la dona) en les noces: *“Les parelles, quan es casaven, hi havia diferència en el color del vestit de la núvia: les núvies pobres es casaven de negre i les de les famílies riques es casaven vestides de blanc. La meva entrevistada em va explicar que, com que ella va dir que no es volia casar de negre, que si no es podia vestir de gris el dia del seu casament, ella no es casaria”*. Altra vegada, és la dona qui tria què vol i li ho accepten.

Després, plasma sobre sagraments i sobre l’assistència a missa: *“Els nens solien fer la confirmació amb cinc anys i la comunió amb vuit anys.*

*Cada diumenge anaven a missa, ja que, si no hi anaven, es veia mal vist per la resta de la gent que vivia al poble”*.

Finalment, Pau Montfuleda indica que *“Aquest treball m’ha agradat fer-lo, ja que així m’he pogut relacionar més amb la meva àvia i la meva família propera”*.

Una altra entrada en què apareix el tema de la dona en la família catalanoparlant és ***“Elegia dels Farriols (Ferriols) Homenatge als meus avis-padrins: Esteve i Elisa”*** (<https://tribusdelasegarra.cat/2024/06/06/elegia-dels-farriols-ferriols-homenatge-als-meus-avis-padrins-esteven-i-elisa>), escrita per Ricard Domingo el 15 de setembre del 2020 i publicada en la web ***“Tribus de la Segarra”***. Així, posa que *“Els Farriols, què són? Una casa pairal, records d’infantesa, dels avis (padrins), oncles, cosines. Records dels camps de blat, d’ordi, dels temps de sega, del batre, dels trills, del garbejar, de les tandes, de girar la batuda, del sol que semblava que queia foc, de records..., records i records.*

*La masia està situada al capdamunt d'un turó des d'on es veu tota la vall de l'incipient riu Gaià".*

Igualment, comenta que *"També la carretera que va a Sta. Coloma de Queralt. Els dilluns era, suposo que encara deu ser, mercat, aquell mercat de pagesia on anaven a vendre llurs mercaderies casolanes i fresques, fins i tot, vives, on el regateig era la norma, tant a la puja com a la baixa. Allà es trobaven parents, amics i coneguts de tota la comarca".* Sobre aquest tema, direm que hem trobat moltes fonts en què s'exposava sobre dones que, o bé anaven als mercats i exercien el seu paper comercial (no sols com a compradores), o bé, fins i tot, portaven petits comerços (sovint, familiars), en casa.

A més, afegim un tret molt comú en els Pobles matriarcalistes: la dona fa de pal de paller. Com a exemple, *"La Padrina era qui més vetllava per tot això. D'alguna manera, era l'ànima de ferro que cal per portar una masia com els Farriols. No ho va tenir fàcil; en aquelles èpoques, res era fàcil, però se'n sortia força bé, malgrat les circumstàncies adverses que li va tocar viure. Era una dona de ferro".*

En un altre passatge de l'escrit, plasma que *"En Pep es va quedar vidu i la padrina...*

*I la padrina es va quedar sola en el govern de la masia com única dona".* Aquest fet ve a dir que ella tenia molta espenta: no se sentia sola, ans emparada.

Quant a vivències del narrador (Ricard Domingo), indica que, *"a casa dels altres avis, on també em sentia molt estimat, però no tenia amb qui jugar i estava sol, vaig començar a interpretar les lletres i així a llegir. Com que els contes eren d'abans de la guerra, ho eren en català i, sense adonar-me'n, llegia correctament en català, cosa que sempre n'he estat força orgullós. La història va ser quan vaig anar a col·legi: per primer cop, em vaig trobar en una llengua diferent ... Tot i que, uns mesos després, ja no se'm feia estranya".* Per tant, ens trobem en un ambient favorable a la llengua vernacle, com ara, en temps anteriors al franquisme (ací, mitjançant llibres i tot), perquè ho havia estat en la Catalunya promotora de la llengua (durant la Mancomunitat i en els anys de la Segona República espanyola).

A banda, copsem que Ricard Domingo prefereix la vida en el camp, un indret on la dona tenia la darrera paraula (realitat reflectida en la figura de la mestressa, equivalent a la senyora ama valenciana i a la madona mallorquina): *"Em passava el temps pensant a tornar als Farriols: els espais, la llibertat, la vida assilvestrada, la manca de cotxes, el plaer d'anar en carro amb l'avi, sobretot, els dilluns, en què anar a mercat era la veritable festa. Que costava que arribés l'estiu!"*

*Els mossos que venien per ajudar al segar i batre, no sempre eren els mateixos: a vegades, eren gent força original. Recordo un tal Ignasi de Tous, que se li va donar una habitació i, al cap d'un parell de dies, li digué a la padrina: 'Mestressa, ¿què us faria res si anava a dormir a la pallissa, doncs no estic avesat a dormir tancat en un quarto i dormir amb matalàs i llençols?'. I es va passar l'estiu dormint sempre a la pallissa. Era un bon mosso.*

Cap al final de l'entrada, Ricard Domingo addueix que ell, quan podia, anava junt amb son avi: *"Jo sempre anava amb ell i aprenia tot allò que es relacionava amb la mel i les abelles. Si agafaven malalties, les havíem de separar del seu conjunt transportant-les en una mena de civera a través del bosc fins a trobar el lloc ideal perquè es guarissin".*

Per consegüent, encara que, en el reportatge, la dona va unida a la comanda de la casa pairal i de la propietat, les paraules que el narrador associa, per exemple, a son padrí, són positives, entre d'altres coses, perquè l'adult li permetia sentir-se de gust en el terreny i fruir del nexa amb la terra.

En eixa línia, finalment, escriu que, *"A partir del 1956, es van acabar les estades estiuenques, però no l'estimació pels Farriols, que, d'alguna manera, encara perdura i, de tant en tant, hi tinc de fer alguna anada... Seure sota la freixa, al davant de la capelleta,... I recordar, somiar..."*. I, així, es fa manifest el lligam entre Ricard Domingo (ací, nét) i els avis, entre el passat i el present i, òbviament, amb la casa pairal i amb la terra.

Àdhuc, podem pensar que aquests bons records del passat li faciliten veure amb esperança l'esdevenidor (els records van associats a lo pretèrit, mentres que els somnis ho fan a la infantesa, època que, simbòlicament, empiula amb les il·lusions).

En relació amb aquesta entrada, el 30 de novembre del 2024, Montserrat Cortadella ens envià un missatge en què deia *"Lo poc que vaig viure de la pagesia, és que les dones varen tirar del carro: al càntir, la font. I, més cap aquí, amb la guitarra, cantàvem cançons sota una figuera. I l'endemà, a remull, en una bassa que servia per donar aigua al bestiar.*

*Dolços records".*

Una altra entrada que toca el tema de la família catalanoparlant, i que considerarem interessant, és **"La meva àvia Montserrat"** (<https://calaixdecontesblog.wordpress.com/2020/01/29/la-meva-avia-montserrat>), signada per M del Mar i que figura en la web **"Calaix de contes"**. Entre d'altres coses, diu *"La meva àvia materna va nèixer el 1893 i va morir el 1975 a 82 anys. Va ser la tercera criatura del matrimoni i la primera noia. (...) Tocava molt bé el piano, igual que*

*els seus dos germans, i, en algunes fotos de jocs florals de la ciutat, està entre les guardonades. També era molt delicada i aficionada a fer puntes al coixinet. Era una bona jugadora de tennis i solia fer els partits al jardí de Can Surroca (...). Allà es reunien sovint uns quants amics i és allà on potser va conèixer el meu avi.*

*Als meus avis materns, els dèiem els papàs de Badalona”.*

En acabant, posa trets de la padrina: *“La meva àvia era molt serena, justa i sabia estar sempre al seu lloc, no perdia mai els papers. Amb la cara, ja veies que allò era blanc i que, senzillament, no canviaria de color; si es deia que no, era que no, sense més i en veu baixa. I jo, per dintre, aprovava que fos així, no sentia mai que les seves decisions fossin injustes”.*

A banda, la narradora comenta que se sentia en un ambient acollidor i còmode: *“Hi vaig viure molt bé, a casa els papàs de Badalona, i em sentia estimada, cuidada i confortable. Era una casa amb caliu, on no es descuidaven mai del meu pa amb xocolata a l'hora de berenar. Vaig passar-hi llargues temporades: la meva mare diu que l'àvia li demanava que em deixés anar a casa seva. Ho he sabut de gran i m'ha agradat. No m'ho havia imaginat mai i, ara que ho sé, revisant les fotos, que n'he trobat moltes, m'he fixat que, a totes, pràcticament a totes, la meva àvia em té agafada, d'una manera o d'una altra. I, tenint en compte que érem set germans i ella només tenia dues mans, són molts punts a favor meu”.*

Igualment, copsem el sentiment de pertinença a la terra, el lligam que hi havia en la família, fins i tot, entre persones que tenien estudis universitaris: *“Durant la meva infància, els papàs i jo vam tenir l'afició comuna pel camp i els viatges. A Canyet, tenien horts —jo encara els cultivo ara— i oliveres, vinyes, ametllers, garrofers, un cavall, figues, i moltes panotxes que recordo, com any rere any, pelàvem i com ens divertíem posant-nos cloves al cap i a la cara. (...) El meu avi, tot i ser metge i anar amunt i avall tot el dia, va tenir el desfici de posar una granja. M'agradaven molt”.*

Altra vegada, ens trobem amb un exemple de bona avinença entre avis, pares i néts.

A més, afegim un fet comú fins als anys seixanta del segle XX, en moltes famílies catalanoparlants: tres generacions vivien en una casa, una situació que afavoria no sols el vincle entre totes tres, ans que hi hagués una educació entre ells, la qual, en el cas dels infants, els facilitava respondre amb saviesa en la vida. Així, escriu que, *“A casa els meus avis, hi vivien els meus oncles, que em portaven entre 15 i 20 anys i feien la seva. Jo aprenia molt de les converses, dels comentaris, dels amics i, sobretot, de com comportar-me, perquè no paraven de dir com havia de menjar, de parlar i de fer. Em vaig fer gran sota la seva influència.*

*(...) Quan venien amics de visita, que llavors era molt comú, i parlaven del que els feia mal, tots aguantàvem la respiració a fondo sense dir res, perquè sabíem que allò incomodava l'avi".*

Quant al tema del padrí, indica que *"era el meu avi qui era així de radical, però la meua àvia no li ho qüestionava. Era més dolça i menys visceral, però també era severa. Ara bé, quan havia dit una cosa, mai més la repetia, no et retreia mai res; el que ja estava fet s'havia acabat".* Això sí: recta, però que no alçava la veu.

A més a més, escriu que, *"Una vegada, a principis de vacances d'estiu, acabat el col·le, vaig demanar d'anar al cine amb les meves amigues. Em van dir que sí, em van donar els diners i tot va anar bé. L'endemà vaig tornar-ho a demanar i em van dir que no, que ja hi havia anat. 'Però, a les meves amigues, sí que els deixen', vaig dir... No era el mateix uns pares joves i que entenien que la nena estava de festa, que uns avis poc habituats als capricis dels adolescents. Al final, van pagar la meua entrada entre totes i cap al cine.*

*(...) Amb el temps, i, a poc a poc, vaig deixar d'anar a casa els avis amb tanta assiduïtat. (...) Vaig tornar sovint a casa els avis, al cap d'uns anys, quan els meus fills ja anaven a l'escola, i molts dies, anant cap a casa, passàvem a berenar i xerrar una estona amb ells. Continuaven tenint un jardí gran amb una tortuga i moltes plantes, arbres i flors, un soterrani ple de rampoines i antigalles i un pati de pedretes de colors que sempre anaven a parar a les butxaques dels nens. Tot això els enamorava".*

Finalment, addueix que *"Va ser una tarda d'aquestes que donàvem el berenar als nens amb una cullereta, mentre estaven asseguts en una trona, que l'àvia em va explicar que es recordava quan donava el sopar a la Trinidadeta, la seva filla petita, quan estava malalta i no tenia gana. Ella l'animava dient: '—Va, una culleradeta més', i la nena va dir: 'No en vull més, aquesta culleradeta dona-la als angelets' i els ulls de l'àvia se li van envidriar".*

Cal dir que el 1r de desembre del 2024 rebérem un missatge de Montserrat Cortadella (nascuda en 1948 i que havia rebut una educació matriarcal), en què deia *"Una bona història. Em sento reflectida, una vegada més, en moltes coses".*

Un altre escrit que hem triat per a aquest punt és l'entrada **"116 cartes d'amor. La memòria dels avis Paulí i Lluïsa"** (<https://mariabruguera.blogspot.com/2017/06/116-cartes-damor-la-memoria-dels-avis.html>), publicada per Maria Bruguera Martí en el blog **"Històries de Palafrugell. Recuperació d'històries sentides de Palafrugell i rodalies"**. Primerament, diu que, *"De vegades, la vida et dona la possibilitat de conèixer a persones que et poden marcar sempre. Jo no vaig tenir la sort de conèixer a l'avi Paulí, però sí a l'àvia Lluïsa i, a través de la meua mare (la filla gran dels avis), la*

*descoberta que la vida, la pots modelar a la teva mida i extraure'n el més bell d'allò més diminut".*

Més avant, comenta que *"Parlar amb l'àvia era com obrir un llibre ple d'història; d'històries de guerra, de post-guerra, de fam, de misèria i de supervivència, però també de costums estranys. '—La major diversió de joventut eren les festes anuals en honor als patrons: el vot de la vila o la processó de les cuques de Sant Sebastià, les festes del barri de Santa Margarida i les de Santa Rosa de Llafranc' ... M'explicava, mentre els seus ulls es perdien en l'abisme del record. Però, quasi mai em va parlar de l'avi Paulí".*

Com podem veure, l'escriptora plasma que la dona (sa àvia) era qui més li parlava sobre la història i sobre vivències com també que li transmetia saviesa i folklore relacionat amb el poble. A més, captem que hi havia festes en record d'èpoques difícils que s'havien superat (possiblement, aquest és el significat de la processó de les cuques), de barri i una santa vinculada amb el poble.

Quant al fet que sa padrina a penes parlàs sobre l'avi (qui havia hagut d'anar a la guerra), hem trobat casos en què les dones (o altres familiars) preferien no tractar-lo.

També copsem que, amb motiu de la contesa, l'àvia, *"Com la majoria de les dones que varen haver de viure la guerra soles amb familiars a llur càrrec, va resultar ser molt espavilada; va aprendre ràpidament l'ofici del bescanvi i de com fer mans i mànigues per trobar menjar: 'Al davant de casa, hi havia una fleca (...) i, de tant en tant, la mare em manava a comprar-hi un pa negre, tot i que sempre hi havia moltes cues i la gent sempre em passava al davant'. M'explica la meua mare, que, aleshores, només tenia set anys".*

Tocant el tema de com eren els dos avis, escriu que *"L'avi era molt actiu, afectuós i juganer, però també tenia força geni. (...) i l'àvia, sempre al seu costat, li donava suport en tot i, a més, feia de modista".*

Una altra entrada en què captem trets sobre la dona en la família tradicional catalanoparlant és **"Homenatge a la Padrina"** (<https://blocs.mesvilaweb.cat/mba4639/homenatge-a-la-padrina>), publicada en el blog **"Des de l'Exili"** el 22 d'octubre del 2009. Així, comenta que la padrina, una dona amb noranta-nou anys, a pocs mesos de fer-ne els cent, tenia molt a veure amb la cuina i amb la casa del poble en Montroig del Camp, en què, quan eren petits, sempre aprofitaven per a fruir amb animalets, amb altres xiquets i, com el narrador indica, per a connectar *"Les olors dels temps antics amb els de la modernitat que arribava".*

Entrant en com era l'àvia, escriu que *"La padrina no va tenir una vida fàcil, com la majoria dels catalans que varen viure la guerra i la postguerra. Ella era filla, junt amb*



*altres dues germanes, del que abans s'anomenava un home de bé. El meu besavi, de ca la Torra, va marcar molt el caràcter de la padrina i, de retruc, el del meu pare (...). El meu besavi de ca la Torra era una persona molt respectada i estimada i tothom li demanava parer per resoldre els problemes entre la gent del poble. Malgrat ser d'idees republicanes, en acabar la guerra, no va ser denunciat per ningú i no va haver d'exiliar-se". Resulta interessant que, en una família, hi hagués lo que es deia "un home de bé" i que li deixàs empremta, ja que es tractava d'un tipus de mitjancer de què ens han parlat i que, com ara, trau el folklorista valencià Francesc Martínez i Martínez (1866-1946).*

De fet, més avant, afegim que, *"Pel meu besavi de ca la Torra, els meus padrins sabien que, si el padrí es presentava a files, el matarien per ser de dretes l'endemà d'allistar-se. Per això, conjuntament amb el besavi, varen urgir un pla" i feren possible que se salvàs.*

Quan passa a la postguerra, reflecteix part del caràcter i de la manera de ser de l'àvia: *"La padrina tenia molta empenta i era la que sempre obligava al padrí a dur a terme les idees que ella tenia. El padrí era un home intel·ligent i llest, però, sense l'empenta de la padrina, no hauria aconseguit ni la meitat del que va fer. Gràcies a la padrina, les idees del padrí varen donar el seu fruit.*

*La padrina no era gaire afectuosa, sempre estava enfeïnada, portant la casa, les gallines o cuidant la finca, mai va tenir temps per poder-s'hi dedicar amb els fills, néts i besnéts. Però jo sempre recordo que els seus ulls blaus em reien quan em mirava amb aquella cara endurida per la lluita de portar endavant la família durant la guerra i la postguerra, mentre em deia:*

*'Estàs fet un xic fadrí!!'*". Per consegüent, altra vegada ens trobem amb dones que la dedicació a la família i als altres anava més bé encaminada a fer que anassen avant, que es mantinguessen forts. Igualment, encara que no destacassen per la seua amabilitat, això no els impedia reforçar els néts, encoratjar-los, en aquest cas, empiulant l'edat amb la superació (el nét fadrí, jove, vigorós).

Prosseguint amb l'entrada **"Homenatge a la Padrina"**, algunes persones exposen uns comentaris que aporten informació interessant que enllaça amb el matriarcalisme; i ho fan, en bona mesura, amb intenció de conservar el lligam entre els membres de la família. Com a exemple, Montse, d'alguna manera, escriu sobre la influència de l'àvia: *"us haig d'explicar dels records que en tinc, d'aquella època d'infantesa; sí: els tinc aquí palpant-los cada dia. Per mi, no són solament de la infantesa, ja que m'he quedat sempre, aquí, al poble. Abans, creia que m'havia perdut moltes coses al quedar-me aquí. La vida, així, ho ha portat. (...)*

*Tots portem dintre nostre una mica d'aquesta força de la padrina i del padrí (...). El que sí m'agradaria comentar és [ que, ] amb la senzillesa que vivien, portaven una vida molt austera, cosa que, cada vegada, valoro més en la meua pròpia vida. Al venir a viure aquí, de seguida, vaig impregnar-me d'aquesta sensació: no hi havia quasi endolls, guardaven coses impensables per nosaltres (pots de vidre a manta, bosses de plàstic...), tenien lo just i necessari per viure... i això que no els faltava res. Avui dia, ho tenim tot i encara tenim la sensació que ens falta alguna cosa: 'Si tingués allò' o 'Si pogués anar a tal lloc'...; no ens conformem en res. En fi, va bé pensar, de tant en tant, que no necessitem tant per viure i que també es pot ser feliç; potser ho dic perquè realment no ens falta res”.*

Un altre escrit en què apareix el tema de l'àvia en la família, el de la transmissió de la cultura tradicional i, de pas, l'educació matriarcal, és **“La padrina, la meua millor mestra”** (<https://www.magdagregoriborrell.com/la-padrina-la-meua-millor-mestra>), de Magda Gregori Borrell i que figura en la seua web **“Magda Gregori Borrell. Periodista i Politòloga”**. Entre d'altres coses, l'autora, nascuda en 1993, diu *“Sempre ha estat una dona discreta. Sempre ha obrat en silenci i sense esperar cap reconeixement. És una lluitadora anònima. És una treballadora incansable i persistent. Ha esdevingut el paller de la família. I ho ha fet amb entrega i estima. Va estudiar Magisteri per dedicar-se als altres, per transformar la societat a través dels aprenentatges compartits. Ella és la padrina **Maria Cinta**, la meua millor mestra.*

*(...) la curiositat cal cultivar-la i, per això, quan era petita, sempre em deia: ‘**Siguis xafardera**’. En el sentit positiu del terme. El que t'estimula a preguntar-te, sempre, el perquè de les coses. (...) El que t'ajuda a viure observant l'entorn i analitzant els detalls que ens envolten. Perquè **és així com ha intentat explicar-me el sentit de la vida**”.*

Més avant, addueix que *“Ella em va explicar els primers contes. Aquells que llegíem al costat de la llar de foc i aquells que s'inventava, però que sempre eren els preferits de totes les nétes. Ella em va recomanar les primeres novel·les (...). La padrina és qui em va corregir les primeres redaccions escolars. Em va ensenyar a unir paraules per construir noves realitats. I després, quan ja havia fet totes les esmenes que m'havia suggerit, li llegia en veu alta. **Ens agradava, ens feia felices**. Era la manera de parlar-nos, d'entendre'ns.*

*Després (...) **ens retrobem cada cap de setmana**. I ens expliquem cabòries i preocupacions. Intercanviem percepcions i ens aconsellem. Perquè la distància generacional, malgrat tot, ens uneix. Ens aporta una mirada serena del món. (...) Una dona que, malgrat les dificultats, ha fet camí”.*

En canvi, en l'entrada **“La pinya de blat d'indi'. Una història natural d'en Joan Pons Pons”** (<https://menorcaaldia.com/2023/08/06/la-pinya-de-blat-dindi>), publicada per

l'escriptor Joan Pons (nascut en 1960) en *"Menorca al dia"*, captem unes referències més bé centrades en la saviesa de la padrina (en lloc d'un caràcter de militància de qui redacta), tret molt en línia amb el matriarcalisme: *"L'àvia Maria, la meva àvia materna, no sabia ni llegir, ni escriure, ni tampoc parlar en castellà, però era una de les persones més sàvies que he conegut mai."*

*Quan era al·lot, m'havia barallat amb un amic i estava trist. La meva àvia estava desgranant una pinya de blat d'indi a l'estància des Verger i, sense mirar-me i sense deixar de desgranar, em va dir: 'Les abelles no perden el temps explicant a les mosques que la mel és millor que la merda'. Em vaig aixecar d'un bot, li vaig donar una besada a la galta, que va ser rebuda amb un toc de mà de rebuig i vaig sortir al sol on m'esperava l'aventura".* L'estil que plasma Joan Pons i les paraules de la seua padrina connecten amb una cultura tradicional no polaritzada i, igualment, a manera de proposta, com aquella que em féu Pere Riutort (mallorquí de naixement) en 1993 en una classe de Magisteri: *"Tu podries escriure contes"*.

Per consegüent, ni l'àvia de l'escriptor, ni el mestre imposaren, ni obligaven: proposaven. Com em comentà un psicòleg, uns dies després que ens mudàssem per passar a viure amb una casa pròpia i pagada només per mi (per decisió meua i joiosa) en el 2014, *"Et podran suggerir, però no obligar"*. Amb el suggeriment (matriarcalista), afavorim la creació de ponts i una educació creativa; amb l'exigència (patriarcal), no;... i, de rebot, desenvolupem l'arquetip del rei, molt unit a una maternitat benvolent i que beneeix la terra on es viu.

Finalment, direm que, el 19 de gener del 2025 enviàrem un correu electrònic en relació amb aquests dos articles i que Montserrat Cortadella, una dona de més de setanta-cinc anys i que ha rebut una educació matriarcal, ens respongué amb aquests mots: *"M'agradaria deixar una empremta, record,... Digueu-li com vulgueu; però amb afecte, com m'ha passat, que, recordant, salten les llàgrimes d'agraïment, de nostàlgia. I que recordin toot el bo i el dolent (crits, càstigs) que varen haver-hi. Si no, la gent que tinc ara no serien GRANS PERSONES I BONS PROFESSIONALS com són."*

*Bona nit, gent maca".*

## C) LA TRANSMISSIÓ DE LA CULTURA TRADICIONAL: L'ÀVIA (O PADRINA).

U dels escrits (ací, amb lleugers retocs) que hem trobat, en relació amb la transmissió de la cultura tradicional i amb el paper de l'àvia, és ***"La meva besàvia"*** (<https://relatsencatala.cat/relat/la-meva-besavia/553190>), redactat per nitestrellada i publicat en la web ***"Relats en català"*** el 30 de juliol del 2007. Diu així: *"Es passa les hores asseguda al balancí que té a l'entradeta. (...) M'agradaria saber què pensa, però mai no ho diu. És reservada. Penso que deu recordar. Potser recorda com era la seva vida de jove. (...) Diuen que, de jove, tornava bojós a tots els nois. Em costa d'imaginar. Suposo que tota l'elegància que tenia se l'ha endut el temps. (...) Quan vaig a casa seva, m'assec al seu costat, se'm queda mirant, em toca amb la seva mà (...), em diu 'Maca...' (...). Aquest petit contacte i la manera com em mira m'inspiren confiança".*

Més avant, addueix que, *"Tot i així, crec que li fan bé les meves visites. Li agrada jugar a cartes. Ens hi passem llargues estones. És llavors quan m'explica històries de la seva joventut i se li dibuixa un somriure a la cara. Es mostra alegre i, alhora, nostàlgica. Atura un moment la conversa, em diu 'Va tira!' i continua explicant. Més que reservada, podria dir que té por. Por de fer-se pesada amb les seves històries i, per això, prefereix callar. En canvi, si li dones una mica de corda, s'hi agafa de seguida. Les seves paraules em demostren la saviesa que el temps li ha donat. Després d'aquestes xerrades, em quedo pensant una bona estona sobre els consells que em dóna. Abans, l'únic que hagués pensat era que estava pastada a l'antiga; ara sé que toca de peus a terra més que ningú".* Per consegüent, ens trobem davant d'una anciana molt oberta, sàvia, realista i que ha deixat empremta en la besnéta.

Menys d'un any després, el 21 d'abril del 2008, també en ***"Relats en català"***, criptonita redactava ***"Algun dels meus millors moments... amb la meva besàvia"*** (<https://relatsencatala.cat/relat/algun-dels-meus-millors-moments-amb-la-meva-besavia/673199>), en què plasma molts trets que hem copsat en dones nascudes abans de 1920: *"Van ser moments dolços de la meva vida que no podré viure mai més. Tan sols amb el record'. Són paraules que he pensat fa un moment i ara crec que semblo una iaia compartint els seus millors moments amb els seus néts, com feia la meva àvia. De fet, era la meva besàvia, però tots li dèiem 'àvia' i ella estava encantada.*

*La meva àvia era una dona amb un aspecte endurit per la vida, amb molta força i caràcter, però molt agradable. Els seus cabells blancs eren la viva demostració de la seva experiència.*

*Algunes vegades, ens reunia a tots, als meus cosins i a mi, i ens explicava històries. Ens*

*feia seure damunt la seva falda, tot i la seva avançada edat. Recordo que ens abraçava i ens deia que ens estimava molt, tot embolcallant-nos de manera exagerada amb els seus braços.*

*Havia treballat molts anys per a gent important, diplomàtics, ambaixadors... a Sud-Amèrica. Va haver de marxar allà per culpa de la guerra, com tants altres, per guanyar-se el pa i alimentar la seva filla. Va quedar-se vídua molt jove i va donar voltes fins instal·lar-se, definitivament, aquí, al poble on ara jo visc.*

*Em sap greu perquè, com que jo era molt petita, ara, pràcticament, no recordo les seves anècdotes. M'hauria agradat poder enregistrar-les en la memòria per poder explicar-les algun dia als meus néts. Però no podré fer-ho i se'm fa un nus a la gola quan hi penso.*

*El que realment em sobta a vegades és el record que va quedar d'ella a tota la família. Tots sentim una admiració especial respecte a ella i la tenim molt present. Era una dona que mostrava els seus sentiments sense embuts, que francament es feia estimar... Així que aquest podria ser un dels meus millors records. D'aquells moments que no tornaré a viure mai més. Perquè ella ja no està amb nosaltres. No obstant, sempre quedarà el record que en tinc. Mai l'oblidaré”.*

En el moment d'escriure aquests mots, el 16 de gener del 2024, evoque un comentari que fa pocs dies em féu ma mare en nexa amb els seus pares: que li hauria agradat fer-los qüestions que, si hagués fruit de més temps i la vida hagués pres un altre camí, ara tindria més a compartir amb els altres.

Llavors, li responguí que, justament per això i, sobretot, arran de la mort de Pere Riutort en novembre del 2021 (qui ens féu veure que la cultura matriarcalista podia no estar en els documents de l'Estat, però estava en la realitat), jo m'havia proposat aprofitar la vida per a demanar a ella (com també a altres persones) sobre temes que consideràvem que podrien resultar-nos interessants: no sols per a mi, sinó, igualment, per a qui volgués accedir a testimonis que connectassen amb la cultura matriarcal vinculada amb la llengua catalana i, de pas, amb la realitat, molt sovint, silenciada voluntàriament i legalment en les escoles (per mitjà d'una instrucció semblant a la militar i molt lluny de potenciar la creativitat de la persona) i, per descomptat, per moltíssims polítics,... però que sí que apareixia, principalment, en Internet, en publicacions en paper (com ara, llibres de poesia i alguns llibres de festes patronals) i mitjançant la recerca, gràcies, en bona mesura, a persones que es dedicaven a reflectir lo que, quasi sempre, de manera creativa, els permetien les noves tecnologies: restar adherits a la terra i, de rebot, a lo vernacle.

Un altre escrit de la mateixa corda, però escolar i fruit d'aportacions de tres estudiants d'uns tretze (o catorze) anys, és ***"Estimat besavi, estimada besàvia"*** (<https://emporion.org/estimat-besavi-estimada-besavia>), publicat en la revista digital ***"Emporion"*** (no. 126, juny del 2017), de Torroella de Montgrí (vila del Baix Empordà), a què accedirem el 19 de novembre del 2024. Entre d'altres coses, podem llegir que *"Els alumnes de 2n d'ESO de l'institut s'han hagut d'asseure una estona amb el seu pare, mare, avi, àvia o altres familiars per preguntar què recordaven dels seus besavis o besàvies. Alguns d'ells han tingut la sort de poder seure i parlar directament amb la besàvia."*

*A partir dels records que en tenen els seus familiars, s'han anat informant de l'època que li va tocar viure, de qui era, de què feia... i després han escrit una carta a la seva besàvia o al seu besavi.*

*En general, els ha agradat fer aquesta feina, els han impressionat algunes de les coses que han descobert, s'han emocionat i els han estimat una mica més.*

*Aquí us en presentem una petita mostra. Segurament que molts dels lectors d'EMPORION hi podreu reconèixer la besàvia, el besavi o l'àvia que els ha explicat la història.*

**Montserrat Blai".**

El primer, d'Hug Lloret i Alenyà, exposa

*"Estimat besavi Baldo:*

*M'hauria agradat tant, conèixer-te!*

*Avui li he preguntat per tu a la mare i, tot i que, amb ella, tampoc us vàreu conèixer, la baba li ha explicat moltes coses de tu.*

*Sé el teu nom, Baldomero Xumetra i Vilagut i que vas néixer el 7 d'agost de 1918 a Barcelona. (...).*

*Proveníeu d'una família de metges. El teu avi ja ho era i tots vàreu estudiar medicina o farmàcia. Quan va venir la guerra, tu només tenies 19 anys i et van fer anar en un tren hospital a Valladolid.*

*Quan vas acabar la carrera, vas venir a fer una substitució del metge de Torroella que estava malalt i, encara que, en principi, era una feina provisional, et vas quedar aquí per sempre.*

*Amb la teva família, cada setmana us escrivíeu cartes i us explicàveu com estàveu i, de vegades, comentàveu malalties dels pacients per resoldre-les entre tots. D'aquestes cartes, la baba en té moltes i me les deixa perquè les llegeixi i et conegui més".*

Com podem veure, en les famílies amb persones lletrades, solia haver accés a la lectura i a l'escriptura. Així, l'àvia paterna de ma mare (nascuda en 1878) "Era filla d'un jutge" (sic, 3 d'abril del 2024) i, fins i tot, llegia texts en llatí (per exemple, himnes religiosos) i en castellà.

En acabant, Hug Lloret i Alenyà indica que "Els teus pares et donaven consells, t'explicaven coses de Barcelona i et deien que t'enyoraven i t'estimaven..., però tu decidires quedar-te aquí, perquè la gent també t'estimava molt. Diuen que eres molt simpàtic i vas conèixer a la Rosa... i t'hi vas casar". És a dir: l'educació per a la vida tenia un paper important.

Igualment, comenta que "La feina de metge no era fàcil, havies d'estar sempre disponible i dir on anaves, si marxaves de casa, perquè només hi havia un metge i havies d'atendre més d'un poble. (...).

*Et vas morir massa aviat, als 46 anys, (...) però jo estic molt content de tenir aquestes cartes i aquests records teus...*

*Allà on siguis, t'envio una forta abraçada. Hug".*

Una altra redacció en la mateixa revista "**Emporion**" (no. 126) és la de Júlia Navarro i Pagès:

*"Estimada besàvia, Narcisa*

*Fa uns dies, vaig començar a investigar una mica més profundament el teu passat, cosa que jo desconeixia. Vaig descobrir coses que em van deixar bocabadada. (...) I ara que sé algunes coses molt maques sobre tu, en volia parlar una estona.*

*Vas néixer a Torroella, al Fronton. Vas anar a l'escola de monges. Com que allà tot eren dones, us obligaven a saber cosir i fer ganxet. Això va ser un punt important a la teva vida perquè, temps després, eres tu qui et feies els vestits i els 'bolsos', perquè sembla ser que eres molt presumida. Sempre que anava amb la mama a casa teva a visitar-te i veure com estaves, em tenies algun detall preparat: un 'bolso', jaquetes...*

*Quan eres jove, vas patir una malaltia que et va obligar a quedar-te a casa i estar molts mesos al llit. Però això no et va aturar, al contrari, segues dissenyant-te la roba i altres coses".*

En nexa amb aquestes paraules, ens han reportat de dones que, amb més de noranta anys (i, àdhuc, de cent), encara estaven actives, laborioses: amb ganxet, amb l'aviram, etc.. I, en aquest cas, amb molta iniciativa.

També afig *“Et vas casar amb l’avi Enric, tot i que jo no vaig tenir temps de conèixer-lo, perquè va morir abans que jo naixés. La mare de l’avi Enric tenia una tintoreria i tu els ajudaves amb la feina i a veure també l’estat de la roba que portaven els clients. Quan va néixer la meua àvia, us va mudar tu i l’Enric a un piset de Cornellà. Tot i traslladar-vos allà, va continuar amb el negoci com a tintorers, en una tintoreria de Barcelona”*. Per tant, el paper de la dona no era precisament secundari, en la casa, sinó que els dos portaven avant el negoci. Un altre tema que copsem (i molt comú en les dones), era la cura, posar part del seu saber per a facilitar la salut dels familiars, això sí, partint, principalment, de la saviesa popular:

*“Recordo que t’encantaven les sardines (...). A la meua mare i a la meua tia, els feies menjar moltes sardines, perquè deies que eren molt bones per a la salut. Sempre replicaven a l’hora de menjar-ne. També els feies beure un líquid molt estrany que era encara pitjor que les sardines. Era fet amb un rovell d’ou, sucre i cafè, perquè deies que així augmentaven molt les proteïnes. Sempre que ens posàvem malalts, tu el que feies era posar-nos ‘vaporux’ i anar fent fins que la febre baixava”*.

*Bé, àvia Ciseta, ja vaig acomiadant-me. Espero que estiguis ben còmoda allà dalt mentre em vigiles i que sàpigues que cada nit la teua estrella és la que brilla més. T’estimo i fins una altra.*

*Júlia, la teua besnéta”*.

El tercer escrit, d’Elsa Mundet i Tudela, plasma una dona amb molta espenta, forta i, a més, amb bona empatia, altruista i amb sentiment de pertinença a la terra, amb què estava connectada, fet que anava acompanyat d’un interès per la formació acadèmica dels familiars:

*“Estimada besàvia Agnès,*

*Ja sé que no et serà possible llegir la carta que ara estic escrivint, però, indirectament, et dono les gràcies pel molt que vas lluitar per tirar una família endavant en uns temps molt difícils, ja que era el temps de la postguerra.*

*La meua besàvia va néixer en un poblet de la província de Girona, anomenat Mieras, prop de Banyoles. Era una persona d’alçada normal, prima i amb uns ulls de color blau que agradaven molt a la gent. Tenia un caràcter bastant fort, però, en el fons, li agradava molt ajudar a les persones que passaven en aquells moments necessitats econòmiques, i ella procurava ajudar-les amb el que podia.*



*(...) La meva besàvia va tenir la sort de poder anar a l'escola, a les monges dominiques, on va aprendre a llegir i a escriure. Era una persona que li agradava fer les feines de pagès, com cuidar els animals i, si convenia, fer feines hortolanes. Els meus besavis van voler que els seus fills estudiessin, de manera que l'Anton va ser un mecànic i la meva àvia, l'Anna Figueres, va ser una mestra (...).*

*La meva besàvia va viure fins els vuitanta anys, però als setanta anys va patir la malaltia de l'Alzheimer. Jo patia molt perquè, quan l'anàvem a visitar, ja no ens coneixia. La meva àvia està molt orgullosa d'haver pogut cuidar-la fins a l'últim moment.*

*Besàvia Agnès, sempre et recordarem com la persona més generosa i la que ens donava els consells que avui dia procurem posar en pràctica.*

*La besnéta que tant t'estima, Elsa".*

Finalment, diré que, lo més positiu que he captat en aquestes tres redaccions, és que, el fet d'interessar-se pels altres i per èpoques anteriors (no sols pel present), fa que les persones tinguin una visió més àmplia de la realitat i, ací, que empiulen amb la terra i amb els ancestres i, de pas, amb l'educació matriarcal.

Com a anècdota, diré que, quan tenia uns catorze anys acabats de fer (en la primavera de 1985), per iniciativa pròpia, aní a ca ma àvia materna a fer una entrevista a mon avi Miguel (1906-1992), perquè em parlàs sobre la guerra (1936-1939). L'encapçalament original posava **"Testigo de una guerra"** ('Testimoni d'una guerra').

Un escrit molt sucós, però de pare a filla (de quasi tres anys) i amb una besàvia nascuda en 1924 i encara viva en el moment de plasmar-lo (en l'any 2015), és **"La besàvia (vint-i-quatrena carta a la meva néta)"** (<https://blocs.mesvilaweb.cat/jotajotai/la-teva-besavia-vint-i-quatrena-carta-a-la-meva-neta>), publicada per Joan Josep Isern en el seu blog **"Totxanes, totxos i maons"**, a què accedírem el 19 de novembre del 2024. Diu així:

*"Estimadíssima Mila,*

*Ets una noia afortunada perquè has pogut conèixer la teva besàvia **Montserrat**, la mare de la teva àvia **Anna**. De fet, comptant els que tens a la **Bretanya**, són quatre els besavis i besàvies que hauràs conegut i que, de retruc, hauran tingut l'alegria de conèixer-te. Per això, et dic que, als teus quasi tres anys, ets una noia molt afortunada.*

*Avui, però, et parlaré de la teva besàvia catalana perquè és amb qui, lògicament, tens més contacte i, per tant, és molt possible que sigui la que recordis amb més detall (amb*

*l'inestimable ajut, és clar, de les nombroses fotografies en les quals, des que eres molt petita, hem volgut que apareguéssiu juntes).*

*Sobre la besàvia **Montserrat**, he escrit unes quantes coses al llarg d'aquests darrers anys. Mira-te-les perquè crec que t'agradarà llegir-les. La més antiga és aquesta, de fa nou anys. Més cap aquí –l'any 2009–, vaig escriure això i, fa tres anys, aquest apunt que, ara com ara, és el darrer que li he dedicat.*

*Em fa content que tinguis molt clar que la teva àvia **Anna** té, com tu dius, '**la seva mama**' que viu molt a prop de casa vostra i a la qual anem a visitar sempre que ens és possible perquè (...) tu ets una de les poques referències clares que encara conserva. Creu-me: és summament curiós i estimulants contemplar les petites complicitats que es produeixen entre vosaltres quan us ajunteu la més jove i la més vella de la família".*

En relació amb aquestes paraules, ma mare (nascuda en 1943), més d'una vegada, m'ha comentat que, quan ella vivia en la ciutat de València (on nasqué), els seus germans majors, ja majorets, anaven al poble i, en acabant, en tornaven i que, per això, ells havien tingut més contacte amb els avis. Nogensmenys, durant aquesta recerca, hem pogut constatar el gran lligam entre ma mare i els seus avis (llevat del padrí matern, qui morí amb setanta-tres anys), mentres que els paterns, aplegaren als noranta o bé els passaren com també una bestia.

Igualment, Joan Josep Isern afig que "La carta d'avui ve a tomb perquè el dissabte passat la bona gent de la **Unió Excursionista de Catalunya (UEC)** li va lliurar la insígnia de platí amb motiu de complir setanta-cinc anys com a sòcia (mira la fotografia que il·lustra l'apunt). Poca broma, tu, perquè això vol dir que, des dels setze anys, la teva besàvia **Montserrat** ha estat relacionada amb el món de la muntanya a través d'una única entitat i d'un únic barri: la **UEC de Gràcia**.

*Va ser allí que va conèixer el **Josep**, el seu home (aquest setembre farà vint anys del seu traspàs), i va ser precisament en aquell entorn on varen tenir lloc molts dels moments feliços de la seva vida", un tret que ens plasma el sentiment de pertinença a la terra, l'esperit comunitari i el de barri.*

I és que quan, com ara, resideixes en un barri (com és el meu cas) els primers trenta-huit anys de la teua vida i hi has participat de xiquet fins que, amb bones maneres, adoptes la decisió de passar a residir en una altra població (ves per on, en la que nasqueren els teus avis materns, no en la dels paterns..., fet que encara no havíem copsat com una trama amb lo maternal), ens sentim en nexa amb aquella terra, encara que siga una vila. A més, allà on vas, com si fosses un emigrant, portes part de la teua vida i de tot lo que has après (i de lo viscut) en el primer indret. O siga, que encara tens presents les arrels.

Prosseguint amb la redacció i, ací, amb unes paraules que podrien evocar-nos la Mare Terra i el contacte entre ella i els seus fills, el narrador addueix *“No tinc cap dubte que aquesta estimació per la muntanya ha estat essencial per anar construint aquest caràcter seu generós, net, senzill i obert que ha fet que tanta gent se l’estimi i estigui contenta amb aquest reconeixement. De fet, aquesta temporada és la primera que ja no participa en les sortides de cada últim diumenge de mes amb els veterans de la UEC. Setanta-cinc anys... T’ho imagines, **Mila**? Tota una vida.*

*Un dia d’aquesta setmana la besàvia **Montserrat** complirà noranta-un anys i, a diferència de l’any passat, la celebració que farem serà més discreta i casolana. Estic segur que tu, amb els pares, hi trauràs el nas i, fins i tot, és possible que apareguis en alguna fotografia mentre bufa unes quantes espelmes o talla el pastís. Procurarem viure aquell moment amb la màxima intensitat i que se n’adoni de la nostra companyia. (...).*

*Us estimeu, la teva besàvia i tu. Cada una a la seva manera, però de debò us estimeu. M’agrada constatar-ho i, per això, t’ho deixo escrit en aquesta carta que no sé si algun dia llegiràs i que ja fa el número vint-i-quatre de les que t’he escrit fins ara. Vejam si hi ha sort perquè el raig continuarà...”.*

En llegir aquests mots i passar-los per escrit per a l’estudi sobre el matriarcalisme català, el 18 de gener del 2025, recorde quan, pel 2005, durant una reunió amb persones que anàvem a txi-kun en Alaquàs (l’Horta de València), et diuen que, com que escrius i hi tens bona traça, faries un gran profit per a l’esdevenidor..., si eixes paraules es redactassen. Doncs bé: n’inclourem unes que em digué ma mare el mateix dia del 2025, i que empiulen amb la seua àvia paterna, Consuelo, nata en 1878 i que visqué noranta anys: *“En sa casa, com son pare era jutge, llegien el diari tots els dies. Ella llegia llibres religiosos. I, quan estaven en llatí, els llegia en llatí i, després, si estaven també en castellà, la versió en castellà. [Això,] quan era fadrina. Ella se’ls cascava. Li agradava també. O llegint o fent calça.*

*I l’altra, [l’àvia Amparo,] no llegia tant, però sí que sabia”* i tenia bona habilitat i encert per al càlcul, encara que ho fes amb tècniques pròpies i tot.

Ambdues àvies deixaren empremta en ma mare i, a més, ens han fent un bon pont per a exposar sobre temes que se solen presentar amb prejudicis resultants de la instrucció rebuda en les escoles públiques espanyoles: que les dones eren molt analfabetes, que la dona, a diferència de l’home, és passiva, que l’home salva la dona...

I és que la realitat matriarcalista es reflecteix tocant els peus en terra, com feien moltes dones nascudes abans de 1920, i com també fan moltes persones que han

tingut molta connexió amb elles i..., sovint, educativa, realista i creativa, com quan agafes un catxirulo (el nen creatiu i bonhomíós) o hi estàs en contacte.

## E) LA SEXUALITAT.

Sobre el tema de la sexualitat, hi ha una cançó recopilada per Manuel Milà i Fontanals (folklorista català del segle XIX, 1818-1884), que plasma el fet que, si una dona pren una opció diferent a casar-se amb l'home que ho desitjaria, no comporta un xantatge, ni una agressió, ni res semblant (o pitjor) contra ella, ni entre tots dos.

Així, en la cançó ***"La malalta d'amor"***, la qual figura en el llibre ***"Romancer català"***, a cura de Joan Antoni Paloma i publicat per Edicions 62 (2a. ed., 1989), entre d'altres versos, diu que,

*"-Per aimar i voler bé a un fadrí d'aquesta vila:  
n'és un jove molt hermós, humil i de gran estima,  
n'és ben acondicionat i parla amb gran cortesia'.  
Comença de venir a casa a fer-ne algunes visites  
i el que li era amic, allí, tots dos hi venien.  
'-Per a dar-me gust, cantaven moltes cançons i follies,  
Jo no sabé com pagar-li tant favor i benefici.  
(...) M'han convidat al sarau, solament per divertir-me,  
jo no hi só volguda anar per no eixir de la vila'.  
(...) '-Ell me'n diu: 'Amiga, adió, jo me'n vaig a casa mia;  
de part de Déu, t'encomano que et recordis de ta vida'" (p. 239).*

També concorda amb la sexualitat matriarcal la cançó ***"Extrems de passió"*** (p. 244), la qual comença amb uns versets en què la dona també pren part en l'acte de salvar l'home:

*"Sant Cristo de Balaguer, Mare de Déu de les Sogues,  
aideu els pobres fadrins, els qui tracten amb minyones.*

*(...)'-Aquesta voldria jo, que tanta pena me'n dóna'.  
'-Això no ho faré, Joan, ni que em déssiu Barcelona,*

*ni que em déssiu Portugal, ni l'Espanya amb sa corona''.*

També hi havia un altre exemple de sexualitat matriarcal en què, encara que la dona ho comenta amb els pares, al capdavant, ella no ho deixa, com ara, en mans del pare i, igualment, li dóna la paraula que es casaria amb el xicot. Al capdavant, el xicot, com que els pares no donen resposta a la filla, ell, en lloc de venjar-se, ni de desconsiderar-la, en conservarà un bon record. Ho copsem en la cançó **“Maria Enrica”** (p. 249), la qual trau Manuel Milà i Fontanals en aquesta obra:

*“Una cançoneta nova, treta n’és del mes d’abril,  
d’una galant minyona, que n’és hermosa i gentil.  
(...) Ella es diu Maria Enrica, que el seu nom no es pot negar.  
Los fadrins, quan se la miren, no se cansen de mirar,  
(...) té la cara colorada i el seu cap cobert de flors,  
i en té la cella voltada i una estrella en porta al front,  
i mereix ser-ne criada la més bonica del món.  
Un dia, parlant jo amb ella; jo, l’amor n’hi demaní.  
Me n’ha feta, de resposta, ‘Jove: us burleu de mi.  
Demaneu-la a pare i mare, que, si ells hi vénen bé,  
vos prometo la paraula<sup>2</sup> que, per mi, no es perdrà res.*

*(...) Adiós, Maria Enrica, lo contento de l’amor,  
adéu, cara colorada, adéu, lliri blanc de flors,  
adéu, clavellina vera, adéu, rosa adéu, clavell,  
adéu, flor de l’hermosura, la flor del meu pensament”.*

En la cançó vinent, **“Els oficis”** (p. 250), a un home, li donen carabassa i, en els dos versos finals, podem llegir un suggeriment a una jove:

*“No et cases amb mariner, perquè et tirarà a la mar:  
casa’t amb un cavaller, perquè et durà a passejar”.*

Per tant, ella no deixaria la terra, sinó que hi continuaria en contacte amb l’indret on viu.

Un altre exemple relacionat amb la sexualitat i en què la dona té la darrera paraula són els versos que hi ha al capdavant de la cançó **“Desenganys”** (p. 252), recopilada per Manuel Milà i Fontanals:

*“-Si, per marit, no trobo,  
jo, viudeta estaré;  
abans estaré viudeta  
que jo, amb vós, no em casaré”.*

---

<sup>2</sup> En la cançó **“Desenganys”**, també recopilada en el llibre **“Romancer català”** (p. 251), un jove diu a una fadrina *“Recordeu-vos, amoreta, / quan tinguem parlament, / que l’amor nos prometérem, / paraula de casament”.*

Una cançó de la mateixa corda, i en què es tracta sobre el casament i els moments immediats, és *"El fals novici"* (p. 254), la qual figura en el llibre *"Romancer català"* (p. 254):

*"Quan ella se'n retornà, ja diu aquestes paraules:*

*'Jo tinc un oncle rector que, d'aquell, haver l'empara'.*

*El fadrinet, diligent, a la rectoria, anava.*

*(...) Quan varen ser esposats, tots dos los vesteix de frare;*

*quan ne van ser vestidets, a ca la Teresa anaven.*

*Ja diuen 'Qui hi ha dalt?', ja sortia una criada:*

*'Senyora: hi ha dos frarets, si en volen donar posada'.*

*'A bon punt, han arribat, que la taula s'és posada'".*

En els versos la lletra *"Cançó amatòria"* (p. 255), també apareix la figura del frare. El jove passa per on viu la fadrina, la saluda, ell li torna el *"Bon dia"* i, més avant, el xicon li comenta

*"Frare em faré, minyona,*

*ço voleu vós,*

*puix que la vida em causa*

*vostres amors.*

*Un dia, per mes<sup>3</sup> terres,*

*passava jo;*

*en los boscos espessos,*

*encontrí jo*

*a una pastora"*

i li addueix que ella és la xica que prefereix:

*"sinó per vós,*

*jardí de flors,*

*puix que la vida em causa*

*vostres amors".*

Per consegüent, l'home vincula la jove (la dona) amb la terra, amb les plantes, amb el jardí floral.

Una altra cançó en la mateixa obra del folklorista de Vilafranca del Penedès, i en què captem la sexualitat matriarcal, *"Cançó amatòria"* (p. 256), un home diu així:

*"A la vida, em causa*

*vostres amors,*

*com me puja la costa,*

*remena el cos.*

*Vostres pits, donzelleta,*

*són llessamins,*

*ne apar neu blanca,*

*com cau dels pins;*

*quan cau dels pins, minyona,*

*les teniu vós.*

---

<sup>3</sup> "les meues", "les meves".

*Ella se n'és criada  
amb una vall  
fresca i colorida  
com un fi tall.  
Dic que, entre espines,  
li caigué flors,  
tant la vida em causa  
vostres amors".*

Lo sexual, ara, per mitjà del tema del festeig en la terra on hom ha nascut, apareix en la cançó **"El pardal"** (p. 307), arreplegada en aquesta obra:

*"Una cançoneta nova jo la diré,  
del pardal, quan s'ajocava al taronger.  
(...) '-Com m'allotjaré, senyora, vaig de camí,  
Vaig a fer una prometença a Sant Magí'.  
Quan, a Sant Magí, vaig ésser, vaig suplicar  
que em deixés tornar a ma terra per festejar".*

En el darrer vers, la dona li respon a la proposta que li fa l'home (acompanyat de creuetes de Sant Magí): que encara no vol eixir amb ell. És a dir: la dona té la darrera paraula.

**Romancer català. Prosseguir ací, si el tema de la cançó s'ajusta al punt [La sexualitat].**

## **F) L'HUMOR ERÒTIC EN LES CANÇONS POPULARS EN VALENCIÀ. VERSOS, ANÈCDOTES, FESTES I REFRANYS D'HUMOR ERÒTIC.**

En aquest apartat, posarem cançons, per exemple, de l'obra **"Romancer català"**, a cura de Joan Antoni Paloma, publicat per Edicions 62 en 1989, en què n'hi ha moltes recopilades per Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) i que podríem afegir-les en aquest punt sobre humor eròtic.

Així, un cant en nexa amb balls, en què la dona exposa la bellesa i en què ella conversa amb sa mare (qui li fa un suggeriment), i en línia amb lo matriarcal, és ***“A la plaça, fan ballades”*** (p. 188). Adduirem que és prou coneguda:

*“- A la plaça, fan ballades,  
Mare: deixeu-m’hi anar;  
jo que sóc tan boniqueta,  
ballador no em faltarà.  
(...) ‘- En quina font aniré, mare?,  
en quina font tinc d’anar?’.  
‘- Vés-te’n a la font més baixa,  
que allí ningú no et veurà,  
sinó els ocells que volen,  
que no saben de parlar”*

Una altra cançó que reflecteix en matriarcalisme, i recopilada en el mateix llibre, és ***“L’estudiant de Vic”***, en la qual s’uneixen un jove (qui, posteriorment, apareix que és capellà) i una viudeta, qui, fins i tot, podria ser una dona major:

*“Una cançó vull cantar, una cançó molt polida,  
d’un estudiant de Vic, que en festejava una viuda.  
La viudeta se’n va a l’hort, en un jardí que hi tenia,  
a la vora del jardí, un roseret hi havia,  
a la soca del roser, la viuda s’hi adormia.  
Ja en passava un rossinyol que, pel món, dóna alegria (...).  
‘-Si en duus noves, de l’amor, dues prendes te’n daria,  
Te daria un anell d’or i un centre de plata fina’.  
‘-De noves, prou te’n daré, però no te’n convindrien.  
L’estudiant és a Roma, a servir una rectoria,  
‘estudiant és a Roma, a Roma, per cantar missa’.  
La viudeta se n’hi va vestida de pelegrina:  
la viudeta arriba allà, l’estudiant canta missa”* (p. 241).

Una altra cançó eròtica, i en què la dona s’interessa per un jove, és ***“Fàcil avinença”***, recollida en la mateixa obra de Manuel Milà i Fontanals, com ara, quan una jove demana

*““-¿Qui n’és aquell galant jove, que tant me n’ha favorida<sup>4</sup>?’.  
‘-Vostre servidor, minyona; per vós, peno nit i dia;  
(...) si no em voleu dar l’amor, a fe’m<sup>5</sup> frare, me n’iria<sup>6</sup>,  
de l’orde del caputxins i, al món, renunciaria’.  
‘-No se’n faceu frare, no, perquè us penedirieu,*

---

<sup>4</sup> El DCVB, en l’entrada *“Favorir”*, ja present en el Tirant lo Blanch, comenta que és més comuna la forma *“afavorir”*, tant en el llenguatge parlat com també en l’escrit.

<sup>5</sup> Reducció de *“fer-me”*.

<sup>6</sup> El verb *“ir”* és una forma antiga i genuïna, ara amb poc d’ús.



*cada tres cops la setmana, se n'han de dar deixuplines<sup>7</sup>,  
quan passareu pel carrer, no podeu parlar amb nines;  
així, val més que ens casem, que viurem amb alegria*" (p. 243).

En la cançó que posarem, suara, és al revés: els hòmens contempen la dona. Així, en **"Cançó amatòria"** (p. 245), un jove diu  
*"Contemplau-la, quan va a missa  
amb lo aire que ella va;  
amb lo aire que ella porta  
m'aconhorta,  
m'acaba d'enamorar"*.

Un altre exemple en què es fa lo que vol la dona, és la lletra **"La Josepa de Fargueroles"**, també en l'obra esmentada del folklorista de Vilafranca del Penedès, quan un home exposa que  
*"Una molt hermosa bandera,  
donzelleta, al front, la portau.  
¡Ai, qui pogués assentar plaça,  
donzella, al vostre regiment,  
no m'apartaria un moment,  
jo, de vostres ordenances,  
sinó sempre estar ocupat  
complint la vostra voluntat"* (p. 258).

Una composició de Manuel Milà i Fontanals en què l'home apareix lligat a la dona és la cançó **"Pastora galana"** (p. 262), quan diu que  
*"Jo no som el pare teu,  
ni tampoc ton confessor.  
Bon amor, no em descobriu:  
jo sóc el vostre aimat pastor.*

*Qui m'ho [ha]gués hagut de dir,  
en aquesta ocasió,  
que m'hagués de confessra  
qui em té robada l'amor.*

*(...) Nena: em teniu el cor travat,  
pres i lligat amb cadenes"*.

Una altra cançó, de Nadal, i en línia amb el refrany **"El llaurador, de bona gana, ho dóna"**, és **"De Betlem, partí la Verge"** (p. 267), en què ella, a més, té la darrera paraula:

---

<sup>7</sup> En el DCVB, posa que prové de *"disciplina"* i que té a veure amb assots destinats a mortificar el cos per penitència. Com veiem posteriorment, la dona l'acceptarà si ell renuncia a fer-se frare i, per tant, a aquests actes. A més, prefereix la joia de viure, un tret que empiula amb el matriarcalisme.

*“De Betlem, partí la Verge, sols per anar a Natzaret;  
ja en prengué per companyia al gloriós Sant Josep.  
Quan ne són a mitja guia, a la Verge, vingué set,  
n’atrapen un hortolà que pujava un mançaner.  
‘Déu te guard, bon hortolà. ¿No em faries una mercè?  
¿No em daries una mançana, mançana del mançaner?’.  
‘Si pot ser, linda Senyora, vós mateixa colliu-vos-la’.  
Josep vol alçar els seus braços, les branques ‘xecaren-se<sup>8</sup>:  
‘Ara crec, linda Senyora, que portau Déu verdader’”.*

Cal dir que, simbòlicament, la branca representa el penis i que l’acte de jeure enllaça amb copular.

Un altre tret matriarcalista és el que apareix en la composició **“Sant Josep i la Mare de Déu”** (p. 268), en què ell fa el menjar, mentres que ella és embarassada:

*“Al punt de la mitja nit, la Verge queda partera;  
Sant Josep n’hi fa una salsa que siga bona lletera,  
suplicant i suplicant li’n va beure una escudella”.*

En relació amb aquesta cançó sobre la bona lletera i l’escudella, el 29 de desembre del 2024, els meus pares vingueren de visita a ma casa i, en acabar de llegir tot el text, ma mare em digué la lletra d’una nadala que jo no recordava en eixe moment:

*“Sant Josep se fa vellet,  
se’n va a la plaça  
a comprar un renyonet  
perquè se’l menge Maria  
i li faça bona llet”.*

Després d’escriure aquestes línies, en recordí la versió que jo cantava:

*“Sant Josep se’n va a la plaça  
a comprar un renyonet,  
perquè la Verge Maria  
li faça bona llet.  
La llet calenteta,  
la boca cremant,  
el Nen Jesuset  
xuplant que xuplant,  
la llet calenteta,  
la boca cremant,  
el Nen Jesuset  
xuplant que xuplant”.*

**Romancer català. Prosseguir en aquest punt, si no hi ha a afegir en música matriarcal.**

---

<sup>8</sup> “Aixecaren-se”, en forma reduïda.

### **Altres cançons eròtiques (en correus electrònics o bé en entrades).**

Entre les cançons eròtiques a què accedírem en maig del 2023, figura una que escrita pe Carles Amiguet García en **“Paraula viva”**, el 30 de gener del 2014, i que diu així:

*“Darrere la porta estic,  
amb un pam de figa oberta,  
esperant al meu nóvio  
que la clave ben erta”.*

## **G) LES RONDALLES, LES CONTARELLES, LES LLEGENDES, ANÈCDOTES POPULARS I PETITS RELATS DE TIPUS ERÒTIC.**

Començarem dient que el 1r d’octubre del 2024, ma mare (nascuda en 1943), després de comentar-li per telèfon que, en la rondalla **“La mà negra”**, del llibre **“Rondalles populars valencianes”**, a cura de Rafael Beltrán i editat en el 2007 per la Universitat de València, hi havia una dona que **“salva”** l’home, me’n contà una:

*“Un home (ací, un monstre, però que podia ser una granota o animallets que, per la seua vista, no són agradables, sinó repugnants) té diners, una casa preciosa.*

*Passa un home i hi veu un jardí amb flors. L’home, qui el veu, li’n demana una rosa a canvi que li paguen un deute.*

*Llavors, el monstre li respon:*

— *Tu romandràs ací fins que hi quede alguna de les teues filles.*

*Més avant, la filla més xicoteta viu amb el monstre i, al final, per la bondat i per la paciència de la xiqueta, ella el salva i ve l'alegria".*

Igualment, ens afegí, *"A mi, em sona d'haver-ho vist en algunes rondalles. Això no em sona estrany; prou sovint, d'alguna època"*, encara que, en les escoles (en castellà), s'ensenyàs narracions en què un príncep *"salva"* un personatge femení.

Al capdavant, ens comentà que aquest relat tradicional de rondalla valenciana podria simbolitzar *"l'agraïment per la bondat"*.

Agraesc la generositat de ma mare, qui m'adduí que havia conegut moltes rondalles de la mateixa corda (les quals no eren en castellà), sinó en llengua catalana.

## **Llegendes**

Quant a llegendes, direm que, en el llibre ***"Llegendes de Cocentaina i del Comtat: estudi i difusió"***, d'Ivan Carbonell Iglesias i publicat per l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert en el 2014, podem llegir que el *"poeta natural de Planes, Miquel Gadea Cebrià (Miquelet d'Elena. Planes, 1886-1966)"* és autor *"d'una obra que circula en còpies manuscrites entre els veïns, dins la qual apareixen aquests versos:*

*Segons la història relata  
i la veritat pot ser,  
una senyora molt guapa  
li va eixir a un llenyater.*

*Li ensenyà un collar de plata  
amb un diamant i un rubí<sup>9</sup>.  
'Què és el que vols?  
La joia? O t'estimes més a mi?'*

*Li contestà que a la joia.  
'Sempre seràs desgraciat:  
en aquella penya altra  
tinc un palau encantat.*

---

<sup>9</sup> Sol emprar-se la forma genuïna *"robi"*.

*Mai més serà ditzós.  
Si m'hagueres volgut a mi,  
la fortuna que hi ha allí  
haguera segut dels dos'.*

*Damunt d'una aura boreal,  
a l'amanéixer<sup>10</sup> l'aurora,  
desapareix la senyora  
i el pobre es queda igual.*

*Si us ha encantat la dita,  
no s'ho tingueu per falòrnia,  
que és la vertadera història  
del Barranc de l'Encantà".*

Com podem veure, es tracta d'una llegenda eròtica en què, a més, la dona hauria pogut salvar l'home (si ell l'hagués triada, en lloc de la fortuna temporal, la qual hauria estat de tots dos, tret que empiula amb el matriarcalisme, ja que no l'hauria adquirida només l'home).

A banda, copsem que, a primera hora del matí, la dona fa via (un fet que empiula amb lo matriarcal, perquè lo femení està en nexa amb les dues etapes de més fosc del dia, això és, amb la vesprada i amb la nit).

Finalment, com diu el poeta (amb el paper de narrador i de transmissor de la cultura tradicional de la terra), és la història (és a dir, el relat), en el sentit que així ha passat de generació en generació.

Una altra llegenda, en aquest cas, del Pirineu català i a què accedirem el 22 de novembre del 2024, és la que figura en l'entrada "**LLEGENDES 2: La llegenda de les Dreugels**" (<https://muntanyesencantades.blogspot.com/2012/06/llegendes-2-la-llegenda-de-les-dreugels.html>), en el blog "**Muntanyes encantades**", plasmada per Elisenda Ortega (qui afig comentaris molt sucosos). Té a veure amb Oliana, un poble de l'Alt Urgell. L'autora, pintora, escriptora i mestra de restauració demana "*A qui no li han explicat una història, un conte, una llegenda relacionada amb la màgia i els poders d'algun ésser sobrenatural o d'algun element fantàstic del paisatge?*"

'Els orígens dels pobles es perden en la nit dels temps com si es tractés d'una espessa boira. Per sort, quan la història és incapaç d'explicar els fets, la llegenda, el mite estan allà per suplir amb la imaginació la manca de documents. La llegenda està allà, aquí, per satisfer a cor què vols, la necessitat de saber qui som, d'on venim, les nostres arrels...'.  
  

---

<sup>10</sup> Castellanisme, en lloc, com ara, de formes genuïnes com "*a trenc d'alba*" i "*a l'eixida del sol*".

*(...) Així va néixer la llegenda de les Dreugels, una llegenda basada en la mitologia de l'Alt Urgell, d'unes 'grans Dames' que viuen al Castell d'Oliana des de temps immemorial i donen energia a tot aquell espai màgic, així com a la gent que visita el jardí del Castell buscant un espai on gaudir de pau i tranquil·litat.*

*Són esperits de la naturalesa i cuiden tot allò que creix, però també són entitats elementals de l'aire, el foc, l'aigua i la terra. No fa pas gaire temps, la gent depenia de la naturalesa i creien que el món estava ple d'esperits i que se'ls havia de respectar perquè els rius tinguessin peixos, els arbres fruites i els camps fossin fèrtils.*

*Les Dreugels que dormen ajagudes entre les runes de l'antiga Oliana viuen sota les arrels dels arbres i es deixen transportar per l'Espunyola; a l'hivern, es vesteixen amb una llarga bata gris i estenen la boira per les terres adormides, portant-nos imatges del passat i del futur".*

Com podem veure, les Dreugels (el nom de les quals prové de mestallar *Andreu* i *Àngels*) estan associades al poder, possiblement, al que exercien les dones de la noblesa en els comtats catalans de l'Alta Edat Mitjana (com ara, dels segles IX-XI, tractats per la historiadora Teresa Vinyoles en el llibre **"Història de les dones a la Catalunya medieval"**), en què n'hi havia amb alts càrrecs i molt interessades, fins i tot, per la gent del poble, no sols pels del seu ram, i un matriarcalisme molt reflectit en la vida quotidiana.

A més, l'escriptora afegia que donaven vida i cercaven un ambient pacífic i cordial en l'ambient, trets que empiulen amb lo indígena i, per descomptat, amb l'estil de governar en una família i de viure-hi, com molt bé es plasma en rondalles, en llegendes, en cançons i, a banda (i molt), en comentaris referents a dones nascudes abans de 1920 i d'arrels catalanoparlants.

Igualment, les Dreugels desenvolupen un paper maternal (de protecció) i hi havia un respecte (no en el sentit d'obediència, sinó pel fet de tenir-les com una autoritat moral, més que política) i en nexa amb la Mare Terra, detall que les enllaçaria amb altres Pobles aborígens del món.

Quant a la frase sobre la dependència de la natura, al meu coneixement, les persones en depenem: la natura pot prescindir dels éssers humans, però no els éssers humans (ni els altres éssers) de la Mare Terra. Adduirem que les paraules de la pintora van unides a una actitud d'estima per lo terrenal, per lo maternal.

A més, quan diu que romanen tombades, ho connecta amb trets femenins: sota (baix), les arrels (la terra), els arbres (no toquen el cel, però sí lo tel·lúric), l'hivern (una de les dues estacions associades amb la dona, amb lo passiu), la son (terres adormides),

l'evocació (els avis, els ancestres) i el futur (el naixement, el pas del dia més curt de l'any, desembre, el mes de colgar les llavors d'on eixiran els fruits de les collites).

Després, Elisenda Ortega exposa el relat i, entre d'altres coses, diu

***"La llegenda de les Dreugels:***

*Sabeu qui són les vertaderes sentinelles de la porta del Pirineu?*

*Al jardí del Castell, hi viuen els follets i les Dreugels, que, amb la seva màgia, atrauen els animalons del bosc: isards, conills, ocells... Tots s'hi troben bé i retornen al jardí per gaudir de la seva pau i de la seva energia.*

*Els follets del Castell tenen cura de les diferents necessitats del jardí en cada estació; la seva feina gairebé mai no s'acaba i només gaudeixen de descans durant les llargues nits de boira i gel", és a dir, durant la part passiva del dia.*

*A continuació, la narració diu que "Les fades de la boira s'amaguen al fons dels llacs i entre les runes dels pobles abandonats. Al Castell d'Oliana, n'hi dorm una que jeu embolcallada per les runes de l'antic poble. Ella ens porta imatges del passat, de quan els homes i dones vivien al Castell i els nens jugaven entre les roques i muralles que l'envoltaven. Si passegem entre la boira, just quan aquesta s'aplana i les petites espurnes de llum comencen a traspasar-la, la podrem veure engalanada amb una llarga bata gris i sentirem com ens inspira pensaments que ens ajudaran a resoldre dubtes i incerteses.*

*Els follets del Castell se senten estimats per tots els éssers de l'entorn, però, sobretot, per les grans dames del Castell, les Dreugels, que, amb la seva serena presència, fan de l'entorn un ambient acollidor i penetren arreu sense molestar ni ser molestades".*

Per consegüent, copsem un relat (i, com a perllongament, un Poble), en què, malgrat que la part activa té a veure amb personatges femenins (les Dreugels), i elles afavoreixen la bona avinença en el seu territori (ací, el castell i el poble antic), ajuden els altres a eixir de dubtes (els fan de conselleres, de mares, de mestres, d'educadores...) i, igualment, tenen bona reputació, àdhuc, entre els més petits (ací, els follets). Cal dir que, el 27 de novembre del 2024, mentres escrivíem aquestes línies, ens demanàvem fins a quin punt, partint de les línies d'Elisenda Ortega, els follets representarien els infants i els xiquets i, en canvi, les Dreugels ho farien amb les mares, ja que captàrem que podrien encaixar en lo simbòlic.

Finalment, la recopiladora posa que el nom "Dreugels" provindria de la unió dels noms Andreu i Àngels, abundants per la contrada i que "No se sap com van arribar a Oliana,

*si a través del riu Segre o potser arrossegades per una forta ventada, el cas és que des de fa molt de temps viuen al Castell, entre les pedres de l'antiga Oliana.*

*Però és per la nit, i emparades per la foscor, quan les Dreugels escampen els seus poders per regalar una mica d'immortalitat a aquests de vegades incomprensibles humans.*

*Des de sempre, hom creu que l'esperit de les Dreugels dorm en les pedres, somnia en les flors, bufa en el vent i protegeix tothom que puja un capvespre a contemplar la bellesa del paratge i gaudir del silenci misteriós d'aquest indret.*

Diuen que una nit d'agost encalmada i bella  
Dintre de l'estany va caure una estrella,  
Va caure ruixant  
Als Prats del voltant  
De flors esblaimades...  
D'ençà de llavors, que a dintre hi ha fades!".

Com a nota relacionada amb aquesta llegenda, el 28 de novembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (1929) ens escrivia un correu electrònic amb aquestes paraules: "Bon dia, Lluís,

*Com de costum, m'he de mostrar admirat per les teves notes, que són veritables descobriments per mi. Les Dreugels són una altra font d'informació, una llegenda que desconeixia absolutament. I m'encanten, també, les explicacions que vas donant a cada tema, que resulten una boníssima guia per anar-ho descobrint i entenent. Moltes gràcies. Una forta abraçada!!!!".*

Agraïm el suport que hem rebut, del primer moment de conèixer-nos ençà, per la seua disposició a reportar-nos i a compartir sabers i vivències.

## **H) LES FESTES ANTERIORS AL CRISTIANISME.**



El 25 de desembre del 2024, amb motiu de la festivitat del dia de Nadal, cercàrem informació sobre Nadal i trobàrem que l'historiador català Marc Pons havia escrit l'article "**Per què els catalans fem cagar el tió i els espanyols no?**" ([https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-fem-cagar-tio-espanyols-no-marc-pons\\_1336012\\_102.html](https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-fem-cagar-tio-espanyols-no-marc-pons_1336012_102.html)), publicat el mateix dia en el diari digital "**El Nacional**". Tot seguit, l'exposarem i el comentarem. Però, en primer lloc, direm que, com la festa de Sant Esteve (retirada en el País Valencià en 1994, el darrer any que se celebrà, mentre els socialistes manaven amb majoria relativa i amb el suport de l'esquerra de línia comunista), té a veure amb la tradició carolíngia com també la festa de Dilluns de Pasqua:

*"Tarragona, any 714. Fa 1.310 anys. L'exèrcit àrab que, tres anys abans (711), havia iniciat la conquesta de la Península, s'acostava a la ciutat. I l'**arquebisbe Pròsper n'ordenava l'evacuació total**. L'abandonament de Tarragona, la gran capital del quadrant nord-oriental peninsular des de l'època romana (segle II aC), seria la part més visible de **dos fenòmens que canviarien per sempre la traça d'aquella societat: la ruralització extrema i l'exili massiu al regne dels francs**. Un cataclisme que **posaria fi a una llarga etapa de romanitat (segles III aC a V dC) prorrogada durant l'època visigòtica (segles V a VIII)**. Unes dècades més tard (segona meitat del segle VIII), els carolingis i els descendents d'aquell exili iniciarien la recuperació i reorganització del territori, però la nova societat que sorgiria ja no restauraria aquella romanitat perduda".*

A banda, indica que *"Aquesta història és molt important per a entendre l'origen del nostre corpus de tradicions. Durant aquella etapa convulsa i anàrquica —entre la ruralització i l'exili de la societat romanovisigòtica i la posterior recuperació carolíngia (714-801)—, **es va produir una eclosió d'elements de la tradició ancestral** que, en el cas de la marca franca de Gòtia (actuals Llenguadoc i Catalunya Vella), era **de remot origen nord-ibèric i proto-basc** (les cultures que havien poblat el territori des de l'antiguitat). De fet, **aquest corpus de tradició ancestral mai no havia desaparegut**. S'havia conservat **reclòs i ocult en el medi rural —pobre i marginal— que mai no havia estat romanitzat ni evangelitzat (no havia estat aculturat)** i que havia esdevingut el dipositari d'un corpus de tradicions que, definitivament esberlada la capa de la romanitat, reapareixia i es projectava amb força".*

Aquestes paraules enllacen, com ara, amb punts del llibre "**El Comú català**", de David Algarra, en què captem que la presència de lo pagà fou tan significativa durant l'Alta Edat Mitjana (segles V-XI) que perdurava lo ancestral i que, si de cas, més d'una vegada, l'Església acollia i retocava (però no anul·lava) trets que, al llarg de la recerca, hem pogut deduir que tenien a veure amb el matriarcalisme.

Quant a **“Què era i què representava el tió?”**, passa a un tema que podria evocar els balls de bastons, en què, el fet de colpejar el sòl, a terra, és perquè no estiga morta, sinó amb vida. Afegirem que es fa amb pals grossos, és a dir, amb fusta; i, així, empiulen dos detalls femenins: la terra i la fusta (d'on provenen paraules com *“mater”*, això és, mare, *“matèria”*, *“maternal”*...).

Llavors, Marc Pons escriu que *“El tió és un tros de soca que piquem amb bastons i que caga llaminadures. (...) **aquella soca**, que era fruit de l'acció de la natura (era la branca d'un arbre sorgit d'una llavor soterrada i d'unes arrels emergents), **representava la Mare Terra**. I, a **finals de la tardor**, amb la conclusió de les tasques agrícoles (a cavall dels mesos de novembre i desembre), **s'interpretava que la Mare Terra estava esgotada i entrava en la fase cíclica d'hivernació** (la soca vella). En aquell moment, **el tió (la Mare Terra) entrava a les llars amb un doble propòsit. Se l'acollia en agraïment pels fruits de la collita i se l'alimentava per a encarar amb força el nou cicle vital (la primavera)”**.*

Al meu coneixement, el fet de donar hospitalitat a la Mare Terra, simbolitzaria no deixar fora la velleta (recordem que, en els Pobles matriarcalistes, les ancianes són uns dels pals de paller i tenen un paper molt important) i, així, de rebot, els qui la rebien, reflectien el seu nexa amb lo terrenal, amb lo matern.

A continuació, addueix **“Què cagava i què representava el que cagava el tió?”**

*El tió caga llaminadures. Però no sempre ha estat així. En aquelles edat antiga i mitjana que van forjar, mantenir i divulgar aquesta tradició, **el tió cagava aliments que formaven part de la dieta habitual**, però que eren **molt valorats, per la precarietat que permanentment amenaçava aquelles societats**. Les lletres de les tradicionals nades —d'origen medieval— ens revelen la **composició d'aquelles ‘cagarades’: panses, figues, nous i olives, i a les llars més benestants, una miqueta de mel i mató**. Però, **què simbolitzava**, en la cosmogonia d'aquella societat rural, marginal i pagana, **aquella ‘cagarada’?** Doncs era la culminació del relat iniciat amb l'entrada de la soca a la casa. **El tió (la Mare Terra), agraït per l'acollida i pels aliments, renovava el seu compromís amb uns obsequis que simbolitzaven l'abundància futura”**.*

I, per tant, empiula la part de l'antigor, la dels qui gestionen la casa (els adults) i la dels més joves i els infants, que procedeixen de les arrels, del passat, i que són l'esperança (eixa abundància futura, la descendència).

Un poc després, l'historiador català es demana **“Per què es picava i què representava picar el tió?”** i tornem al tema de la semblança amb el ball de bastons i que la terra estiga fèrtil i que siga un doll de vida:

*“Si no piquem el tió, no caga llaminadures. I, segons la tradició, com més fort piquem, més quantitat i més qualitat cagarà. En el nostre pensament actual, de fàbrica científica, picar el tió pot semblar un exercici de violència salvatge, no exempta de certa dosi de sadisme, propi d’aquelles societats assilvestrades de l’antiguitat. Però, per a aquelles societats iniciàtiques —de pensament espiritual— que van forjar, mantenir i divulgar aquesta tradició, **què simbolitzava l’acció de picar el tió? Doncs era una manera natural de desvetllar el tió (la Mare Terra) que havia hivernat des que havia entrat a les cases. Se’l desvetllava perquè ja havia arribat l’any nou, que anunciava un nou cicle vital: la renovació, la reproducció i la perpetuació de totes les espècies que formaven la comunitat de la natura (l’univers)”**, una renovació que, simbòlicament, té a veure amb el naixement, amb el nadó i amb el nen en els primers anys anteriors, com ara, a quan ja té cinc (o sis) anys.*

En el tema *“Per què es cremava i què representava llençar al foc el tió?”*, copsem que la llar, no sols era el lloc on solia reunir-se el grup, sobretot, en hivern, sinó que podria representar el caliu, la vida que continua i, *“Per tant, **llençar el tió al foc i atiar les flames per a assegurar-ne la combustió, era una acció del relat format per l’eix collita-hivernació-desvetllament-renovació-vida-abundància**”*.

I més: enllaça amb *“La Mare Terra i el Foc, els proto-bascos i els nord-ibèrics, a la base de la nostra tradició”*, i inclou que *“La Mare Terra (Ama-Lur) és un personatge cabdal en la mitologia proto-basca i el foc és un element cabdal en la mitologia nord-ibèrica (les fogueres de Sant Josep, enceses pel solstici de primavera, i de Sant Joan, enceses pel solstici d’estiu)”*.

Afegirem que, en nexa amb *“Per què els catalans fem cagar el tió i els espanyols no?”*, plasma que *“Aquests pobles (proto-bascos i nord-ibèrics) es troben i es mestissen sobre un territori que **els romans** —que, a l’arribar a la Península, hi veuen una **comunitat cultural amb una singularitat pròpia**— **agrupen i acoten** dins d’uns límits administratius i judicials. **Serien (...)** els territoris que actualment formen **el Llenguadoc, Catalunya, la meitat nord del País Valencià i el terç oriental d’Aragó. Els territoris que van bressolar la Catalunya medieval de fàbrica carolíngia i de vocació europea, radicalment oposada a la resta de dominis cristians peninsulars, singularment perifèrics. Per això, els catalans fem cagar el tió; i els espanyols, que no provenen de la nostra tradició històrica, cultural i política, no**”*.

No sols això: el 25 de desembre del 2024, Rosó Garcia Clotet ens envià el poema *“El tió”*, de l’escriptora i bibliotecària catalana Joana Raspall (1913-2013), el qual, al capdavant, posa uns versos que connecten amb el matriarcalisme:

*“El tió sap que som criatures  
i esperant treure’n llaminadures*

*li peguem, sens voler fer-li mal”,*

els quals podrien evocar quan, com ara, Rigoberta Menchú, en el llibre d'Elisabeth Burgos, diu que cal tractar bé la terra, un fet molt comú en totes les cultures matriarcalistes: saben que, si se la maltracta, ens pot fer molt de mal al futur. I, per això, àdhuc, se li lliura part de lo que han arreplegat en les collites i, per exemple, més d'una vegada, se li demana permís abans de realitzar certes obres o accions en què lo tel·lúric tindrà un paper fonamental.

També agregarem un escrit que Martí Teixidó posà en Twitter, en resposta a l'entrada **“Fer cagar el tió: amb didàctica i com qui exposa”** (<https://aviamarefilla.blogspot.com/2024/12/fer-cagar-el-tio-amb-didactica-i-com-qui-exposa.html>), la qual havíem fet en el blog **“La cultura valenciana és matriarcal”** el 26 de desembre del 2024: *“El 1926, a pagès. El tió roent sortia de la llar encesa. Llum d'oli que permetia ocultar en la foscor. Contents perquè duia taronges i una teula de torró.*

*Ja el 1952, al seu fill, podia sortir també un cotxet autopropulsat. I ben contents. I el nen llest ho va descobrir als sis anys”.*

Prosseguint amb el tema de festes ancestrals anteriors al cristianisme, el 26 de desembre del 2024, en el diari digital **“El Nacional”**, hi havia un altre article de l'historiador Marc Pons, però en relació amb la festa de Sant Esteve, la qual, encara que fos cristiana, arrelà en zones paganes i podem considerar de línia matriarcal: **“Per què els catalans celebrem Sant Esteve i els espanyols no?”** ([https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-celebrem-sant-estev-e-espanyols-no\\_1336540\\_102.html](https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-celebrem-sant-estev-e-espanyols-no_1336540_102.html)).

L'autor ho situa en l'any 789, en **“Època del govern de Carlemany (768-800), rei dels francs, creador dels comtats carolingis catalans i, posteriorment, emperador (800-814). Carlemany imaginava una nova Europa, inspirada en el vell i desaparegut Imperi romà, però construïda sobre la nova realitat germànica i cristiana de l'estat carolingi. I la seva cancelleria promulgaria l'Admonitio Generalis, una capitular que anunciava la Renovatio Carolingia; el ressorgiment de la vella cultura clàssica, però mediatitzada per la vigorosa tradició germànica. Amb el decurs del temps, la Renovatio seria la reforma ideològica, educativa, artística i eclesiàstica més important de l'Europa medieval”**, després de la declaració del cristianisme com a religió oficial de l'Imperi Romà (en el segle IV).

Tot seguit, addueix que, amb la **“Renovatio”** (**“Renovació”** en llatí), **“Molts elements de la vella tradició romana (sobretot, els relacionats amb aspectes tan importants com la litúrgia i el calendari) serien declarats obsolets i quedarien reclosos al calaix de**

*l'oblit. **La Renovatio era la posada de llarg de la cultura franca. Era la majoria d'edat del projecte carolingi, iniciat unes dècades abans amb Carles Martell (l'avi de Carlemany i el primer que havia aturat els àrabs en la seva progressió pel continent europeu). I la nova celebració de Sant Esteve s'emmarcava en el context d'aquesta renovació.***

### **Carlemany i la nova litúrgia**

***Carlemany va veure la xarxa d'espais dedicats al culte cristià com una gran oportunitat per a divulgar la nova ideologia del seu règim. Va subordinar l'Església i es va servir del seu potent altaveu, format per milers de temples, per fer arribar el seu missatge a tots els racons de l'Imperi. Això explica, per exemple, un curiós detall que forma part d'aquest projecte: es va prohibir la celebració dels oficis religiosos en la llengua llatina culta que, a cavall dels segles VIII i IX, ja quasi ningú entenia; i es va decretar l'obligació d'oficiar en les llengües vernacles de cada territori. El primer esment documentat de l'existència d'una llengua pròpia a la Marca carolíngia de Gòtia (Llenguadoc i Catalunya vella) és amb aquest decret".***

En nexa amb el tema de les llengües vernacles (és a dir, de les autòctones, de les aborígens, no, com ara, de la llengua oficial de la metròpoli), el 26 de desembre del 2024, l'estudiós, filòsof i vernaclista Jordi Salat ens enviava un missatge acompanyat de les paraules que Marc Pons havia plasmat en l'article, ja que, com l'esmentat investigador escriu en l'obra "**Vernaclística**" (de què és autor-editor), en la versió del 2024, el Papa Francesc (qui ho era a partir del 2013) no practicava el do de llengües. Com a exemple, posava la inauguració de l'estel de dotze puntes i corona de dotze estels en el Temple Expiatori de la Sagrada Família de Gaudí en Barcelona, on usà el castellà o, igualment, la posició del Vaticà sobre el referèndum de la independència de Catalunya celebrat el 1r d'octubre del 2017, de què no digué res a favor de la causa vernaclística catalana, "**Potser perquè té lligams o arrels que el relacionen amb el cristianisme arrià i hel·lenista contra el que és hostil el catolicisme niceanià i la cultura de llengua catalana comporta una ensenyança i Coneixement que es vol reprimir i amagar**" (p. 11).

Tornant a l'article, Marc Pons considera que Carlemany és el fundador d'Europa, principalment, "**perquè va crear la cultura europea. El primer pas d'aquell projecte seria l'esmentada obligació d'oficiar en llengua vernacle. El segon seria l'obertura d'escoles a tots els monestirs dels seus dominis, no per alfabetitzar la societat (tot i que albergava l'ambició que, en un futur no massa llunyà, tothom podria llegir i interpretar la Bíblia, naturalment, a conveniència del poder); sinó per formar els difusors de la Renovatio; abnegats i voluntariosos religiosos, que portarien el missatge i el contingut de les reformes i les implantarien arreu de l'Imperi**".

Sobre el tema de la societat i de la línia de l'emperador, afegim que, junt amb els qui feien costat al monarca, sabia que **“aquest corrent de renovació no calaria en la societat si no entrava a totes les cases. I aquesta tasca ja no la podien fer els religiosos. L'havia d'assumir la gent, com un fet natural. I el poder construeix un nou imaginari inspirat en els episodis històrics més importants del cristianisme. Nadal era una festa important del calendari cristià. Però, amb la Renovatio, no tan sols esdevé la més important del nou calendari cristià, sinó que, a més, s'apropia de i suplanta les velles tradicions paganes —que encara es practicaven— de les reunions familiars per la conclusió de l'any agrari (finals de novembre) i del solstici d'hivern (finals de desembre); i s'hi superposa. Era el tercer pas del projecte”**.

Per consegüent, uns sis segles després, la realitat anava en línia semblant a la dels capítols 10 i 11 dels Fets dels Apòstols (del segle I, en el Nou Testament), els quals trauen el tema del paganisme, encara viu.

Després, en l'apartat **“Per Nadal cada ovella al seu corral, per Sant Esteve cada ovella a casa seva”**, inclou que, **“A partir de la Renovatio, la celebració de Nadal a l'Imperi carolingi —i això vol dir, també a la Marca de Gòtia—, bressol dels comtats catalans medievals— va rebre un impuls formidable. Es va concentrar la mobilització de gent, que es desplaçava als punts de reunió d'aquells amplis grups familiars, propis de l'arquitectura social medieval. Però els desplaçaments eren llargs, feixucs i, en moltes ocasions, difícils i insegurs. Per aquest motiu, el poder va oficialitzar el caràcter festiu de l'endemà, diada de Sant Esteve, perquè no es volia retallar els temps de reunió; no es volia limitar la difusió de la Renovatio, que era el propòsit final d'aquella nova cultura festiva. I es va instituir la diada de Sant Esteve com la jornada del retorn”**.

Enllaçant amb aquestes paraules, el 26 de desembre del 2024, ma mare, per telèfon, em digué que ella recordava la festa de Sant Esteve (dia de la “Segona Festa de Nadal”; “sa Mitjana Festa”, en bona part de les Illes Balears) com a tradicional en el País Valencià i li comentàrem que ho fou fins a 1994 i tot, però que l'esquerra valenciana féu possible que no continuàs l'any vinent.

Referent a la festa, Marc Pons, dient les coses pel seu nom, exposa que **“El cas del Dilluns de Pasqua és idèntic al de Sant Esteve. Ambdós són fills de la cultura social i festiva impulsada per la Renovatio carolíngia. Pel projecte polític de Carlemany, el pare d'Europa i el fundador dels comtats catalans, bressols de la nació catalana medieval, moderna i contemporània. Però no de l'Espanya atàvica que s'ha projectat fins a l'actualitat. La celebració del Dilluns de Pasqua i de Sant Esteve, instituïdes pel mateix poder i amb el mateix propòsit, ens expliquen que catalans i espanyols no compartim ni un mateix origen, ni una mateixa tradició, ni una mateixa evolució. Ni**

*històrica, ni política, ni social, ni cultural. I ens recorden, cada any, des de fa més d'un mil·lenni, que som dues comunitats nacionals diferenciades".*

Finalment, adduirem que això té a veure amb el tema del matriarcalisme i que, com ja ens comentaren en una qüestió que férem anys arrere per a la recerca, ma mare em confirmà que el dia de Nadal era tradició fer l'aplec familiar en la banda materna; i, l'endemà, festivitats de Sant Esteve, en la casa de la branca paterna de la família. En eixe seny, encara em ve al pensament quan vivien els meus dos avis materns i el meu avi patern: primerament, anàvem a cals pares de ma mare. I més: Montserrat Cortadella, de Catalunya, el 26 de desembre del 2024 ens envià un missatge en què deia "*Un magnífic escrit. Del tema de Nadal i de Sant Esteve, n'era coneixedora, una mica; avui, ho he aclarit. I, lo de la teva mare, sens dubte, es feia així*". Agraesc ambdues aportacions. Això, coincideix amb l'article "**El 26 de desembre, segona festa de Nadal, tampoc no serà festiu a les Balears el 2024**" (<https://www.dbalears.cat/balears/balears/2023/07/31/383243/desembre-segona-festa-nadal-tampoc-sera-festiu-les-balears-2024.html>), publicat en "**dBalears**", a què accedírem eixe dia, en què podem llegir que "*La tradició és menjar amb la família paterna, ja que el dia de Nadal és tradició menjar amb la família materna*".

## I) ELS REFRANYS I LES DITES

En el tema de refranys, direm que, en relació amb la dita "*Dona i caragol, bona tot l'any*", el 29 de juny del 2023, en el meu mur, Ricard Jové Hortonedà (nascut en 1929) comentà "*Sobre això que posa la Maria Lluïsa, 'Dona i caragol és bo tot l'any', m'ha recordat una dita de tota la vida: 'Pel juliol, ni dona, ni caragol'. I l'altre li respon 'Però caragol i dona, tot l'any és bona'*".

## J) LA MITOLOGIA.

## K) ELS GOIGS I LA POESIA RELIGIOSA.

**L) DIRIGENTS POLÍTICS AMB POLÍTICA  
MATRAIRCALISTA. EQUILIBRI ENRE EL JO I EL  
NOSALTRES: DE LA LLEI GODA I DE PERE EL GRAN  
EN AVANT.**

**N) ORÍGENS I EVOLUCIÓ DE L'ASSOCIACIONISME I  
DEL SENTIMENT DE PERTINENÇA A LA TERRA I A  
FAVOR DE LA LLENGUA CATALANA.**

**Poemes en relació amb el sentiment de pertinença a la terra.**

**a) El sentiment de pertinença a la terra en Bartomeu Barceló i  
Tortella (1888-1973).**

U dels poetes que hem triat per a aquest punt és Bartomeu Barceló i Torrella (Felanitx, 1888 – Terrassa, 1973), de qui poguérem llegir un escrit, *“El calvari d'un poeta”* (<https://blocs.mesvilaweb.cat/balutxo/el-calvari-dun-poeta>), de Bartomeu Mestre i Sureda i plasmat en el blog *“Etziba, Balutxo...”* el 24 de novembre del 2024 i que ens envià el mateix dia.

Primerament, direm que aquest capellà i poeta mallorquí, en paraules de Bartomeu Mestre (les de l'escriptor figuren remarcades en l'original), *“Un dia de 1902, Pere Julià de la congregació de la Missió va predicar a la Vila i, tant va impactar al jove Barceló que aquest va partir cap a Figueres i va ingressar amb 14 anys en el seminari menor dels pares Paüls. Allà descobriria la unitat de la llengua i la frontera de la nació catalana completa en saber que **a l'altre vessant del Pirineu hi ha també un poble català.** (...) El setembre d'aquell any [= 1914] va partir de missioner a Puno (Perú), on estudià aimara i quítxua per integrar-se a la comunitat índia. Conscient de la importància de respectar i defensar les llengües de cada territori, dia 16 de juny de 1915 escrivia des d'Amèrica a sa mare i a les dues germanes: **Vull que m'escrigueu en nostra llengua!!!** A finals del 1916, el reclamaren de Barcelona i el 1918 l'enviaren a la Missió a Palma. Aleshores ja escrivia poemes i havia assolit fama de bon predicador”.*

Un altre fet important és quan, en plena dictadura del general Primo de Rivera (la qual rebé l'aprovació del rei Alfons XIII i de partits com el PSOE), és convidat a fer un sermó que resultarà independentista. Així, el 6 d'abril de 1925, en paraules del recopilador,



*“la majestuosa Catedral de Girona es va veure estibada de fidels que anaren a escoltar la prèdica de Bartomeu Barceló. Amb un discurs valent i abrandat va contrastar els dolors de la Mare de Déu amb els que patia Catalunya per concloure que **volia que el nostre poble assolís la Justícia i la Llibertat que Crist va guanyar per a la Humanitat**. Amb la fama que el precedia com a sacerdot compromès, (...) aquell mateix dia va anar a parar a la presó i s’inicià un expedient judicial que li trasbalsaria tota l’activitat en el punt més àlgid del seu reconeixement públic. L’única alternativa, abans de ser desterrat per força, era partir a l’exili i així ho va fer. Aquell sermó estroncava la ruta del predicador i marcava el futur del poeta.*

*Com era d’esperar, des dels mecanismes de poder, Barceló va ser criminalitzat. (...) Sempre es va refermar en tot quant va dir i va fer aquell dia. Així, en carta a les germanes, dia 31 de maig escrivia: **Com parlar-vos de certes coses que són l’orgull de la meua vida de ministre de l’Evangeli el fundador del qual prengué mort i passió per haver donat testimoni de la veritat!** No només no es va retractar mai, sinó que va persistir en la defensa de la llengua, la cultura i la identitat. Quatre mesos després del sermó, dia 7 d’agost de 1925, encara escrivia a la seva cosina Catalina Veny: **Avui fóra gran imprudència tornar a Espanya (...) tampoc tots els canons del món seran capaços de fer-me predicar el contrari del que dec (...) fins en el suposat que tots els catalans i mallorquins es venguessin la pàtria per un plat de llenties jo continuaré pensant i sentint i obrant en consciència.***

*Efectivament, no l’escalivaren. Mai no va retre la seva lluita en defensa de la catalanitat”.*

*També copsem que, a vegades, junt amb el seu nom, afegia, “Català de Mallorca”.*

*A banda, el 26 de gener de 1925 rep un encàrrec de les monges de la Caritat, perquè fes unes felicitacions en castellà. I ell, qui estimava la terra i la llengua vernacle, els respon **“Per què en castellà? El bon gust i el respecte a la voluntat de Déu qui es revela per la seva obra em trava la llengua per cantar-li en castellà. Parlem a Déu i als homes com parlarien les flors i les pedres de Mallorca si poguessin parlar. Quan acabarem de fer riure els àngels pel mal gust de posar-nos ridículs! Naturalitat! Naturalitat en tot i parlem sempre en la llengua que assaborírem amb la llet. Més endavant, el desembre de 1929, en escriure a la germana per convidar-la a viatjar al Rosselló, refermarà la unitat lingüística: **Ací tothom parla un dialecte del nostre català maternal. Molts de mots de Mallorca ressonen per aquestes terres**”.***

*Al capdavant de l’escrit, Bartomeu Mestre indica característiques que anaven unides al poeta i capellà mallorquí i que, lingüísticament i culturalment, sentia la seua catalanitat, així com un extremeny ho podria fer a la seua condició de castellà, fet que empiula amb el sentiment de pertinença a la terra i amb lo indígena: **“Home complex i***

*discutit, abrandat, noble, sincer, bel·licós per natura, lul·lista convençut i poeta a ultrança, autor de versos ditiràmics i d'elogi entusiasta, va ser lleial tota la vida a Catalunya com a defensor imbatible de la llengua, la identitat i la llibertat. Aquesta defensa aferrissada dels drets del seu poble li va condicionar la vida. Un sermó. Una crida. Un discurs patriòtic a favor de la solidaritat humana. Un clam per la Llibertat i la Justícia. Un bri, només una hora de la seva existència, va convertir Bartomeu Barceló i Tortella en un nòmada que es va refugiar, com a únic cau de resistència, en la Poesia i, en els seus braços, als vuitanta-cinc anys va acabar de rodar món el vell pelegrí”.*

A més, direm que, en una de les fotos d'aquesta entrada del blog **"Etziba, Balutxo..."**, podem llegir unes paraules que el poeta mallorquí plasmava a la seua germana Catalina en 1918, en què copsem trets com que tocava els peus en terra (el capellà no s'identificava amb l'home somiatruïtes) i la figura de la mare, com ara, quan li diu *"Benvolguda Catalinoi,*

*Bono, filleta, i què te diré de les figues de moro que m'enviares ahir? Idò la veritat: que moresques i tot m'han deixat el paladar més cristià..*

*Quan me les mirí tan daurades i ajegudetes dins de la palla, com el nin Jesuset a Betlem, m'entendriren el cor. Semblaven dormi l'una damunt l'altra amb la corona de reineta (...) Dormien, sí i fins potser somniaven... Truïtes? No ho sé... (...) Jesús, Jesús, si tenien gust a cor!*

*(...) Però no em fa mal perquè me fa pensar en tu i en nostra santa mare... Fins que vingueu no trobaré les pines!*

*Tot els PP en menjaren i també se sentiren més cristians menjant les figues de moro.*

*Bono; res pus per avui, abraça ma mare, sor Miquela i a tu, ja ho saps (...).*

*T'abraça      En Tomeu Barceló”.*

Finalment, en una segona foto, amb el poema **"A mon mestre"**, el qual sembla que fou publicat en el Rosselló, dedicat al franciscà Rafel Masó i Valentí, arquitecte de Girona, Mn. Bartomeu Barceló posa uns versos que diuen

*"Hi han arbres qui amb les llurs disperses branques  
Diríeu que se volen evadir  
D'ells mateixos; tu no: Tu vols sentir  
La del món dins ta saba (...)"*

**b) El sentiment de pertinença a la terra en el poema “El nostre campanar”, de José Senent, plasmat en el llibre “Estampas de Masarrochos”.**

Una obra en què es reflecteix el sentiment esmentat i que figura en el llibre **“Estampas de Masarrochos”**, del rector Cipriano Ibáñez Chisvert, qui havia nascut en aquest poble valencià (en 1895) ara inserit en la ciutat de València, és **“El nostre campanar. Poema religiós-patriòtic”** (p. 206).

En primer lloc, abans d’escriure’l, traduirem unes paraules del llibre: *“El nostre paísà en José Senent, veritable ànima d’artista, fou el cantaire del nostre Campanar. En Lluch, en referència al temperament artístic d’En Senent, escriu així:*

*‘Sabia captar la bellesa allí on ella es mostrava. ¡Com es delectava contemplant les meravelles de la natura en la serra i en el pla, en els munts i en la mar; l’harmonió conjunt d’un monument arquitectònic; la subtilitat del detall en el dibuix, en el colorit o en l’expressió d’una representació pictòrica; el vol poètic o les gales literàries dels nostres grans rimadors o prosistes! Davant una obra d’art, se’l veia gaudir i entusiasmar-se, i sabia transmetre els seus afectes i sentiments als qui l’escoltaven i atenien”* (p. 205).

Més avant, Cipriano Ibáñez Chisvert addueix *“Era també i, com no?, un poeta de cor, però escrigué pocs versos. Sentia, com pocs, la poesia de la vida i de l’ambient, de la forma i del color, del ritme i de la melodia. El seu poema El nostre campanar, dedicat a la magnífica torre parroquial que acampa en el centre del seu lloc nadiu, seria prou per a consagrar-lo com a poeta líric d’alta volada”* (p. 205).

La composició, transcrita íntegrament pel capellà, pot evocar-nos eixos versos que estan dedicats a determinats detalls del poble, en lloc de fer-ho a personalitats o, en el camp religiós, a sants de línia mística. En qualsevol cas, afegirem que, com ja indicava un llibret de falles de la ciutat de València en la segona meitat del segle XIX, al capdavant, captem la idea *“Per damunt de tot, Espanya”*, la qual perviu en la gran majoria de la poesia en llengua catalana, no sols de la primera meitat del segle XX valencià, sinó de la resta d’indrets.

En eixe seny, posarem que, en el segon terç del segle XVIII, polítics catalanoparlants (i la gran majoria dels habitants) del Regne de València, de Catalunya i de les Illes Balears tenien ben interioritzat que una cosa era Castella i, molt distint, les terres en què la llengua catalana era la vernacla. Àdhuc, entre els partidaris dels Borbons.

Amb lleugers retocs, diu així (pp. 206-208):

**"EL NOSTRE CAMPANAR**

**Poema religiós -patriòtic**

*Bastit en pedra tosca de les 'Pedreres Velles',  
Dispara cap al cel el feix de ses arestes  
I s'afona en la roca, d'on trauen meravelles,  
Els fills de Massarrojos pedrapiquers i artistes.  
Com un pilar firmíssim, brunyit de plata i or,  
Campege enmig del poble, com el pare entre els fills;  
I com vell sentinella, que vigila un tresor,  
Acull entorn les cases guardant-les dels perills".*

Per tant, ens trobem davant un símbol (el campanar) que fa un paper semblant al del sant protector d'una vila (advocat dels fills de l'indret, com si fos un guarda, i, igualment, de les cases) i que va associat a trets matriarcals: tot i l'ascens cap al cel (que, sense arrelament, resultaria una característica patriarcal), afona les arrels (simpatia per la terra) i fa que acampe en la població.

Tocant al pilar (símbol que empiula amb la fermesa i amb la rectitud), té dos colors: l'argent (femení, com la foscor) i el daurat (masculí, més pròxim al solar).

Aquests dos detalls enllacen amb poemes en què la banda obaga i, com ara, la clara, en formen part.

En acabant, el poeta indica que

*"La talaia del poble és armonia pura,  
Entre el cel i la terra, lo món humà i diví.  
És columna simbòlica de la nostra cultura,  
Que és romana i és grega, cristiana en son destí.  
De la clàssica Roma recorda la grandesa  
Ferma caixa de pedra, que forma el besament,  
On les cornises marquen la proporció i bellesa  
Dels finestrals, que mostren les campanes al vent.  
Al cim de l'alta cúpula, mamprén olímpic vol,  
Gentil temple hel·lènic de sòbria majestat.  
Huit columnetes dòriques obrin pòrtics de sol,  
Als coloms que allí niuen en plena immensitat".*

Per consegüent, l'escriptor connecta l'antigor i les arrels culturals clàssiques (la cultura romana i la grega) amb la cristiana pervivent.

Després, afig

*“I al capdamunt la Creu, sagrada victoriosa  
Que corona la pedra i es clava en lo cel blau,  
On gira la veleta<sup>11</sup> de la Verge Gloriosa  
Que és, entre cel i terra, vicle d’amor i pau”.*

Resulta interessant que, tot i que es tracta sobre el cel, no ho fa amb un personatge simbòlicament masculí, ans amb u, femení i que fa de mitjancer entre lo tel·lúric i lo celestial i, per això, toca els peus en terra: Nostra Senyora, la qual apareix com a triomfant.

Continuant amb el poema *“El nostre campanar”*, en passar al tema de les campanes, tornem a copsar el sentiment de pertinença a la terra i, igualment, apareix l’esperit comunitari junt amb molts trets matriarcalistes i, per descomptat, el paper comunicatiu que exercien les campanes, mitjançant els distints sons. Primerament, direm que, amb l’accent circumflex (^), plasmem la reducció de la -d- entre vocals (com ara, *“Immaculâ”* en lloc d’*“Immaculada”*), amb intenció de no forçar (ni de trencar) l’adaptació lingüística:

#### *“LES CAMPANES*

*I*

*Quatre campanes el volten  
una per cada costat;  
són filles del patrimoni  
que el poble unit ha creat.*

*Les ha format a sa imatge,  
que és de família exemplar;  
molt unida i ben entesa,  
de cor ample i front ben alt.*

*Família que canta o plora,  
del poble sempre al compàs;  
família que viu serena  
de cara a l’eternitat.*

*Per a entranyar-les al poble,  
les ha volgut batejar.  
Els ha posat noms de casa  
noms dolços i familiars.*

*La més xiqueta de totes  
és Maria Immaculâ;  
seguix Abdon i Senén,  
que són els Sants titulars.*

*Després dels Sants de la Pedra,  
l’Àngel Miquel té l’entrâ,*

---

<sup>11</sup> Castellanisme, en lloc, com ara, de la forma genuïna *“penell”*.

*i per ser Patrona i Mare  
és Assumpció la més gran”.*

Com podem veure, per una banda, apareix el comunalisme (la vila ha creat les campanes, les ha encomanades, un tret que enllaça amb el matriarcalisme). A mes, aquest detall religiós i, alhora, històric de l'indret, evoca la dita *“El cor net i el cap dret”*. També es diu que els noms són molt coneguts i de la terra. Agregarem la bona sintonia entre els veïns de Massarrojos, qui han posat els noms de les campanes.

És a dir: les decisions finals han sorgit de la gent del poble, no d'autoritats externes. Després, es reflecteix el paper, important, dels Sants de la Pedra (patrons dels llauradors i protectors de les collites) i, al capdavant, el de la dona (ací, mitjançant un matriarcalisme associat a lo maternal, com a *“Patrona i Mare”*, això és, àdhuc, com a defensora).

Tot seguit, passa a les campanes:

*“II*

*Quatre campanes el volten,  
una per cada costat,  
són tornaveus que interpreten  
els grans sentiments humans.*

*Comencen al toc d'alba,  
quan ve a morir la vesprà,  
com missatgers del nou dia  
que el bon Déu torna a donar.*

*Planyen la dolçor de l'Angelus,  
quan el jorn ha despertat,  
convidant-nos al repòs  
en el caliu familiar.*

*Repiquen a totes hores:  
quan se bateja un infant,  
si algú es casa, en la Doctrina  
que als xics es té que ensenyar.*

*A vegades també doblen  
a mig vol si algú ha faltat,  
com uns martells que colpegen  
el cor de l'home mortal.*

*Però quan elles voltegen*

*en les festes populars,  
solten rolls de veus dolcíssimes  
que als cors de goig fan brincar”.*

Per tant, la mort és vençuda per la vida (les festes patronals).

**c) El sentiment de pertinença a la terra en el poema “Hostalets d’en Bas. El meu poble és el millor, perquè és el meu!”, de Mercè Bayona i Codina (1903-1972).**

Quant a aquest poema, direm que el 18 de novembre del 2024, mentres en preparàvem u de Felicitat Sagrera i Riera (nascuda en els anys vint i que morí en el 2018 amb noranta-huit anys), en cercàrem en Internet (amb el títol “el meu poble” o semblants) i trobàrem l’article **“Recordant a Mercè Bayona i Codina”** (<https://vallbas.cat/recordant-a-merce-bayona-i-codina>), publicat en **“Web oficial de l’Ajuntament de la Vall d’en Bas”**. Cal dir que la Vall d’en Bas és una població catalana de la comarca de la Garrotxa. Amb lleugers retocs, hem posat la major part del text:

*“Nascuda a la casa pairal dels Carbonell, als Hostalets d’en Bas, el 3 de juliol del 1903, va començar a compondre les seves primeres poesies quan acabava de complir 17 anys i no va deixar d’escriure fins poc abans de morir, el 30 de setembre del 1972, a l’edat de 69 anys.*

*Mercè Bayona va viure als Hostalets d’en Bas fins que es va casar, als 22 anys, i se’n va anar a viure a la masia del seu home, La Pruença de Cogolls. (...).*

*Era una dona pagesa, de conviccions religioses profundes, enamorada de la natura, de la vida quotidiana, de la seva gent i del seu propi entorn. I això és el que reflectia en les seves composicions. Al llarg de la seva vida, va escriure més de 160 poemes de tot allò que l’envoltava: paisatge, objectes, esdeveniments i les petites coses de cada dia. La seva poesia estava fortament influenciada per Verdaguer i Maragall, però també per autors garrotxins com el Mossèn Joan Feixes, que era fill de la Vall d’en Bas, i la*

*poetessa i música olotina Maria Concepció Carreras, que sembla que va ser qui la va iniciar en la poesia.*

*Mercè Bayona va publicar obra al setmanari olotí 'La Tradició Catalana' i al llibre 'Les cinc branques'. Al 1989, a iniciativa de la família, es va publicar un llibre recull amb la majoria de les seves obres ('Poesia de Mercè Bayona' amb pròleg i edició de Joana Campistol i Triadú) i, als anys 90, també es van impulsar uns premis de poesia, investigació i recerca juvenil sota el seu nom. Aquests s'entregaven en el marc de les Festes de la Santa Espina de Les Planes d'Hostoles i van néixer amb la voluntat de fomentar la creació literària en llengua catalana i l'estudi i coneixement de les valls d'Hostoles i d'en Bas.*

*Joana Campistol i Triadú deia que, a la Vall d'en Bas, és on Mercè Bayona va aprendre a estimar la natura a través del seu paisatge i la seva gent i que el secret que dominava la poesia de Bayona, a vegades, de forma manifesta, era l'enyorança i la nostàlgia per la vall.*

*Us deixem amb un dels seus poemes dedicats al seu poble natal, els Hostalets d'en Bas.*

***Hostalets d'en Bas. El meu poble és el millor, perquè és el meu!***

*Plana excelsa i riallera,  
virginal ruscla de mel,  
tu ets la joia falguera,  
tu el tresor de primavera  
que guarden els sants del cel.*

*En tos camps, fa bo de veure  
la vianda com hi creix,  
en marges don gust de seure,  
i mirant-te es 'riba a creure  
que tu i el cel sou el mateix.*

*Com m'encisa passejar-me  
quan els blats són alts i verds!,  
com un nin de mi oblidar-me  
i triomfalment sadollar-me  
en l'oratge d'eix deserts".*

Per tant, en aquestes estrofes, hi ha una relació ben manifesta entre la poetessa i la terra i interès per la natura i pels conreus que hi ha per la zona.



Igualment, addueix que

*“La teva immensa riquesa  
no es conté sols en el pla,  
per aquests contorns estesa  
lo teu mantell de comtessa  
quin plaer dóna de mirar!”.*

Per consegüent, un personatge femení i, a més, nobiliari, apareix en el text (terra-noble-dona) i, en línia amb el matriarcalisme, posa

*“T’alces en ma fantasia  
com reina xica i potent,  
ets com un vas d’ambrosia,  
un somni de poesia,  
ets com el geni del vent.*

*(...) Per fer-te potent regina,  
per fer-te gran i fidel  
t’ha dat cingles per cortina,  
tova alfombra esmaragdina  
i per guarda Sant Miquel”.*

Afegirem que inclou masies, un altre tret català:

*“Per amigues tens masies  
que s’alcen als teus voltants,  
són tes filles que el bon dies  
et daran mentre tu sies  
la glòria dels catalans.*

*Ets humil i ets serena  
l’encant de la vall d’Olot,  
que puja la teva esquena  
dalt de Santa Magdalena,  
per gaudir-te tant com pot”.*

I passa a la maternitat i als fills de la terra que no l’abandonen, sinó que hi són fidels:

*“En ta falda dorm el poble,  
és poble xic, en veritat,*

*però la seva gent és noble  
i els hòmens tenen força doble  
que la gent de la ciutat.*

*Pobles com tu a Catalunya  
convindria arreu trobar,  
gent que de tu mai s'allunya,  
sens vergonya l'eina empunya  
tot el dia sens parar.*

*Per 'xo em sento vanitosa  
de dir que sóc un fill teu,  
que ets la plana més formosa  
més gentil, més candorosa  
que hi ha prop del Pirineu".*

#### **d) El sentiment de pertinença a la terra en Pere Capellà i Roca (1907-1954).**

Una altra entrada en què copsem el matriarcalisme, mitjançant el tema de què tractem, és **"Terra meva (Pere Capellà i Roca)"** (<https://www.endrets.cat/textos/terra-meva/6094>), de la web **"Endrets"**, on figura el poema **"Terra meva"**, del mallorquí Pere Capellà i Roca (1907-1954):

##### **"Terra meva**

*Terra meva, terra meva  
on m'esperen els meus vells!  
Evocar-te és sempre  
omplir la meva ànima  
dels records més bells.*

*La meva infantesa...!  
bressol de la mare;  
aquell campanar  
de la veu tan clara,  
voltat d'oronelles;  
el camp verd —tan verd!—  
tremolar d'esquelles,  
que és com la rialla  
de les bergantelles.  
La serra olorosa*

*tupida de branques,  
l'oratge del mar  
ple de veles blanques;  
la cançó primera  
que em dictà el dolor,  
i aquella mirada  
que era un resplendor  
d'aquella morena  
del primer amor”.*

Com podem veure, en aquestes dues estrofes, relaciona la terra vernacle amb les arrels (els vells), però també amb la infantesa i amb la maternitat. Això, junt amb el campanar, les aus de la zona, els camps (en plena primavera), les jovenetes i el primer amor que tingué. A banda, inclou part de la natura autòctona, com ara, la serra i la mar (lo interior i lo extern).

En acabant, vincula lo tel·lúric amb els ancians i amb la bellesa dels records, els quals fan que la seua vida estiga més plena:

*“Terra meva, terra meva  
on m'esperen els meus vells!  
Evocar-te és sempre  
omplir la meva ànima  
dels records més bells”.*

Afegirem que, com en els Pobles matriarcalistes, el jove que retornarà al poble, s’hi sentirà acompanyat i, més encara, esperançat, entre d’altres coses, per la vitalitat dels majors (ací, la velleta) i veurà que l’amor juvenil (en qui ell també confiava) està a les mateixes:

*“Quan torni a ca nostra  
d'aquell jovença  
que va partir un dia  
ja sols quedarà  
aquella esperança  
mala d'apagar  
d'un cor que no es cansa  
jamai d'esperar.  
La meva velleta  
sortint a la porta  
ressuscitarà  
l'alegria morta,*

*i aquella morena  
de l'amor d'ahir  
m'ofrenarà els llavis  
cansats de patir  
espantant la pena  
per somriure amb mi".*

Finalment, altra vegada, escriu que la terra d'on prové continuarà en la memòria, és a dir, la terra on nasqué i on viuen els seus familiars i d'on conserva les millors remembrances:

*"Terra meva, terra meva  
on m'esperen els meus vells!  
Evocar-te és sempre  
omplir la meva ànima  
dels records més bells".*

En línia amb entrades "terra meua" o semblants, el 18 de novembre del 2024 trobarem la composició "**Terra meva**" (<https://www.cassadigital.cat/noticia/221654/terra-meva>), de M. Dolors Godoy Rotllens (nascuda en 1929 en Cassà de la Selva, població catalana de la comarca del Gironès) i publicada en la web "**Cassà Digital**" (sobre Cassà de la Selva), en què es reflecteix el sentiment de pertinença, la qual aparegué el 2 de juny del 2024:

#### **"TERRA MEVA**

*Terra meva estimada,  
per què ens fan sofrir tant?  
Però tinc una fe arrelada  
que em diu que no passaran.*

*Els que ens estan governant  
des d'aquest país veí,  
fer-nos callar no podran  
malgrat tot el seu verí".*

Per tant, la poetessa continua esperançada i amb molta espenta. Després, com a senyal de força i d'obertura, posa

*“Remarem contra les ones  
pel nostre mar d’esperança.  
Potser plorarem a estones  
però seguirem sense recança”.*

A més, l’escriptora està en nexa amb la llengua catalana i amb la fidelitat a la terra:

*“Seguirem, sempre endavant,  
defensant bandera i parla.  
La llengua que estimem tant  
no podran mai apagar-la”.*

Al capdavant, exposa dos trets que empiulen amb el matriarcalisme català: la connexió amb lo terrenal (amb amor) i, en el cas de Catalunya, la sardana (símbol de la relació amb els altres i de lo col·lectiu).

*“Com t’estimo, terra meva!  
Com et volen conquerir!  
Però lluitarem sense treva,  
l’amor ens fa resistir*

*i, amb les mans ben agafades,  
com la sardana ballant,  
esborrarem les petjades  
que els botxins van deixant”.*

**e) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “Consells, glosses i records”, de Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993).**

En relació amb aquest tema, també hem arreglat poemes, com ara, **“Som una Nació”** (p. 129), plasmat per Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993) i publicat en el llibre **“Consells, glosses i records”**, editat en Vic en 1993. Diu així:

*“Si tenim ferm joiell, d’una parla,  
embolcallats tots, en un fidel cor,  
si molt sovint han volgut ofegar-la,  
sobreviu sempre, refila i no mor”.*

Com podem veure, lo primer de què escriu és sobre la llengua, fet que enllaça amb el matriarcalisme català.

Tot seguit, passa a la Història i a fets que, per exemple, ja comentava el músic, pedagog i compositor Pau Casals (1876-1973) en les primeres paraules que digué en anglés en l'ONU el 24 d'octubre de 1971: ell era un català. El poeta diu així:

*“Si tenim una història sencera,  
que ample ressona, amb ben finesava,  
si tenim bell escut i bandera,  
i el viu crit d’un himne, ens fa alçar dempeus.*

*Si hem tingut lleis, Corts, Parlament,  
pròpia i lleial Constitució,  
no s’entén com encara hi ha gent,  
que diu que no som, viva Nació”.*

Finalment, addueix que

*“Això sí és la nostra, una terra,  
lligada i sotmesa al temporal guanyador,  
és Nació, que va perdre la guerra,  
però, és Nació, immortal Nació!”.*

En la mateixa obra de Ramon Tanyà i Lleonart, l'escriptor reflecteix aquest sentiment de pertinença, per mitjà de la composició **“Nostra Catalunya”** (pp. 136-137):

*“Catalunya és cisellada,  
per tots els ciutadans,  
és flor i grana madurada,  
és gresol dels catalans”.*

Per tant, lo primer que trau el poeta de Gurb és l’acció de la terra (ací, dels ciutadans amb el cisell), un Poble que ell considera madur i, a més, l’indret amb què enllacen els qui són catalans.

Igualment, exposa que, de part del passat ençà,

*“A voltes, és menyspreada,  
amargant, la veritat,  
amb calúmnies foguejada,  
però sempre, ha triomfat.*

*Catalunya té la història,  
trossejada, humiliant,  
amb molts fets curulls de glòria,  
i que mai, no ens els prendran”.*

A banda, afegim el paper del patró de Catalunya (Sant Jordi) i el connecta amb detalls amb què se'l sol associar a partir de bona part del segle XX: les roses, els llibres i l'ordi. Per això, posa que

*“Catalunya té Sant Jordi,  
que ens vetlla i protegeix,  
i entre roses, blat i ordi,  
tot l'horitzó resplendeix”.*

En l'estrofa següent, Ramon Tanyà i Lleonart addueix trets que empiulen amb el matriarcalisme català:

*“Catalunya, és molt activa,  
de bells jorns, eternament,  
treballadora, joliva,  
sense defallir un moment”.*

Finalment, entre d'altres coses, relaciona Catalunya amb les accions nobles (un fet que es promou en les cultures matriarcalistes), amb el bon cor com també amb l'espenta i, de pas, amb el sentiment que reflecteix:

*“Enfortim-la, estimem-la,  
,amb noblesa, endavant,  
amb fermesa, embolcallem-la,  
i per Catalunya, lluitant!”.*

Prosseguint amb el mateix tema, en el poema *“Caramelles”* (pp. 132-133), en nexa amb la música, Ramon Tanyà i Lleonart escriu que,

*“En el camp, que el fruit madura,  
l’alegre Pasqua, ja ha arribat,  
on està la investidura,  
de l’abril, endiumenjat”.*

En aquestes línies, fa referència a l’estació (la primavera) i a les festes de Pasqua (molt sovint, en abril, començant Diumenge de Pasqua). Això empiula amb els versos següents i, a banda, trau la cerca de pasqüera (les noies de què parla l’escriptor):

*“Per molt espesses boscúries,  
els ocellets, van refilant,  
(...) festejant, joguinejant.*

*Veure en aquestes festes,  
entre jardins, plantes i flors,  
pels balcons i les finestres,  
noies, que roben els cors”.*

*“Per això, els caramellaires,  
(...) saluden els seus amors.*

*Noietes formoses, mireu i escolteu,  
correu, veniu totes, les mans allargueu,  
feu la sardaneta, que ara sentireu”.*

Aquestes paraules ens evoquen quan, en el mes de maig, molts xics jòvens solien anar a cantar a fadrines, tret que captem en diverses rondalles tradicionals en llengua catalana i en comentaris que ens han fet:

*“Molt cordials festes, us diem cantant,  
guarniu les finestres, de flors i encant,  
amb joia sincera, amor dolcejant,  
cantem a tothora...  
i... fins d’aquí, un altre any!”.*

Una altra composició de la mateixa corda, sobre música i també en l’obra **“Consells, glosses i records”**, del poeta de Gurb, és **“Himne a la sardana”** (p. 138):

*“No hi ha porta, ni frontera,  
que deturi el nostre peu,*



*amb la dansa per bandera,  
marxarem per tot arreu”.*

Per consegüent, amb aquests versos, promou que aquesta dansa tradicional es transmeti a persones de molts llocs i que, igualment, s'adopti com un dels símbols de Catalunya.

En acabant, addueix que, en aquest ball,

*“Cadascú amb la seva passa,  
però ben units de les mans,  
que la dansa, a tots abraça,  
i ens ensenya, a ser germans.*

*No hi ha porta, ni frontera,  
que deturi el nostre pas,  
conquerim la terra entera,  
amb el ritme i el compàs”.*

I, així, copsem l'obertura al proïsme, la germanor i que, quan parla de terra sencera, no es refereix a la Mare Terra, sinó a Catalunya i, a més, amb les comarques interiors, ja que, tot seguit, Ramon Tanyà i Lleonart escriu que

*“Prop del mar, que no ens allunya,  
hem trobat, l'amor pregon,  
i som, des de Catalunya,  
ciutadans de tot el món”.*

Afegirem que, d'acord amb els temes que sol traure l'escriptor i, per exemple, amb el de la maternitat, aquestes estrofes podrien tenir relació amb el fet que hi ha persones de molts llocs i amb bona avinença.

Per això, finalment, llegim que,  
*“Vent del cor, balla, ben lliure,  
alè d'amor, dansa amb honor,  
vent de l'art, bufa amb conviures,  
per orientar, la barca, al port”.*

Un altre poema escrit per l'autor del llibre *“Consells, glosses i records”*, i en què es plasma el sentiment de pertinença a la terra, és *“L’11 de setembre”* (p. 144), de 1977, això és, de dos anys després de la dictadura del general Franco (1939-1975) i d’una altra restauració borbònica. Primerament, direm que el poeta de Gurb havia conegut la Catalunya de la Mancomunitat (de 1914 a 1925) i la del primer Estatut d’Autonomia català (de 1932). No debades, comença dient que

*“Diada és, l’onze de setembre,  
de vius records envoltada,  
ben fidels l’havem d’entendre,  
essent per a tots, retrobada”.*

Més avant, posa que,  
*“Pels forans, de Catalunya,  
és difícil de comprendre,  
però, és llúissor, que no s’allunya,  
és nostre onze de setembre”.*

Aquestes paraules empiulen amb unes que figuren en un poema que Ramon Tanyà i Leonart, com ell indica, recopilà, titulat *“L’onze de setembre del 1714”* (pp. 146-148), en què, igualment, copsem trets matriarcalistes en relació amb aquest sentiment:

*“A Santa Maria del Mar,  
defensant la nostra terra,  
els nostres avantpassats,  
(...) que moriren, fent-nos grans,  
on avui, hi creixen flors.*

*Nodreixen, nostres arrels,  
les d’aquest poble immortal”.*

Per consegüent, el fet d’evocar els ancestres aporta esperança al poeta i, a banda, a molts dels catalanoparlants i dels residents en Catalunya.

Això sí: afig que

*“Comencen a passar segles  
i, si hi ha avui enemics  
de nostres coses i gestes,  
que menyspreïn nostres festes,  
són descendents maleïts”.*

O siga, que Ramon Tanyà i Lleonart convida a sentir-se part de la terra on viuen i de lo que hi té a veure i que forma part de les tradicions, encara que això també vaja unit a una obertura a lo nou i als altres.

En eixe seny, exposa el tret de la llengua aborigen, molt habitual en la cosmovisió catalana i en la dels Pobles matriarcalistes, ja que la connecten amb l'indret on habiten i on reposen les cendres dels seus avantpassats:

*“I els que, de terres llunyanes,  
varen poder arribar  
a les contrades catalanes,  
aprenent, dansar sardanes,  
i entregats a treballar.*

*I volen el nostre poble,  
on hi treballen i viuen,  
amb amor sincer i noble  
sota del seu propi sostre,  
que entranyablement estimen”.*

Això enllaça amb el fet que, tant els forasters com els d'arrels catalanoparlants (i, més encara, els catalans de Catalunya), com l'escriptor afig,  
*“Pensin la llengua que sia,  
però que tots estimem molt,  
pronunciant amb alegria  
la llengua de la família,  
de quan vàrem venir al món”.*

Per tant, per una banda, fa una defensa del dret d'usar la llengua materna (ací, podria ser-ne la castellana dels nouvinguts) i, per una altra, de la vernacla (la tradicional i, a més, en nexa amb la terra, és a dir, de la catalana).

Finalment, en el poema següent, **“Per viure i conviure tots”** (p. 149), amb subtítol **“Nova lletra dels Segadors”**, també arreplegat, exposa una convivència de línia matriarcal (amb els trets maternals, els terrenals i lo femení com a eixos). Així, trau detalls vinculats amb el matriarcalisme català, començant per la llengua (com en moltes composicions procedents de Catalunya), antiga, de molts segles:

*“Obrim serens, la nostra parla,  
als mils parlars del món amic,  
obeir-la i respectar-la,  
amb les clarors d’un verb antic.*

*Vora la mar i al peu dels cims,  
solquem el pla, que volem lliure,  
durs al treball, per terra endins,  
obert a tots, viure i conviure”.*

Tot seguit, tractarem tres poemes que figuren en el llibre **“Consells, glosses i records”**, de Ramon Tanyà i Lleonart, en què es reflecteix el sentiment de pertinença a la terra. Així, el primer (amb xicotets retocs), **“Glossa al Montseny”** (p. 210), en línia amb **“Oda a la pàtria”** (publicat en 1832), de Bonaventura Carles Aribau (1798-1862), diu:

*“Adéu-siau*

*Enlairats turons, per sempre adéu-siau,  
núvols de caire blanc, de lluny us distingia,  
pel redós etern, del vostre oreig blau,  
les serres desiguals, de nostra pàtria viva.*

*Adéu frondós Montseny, que des del teu palau,  
com pulcre vigilant, cobert de boira o neu,  
espill de blava mar, bella i flairosa nau,  
albiures i respíres, l’oxigen que és ben teu.*

*Ens plau l’adient parlar, com llengua dels meus pares,  
que ompliren el planeta, de bons costums i lleis,  
defensant llurs drets, que mai fou endebades,  
la parla llemosina, de monarques i reis.*

*Us vull sempre expressar, l’afecte més sagrat,  
que pugui embolcallar, l’aurora del pur cel,  
que engendri la virtut, endolceixi la bondat,  
aurèola estimulante, més dolça que la mel”.*

Com podem veure, per una banda, exposa detalls geogràfics (el Montseny), els uneix amb la diversitat (les serres), amb una terra amb vida, amb el flaire, amb el parlar dels

pares i dels ancestres com també amb part de la història de Catalunya i d'actuacions en pro de lo aborigen.

A més, ho fa amb un tractament com si el Montseny fos la mare (*"l'oxigen que és ben teu"*, això és, som fills de la terra i la terra no pertany a les persones) i, igualment, unit a la bonesa que enllaça amb el matriarcalisme (no com si fos un fer bondat continu a les normatives, ni a lo que prové de l'Estat, ni a lo polític).

La composició segona de què parlem (i que ve a continuació en l'obra), ***"Nostra ferma vall"*** (p. 211), podríem empiular-la amb lo maternal i, per descomptat, amb la tolerància, amb la varietat i amb la bellesa de la natura i, per extensió, de la Mare Terra:

*"Des de Tavertet*

*Entre el cap i l'ample de la virtual terra,  
on hi sempre<sup>12</sup>, caliu d'estimar,  
d'un contorn a l'altre de la sublim serra,  
com allaus, cingleres, vorejant la mar.*

*Hem begut l'aigua de fonts, deus ocultes,  
entremig de boscos, gentils, molt espessos,  
arrels nues, rebrols, flors, arbusts,  
herbes miraculoses, amb colors diversos".*

Per tant, captem molts trets en nexa amb u dels elements representatius de lo matriarcalista: l'aigua. En eixe seny, trau la maternitat (les fonts, àdhuc, amagades), potser com si representassen la cova en què es gesta el xiquet que, mesos després, naixerà. I ho fa en companyia de la flora (la qual hi arraïla).

A continuació, passa als animals (grans, petits i mitjans) i, al capdavant, exposa el símbol de la benevolència: l'Arc de Sant Martí. I tot, en un ambient com si fos al costat de la mareta que estima la gent de la vall i que els allesta de vida:

*"Hem descobert, insectes i dreceres,  
ocells, animalons, éssers innocents,  
hem perfilat l'hegemonia de les feres,  
quan espeteguen, afilades dents.*

*Hem tingut la fresca gota de rosada,  
al redós i palmell de cada mà,*

---

<sup>12</sup> Literalment. Potser volgués dir *"on hi ha sempre"* o bé *"on hi sembre"*.

*hem albirat el cel rogent de la vesprada,  
hem admirat, l'Arc de Sant Martí, entrada enllà.*

*Aquesta vall invicta, que perdura,  
i que perdurarà, com el blau de l'infinit,  
que glossem embadalits, jolieu natura,  
i que estimem amb tendre amor, de dia i de nit".*

Finalment, aquests versos ens evocaren un agraïment a la Mare Terra i, òbviament, a la preciositat que, més d'una vegada, copsem, quan estem en contacte amb la natura.

L'escriptor de Gurb, unes pàgines després d'escriure de Tavertet estant, i prosseguint amb el mateix sentiment, plasma el poema *"Lloança a Osona"* (p. 214), en què diu

*"Arrel i garantia, és nostra ferma Osona,  
amb joventut alegre, gentil i dreturera,  
espill de noble raça, que reviu i ressona,  
montjòia esplendorosa, formal i duradera.*

*Els seus avantpassats, són ramellets d'història,  
encís de romaní, llorer, flors, roselles,  
atent servei, formal, endomassat de glòria,  
gentil essència, suau, en cadascuna d'elles.*

*Les seves terres són, la vida al ser vivent,  
és esplendor, és cel blau, és cordial promesa,  
és el ressorgir total, estrella omnipotent,  
pomell de nutrició, salut, avinentesa.*

*Meravellosa contrada, de cara el Pirineu,  
és l'encant floreixent, al mig del camp i serra,  
coratge, pau, anhel, s'albira a tot arreu,  
vibrant, immensa estada, espill de nostra terra".*

Per consegüent, ací copsem el sentiment, però associat a la joventesa, a les arrels, a lo dret que permet connectar amb lo terrenal i amb la comarca d'Osona, amb un espai

geogràfic que inclou la història, la fauna, els qui hi viuen i li donen vida i, igualment, els qui la nodreixen i li afavoreixen la bona avinença.

**f) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “*Camins del Record*”, de Teresa Bertran Tolosa (1920-2004).**

Una altra persona dedicada a la poesia i molt en nexa amb la terra (no sols amb el poble, sinó, igualment, amb la comarca i amb Catalunya), és Teresa Bertran Tolosa, autora del llibre “*Camins del Record*”, publicat en 1996 per Pagès editors, a què accedírem en el 2024 gràcies a una donació que ens féu Rosa Rovira, una dona que, més d’una vegada, escriu composicions.

Teresa Bertran Tolosa (1920-2004), d’acord amb la informació en la contraportada, “*va néixer a Guissona (Lleida) el 2 de febrer de 1920 en una família d’agricultors. Al cor de la Segarra.*

*‘La vida ha fet que jo exposi les meues inquietuds escrivint sobre la vellesa i que, al mateix temps, parli de la joventut amb to irònic i alegre. El meu vici és escriure, és així com la pau i la serenor del meu esperit, captiu d’aquestes senzilles lletres, m’ajuden a viure i tal vegada en permeten de ser feliç. La meua infantesa fins als catorze anys vaig passar-la a l’escola de les dominiques de Guissona. M’agradava llegir i escriure, sobretot poesia catalana, que és com dir l’essència pura del nostre poble que és Catalunya’.*

Primerament, direm que, per mitjà d’un correu electrònic que ens envià Rosa Rovira el 16 d’octubre del 2004, accedírem a la data de la mort de la poetessa, la qual li havia proporcionat una llibreria de Guissona estant.

En passar al pròleg, de 1995, el poeta Jordi Pàmias i Grau (també nat a Guissona, en 1938), exposa trets que, posteriorment, copsem en l’obra junt amb el bon cor, la natura (a vegades, simbolitzant la Mare Terra) i la facilitat per a connectar amb els més petits (i amb persones de diferents edats): “*hem d’esmentar els poemes dedicats a les persones més estimades: la filla, la néta, la mare... Més que per la bellesa de les imatges, destaquen per la força dels sentiments. (...).*

*Cal dir també que, al llarg del recull, predomina el vers curt (...), amb rima assonant a gairebé tots els poemes. Ens arriba, doncs, l’eco de la poesia popular (romanç,*

corranda). Sembla com si aquesta dona senzilla, plenament integrada en la vida del poble, seguís la tradició literària" (p. 10).

Afegirem que aquest sentiment ja el podem veure en el primer poema, "**Poesia a la sardana**" (p. 15), amb un estil molt present al llarg del llibre i que empiula amb el matriarcalisme i amb lo maternal:

*"A la plaça de la Vila  
avui és festa major,  
no hi podem faltar nineta  
hem d'anar-hi amor,  
que al compàs de la sardana  
farem vibrar els nostres cors,  
i juntant les mans enlaire  
ens agermanarem millor,  
i farem que tots nosaltres  
vivim amb més il·lusió.  
Perquè aquesta bella dansa  
purifiqui els nostres cors  
i com més gran fem l'anella  
la festa serà millor.  
Germans, visca Catalunya,  
visca la pau i l'amor.*

24-IV-1986"

Com que, en els primers versos, es dirigeix a una nineta, al meu coneixement, la nena simbolitza una néta i, tot seguit, li ho expressa amb unes paraules que evoquen la figura de la mare.

A banda, de manera amena, explica a la xiqueta per què considera ella que cal anar-hi: agermanament, la joia de viure i, per descomptat, amb intenció que la nineta participe de lo vernacle (ací, d'un ball).

En referència a l'anella, durant un viatge al Pirineu català, viu ballar una sardana. I, primerament, es feien grups solts i de poques persones; en acabant, s'unien a uns altres; i, al capdavall, entre tots, formaven una gran anella (feien rotllana, feien rogle).

En eixe seny, finalment, l'escriptora de Guissona posa "*germans*" (bona avinença) i "*Catalunya*" (la terra), dos detalls que tenen a veure amb lo matriarcalista.

Continuant amb poemes del llibre "**Camins del Record**" en relació amb el sentiment de pertinença a la terra i amb el matriarcalisme, mitjançant balls i danses, es plasma en la composició "**Ballarem sardanes**" (p. 26):



*“El dia de la sardana  
és festa gran i de joia (...).  
Donzelleta dels ulls blaus  
i de faldilla florida,  
tu i jo amb els braços oberts  
(...) Catalunya farem gran  
amb l’amor i la noblesa  
que tenim els catalans.  
Així va seguint la festa  
i ens fa reviure l’encís  
doncs anem a puntejar-la  
grans, joves i petits.  
Així farem gran rotllana”.*

Com podem veure, Teresa Bertran Tolosa vincula la sardana amb Catalunya i empiula la terra tant amb l’amor com amb lo noble i, com en altres escrits, posa gent de totes les edats i fent rogle.

Així, en un altre poema de la mateixa corda, **“La Vila fa festa”** (p. 34), plasma

*“Plaça de la Vila  
(...) Parelles que dansen  
sardana tu ets gran,  
tes arrels profundes  
i és molt dur el brancam.  
Joia catalana  
t’hem de conservar  
la teva grandesa  
en el nostre cor.  
Joves i més grans  
podem puntejar-la  
la dansa encisera  
donant-nos les mans.  
Tot fent la rodona  
i amb gran il·lusió  
celebrem la festa  
amb pau i germanor”.*

Per consegüent, trau les arraïls, les rames (la juvenesa i la infantesa) i la participació.

Un tercer poema en nexa amb el sentiment esmentat, i que té a veure amb la dansa, és **“Vermelles barretines”** (p. 90), en què la poetessa de Guissona exposa sobre l’aliança junt amb la cerca de fadrina amb qui festejar (l’anella i els clavells) i, igualment, reflecteix la infància i l’esperança (la ginesta) i Catalunya:

*“Sardana encisera,  
joia catalana,  
ets tu la poncella  
d’un roser estimat.  
(...) Els joves fan una anella.  
els grans es donen les mans,  
(...) i un clavell vermell al trau,  
que l’ofereix a una nina  
amb molt afecte i tendresa,  
aquest jove enamorat  
d’una bella donzelleta.  
Clavells vermells i ginesta  
és l’escut de nostra terra,  
les quatre barres de sang  
i una pluja de ginesta.  
(...) Catalunya fa gran festa”.*

**g) El sentiment de pertinença a la terra en “El blog de la Felicitat”, de Felicitat Sagrera i Riera. Primer quart del segle XX.**

El 28 d’octubre del 2024 trobarem aquest blog, en què una poetessa nascuda en la mateixa època que Teresa Tolosa Bertran (1920-2004), però en Tordera (el Maresme), i que visqué noranta-huit anys (segons reports del 23 de febrer del 2018 de la web de funeràries **“Rememori”**), escriu i posa poemes en què es capta el sentiment esmentat. Així, en l’entrada **“El meu primer post”**

(<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/07/el-meu-primer-post.html>), podem llegir

**“Agraïment**

*Catalunya, terra noble, jo et demano  
que quan sigui l’hora de l’etern dormir  
siguin els teus braços els que m’embolcallin,  
i en el teu sòl verge tornaré a florir.*

*Aquesta terra dolá<sup>13</sup> i brava alhora  
que un dia en els seus braços m'acollí,  
és la terra que estimo i a tothora  
vull cantar a l'aire el que ha fet per mi.*

*Aquesta terra que en hora llunyana  
em donà la pau i tot el benestar,  
quan amb desconsol i pena jo buscava  
algú que m'ajudés i em donés la mà”.*

Per tant, l'escriptora agraeix el favor que havia rebut i, a banda, addueix que defensarà la terra (ací, Catalunya):

*“És la terra que estimo, perquè un dia  
amorosa i bella m'ho va donar tot;  
quan molta enyorança només jo tenia  
fins en el seu sòl vaig trobar amor”.*

I, així, el contacte de la poetessa amb lo tel·lúric (àdhuc, simbolitzat pel sòl) fa que ella trobe un sentit a la vida i, per això, afeg que hi serà fidel, que hi farà costat:

*“I amb el sentiment que em vessa de l'ànima  
vull dir-ho ben fort, d'amor amarat  
no et trairé mai, gloriosa pàtria  
i daré la vida per ta llibertat!*

*Juliol 1990”.*

Cal dir que el sentiment de pertinença a la terra és un signe de matriarcalisme i que apareix molt en escriptors *casolans*, *planers* (sobretot, a nivell local o comarcal), més que entre lletrats que solen figurar en llibres o en publicacions sobre literatura catalana. Com a exemples, entre els xicotets, hi ha els qui exposen en Internet la seua poesia, com és el cas de Felicitat Sagrera i Riera.

---

<sup>13</sup> Textualment. Potser, en línia amb el verb “Dolar”, el qual figura en el DCVB com “Rebaixar, llevar gruix a un objecte amb un instrument de tall”. O bé en lloc de “dolça”, mot que s'ajustaria prou al missatge del vers.

En aquesta entrada, la poetessa ho fa amb setanta anys. I... encara en viuria quasi trenta més. Sobre aquest fet, direm que, en el moment d'escriure aquestes línies, 16 de novembre del 2024, un amic (l'escriptor català Joan Sala Vila, nascut en 1929) està en actiu i continua plasmant poemes i altres gèneres literaris.

Una altra composició que Felicitat exposa en el mateix blog, i en què copsem el sentiment de pertinença a la terra (ací, mitjançant el simbolisme de la casa pairal), és *"La meva llar"* (<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/08/la-meva-llar.html>), en què escriu

*"Oh, casa pairal,  
sempre recordada!  
davant solellosa, darrera ombrejada,  
tan blanca i polida com ma juvenesa  
tan clara i alegre com nostra infantesa.*

*El bassal de l'hort voltat de pollanques...  
amb tots els amics en temps de vacances (....).  
Dels daurats raïms, penjant de la parra  
sento la dolçor, la boca ensucrada...  
De l'arbre surer de frondoses branques  
sento la frescor de l'ombra anhelada".*

Com podem veure, l'escriptora posa, primerament, la casa; en acabant, passa a les dues parts de la persona i les situa en el lloc adient (davant-sol, darrere-ombra). A més, trau la natura del camp (l'hort), arbres i els amics.

A banda, els penjolls de raïms encara són en la parra i ella en destaca la dolçor; i, quant a l'alzina sureda, direm que és un arbre baix del qual es feien pactes de paraula i en línia amb el matriarcalisme com també aplecs de veïns de la localitat o de la zona. I si, per una banda, la dolçor va vinculada amb un fruit que es cull en la tardor (el raïm), per una altra, l'arbre surer ho fa amb un ambient fresquívol i femení (ja que inclou l'ombra, un altre tret matriarcalista i en nexa, si més no, amb la tardor). Per això, resulta interessant que Felicitat Sagrera i Riera indique que lo ombrívol (que, àdhuc, enllaça amb lo maternal) siga desitjat.

Després, evoca l'escola (i cal situar-nos en els anys vint i primeries dels trenta del segle XX) i amb l'educació matriarcal que hi rebrien els xiquets (sobretot, fora de lo que s'instruís):

*"Sortint de l'escola l'estol de mainada  
fèiem cap a l'era... a l'era enyorada*

*testimoni viu de jocs i rialles,  
rotllanes i contes, amicals trobades”.*

Per consegüent, ens parla de detalls tradicionals en la cultura catalana: rotllanes (balls), rondalles (serien en català) i trobades (l’aplec és molt característic dels Pobles matriarcal).

En l’estrofa vinent, passa a la foscuria del dia, un moment que acull la maternitat (així com l’hivern ho fa amb Nostra Senyora i el Nen):

*“I arribant la nit, sota l’estelada  
amb el xiu-xiueig d’alguna besada  
blanques il·lusions, dolces confidències,  
paraules d’amor, sospirs... i silencis”.*

Afegirem que l’exposició evoluciona de més claror a fosc (de la infantesa a la vellesa). I, com en l’hivern, la vida és una realitat i la poetessa estima la terra (ací, la casa on nasqué, on es crià i on rebé molta de la seua educació, no sols la infantil, junt amb l’entorn):

*“Tot en el record ha quedat enrrera  
la casa, els amics, el bassal i l’era...  
Oh, casa pairal sempre recordada!  
Siguis beneïda, tant com enyorada!*

*Agost 1994”.*

Finalment, adduirem que, en aquest poema, l’enyorança té un significat positiu: record del passat, no girar-hi l’esquena, ans acollir-lo juntament amb les altres etapes de la vida. Empiulant amb això, resulta significatiu un comentari anònim que li escrigué una persona (possiblement, en plena joventut), quan l’autora dels versos ja tenia vuitanta-huit anys: *“Gràcies per demostrar que, pel romanticisme, no hi ha edat.*

*Quan sigui gran, vull ser com tu.  
Espero que continuïs escrivint i dibuixant molt de temps”.*

Sobre aquesta activitat, malgrat l’edat, agregaré que, en el 2021, quan Pere Riutort ja havia fet els vuitanta-sis anys, em digué per telèfon que escrivia pensaments i temes que, com podíem captar, eren dels que més li interessaven.

Una altra composició de Felicitat Sagrera i Riera, en què es plasma el sentiment de pertinença a la terra, és **"El meu Poble"** (<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/08/el-meu-poble.html>), publicada en **"El blog de la Felicitat"**. Així, comenta que

*"Tordera, vila estimada!  
Tens el cor ben repartit:  
ets pubilla de muntanya  
però tens també aires marins.*

*Aquesta vila, per mi tan estimada,  
riallera, senzilla i ben plantada,  
té el cor de poeta, i és ben cert  
que ens sorprèn alhora un paisatge verd...*

*i ens enamora a la tardor, la melangia  
del paisatge boirós i tot daurat...  
la dolça i esplèndida harmonia  
d'un poble muntanyenc que veu el mar.*

*Ens emociona a les nits de lluna clara,  
veure a dos que s'estimen dar-se un bes,  
a l'ocell que voleia amb sa estimada  
i a l'infant que adormit, té el rostre encès".*

En aquestes estrofes, hi ha passatges que recorden unes paraules de l'historiador Jaume Vicens Vives en el llibre **"Notícia de Catalunya"**, quan comenta que Catalunya és muntanya i litoral: per exemple, l'interior, en nexa amb la tradició, amb l'esperit faener, amb tocar els peus en terra i, com ara, amb la continuïtat; la que toca la mar, amiga de novetats, espavilada, el comerç i oberta.

En acabant, l'escriptora de Tordera passa més a la intimitat, a la foscor i a versos que enllacen amb lo maternal i, a banda, amb una religiositat més bé centrada en la terra (i, així, no celestial), com en els Pobles matriarcalistes:

*"Ens fascina a l'ensem, mar i muntanyes,  
perquè estem bressolats amb sa cançó  
i perquè aquestes terres catalanes  
Déu les va crear amb més finor.*

*T'arredosses a la serra del Montnegre,  
que vigila amb zel els prats gentils  
el mateix que una mare molt experta  
quan vetlla amorosa els seus fills.*

*El Montseny, de crestes enlairades,  
et guarda eternament, de dia i nit  
i t'ofrena pels teus camps i prades  
l'aigua clara que beu el prat florit.*

*En la pau del cim d'una carena  
albirem tot seguit el blau del mar,  
aquesta mar tan nostra i tan serena  
que enamora a qui la pot mirar”.*

Finalment, trauc la part sentimental junt amb lo tel·lúric com també la natura i, a més, el sentiment de què tractem:

*“Nodreix el nostre orgull la bona terra,  
les plantes i conreus amb sa verdor,  
les alzines i surers... les ginesteres  
que groguegen omplint-ho tot d'olor.*

*Per això i molt més, estimo al poble  
on vaig néixer i on he estat feliç,  
aquesta vila ferma i noble,  
on hi espero l'hora de l'etern dormir.*

*Juliol 1992”.*

#### **h) El sentiment de pertinença a la terra en Emilia Papasseit (1926-2019).**

En relació amb aquest tema, el 6 de desembre del 2024 rebérem, primerament, un missatge d'Encarna Parreño López, en nexa amb una qüestió que havíem fet sobre com responien a les queixes dels xiquets dones d'arrels catalanoparlants nascudes abans de 1920. Immediatament, passa al del sentiment esmentat. *“Eren persones amb autoritat, però no autoritàries, car et raonaven els fets i no toleraven la mentida i, menys, que fessis el viu.*

*Eren de Múrcia, però els iaies vingueren a Catalunya en un moment en què els catalans eren admirats. Encara no havien patit els quaranta anys de nazisme i els catalans integraven. I, a casa, els valors i la mentalitat eren molt catalans, malgrat parlar castellà.*

*Us faig arribar un escrit que vaig fer d'una catalana, la Sra. Papaseit, que he estimat molt. A la seva mort, els fills em demanaren que digués unes paraules a l'església i vaig fer el text que, tot seguit, us envio".*

Aquest correu electrònic, redactat el mateix dia i titulat **"Escrit Emília Papaseit"**, diu així:

*"Bon vespre,*

*Us adjunto el text que us comentava.*

*Ella sempre me'n parlà de la seva padrineta i de l'oncle. Eren de pagès i ella estimava molt la terra, tot i que es féu perruquera i, en la seva professió, era insuperable. Sabia l'ofici de cap a cap, car també sabia fer perruques.*

*Catalans seriosos, treballadors, responsables, sincers, patriotes, elegants, senyors...*

*No sé si us cal alguna cosa més!*

*La Sra. Papaseit va morir el 2019.*

*Una abraçada!"*

A continuació, exposem, amb lleugers retocs, bona part de l'escrit, molt sucós, de què ens parlava:

#### **"IN MEMORIAM**

#### **EMÍLIA PAPASEIT I ROIG**

*Ha marxat una part de Catalunya! D'aquella Catalunya que va haver de fer front a una guerra genocida i, després, a una 'pau' ignominiosa que maldava per a fer desaparèixer de la faç de la terra tot rastre de catalanitat.*

*Ens ha deixat N'Emília Papaseit i Roig! Ella n'era filla d'aquella època. Així, doncs, d'infant, tenia poc més de 10 anys, ja hagué de plantar cara, primer, a les bombes enemigues (...) i, després, a una postguerra que el general Franco allargà (...). (...) Emília Papaseit sempre fou al peu del canó. Com diem a casa nostra: 'Els plats s'assemblen a les olles'. L'exemple l'havia vist a la seva llar, de la mà de la seva*



*estimada padrineta i del seu admirat 'onclo': catalans ferrenys, lluitadors, exemplars, treballadors, gent d'ofici, orgullosos, que s'estimaven la terra i que aquell dictador no aconseguí doblegar mai! Mai!*

*Segurament, eren persones poc il·lustrades, perquè les circumstàncies no els ho havien permès, però d'una intel·ligència natural que només l'experiència de la vida pot dotar-te. No els va caldre mai falsejar títols universitaris per a guanyar-se honradament la vida! Ells dominaven l'ofici! Eren catalans exemplars. N'eren un punt de referència! Sobretot, per a aquelles persones que, com la meua família, arribaven a Catalunya mortes de fam i també antifranquistes fins a la medul·la.*

*I, tanmateix, el que salvà Catalunya de la total destrucció i desaparició, fou la voluntat insubornable de les moltes Emílies Papaseit! El seu esforç irreductible. La tenacitat en la seva lluita. L'amor indestructible a la terra, perquè cal no oblidar que el franquisme (...) va exterminar varies generacions de catalans, fins deixar les catalanes orfes de maridatge: d'aquesta forma, el règim dictatorial introduí a moltes llars catalanes l'enemic i, amb ell, la 'llengua del imperio'! N'Emília Papaseit salvà els mots i, amb ells, la cultura catalana! Calia tenir molt coratge per actuar semblantment (...).*

*Amb tot, N'Emília Papaseit era, com la majoria de catalans, una persona molt avançada i, mentre plegava avellanes, forjà el que seria la seva gran devoció: la perruqueria!*

*(...) Veia el canvi que la societat demandava i s'avançà als temps. Sovint, quan en parlàvem, sempre li deia: 'Sra. Papaseit: si vós haguéssiu estat un home, hauríeu tingut més renom que Iranzo o el Llongueras'".*

*Més avant, passant al camp de la política, Encarna Parreño López n'addueix unes paraules: "Això que ara molts catalans han descobert, 'Que no som en una democràcia', ella ja ho albirava i estava disposada a jugar-se-la per tal de protegir-me!*

*Avui, doncs, li diem adéu a una catalana valenta, molt valenta, que es va sentir molt joiosa el dia que pogué ficar el 'Sí a la Independència' en una urna.*

*La família, els seus fills, joves i nets, volem donar-li les gràcies per tot el que ens ha donat! Per tot, pel seu mestratge i per l'exemple que ens deixa! (...) ens acompanyarà sempre!"*

### i) El sentiment de pertinença a la terra en llibres de Joan Sala Vila (1929).

En relació amb aquest tema, podríem dir que el reflecteix de dues maneres en el llibre **“Estones amb el meu silenci”** (publicat en el 2015): per mitjà del simbolisme (prou) i de Catalunya. Això sí: predominant lo que se sol considerar femení i acollint, igualment, el passat que ha portat al present d’on han eixit les fulles (i els fruits) i tot. Així, en **“Bons consells...”** (p. 42), recorre als ancestres i a lo tel·lúric:

*“Fulles i rames joguines del vent  
confien en l’arbre que arrela terra endins.  
Terra i vent senten i escampen músiques i lletres  
i l’ocell és feliç amb els consells del seu arbre”.*

És a dir, un territori on els xiquets i els jóvens (el primer vers) poden volar i desenvolupar la seua creativitat (com el catxirulo, o siga, el nen, el dia de Pasqua) i, alhora, s’obrin als vells i als pares (l’arbre, la família, els avantpassats), amb qui comparteixen estones que els permet respondre millor als altres i en la vida.

En la composició **“Tots els bons dies...”** (p. 44), el poeta de Granollers exposa que

*“La meva finestra  
tots els matins em desitja un bon dia”,*

detall que el 27 d’octubre del 2024 ens féu pensar en la possibilitat que aquestes paraules inicials tinguessen a veure amb sa mare (i, si no, amb la mare que obri la finestra al fill).

En acabant, afegim trets que enllacen amb altres persones que hem inclòs en el tema de la poesia matriarcal: 1) acullen (i engeguen) tant la part activa com la passiva i 2) ho fan en associació amb lo matriarcalista. Com a exemple, captem que, en aquest poema, abunda més text relatiu a la tardor i a l’hivern, i no tant a la joventut (l’estiu):

*“Dia de sol, per fer del caliu del foc  
defensa de la llibertat;  
dia de fred, per salvaguardar amb fermesa  
l’esperança d’un futur millor;  
dies de pluja, per saonar la terra  
pàtria del meu país independent,  
dia de neu, per creure en la transparència  
de la voluntat de la gent”.*

A continuació, ens obri a la bellesa naturalista i a la creativitat, però sense recórrer a la violència (com en els Pobles matriarcals, *maternalistes*):

*“Dia d’estiu, per la llum del sol  
il·lustradora d’il·lusions i creadora d’obres d’art de la  
vida;  
dia de tardor, per la bellesa dels paisatges muntanyencs  
pintura de l’esperit dels pobles;  
(...) dia de primavera, per la bellesa dels jardins de la història  
dels pobles lliures amb horitzons més enllà de les estrelles” .*

I, per tant, ha inclòs tots els escalons de la història, de la vida i de les etapes de l’any... i ho ha fet en nexa amb lo vernacle, això és, en què els Pobles van més enllà d’aplegar al cim (els estels).

Prosseguint amb el llibre *“Estones amb el meu silenci”* i amb el sentiment de pertinença esmentat, en la composició *“M’agradaria ser música”* (p. 59), copsem la seua esperança i el seu interès per la societat catalana en què viu:

*“És trist passejar per camps sense flors,  
el seu silenci el trenquen ulls sense llàgrimes  
per què la terra és erma i l’ànima feta bocins”.*

Això explica el seu rebuig a la indiferència i la seua disposició a aportar, de manera pacient i amb bona empatia (com una pluja que fa saó), esper a Catalunya:

*“M’agradaria ser música, pluja dels amics de la terra,  
jardiner dels cors erms sense llàgrimes als ulls (...)  
aquella pluja que saona el jardí del cor dels humans”.*

Afegirem que, en línia amb les meues vivències amb ancians que, abans de la guerra de 1936, tenien deu anys o més, copsem molts punts en comú amb el missatge d’aquests versos: viuen i responen sense necessitat d’assistir a manifestacions, ni a actes reivindicatius i oportunistes de cara al demà.

Per exemple, aquestes persones, amb fer costat, amb escoltar o bé, simplement, amb estar obertes a gent de totes les edats (i no per a criticar-les), participen en el present.

Igualment, el seu parlar i el temps compartit amb ells, molt sovint, era com la pluja fina de moltes línies de poesia vernacle i matriarcalista en llengua catalana: com estar amb la mare o, millor encara, en terres on la filosofia aborigen de vida és el matriarcalisme (sia en altres continents, sia en la península ibèrica, sia en altres Estats europeus).

En eixe seny, en el poema ***“Un camí de llibertat”*** (pp. 77-78), en la mateixa obra,

*“El cor de la terra  
agermana pobles enemics  
(...) Neix un poble, agosarat i valent.  
Mil anys d’història a l’esquena  
alimenten la seva identitat.  
(...) Mans, veus i cors de Catalunya  
modelen, canten, bateguen,  
sota un cel blau, convivència.  
Catalunya, art, música i amor,  
filosofia poètica de la seva història”.*

Finalment, adduirem que aquesta *“convivència”* és molt diferent de la noció castellana i patriarcal de *“convivencia”* (la qual, en castellà, atenent a discursos de primers ministres espanyols i de polítics castellanistes, siguen d’arrels castellanes o no), podem dir que equival a parlar d’estar tots en la mateixa barca, però 1) uns remant i 2), qui mana (amb una cosmovisió de conqueridor), fent com qui se’n va al bar o com el típic rei castellà que anava a bordells o es dedicava, més d’una vegada, a la cacera (en lloc de contribuir a la millora en la terra on viu, no necessàriament reduïda a lo econòmic, perquè també pot incloure la promoció de lo vernacle, començant per la llengua, ací, la catalana), detall que no es plasma en dones nascudes abans de 1920: un exemple n’és Felip IV de Castella i III d’Aragó.

Continuant amb aquest sentiment, però ara en el llibre ***“El mar fa l’ullet a la finestra”***, de Joan Sala Vila (1929), en aquesta obra publicada en novembre del 2018, un poc més d’un any després de la declaració en el Parlament de Catalunya del naixement d’un nou Estat independent, Catalunya, el plasma en el poema ***“Finestra espia”*** (pp. 9-10).

Aquest espia representaria el govern espanyol (començant pel primer ministre) i els qui hi estan de part seua i, per consegüent, defensor d’una cultura de conquistador i de pastor i patriarcal, però no, com ara, de la marinera i de la comercial, oberta al diàleg i a la paciència: *“no entén les lletres del llibre mariner”* (p. 9).

Quan passa a la plana 10, exposa que

*“Estols de peixos grocs i vermells*

*dibuixen sobre les ones la senyera catalana.  
(...) La veu d'un pescador,  
amb suport de la música del mar i del vent  
canta  
'dolça Catalunya, pàtria del meu cor,  
qui de tu s'allunya d'enyorança és mort'.  
La gavina emprèn el vol onejant la bandera".*

Així, no sols trau uns versos sobre la pàtria, escrits per Jacint Verdaguer, u dels impulsors de la Renaixença catalana en el segle XIX, sinó que, en línia amb la filosofia del poeta de Granollers, defén la llibertat dels Pobles i el dret de determinar el futur de tots ells.

Una altra composició de la mateixa corda (àdhuc, simbòlicament) és ***"Estel que busca l'horitzó"*** (p. 17), la qual connecta amb l'esperit de pau del matriarcalisme i a què estem convidats tots i tots els Pobles:

*"Blanca és l'estela  
dibuixant del camí de la barca.  
Exèrcits de peixos  
són guardians de la llibertat del viatge.  
Joves mariners remen valents,  
l'horitzó fascina,  
l'infinit amb el seu reclam  
alena l'esperit d'independència".*

Per tant, vincula el desig d'independència amb la joventut (que els fills puguen fer un niu nou) i, igualment, amb trets matriarcalistes, motiu pel qual no escriu noms d'armes, sinó aïnes usals en terres catalanes: els remes (la mare té molt a veure amb lo aquàtic, de la mateixa manera que la dona embarassada) i, a banda, afig que aquests mariners trauen la seua força (el deleix de què parla):

*"es deleixen pels moviments marins de l'amor.  
(...) Remers de la barca pescadora".*

Per tant, el poeta de Granollers es decanta per un moviment que enllaça lo matriarcalista (la dona que toca la terra i que, a més, ve representada, igualment, per l'aigua) amb lo que podríem dir els fills de la terra, això és, de la mare. És més: per mitjà de la barca, captem el sentit solidari i d'equip, tan presents en els Pobles

matriarcal, una unió acompanyada de la idea d'aportació (pagar la contribució) i no de les imposicions perquè sí (els "*impuestos*" de la legislació espanyola).

No debades, en el poema "**Un vaixell fantasma**" (p. 18), en què una destal de foc està en nexa amb el govern espanyol i amb els seus aliats, exposa uns personatges presents en l'imaginari català: els follets. De fet, diu que,

*"del fons marí emergeix  
un follet amb galons de capità"* (p. 18)

i, de pas, empiula el naixement del nen (ací, el follet), amb el lideratge (el capità), qui, a més, compta amb bona reputació (les condecoracions).

Afegirem que aquesta aigua, en l'obra "**El mar fa l'ullet a la finestra**", figura molt, possiblement, perquè la situació política ha fet que Joan Sala Vila no estiga indiferent al Poble (ho podria representar mitjançant el predomini del cel i del vent) i, per això, en la composició "**Ones que ploren**" (p. 20), escriu

*"L'aigua del mar que acarona la platja  
estima la sorra,  
l'abraça com a germana".*

Per consegüent, unint lo aquàtic (lo mariner) i lo terrenal (lo pagès figura molt en la tradició catalana vernacla), hi ha germanor entre bona part de la població i, de rebot, es reflecteixen dos elements femenins.

Finalment, el 28 d'octubre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (nascut en 1929) ens envià un correu electrònic sobre aquests poemes:

*"Moltes gràcies, Lluís. Bona tarda,  
És ben sabut que els nostres avantpassats ja ho deien: que, fins i tot, els peixos  
portaven la bandera catalana.  
M'agraden i em fan reviure la història, aquests records escrits.  
Una forta abraçada.  
País i Història!!!!".*

Prosseguint amb el sentiment de pertinença a la terra i amb la relació que hi té Joan Sala Vila, ho copsem en el poema "**Se senten perseguits**" (pp. 23-24), on ho posa de manera simbòlica junt amb fets del 2018, quan es publicà el llibre:

*"Els desitjos, com les algues,  
suren sobre les aigües  
La immensitat els ofega,  
volant no saben fugir.*

*Desitjos dormint sobre la sorra  
tenen la nit per cobrellit (...)  
Era molt fosca aquella nit” (p. 23).*

És a dir, sembla que el Poble (Catalunya) dorm i que el poder polític espanyol i la línia castellanista (la immensitat de què parla), domina la situació. Nogensmenys, la mare (la terra) connecta amb els fills i s’interessa per ells (el cobertor) i, encara que no els abandona, el pobre de què escriu més avant  
*“Es despulla, nu  
es llença i neda mar endins”.*

I, com que hi ha qui preferiria anar-se’n a una altra terra i oblidar la dels seus ancestres (terres catalanes), el poeta de Granollers posa  
*“no fugis, home de desig,  
demà a l’albada seràs feliç.  
Escolta a cau d’orella.  
Surt de l’aigua, es vesteix  
s’abriga amb la manta i la son li fa companyia” (p. 24).*

Al capdavant, l’home resta en la terra on viu.  
En la composició vinent, **“Diàleg amb l’aigua”** (p. 25), captem el sentiment, en uns versos que evoquen cultures llunyanes pròximes per la seua cosmovisió, per exemple, d’Amèrica del Sud, que tenen com a Mare Terra la Pachamama, en què el sol baixa (en el cristianisme, Jesús descendeix a la terra):  
*“El desig d’eternitat de la natura,  
contesta un núvol amb un suau ruixat.  
El sol bessa l’aigua, i esdevé vapor,  
embolcall de l’esperit de la natura,  
mirall de l’amor diví”.*

Quant a aquest embolcall que, al meu coneixement, seria femení (Joan Sala Vila el connecta amb la natura i, així, el faria naturalista), podria recordar les dones que, més d’una vegada, s’acosten al profeta Jesús i ell les accepta.

En acabar, amb el darrer vers, plasma que el bon cor i la sinceritat va units a la cultura catalana: *“La veu de l’aigua sempre diu la veritat”.*

En el poema posterior, **“Escoltant la sorra”** (p. 27), copsem, altra vegada, el tema polític i ètnic. La sorra representa Catalunya, la mare, la terra:

*“La sorra de la platja es deixa acaronar,  
(...) fa dels sons, vida.  
Les paraules, sensacions que viu la pell,  
la sorra de la platja gaudeix amb la nuesa.  
(...) el tacte és la seva lectura (...).  
La sorra de la platja rebutja la roba,  
cada gra de sorra compleix una missió”.*

Això és: per una banda, les terres catalanes acullen el tacte, escoltar i, per eixe motiu, estan obertes a la pell d'altri.

Igualment, aquesta pàtria és bondadosa, franca (la nuesa), tracta d'afavorir les relacions amb els altres (pell amb pell) i, per consegüent, es justifica que no siga receptiva a lo que intenta cobrir la realitat per mitjà de l'elitisme (ho podríem associar a la roba de luxe) o de l'ostentació. I tot, en un Poble en què s'acull que cada u tinga un paper diferent i que, entre tots, puguen fer Poble (ací, Catalunya). Ara bé, amb un estil de vida que veu amb bons ulls (p. 28)

*"la bondat de les mans,  
la suavitat dels llavis".*

Òbviament, en un espai geogràfic en què la cultura vernacla (la que empiula amb la llengua i amb la tradició catalanes) té punts en comú amb altres pobles matriarcalistes del món (com és el cas del colla, el qual considera que les persones són terra que camina):

*"La sorra de la platja és terra,  
també el cos humà,  
l'aigua els fa un tot".*

Per tant, Joan Sala Vila recorre als dos elements femenins (la terra i l'aigua) i els relaciona amb els defensors de la part aborigen de Catalunya, no de la que intenta sotmetre i anul·lar el Poble.

Un altre poema que figura en el llibre *"El mar fa l'ullet a la finestra"*, i en què es reflecteix el sentiment de pertinença a la terra, és *"Les ones donen la bona nova"* (pp. 51-52). Així, en un lloc en què

*"La mar ha patit un temporal,  
les ones desafiaven els penya-segats  
i s'enduïen mar endins la sorra de la platja",*

el poeta comenta que

*"No hi havia pau en els pobles  
la gent cridava llibertat.  
(...) el cel blau intuïa la calma.  
Els penya-segats saludaren la pau,  
les ones llepaven els peus de les roques,  
(...) besaven els peus de la gent".*

És a dir: per una banda, la terra ve simbolitzada pels penya-segats (la força del Poble català) i és la pau que baixa del cel (altra vegada, l'home passa a lo tel·lúric) i ho fa acompanyat d'un color més bé fosc.

A més, el poeta enllaça el govern espanyol i els qui el defenen (per les idees en el tema de la independència de Catalunya) amb l'acte de llepar els peus dels catalans. O siga,



que els catalans han guanyat. Afegirem que, ací, els qui han aplanat el fet han estat dones (les roques, com en moltes narracions en què dona, duresa i pedra grossa van unides).

Per això, ben avançat l'escrit, el poeta de Granollers diu que *"l'aigua esdevenia cambra d'amor"* (p. 51), això és, de bona avinença.

Igualment, al capdavall de l'escrit, indica que *"Les ones (...) protegeixen sempre el camí de la pau"* (p. 52), tret que empiula amb lo matriarcalista i molt present en la seua poesia i en els seus comentaris.

En eixe seny, en la composició vinent, ***"Oneja l'estel de la llibertat"*** (pp. 54-55), torna a traure la figura del pescador:

*"Els pescadors tornen a la feina,  
aquella nit,  
les estrelles signaven la calma".*

Per això, afig

*"Navega tranquil·la, la barca,  
(...) el sol marí esdevé un llençol blanc,  
l'arrossega la barca,  
el sol i la llunya el pinten de groc i vermell.  
(...) aus marines i peixos governen la nau,  
els colors de la bandera catalana  
proclamen  
la victòria de la llibertat".*

A banda, en connexió amb la cultura matriarcalista, en el poema següent, ***"Pedagogia d'uns ocells"*** (p. 56), veiem uns versos sucosos:

*"No els hi agrada la gavina orgullosa.  
El vol dels ocells  
Saluda la mirada que jo esperava  
I el somriure que somiava"* (p. 56).

Per consegüent, podríem dir que vincula el colom de la pau (els ocells) amb Catalunya i, en canvi, una au més gran (i que evocaria l'àguila de Sant Joan que acompanyava la bandera d'Espanya durant el franquisme i uns anys després) ho faria amb la política castellanitzadora i procedent de Castella i dels qui hi combreguen.

### **El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Catalunya, mare, t'estimo"*, de Joan Sala Vila.**

En aquesta obra de març del 2020, dedicada *"Als meus pares i a la meua pàtria, Catalunya"*, i editada per Kit-book Servicios Territoriales, S. C.P., el poeta de Granollers

comença amb una introducció (pp. 5-6), *“Els meus dos amors de mare”*, en què uneix la terra (Catalunya) i sa mare. Així, diu *“l’amor a Catalunya és el ressò de l’amor a la meva mare (...), l’amor respira la veritat del futur ser independent. (...) I en la plenitud de vida de noranta anys reconec que ‘només sent català / faré el món més lliure’”*.

Aquestes paraules poden recordar unes que deien els romans i que figuren en alguns escrits de Pere Riutort (*“Nemo patriam suam amat quia magnam, sed qui suam”*, és a dir, *“Ningú no estima la seua pàtria perquè és gran, sinó perquè és la seua”*, això és, la terra on ha nascut, la vernacle). Afegirem que el mestre d’origen mallorquí, més d’una vegada, em comentava que, com més valencians, més universals.

L’explicació és senzilla. Com més es promou lo vernacle (està en nexa amb la mare), més oberts i més per un món més humà. I, com ara, en què també s’accepta que cada Poble tinga dret de determinar el seu futur, així com sí que veiem amb bons ulls que un jove (o que una xicota) pugui festejar i, àdhuc, fer parella, amb qui considere més adient, sense excloure que aquest jove continue la seua relació amb la casa pairal, amb la casa on ha viscut molts anys, amb la mare, etc..

No debades, més avant, exposa que *“La veritat de l’amor dels independentistes és tan poderosa que ‘les tempestes enemigues / mai mataran les flors que fruitaran / perquè la llei que governa Catalunya / és l’amor dels catalans’... cap a la terra, cap a la Mare Terra.*

Per això, en la pàgina 6, plasma que *“La força de les idees de llibertat i independència, recolzada per l’amor filial, amb la força creativa de la poesia, amb la base sòlida de la filosofia i la veritat de les matemàtiques, Catalunya és ja independent en el cor dels catalans i la humanitat serà més global amb la unitat solidària de tots els pobles independents. (...) el meu poemari vol ser un testimoni de fidelitat. Aquest és el motiu del títol, CATALUNYA, MARE, T’ESTIMO”*. El raó és que la idea d’unitat solidària enllaçada amb els Pobles té a veure amb la cosmovisió matriarcalista.

Empiulant amb aquesta línia, en el primer poema del llibre, *“Catalunya, mare, t’estimo”* (p. 7), escriu

*“Jo sóc independentista en tu i amb tu,  
camino per la vida agafadet de la teva mà,  
escolto els batecs del teu cor,  
i els meus volen ser com els teus.  
Catalunya, mare, t’estimo,  
ningú m’arrencarà de la teva falda.  
Tu m’has fet gran,  
i per tu la meua vida dono.  
Mare, ningú et farà esclava,  
els teus fills som la teua llibertat”*.

Per consegüent, trau la mare biològica, hi recorre simbòlicament per a connectar-la amb lo català, aprova els sentiments maternals (els batecs), no canviarà de terra (soltar-se de la falda) i, òbviament, així com ella li fa costat, ell respon de la mateixa manera a la mare i als fills de la terra i promociona la part matriarcalista de Catalunya. Prosseguint amb el sentiment de pertinença a la terra en l'obra ***"Catalunya, mare, t'estimo"***, de Joan Sala Vila, el copsem en la composició ***"Catalunya el meu amor"*** (p. 8), per exemple, quan diu

*"Els teus, pits, font de vida dels teus fills i filles  
regaven l'aliment per conviure en llibertat.  
La teva bellesa, al cim de Montserrat,  
Catalunya, em deia, viu amb mi i en mi  
no em deixis amor meu,  
tu i els teus germans i germanes sereu lliures,  
la vostra esposa i mare serà independent".*

Així, podem dir que enllaça la sexualitat amb la maternitat, en línia amb unes paraules que em digué una psicòloga i sexòloga en el 2007, sobre un lema conegut (*"Sexe i drogues"*), el qual jo havia escrit en un diari personal: *"Sexe i drogues", no. 'Sexe i vida': les drogues maten*". Per això, l'escriptor, després de *"pits"* posa *"font de vida dels teus fills i filles"* i, per tant, reflecteix una sexualitat matriarcalista, en nexa amb la terra com a origen de la vida (i a què es torna) i dels seus fills (ací, dels catalans). Igualment, els de la terra fan com el llaurador que l'estima: la tracten bé, li donen menjar (les llavors hivernals que, en el demà, floriran en forma de nadons i, tot seguit, de jóvens).

A més, trau trets simbòlics (Montserrat, on és el monestir més famós de Catalunya junt amb el de Ripoll i el de Poblet) i una Mare que convida el fill a romandre junt amb ella, en Catalunya, a no girar-li l'esquena: al cap i a la fi, aquesta Mareta els assegura que, en l'indret (les terres catalanes), no sols ell serà llibert, sinó que els garanteix que la seua dona i sa mare seran autònomes, no dependents d'Espanya, ni de la subjugació a lo castellà.

En eixe seny, en un poema posterior, ***"El meu futur"*** (p. 13), aquest escriptor amb quasi noranta anys escriu què significa, per a ell, aquesta llibertat, el fet de poder determinar el seu esdevenidor:

*"La meua llibertat garanteix l'avui i el demà,  
el meu jo no està sol, és part d'un tot.  
Jo estic al seu servei i el tot, al meu.  
(...) Jo, segle XXI, sóc tot, formant part d'un poble.  
El poble em respecta com jo a ell".*

Al meu coneixement, partint de reflexions que l'autor ha posat en Facebook, en Internet o en comentaris que m'ha fet, podríem dir que és el tractar de comptar tant

amb la part activa com amb la passiva de la persona (lo que diem “*ser un home íntegre*”), ben manifest en alguns poemes on, mitjançant el vocabulari, uneix ambdues bandes.

Això explicaria el fet que

*“El poble em respecta com jo a ell.*

*(...) L’estat em demana un vot polític,*

*el meu vot no és només polític,*

*també és humà i social”,*

paraules que enllacen amb el matriarcalisme: si la política es limita a votar (o, més encara, a permetre que la gent pugui votar cada cert temps, però no, com ara, a fer referèndums, com en Suïssa, en Irlanda o en altres Estats) i a no acceptar lo vernacle, és molt més formalisme; però si va acompanyada d’interés pels altres, per la gran majoria i, àdhuc, pels grups aborígens més marginats (ací, per Catalunya i pel català), resulten d’una cosmovisió en nexa amb la terra i amb lo maternal (però sense deixar fora lo actiu).

Això li porta a escriure

*“El meu jo traeix el meu futur si voto Espanya*

*marginant Catalunya.*

*La natura no em vol traïdor.*

*Espanya no pot esclavitzar-me.*

*El meu vot és català,*

*perquè el meu jo és universal”.*

Finalment, adduirem que, en aquests versos, Espanya connecta amb Castella (i amb lo castellà i amb la política castellanitzadora i que aprova la unificació i l’assimilació de les cultures no castellanès), mentres que la natura (com a símbol de la mare) ho fa amb Catalunya. I, com que el poeta de Granollers és molt obert, diu que el seu jo és universal (com diem, popularment, ell no es mira el melic).

Continuant amb altres poemes relatius al sentiment de pertinença a la terra i inclosos en el llibre “***Catalunya, mare, t’estimo***”, de Joan Sala Vila, hem triat “***Fe i amor del meu poble***” (p. 14), en què diu

*“Tinc fe en el meu poble i l’estimo,*

*(...) la cultura fonament de les seves muralles,*

*no tanca portes, facilita l’entrada a tothom”,*

és a dir, un territori culturalment obert i sobre el qual, uns versos després, ens reflecteix un escriptor en línia amb el matriarcalisme:

*“Profeta fidel dels missatges del cosmos,  
lector atent de lliçons de la terra”,*

o siga, que el poeta català connecta amb la Mare Terra (el cosmos) i és receptiu a la mare (la terra) i amb lo que se’n pot aprendre com també afegir a l’educació rebuda junt amb els qui viuen en Catalunya (la terra, en el sentit polític).

En acabant, l’autor de l’obra, d’acord amb els seus principis i amb el seu model de vida, exposa uns versos que desglossarem:

*“Catalunya, avui és fe i esperança,  
Catalunya, demà serà pau i amor.  
Catalunya és el jo de l’evangeli,  
Catalunya és mà estesa als humils,  
Catalunya és veu de democràcia global.  
Fe i amor del meu poble”.*

Com podem veure, Joan Sala Vila 1) uneix lo que podríem dir la part de la seua visió del cristianisme (la fe i la pau) i la de lo que podria semblar més terrenal (l’esperança i l’amor), 2) ell empiula amb lo cristià (òbviament, amb el de línia matriarcalista i anterior a la relació de poder Estat i Església), 3) no deixa caure les persones senzilles (no necessàriament les més pobres), 4) trau l’estil polític, històric i etnològic de Catalunya (la democràcia global, ni tan sols la participativa) i, així, l’enllacem amb la cultura vernacla (la qual també copsem en la política a nivell familiar o, per exemple, en el barri) i, per descomptat, Catalunya es basteix per mitjà de la implicació de tots els catalans i, de rebot, es fa possible l’esperança i el rebuig a qualsevol proposta (o temptació) de renegar de la terra.

Això explicaria que, com posa uns poemes després (en **“El meu camí de llibertat”**, en la pàgina 17),

*“La natura em vol artista  
modelant el meu jo amb amor.  
Ser artista de l’amor,  
és camí de la meua llibertat”.*

En altres paraules, la natura (la figura de la mare) l’educa per a la creativitat, però amb intenció que ell pugja forjar el seu futur unit amb unes relacions en què no es promoga l’agressivitat i que, així, ell (fins i tot, mitjançant la poesia) connecte amb lo aborigen i

amb la mare, fet que li aplanarà la seua emancipació dels intents de sotmetre'l a qualsevol subjecció que pretenga fer xixines lo maternal i lo vernacle.

Una altra composició de l'obra del poeta de Granollers, i en què captem el sentiment de pertinença a la terra, és **"Amb confiança i dignitat"** (p. 23), per exemple, quan diu

*"El meu jo porta un segell de dignitat,  
no el puc trair,  
el del poble que em va veure néixer.  
Català em va fer la història,  
a Catalunya la natura assignà la meua vida  
i amb la seva identitat he de ser universal".*

Per tant, Joan Sala Vila connecta amb la terra (la natura, és a dir, la mare) i amb el Poble (Catalunya) i, igualment, està obert als altres.

A més, com que se sent català, comenta que

*"seré fidel al missatge del cor, no el puc trair.  
(...) Amb confiança i fe respectant a tots els altres",*

versos en què plasma el nexa amb sa mare (el cor), amb la bonesa i el seu tarannà en pro del pacifisme.

En el poema que posa tot seguit, **"Amb el cor a la mà"** (p. 24), veiem que, malgrat que l'escriptor ja té 29 anys, diu

*"Camino amb esperança il·lusionada (...)  
La il·lusió, que escolti cada dia les paraules del meu cor,  
cada dia em fan més català.  
Només sent català faré el món més lliure,  
perquè si jo sóc lliure,  
la humanitat també ho és un xic més en mi.  
(...) arribar al cim és la victòria,  
t'hi espera la mare Catalunya".*

Altra vegada, apareix el sentiment esmentat, ací, amb la relació amb la mare (el cor) i amb Catalunya (lo maternal reflectit en la terra). A banda, exposa que, quan un Poble és lliure i pot determinar el seu futur, són més els Pobles (i, així, les persones) que poden fer lo mateix.

En el darrer vers, el cim representa la mareta (la cultura catalana és matriarcalista) i veiem que el fill (Joan Sala Vila) s'atansa als altres catalans, que ell no se'n va de Catalunya i que ella és tel·lúrica.

Empiulant amb altres poemes, en la composició ***“Jo estimo la humanitat”*** (p. 27), diu que, com que totes les persones són fills de Déu, ell no fa diferències entre bons i dolents i afig

*“Jo estimo tots els pobles de la humanitat,  
tots els pobles tenen el seu propi destí i futur”*

i, com que hi ha odis i venjances (com escriu a mitjan poema), addueix que això passa

*“Senzillament perquè alguns humans diuen que déu són ells,  
i transformen la llei de l'amor en llei de guerra”,*

paraules que podríem enllaçar amb l'ambient polític que hi havia en Catalunya (i entre el govern espanyol i els seus aliats) i bona part dels catalans (poc o molt, una meitat) en el 2020, favorable a la independència de Catalunya i que no pretenien que s'assolís mitjançant l'ús de la violència, sinó amb una línia matriarcalista. A banda, les plasma un home que, quan havia fet els set anys, visqué una guerra que en durà tres i que influí en la seua vida i en els seus escrits.

Finalment, aquests versos tenen a veure amb els del poema vinent, ***“La independència és llibertat”*** (p. 28), el qual comença dient que

*“Negar i dubtar la independència,  
cop traïdor a la llibertat.  
Són lliures les persones i els pobles,  
negar-ho és ignorància o mala fe.  
Independència, base de convivència,  
trobar el model, signe d'intel·ligència i voluntat”.*

Aquestes paraules (i semblants) apareixen sovint en articles i en comentaris fets per persones de Pobles ancestrals i indígenes que demanen que siguin respectats i que, més d'una vegada, vinculen aquesta actitud en pro de la independència dels Pobles amb una connexió amb la Mare Terra i amb poder viure d'acord amb lo maternal i amb el matriarcalisme. A més, són Pobles molt oberts a la resta d'habitants de la Terra, que aplanen el desenvolupament creatiu de les persones, emprenedors i pacífics.

Prosseguint amb poemes que reflecteixen aquest sentiment i que figuren en el llibre *“Catalunya, mare, t’estimo”*, del poeta Joan Sala Vila, n’hi ha un en què Jesucrist simbolitza el Poble català: *“Tu ho has dit, jo sóc rei”* (p. 30). Per exemple, quan diu

*“Clavat a la creu perquè estimava el seu poble  
i a tota la gent.  
El poder, que es creu déu és orgullós,  
no estima.  
El rei dels jueus complia la llei de l’amor.  
(...) Defensava el seu poble,  
(...) Catalunya, al segle XXI, reviu la creu del calvari.  
empresonats<sup>14</sup> els que escolten la veu del seu poble”.*

Aquests versos, en part, tenen a veure amb els presos polítics catalans posteriors a la celebració d’un referèndum en Catalunya el 1r d’octubre del 2017, el qual no fou acceptat pel govern espanyol i que, unes setmanes després, comportà l’empresonament de catalans, fet que, en novembre del 2024, encara persistia, malgrat que la Constitució espanyola, indirectament (per mitjà del tema dels tractats internacionals, u dels quals és el de la *lliure determinació dels pobles*), reconeix aquesta possibilitat, presentada per molts polítics oberts com el dret d’autodeterminació dels Pobles. Sovint, *“Pobles”* es relaciona amb antigues colònies dels segles XVIII-XX. Nogensmenys, aquest dret és demanat, fins i tot, per Pobles indígenes que l’han exposat en l’ONU.

Afegirem que, com ara, en la dècada dels anys deu del segle XXI, es féu un referèndum local (per exemple, sobre les festes locals i els bous en Aldaia, una població valenciana) i que, a diferència del que tingué lloc en Catalunya, no hi intervingué la policia nacional espanyola, ni es declarà il·legal per part del govern esmentat (llavors, de dretes), ni de molts polítics defensors de la unitat d’Espanya (per exemple, Ximo Puig, Mónica Oltra...) i (per descomptat, amb els seus actes) de la cultura patriarcal.

En eixe seny, en la composició següent, trau aquest tema:

***“LA LLIBERTAT DEL MEU POBLE***

*Em sento interiorment lliure,  
una força aliena em diu que no ho sóc,  
jo no renuncio al meu jo.  
És possible ser lliure i esclau?  
Jo sóc català, d’espanyol me n’han fet.  
Penso i treballo en català,*

---

<sup>14</sup> Literalment.



*sóc, segons els meus orígens,  
no sóc, per llei de conquesta (...)  
La llibertat és pensament  
serà mare d'un renaixement,  
seré fill d'una Catalunya independent"* (p. 31).

Així, l'escriptor es posa de part de la terra (Catalunya), de la llengua vernacle (plasma en català amb la ploma), comenta que no se sent castellà (malgrat el dret de conquesta i les òrdens dictades arran de la Guerra de Successió i posteriorment) i que, com que ell pensa i, per tant, no es deixa seduir per lo castellà, viu esperançat i en línia amb el matriarcalisme (podria haver dit que l'emancipació vindrà acompanyada del pare, però ho connecta amb la mare, un tret vernacle).

Ara bé, aquesta llibertat no la uneix a un futur estat independent i agressiu, sinó pacífic i obert als altres, com ho copsem en el poema ***"La pau del meu poble"*** (p. 32), en la mateixa obra:

*"La pau per ser veritat s'ha de viure,  
he de ser jo pau si la vull pels altres.  
(...) Si jo, tu i ell som fruits de pau  
totes les llavors sembrades desvetllaran el desig  
i el colom volarà lliure en el cel del meu poble".*

Per consegüent, tot i que l'au està en nexa amb el cel, no ho fa, com ara, una àguila (animal que podria evocar lo imperial i, àdhuc, allò que, durant la dictadura del general Franco, es deia *"la lengua del Imperio"*, això és, el castellà, ni l'expressió *"el Imperio de la ley"*, dues coses que no empiulen amb el matriarcalisme): és un colom (el qual, a més de petit, se'l sol relacionar amb el color blanc i simbolitza la pau). O siga, un Poble pacient.

Aquestes paraules coincideixen amb uns versos de la composició ***"Lliçó dels éssers humils"*** (p. 38), els quals, de pas, podrien representar lo català (el pagès) i lo castellanista (el conquistador):

*"la dolcesa de la mel humana la fabriquen els humils,  
no per volar molt amb càrrecs que en diuen dignitats,  
la dolcesa de la seva convivència supera a la de la gent senzilla".*

Com a exemple, en el 2016, el futur primer ministre espanyol (nascut en terres castellanques, castellanista i patriarcal), d'etiqueta socialista, en un missatge cap al Poble català, digué *"No os vayáis: os queremos mucho"* i, en octubre del 2017, en lloc

d'actuar per afavorir la convivència unida a una pau no entesa com una pau militar (absència de guerra), ans en què tots tenen veu i vot i no es tracta d'anihilar cap llengua vernacla, ni cap Poble d'un Estat, es posà de part de l'anul·lació del dret d'autodeterminació de Catalunya. I, en el 2024, el mateix president defenia el dret del Poble palestí i l'havia deixat caure quant a l'històric Sàhara espanyol (en març del 2022).

Prosseguint amb el llibre *"Catalunya, mare, t'estimo"*, de Joan Sala Vila, també plasma el sentiment de pertinença a la terra en poemes com *"No hi sóc..."* (p. 45), quan escriu sobre el segle XXI i sobre ell com a català:

*"Però hi sóc i no m'agrada ser-hi.  
Què he de fer?  
Només tinc una resposta, ser jo.  
Els que es creuen responsables de la història  
m'ho deixen ser?  
Només puc ser-ho si sóc català,  
i la política d'Espanya em nega aquest dret.  
La meua llibertat no accepta,  
serviré la humanitat essent català global".*

Com podem veure, el poeta es troba que, jurídicament, es espanyol; però, com que, personalment i interiorment, no s'hi sent i sí català, serveix a la mare (Catalunya).

Tot seguit, farem una explicació històrica, cultural i política que va unida a aquests versos.

L'escriptor de Granollers, en el fons, reflecteix un tema molt silenciats per quasi tots els partits amb l'etiqueta d'esquerres: el paternalisme. Tot i que, com diríem familiarment, no cal que ho expose la dreta (perquè sol aprovar aquesta actitud de pare que fa de tutor i que nega la creativitat als altres, molt pròpia en Estats fortament burocràtics, com és Espanya), l'esquerra de línia comunista o que, originàriament, era socialista, vinculen el segle XVIII amb el desenvolupament dels drets humans i de la democràcia, com si aquella època hagués estat una mena de panacea per a tota la Humanitat i, sobretot, una creació de quatre persones que sabien parlar, llegir i escriure (intel·lectuals).

A banda, malgrat que no ho diuen, nosaltres ho comentarem: és ben cert que, com ara, en la Corona Catalanoaragonesa, el sistema polític, social, a nivell de família, etc., era molt pròxim al de lo que se sol dir democràtic, a causa de la cultura matriarcalista.

Això comporta que, per exemple, quan, en els Estats Units (potència política, militar i cultural a partir del segle XIX i, sobretot, després de la Segona Guerra Mundial), guanya un candidat conservador, més d'una vegada, molts Estats europeus pretenguen presentar-se al món com a defensors de la llibertat i dels drets civils, socials i, àdhuc, de la natura, quan, en el fons, són de línia patriarcal i, en el primer quart del segle XXI, amb moltes semblances amb la cultura castellana del *"buenrollismo"* (fàcil de copsar en organismes polítics de la Unió Europea entre el 2017 i el 2024, arran del moviment independentista català).

Adduirem que aquest mutisme va unit al fet que la Il·lustració tenia un lema paternalista que aquests polítics (i moltes persones en pro d'eixe moviment dels segles XVIII i XIX) apliquen en el dia rere dia: *"Tot per al poble, però sense el poble"*.

En altres paraules: *els polítics que manen (començant pel cap d'Estat), la seua tasca consisteix a fer que la població aculla lo que ells fan, però que responga (diàriament i en la vida quotidiana) com si fos un menor d'edat a qui el pare dóna el menjar a la boca, en lloc d'ensenyar a menjar amb els atifells adients i, a més, a gaudir de la menja i de l'ambient.*

No debades, Joan Sala Vila comenta *"serviré la humanitat essent català global"*, una frase que enllacem amb unes que escrigué un valencià que visqué cinc anys en nexa amb la cultura colla (matriarcalista) en el nord de Xile, en el llibret *"La Abuela Damiana'. Vivències que perduren"*, i que ací traduïm: *"És possible que açò ens resulte estrany, potser que, fins i tot, ens coste acceptar que els nostres Estats, anomenats democràtics, civilitzats i cultes, puguen ser patits pels altres Pobles, com autoritaris, dominadors, abusadors i injusts"* (p. 5).

Un altre senyal en què captem la visió política del poeta català i, a més, la seua connexió amb la mare i amb la terra, és la composició *"Per una convivència plena"* (p. 52), en el mateix llibre sobre Catalunya, la mare i ell. Així, en aquest escrit, sobre unes eleccions del 26 de maig del 2019, comenta que

*"Allargar la mà i desitjar un bon dia  
agermana.  
(...) Perquè la humanitat sigui més lliure  
el meu vot allargarà la mà a la pau",*

uns versos en què es reflecteix que els Pobles matriarcals no associen la política a tractar de sotmetre els altres, ni la participació a un fet formal i puntual (com aquell qui diu, per a que no es diga que no són democràtics) i que la pau no la relacionen únicament amb què no hi haja guerres, sinó amb permetre que el proïsme puga

desenvolupar-se com a persona i contribuir a la societat, molt lluny de la cosmovisió de la Il·lustració. Repetim: tot i que no ho vullguen reconèixer els polítics, ni que es comente en la instrucció pública subvencionada per l'Estat, ni tampoc (o a penes) a nivell universitari.

Un altre poema en què copsem el sentiment de pertinença a la terra i recopilat en l'obra ***"Catalunya, mare, t'estimo"***, de Joan Sala Vila, és ***"Esperança"***:

*"Espero la llibertat del meu jo,  
la llibertat global perquè si el meu poble no és lliure,  
el meu jo és esclau.*

*(...) Espero la llibertat del meu poble,  
aquella llibertat que és anell de convivència,  
aquella llibertat que agermana tots els pobles.  
Espero la llibertat de tota la humanitat,  
aquella llibertat que només té una llei,  
l'amor.*

*(...) Espero la llibertat de l'amor,  
aquella llibertat que fa iguals dones i homes,  
aquella llibertat que crea amb amor,  
aquella llibertat que els fills i filles  
són obra d'art dels pares i les mares".*

Com podem veure, primerament, parla sobre l'individu i del seu vincle amb la terra (el Poble); després, relaciona Catalunya amb els altres Pobles del món i comenta que és un nexa per mitjà de l'amor; i, tot seguit, afig la llibertat a la igualtat entre persones, indistintament de l'edat, del sexe o, com ara, de si són pares o fills.

Finalment, va més enllà de lo individual i, en eixa línia, posa

*"Espero la llibertat de transcendència,  
aquella llibertat que ens fa tots iguals,  
perquè tots som imatge de Déu",*

com qui té un projecte que fa que estiga obert als altres i, així, a la vida, i, de pas, com escriu en la composició ***"Les lleis humanes m'aparten de tu"*** (p. 64), en el llibre esmentat, en posar que la llei (ací, simbolitza la castellana, la de l'Espanya) s'aplica, entre d'altres coses, contra la terra, en un moment en què *"el món es vanta del seu progrés"* (p. 64) científic, tecnològic (majoritàriament, en pro de l'armamentisme i de les guerres),...

Un altre poema que plasma molt aquest sentiment és **“Amb l’espasa atravesant el cor”** (p. 66), quan escriu que, en el jardí,

*“plantes i arbres fruiters de fulles molt verdes  
maduren els seus fruits.  
Sacrificat, el jardiner per conrear la terra  
(...) Ara són les fulles, demà seran els fruits”*

i, per consegüent, fructifiquen abans.

Ara bé: la dona (la terra) protegeix el jardiner i ho fa mitjançant l’ombra d’un arbre (és a dir, enllaçant amb la foscor, un tret matriarcalista).

A banda, com que les fulles estan tacades d’herbicides i reben una tempesta (l’actitud dels polítics contraris a la independència de Catalunya i al dret d’autodeterminació del Poble català), fan que el jardiner plore, tot i que

*“són llàgrimes d’alegria, no de pena,  
són de joia perquè arbres i plantes del seu jardí,  
resisteixen insectes i herbicides.  
És l’amor del jardiner que fa el miracle,  
és Catalunya estimada pels seus fills”.*

És a dir, el poeta de Granollers empiula el jardiner (u dels símbols de la tradició matriarcalista i vernacla de les terres catalanoparlants) amb Catalunya i amb la mare (representada per la terra).

Nogensmenys, acaba indicant que

*“Les tempestes enemigues  
mai mataran les flors que fruitaran  
perquè la llei que governa Catalunya  
és l’amor dels catalans”*

a la terra, a lo aborigen, a lo maternal.

Posteriorment, en el mateix llibre sobre Catalunya, la mare i l’estimació de Joan Sala Vila, l’escriptor trau el tema de la independència. Així, en la composició **“Tots Sants”**

(p. 79), la qual connecta amb una de les èpoques de l'any que es consideren femenines, la tardor, escriu que

*“L’humà religiós sap perdonar,  
l’home polític passional, condemna.  
Hi ha polític que a l’independent el titlla de criminal.  
Jo segons ell sóc criminal.  
La meva religió em diu, tranquil, ser independent és un do,  
és un do que ensenya a estimar a tota la humanitat”* (p. 79),

de manera que exposa u dels trets dels Pobles matriarcalistes: l’estima per la terra on viuen i l’obertura als altres, ben lluny de l’actitud del conquistador (i de la política que hi pretén imposar).

### **j) El sentiment de pertinença a la terra en el poema “Sobre la terra i la llengua”, de Rosa Fabregat (1933-2024).**

En aquest poema, el qual figura en la web “*Quaderns Barri de Sant Magí*”, de l’*“Associació d’Amics de Sant Magí”*, de Cervera (de la comarca catalana de la Segarra), com “*Sobre la terra i la llengua. Rosa Fabregat. Pàg. 133-136*” ([https://santmagi.cervera.cat/quaderns-barri-de-sant-magi/quadern-num-1-any-2009/sm2009quadern\\_2-35-38.pdf/view](https://santmagi.cervera.cat/quaderns-barri-de-sant-magi/quadern-num-1-any-2009/sm2009quadern_2-35-38.pdf/view)), copsem el sentiment esmentat. Així, Rosa Fabregat i Armengol (1933-2024), posa

#### **“SOBRE LA TERRA I LA LLENGUA**

*(...) Des de ben jove escrivia poemes tentinejants,  
-Verdaguer era el meu model- que llegia en català  
als meus pares i als meus avis.  
(...) La llengua és la meva pàtria, la llengua que porto a dins,  
la que mai m’abandonava, la que sempre em fa feliç.  
La que brodo a la pantalla, la que brodava al paper.  
La que porto dins de l'ànima, la que em bateja a la sang.  
La llengua i la meva terra que acull joves nouvinguts”* (pp. 133 i 134).

És a dir, l'escriptora s’inicia llegint composicions de Jacint Verdaguer (poeta català del segle XIX, qui tenia molt arraïlat aquest sentiment i que, a més, fou recopilador de

rondalles) i es desenvolupa en un ambient creatiu facilitat pels seus pares i pels padrins.

A banda, prefereix la llengua catalana, ja que, amb ella, plasma més l'escriptura. I, a més, comenta sobre una terra acollidora (un tret matriarcalista). Afegirem que vincula Catalunya amb l'obertura als altres:

*"Som la terra acollidora que accepta totes les veus  
i a poc a poc les fa seves i va barrejant les sangs  
i els nous fills prenen consciència de l'esperit dels catalans.  
Una terra que camina i ensopega ben sovint  
amb els mateixos obstacles que la història va teixint,  
per furta-li la memòria i l'anhel de decidir.  
No pot ser mai responsable de triar el propi destí".*

Per tant, trau temes relacionats amb la Catalunya del segle XVIII fins a la que ella ha viscut i, igualment, captem que els fills continuen amb l'esperit dels catalans.

Més avant, passa a la literatura catalana i a la figura del jardiner:

*"I, en l'enllà de Ramon Llull -el políglot franciscà,  
que alliberà presoners i emprà ferm la nostra llengua-  
(...) seré la jardinera d'un balcó ple de geranis  
resistents al fred més viu. Són la mata de ginesta  
(...) que perviu a la sequera".*

És a dir, empiula la terra amb la llengua i amb vegetació que reflecteix la fortalesa.

Adduirem que, en molts passatges del poema, també connecta Catalunya amb els immigrants, amb qui es mostra oberta:

*"La nostra casa és la Terra i els seus fills som tots germans".*

En eixe seny, al capdavant, comenta que la vida és el germà que aplega d'una altra terra.

**k) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Dins la pau del Collsacabra. Recull de poemes"* de Miquel Banús i Blanch (1939-2019).**

En aquesta obra, impresa per Emboscall en el 2004 i a què accedírem gràcies a la generositat de Rosa Rovira, també es cospa aquest sentiment. Així, en la introducció, l'autor escriu que, *"En aquests senzills poemes, intento parlar del meu poble, del meu país, d'aquest Collsacabra que he recorregut pam a pam i que tant estimo. Tret d'uns anys de seminari, la resta de la meua vida l'he viscut, conviscut i fruit en aquest trosset de terra, que per a mi és el més bonic del món."*

*Rupit ha sigut el meu bressol, en ell hi he plantat cabanya, i en ell espero poder-hi viure la resta de la meua vida, i que sigui aquesta benaurada terra del Collsacabra la que m'aculli dins el seu si esperant la gran Realitat de la VIDA"* (p. 5). Primerament, direm que Rupit és un poblet català del terme de Rupit i Pruit i que es troba en la comarca d'Osona; i que el Collsacabra és una comarca natural de l'interior de Catalunya.

En el poema **"Himne al Collsacabra"** (p. 7), posa trets de la natura:

*"Jo en conec un tros de terra  
el més bonic d'aquest món,  
ple de boscos, fonts i arbredes:  
Collsacabra és el seu nom".*

Més avant, afegim altres detalls tel·lúrics i en nexa amb lo femení:

*"Cada cingle, una ermita,  
cada esquei és una font.  
Quina pau que s'hi respira!  
Que dolç hi és el seu sojorn".*

En la composició vinent, el reflecteix mitjançant un carrer:

**"Al carrer Fossar de Rupit  
'El meu carrer'**

*Voldria esgranar de la memòria  
com d'un rosari la història  
que guardes dintre el teu pit,  
(...) sols estimar-te i beneir-te"* (p. 8).

I, en la mateixa plana, addueix que voldria cantar Rupit, com a fill de sa nissaga.

Igualment, el sentiment de pertinença ix altra vegada, ara, quan l'empuixa amb una ermita del terme de Rupit i Pruit:



### ***“A Sant Llorenç Dosmunts***

*Sant Llorenç, petita rosa  
nascuda al bell mig dels camps,  
de les flors la més formosa  
que he vist per aquests voltants.*

*A l'estiu, quan tot floreja,  
com gallaret treus el cap  
entremig de les espigues  
de camps d'ordi, xeixa o blat” (p. 9).*

És a dir, exposa sobre una terra viva, encara jove com la rosella (el gallaret) i com els tres cereals a què fa referència i que, com el forment, solen relacionar-se amb l'estiu (estació associada a la joventut).

Sobre aquestes composicions, el 9 de desembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (nascut en 1929) ens envià un correu electrònic en què deia *“M’ha encantat la referència a Rupit, Lluís. És veritat tot això que diu, és encantador, fantàstic. Hi hem anat un parell de vegades, amb la meva esposa i les filles, ja fa molt de temps.*

*Ara, si m’ho permets i, potser, no caldria que ho recollissis; ja veuràs que és una mica escatològic, perquè és una broma. Per aquests rodals, diem que ‘Rupit és el poble més antic del món..., perquè Adam i Eva ja cagaven arrupits’”.*

Un altre poema en què captem la connexió amb la terra (ací, amb Rupit i amb el Collsacabra) és ***“Rupit des de la pedrera”*** (p. 11). Així, Miquel Banús i Blanch escriu *“(…) et veig ara més bonic.”*

*Ets petit, per això m’agrades,  
perquè aquí ens coneixem tots  
(…) Repassant l’antiga història  
d’aquest poble on he nascut”*

com també quan, més avant, indica  
*“Sembla que les muntanyes  
t’abracen dins seu, Rupit,  
tal com sol fer-ho una mare  
quan té l’infant sobre el pit”.*

Per tant, exposa molts trets que tenen a veure amb els pobles petits i, fins i tot, amb els mitjans i que estan poc urbanitzats: l’esperit de barri, el vincle amb l’indret (ací,

mitjançant la història i el naixement) i la figura de la mare (com a acollidora i com a protectora i en la relació mare i fill mentres que el nen alleta o és en el pit de la mareta).

Ara bé, en els versos següents, apareix el tema de la força de la terra i de la unió que hi ha entre els fills i la Mare Terra, ja que és ella qui té la darrera paraula (i, així, en aquest poema, no ho és l'home, simbolitzat per Miquel Banús i Blanch):

*"Fa anys que aquí hi vaig néixer,  
deixa-m'hi també morir,  
i quan mon cos sigui desferra  
acull-lo dintre el teu si".*

Es tracta del retorn a la mare, a la terra, després de caminar per la vida, així com, en aplegar la nit, ho fem en el llit (tret que podria evocar-nos el bressol matern inicial o, com en moltes rondalles, la cova, els fills que apleguen a cals pares després d'haver fet món durant el pas de la infantesa a la juvenesa).

Al capdavant, l'escriptor de Rupit plasma que ell prefereix continuar desenvolupant l'amabilitat i la bonesa dels xiquets, malgrat el pas de l'edat:

*"Ai Rupit! no creixis gaire,  
ben mirat tampoc no pots,  
que mentre siguis tan tendre  
et portarem tots al cor" (p. 12).*

Es manifesta l'estima pel poble.

El poema següent, **"A Taverdet"**, també en el llibre **"Dins la pau del Collsacabra"** (pp. 13-14), va en la mateixa línia matriarcalista:

*"Ets un poble, Taverdet,  
que has nascut sobre la roca,  
petit, endreçat i net,  
d'antiga i de noble soca".*

Afegirem que la roca toca la terra (de la mateixa manera que ho fa la soca) i, a més, empiula amb la dona (i amb la força).

Més avant, comenta que

*"Si l'església n'és formosa  
la Verge ho és més encara,  
escampant perfum de rosa  
per arreu del Collsacabra".*

Per consegüent, ens trobem amb una altra composició en què Nostra Senyora (com a projecció de la Mare Terra) està per damunt de lo creat pels éssers humans (en aquest cas, l'església), i un perfum que podria recordar la part afectiva de les persones.

En acabant, trau quatre versos amb detalls de rondalles i de llegendes (lladres, trabucaires, bandolers, follets, bruixes i fades, llenyataires i traginers). És evident la relació entre l'escriptor i la cultura tradicional catalana.

Finalment, molt avançat el poema, addueix que hi ha esperança i vida:

*"Mes uns altres fills adoptes  
i t'estimen de debò,  
també amb ells jugues i danses".*

I tot, com indica en els versos titulats **"Colors de tardor al Collsacabra"**, *"d'una terra benaurada"* (p. 15).

Prosseguint amb el llibre **"Dins la pau del Collsacabra"**, trobem la maternitat, com ara, quan, en **"Plany per l'Ermita de Montdois"** (p. 18), Miquel Banús i Blanch enllaça la mare (la terra) amb els fills: *"La dolça Mare que hi habitava"* (en referència a Nostra Senyora), *"oh Mare estimada"* i, més encara, quan, esperançat i en nexa amb la terra, el poeta li diu:

*"I si els meus ulls ja no poden veure  
mai més vostra imatge a dalt de l'altar,  
la fe n'obre uns altres que a mi em fan creure  
que al cel un bon dia us podran contemplar".*

Així, l'escriptor podria recordar el pas d'aquesta tardor a un hivern que, simbòlicament i tradicionalment, porta confiança en l'esdevenidor com també ho fan la sembra i el pas del dia més curt de l'any. A banda, això fa que siga viu el sentiment de pertinença a la terra.

Unes pàgines després, en la composició **"Adéu, vila de Rupit"**, també el reflecteix:

*"Adéu, vila de Rupit,  
ai! adéu, vila estimada,  
tu has sigut el meu bressol  
tros de terra catalana.*

*(...) Adéu, Agullola aimada  
i tota aquesta contrada (...).  
Adéu, casal de l'Avenc.*

*Adéu, vila de Rupit,  
ai! adéu, vila estimada,  
sempre t'he portat al cor,  
tros de terra catalana"* (p. 20).

I, sobretot, però ara, com qui capta que, empiular amb l'indret on viu, li dóna sentit a la vida, hi ha el poema ***"Dins la pau del Collsacabra"*** (pp. 21-22). En aquests versos, molt prompte, posa que ell no és un home de la mar: *"home sóc de terra endins"*, d'un poblet acompanyat per un castell vell i d'on se sent un riu et estant.

Igualment, indica

*"Jo no conec altres solcs  
que els que té el meu Collsacabra (...).*

*Quina recança que tinc  
de la pau del Collsacabra,  
aquí hi ha amics i parents  
i aquesta terra m'és grata".*

Aquestes paraules van en línia amb les següents, en què veiem que la llavor (la sement) de la seua vida és en el Collsacabra:

*"Passejo pel seu bell bosc,  
(...) tabernacle color verd,  
joia i sement de la vida",*

motiu pel qual comenta que,

*"A la sorra de la platja  
jo mai no hi podré ancorar,  
penya-segats i cingleres  
han estat sempre el meu jaç".*

Finalment, addueix que voldria emprendre volada. I ho fa junt amb una dona (barca, símbol semblant a la cova i que, a banda, representa la matriu de la mare) i l'aigua (un altre tret femení):

*"Avui que el cel és serè,  
anem-hi, barca estimada".*

Una altra composició en què copsem el sentiment de pertinença a la terra (ara, mitjançant els balls) és **“La Plaça de la Vila”** (p. 22), en l’obra **“Dins la pau del Collsacabra”**, de Miquel Banús i Blanch, com ara, quan diu

*“A la Plaça de la Vila  
les sardanes van tocant,  
jo des del llit les escolto;  
(...) l’esperit se sent ben lliure  
superant ceps i paranys.*

*Les notes de la sardana  
jo mai més podré oblidar,  
en mi viuran nit i dia  
fins que baixi en el fossar.*

*Són la veu del nostre poble  
que volien fer callar,  
una veu honrada i noble  
la del poble català”.*

Com podem veure, en els pitjors moments i tot, el poeta connecta amb la terra, podríem dir que ella li tira. I, a banda, Miquel Banús i Blanch no es deixa seduir per decantar-se, com a preferent, cap a altres terres, cap a altres cultures: les notes del balls seran evocades allà on ell visca, així com, per exemple, en la meua família, ma mare (nascuda en 1943) ho feia amb la música valenciana mentres que, durant uns mesos, residí en Madrid, com m’ha dit algunes vegades.

Igualment, els darrers versos ens confirmen els anteriors i, així, continua amb el nexa amb la mareta i, per consegüent, com ara, no fa una lloança (ni propaganda) de balls forasters i que, àdhuc, puguen no ser de línia matriarcalista. Al cap i a la fi, la sardana forma part del Poble, de lo vernacle.

Uns poemes després, en el titulat **“A cau d’orella”** (p. 24), apareix, com si fos una semblança, el poble de Rupit i la nit, dos trets (lo tel·lúric i l’obagor) que enllacen amb lo aborigen:

*“Encaixonat dins la muntanya  
hi ha un poble molt petit,  
una riera l’acompanya.  
I que n’és de rebonic!”.*

En acabant, posa alguns llocs de Rupit i, més avant, escriu

*“a Rupit, dolç salm d’amor.*

*Ben fluixet i a cau d’orella  
et diré, com si resés,  
que ets un poble amb bona estrella.  
Com tu no en conec cap més!” (p. 24).*

Per consegüent, en compte de menysprear lo xicotet, lo rural, els poblets, els llogarets, etc., o siga, lo que no és urbà, en fa poesia i podríem dir que són el caliu que atorga vida a l’escriptor, un senyal més que la dona (lo terrenal) “*salva*” l’home (ací, Miquel Banús i Blanch) i del sentiment esmentat.

En eixe seny, encara que l’ermita de Montdois pateix el pas del temps, en la composició vinent, “***Requiem per l’ermita de Montdois***” (pp. 24-25), comenta que,

*“com petjada dins la sorra  
el teu record restarà.*

*(...) Sols en queda una desferra  
de l’ermita de Montdois”.*

Prosseguint amb Montdois, ara, per mitjà de Nostra Senyora, en el poema “***Molí del Rodó***” (pp. 27-28), no sols indica que “*el molí era un sagrari*” (p. 27), sinó que empiula amb la

*“Verge de Montdois,  
oh Mare estimada,  
(...) heu set destronada,  
però del meu cor  
Vós sou reina encara” (p. 28).*

I és que, com plasma més avall, la Mare de Déu forma part de Rupit, el poble del poeta, “*el meu bressol i el meu llit*” (p. 28), és a dir, l’indret on ell nasqué i on ell viu (àdhuc, el seu soplug, possiblement, també creatiu).

En la segona part del llibre “***Dins la pau del Collsacabra***”, de Miquel Banús i Blanch, l’autor comença dient “*m’adono que són les petites coses de cada dia les que em fan ser feliç*” (p. 29). I, aleshores, en reflecteix algunes. Per descomptat, en nexa amb la comarca.

Així, en els versos de *“Que bonica és la lluna”* (p. 31), ens parla d’una lluna *“amb sa cara tan bruna”*, és a dir, color terra; en *“Cançó de comiat”* (p. 33), escriu que ell baixa a la mar i, després,

*“Adéu, ma terra, - fills i esposa  
i tot quant aimo – en aquest món.  
(...) Ella m’espera, - jo m’hi apropo.  
-Puja -va dir-me – jo hi vaig pujar;  
i a tota vela, - dins la mar blava,  
la vella barca – se’ns emportà”.*

Per tant, no sols evoca Rupit (el poble), sinó que el poeta s’acosta a la vellesa (la mar), la qual li guanya en força, porta la iniciativa i actua amb molta espenta, fins al punt que se l’emporta i, igualment, que aconsegueix que Miquel Banús i Blanch (l’home) faci lo que vol la mar (la dona). Cal dir que l’aigua (com tantes vegades en la literatura matriarcal) és u dels trets típicament femenins.

Afegirem que, com podem veure, l’escriptor no passa d’un símbol femení a u de tipus masculí, ans a un altre de la mateixa corda (de lo tel·lúric), a lo aquàtic. Prossegueix amb el sentiment de pertinença.

Aquest lligam amb el terreny, amb el Collsacabra, el continua en la composició següent, *“La flor a l’abella”* (p. 34), en traure l’orella (representació de lo auditiu, més propi dels Pobles matriarcal) i que els petits detalls van units a la senzillesa en les relacions amb els altres, com hem copsat en dones que responien a la vida molt d’acord amb el matriarcalisme. A banda, captem que, si ens fem intel·ligibles i connectem amb el pròxim, la vida pot resultar més grata i més beneficiosa per a ambdues parts:

*“Què dirà la flor a l’abella  
quan li parla a cau d’orella  
sobre els prats assolellats?  
Deu cantar-li cançó dolça  
rebolcant-se per la molsa  
com a bons enamorats.*

*I així, la petita abella  
explica els secrets d’ella  
a totes les flors dels prats  
que, cofoies i felices,  
treuen el cap de les bardisses  
lluïnt vestits policromats”.*

Cal dir que la molsa (sovint, representada de color verd) roman adherida a la pedra, a lo tel·lúric, s'hi empelta.

Adduirem que, en el poema *“Cant d’amor”* (p. 35), també figura una abella (potser, com a símbol de la dolçor, de l’amabilitat en les relacions amb el proïsme):

*“Una abella juganera  
el cant d’amor va escoltar (...)  
i a la següent primavera  
neix el ‘clavell de pastor’”*

i, així, podríem dir que l’abella (ací, associada a la primavera i al renaixement de la vida i de la flora) *dóna vida* a una flor solitària (com els pastors, a diferència de la mare que alleta) i de fragància agradable: el clavell (sovint, vinculat amb lo masculí). És més: la dona, com la terra, crea l’home, el fecunda (i, per consegüent, no és l’home qui, fruit de la inventiva o de la creativitat, engendra la terra, ni la Mare Terra).

Prosseguint amb la literatura matriarcal en la poesia de Miquel Banús i Blanch, en el poema *“Jo no tinc cap barca xica”* (p. 47), dins del llibre sobre el Collsacabra, no sols exposa el sentiment de pertinença a la terra, sinó paraules que, en un primer moment, podrien semblar-nos negatives i que, en accedir a fonts sobre el matriarcalisme, captem que tenen a veure amb lo vernacle: com ara, xica (en el sentit de *petita*), abrupte i aspre. Així, diu

*“Jo no tinc cap barca xica,  
ni vaixell per navegar,  
que sóc fill del Collsacabra  
i el Collsacabra no té mar.*

*Conec bé la mala fotja  
dels camins embardissats,  
penya-segats i cingleres  
han sigut sempre el meu jaç.*

*Terra abrupta, terra aspra,  
terra agrenca i de secà,  
però és una terra agradable  
i que fa de bon mirar.*

*Aquesta terra és ben nostra  
i l’estimem de debò,*



*la defensem amb les ungles  
i la guardem dins del cor”.*

Per una banda, no sols renuncia a anar-se’n a la mar (la qual, per a moltes persones, representa la llibertat, l’espai de les persones lliures) i amb una barqueta (recordem les rondalles en què l’espasa xicoteta és la que cal agafar, en lloc de la llarga). És més, el poeta de Rupit, coherent amb la terra on viu (no hi ha mar), empiula amb lo tel·lúric i, de pas, amb la mare.

Quant a la segona estrofa i la tercera, podrien evocar-nos el poema **“Assaig de càntic en el temple”**, del català Salvador Espriu (1913-1985), quan escriu que estima

*“aquesta meva pobra,  
bruta, trista, dissortada pàtria”.*

Ara bé, cal tenir present que Salvador Espriu la plasmà en 1954, en plena dictadura franquista, i que, en canvi, Miquel Banús i Blanch posà aquests versos en el 2004, en una etapa més esperançadora. No debades, per exemple, comenta que la seua terra és agradable i de benveure.

Fins i tot, el seu esperit lluitador (per la terra i no, com ara, amb l'objectiu de passar a la posteritat) va unit al cor, als sentiments i copsem aquesta terra com si fos la dona a qui el poeta acolliria en sa casa i que li donaria la benvinguda: *“la guardem dins del cor”*.

De fet, en una composició posterior (p. 48) del llibre **“Dins la pau del Collsacabra”**, l'escriptor de Rupit parla d'un semen pacifista, tret que, no sols podríem enllaçar amb la maternitat (la cultura matriarcalista, puix que el mot *semen* significa *"sement"*, *"llavor"*, i es podria considerar la *"llavor d'una bona avinença en el camp eròtic i sexual"* entre ambdós), sinó també amb una sexualitat matriarcal i vernacle, amb unes paraules que, possiblement, adreça a una jove del Collsacabra o bé a una dona en època fèrtil i de la mateixa contrada:

*“Ets per mi la flor més fina  
que entre cards sempre has viscut,  
tendra rosa sense espina,  
fruit d'eterna joventut.  
Si vaig de sol fos un dia  
esquinçaria el cel blau  
i dins el teu si hi posaria*

*el dolç semen de la pau”.*

### **I) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “*Un poc de molt i un poc de res*” de Ramon Pagès i Pla (1947).**

Un altre escriptor en què copsem el sentiment de pertinença a la terra, per mitjà d’aquesta obra, a què accedirem en el 2024 gràcies a la generositat de Rosa Rovira, és Ramon Pagès i Pla (nascut en Viladrau, població de la comarca d’Osona). Quant al seu estil, com podem llegir en el pròleg de Llorenç Gomis, *“fa poesia amb la realitat humana aparentment menys poètica i més vulgar. Com en el poema on evoca amb força una escena de la vida corrent”* (p. 10) i, com escriu l’autor en la dedicatòria, inclou *“A la terra de l’hort de la vostra bondat”* (p. 11).

Ja entre les composicions, en **“La meva terra”** (pp. 17-18), comenta sobre una

*“formosa llar disposta i compartida.  
Com una nit que el dia torna vida,  
la meva Terra engendra un cel despert”.*

Per a començar, el títol ja parla sobre la terra on viu. Igualment, captem la maternitat i que la dona és qui crea els éssers humans (i, així, no és ella qui parteix de l’home) i que el cel procedeix de la Mare Terra.

A banda, a vora d’Ella,

*“La lluita oblida l’odi i s’agermana  
i s’obren temps replens de gerda ufana  
que entre cristalls albiren la claror.*

*No creu sinó vestir-se de raó,  
de pau i set de llibertat humana,  
de l’aigua de la font que humida emana  
perquè el fullatge enterri la saó”.*

Ací, la saó podria representar la maduresa de la tardor (la tristor) que el fullatge de la primavera supera mitjançant l’esperança (el soterrar). És més, no sols creix lo dolç (la gerda) unit amb la diafanitat, ans que la font (la dona) té vida.

Afegirem que aquesta terra

*“No vol posar el verí de les paraules  
ni el pensament d’orgull damunt les taules  
que amb l’interès remoguin qualsevol”.*

Com podem veure, la germanor abunda, és pròpia de l’indret on viu el poeta i enllaça amb molts trets matriarcalistes (com ara, el pacifisme, el bon parlar i la senzillesa). Per això, addueix

*“Vol que l’amor estimi dins l’entranya  
que la carena no esdevingui estranya  
ni un brot d’incert no li malmeti el Sol”*

i que, així, estime de l’interior de la mare estant, conegut, familiar i que faciliten el nexa entre la mareta (lo tel·lúric) i el fill (per a no anul·lar lo celestial, ni el sol).

No debades, més avant, exposa que

*“Porta l’atzar clavat a la mirada,  
i escolta cants de força enamorada  
i lluita per la pau d’un món segur.*

*I amara dòcilment lluny de la guerra  
un bri de llum fidel la meva Terra!”.*

Per consegüent, és una terra que promou lo plàcid, les relacions humanes acompanyades de bona avinença, la música que connecta amb l’altre. I, òbviament, la relació amb una Catalunya esperançada.

Un altre poema de Ramon Pagès i Pla, el qual figura en el llibre **“Un poc de molt i un poc de res”** i en què també copsem el sentiment de pertinença a la terra, és **“Terra de somnis”**. Així, en la tercera estrofa, apareix un tret que té molt a veure amb el matriarcalisme (en relació amb el tema dels pactes i de les reunions) i amb lo maternal (representat per un arbre):

*“Sobre el roure fidel que t’empara  
feia festes l’esclat d’un estel.*

*I brillava la humil veritat;*

*la bellesa coberta de seda  
revestia el repòs de l'arbreda  
amb murmuris plens d'eternitat".*

És a dir, una veritat resultat de tocar els peus en terra (l'arbre no és trasplantat a altres terres) i el descans (simbolitzat per l'hivern, igualment, de la vida, o siga, la vellesa) va acompanyat d'una vida nova, d'un cicle (l'eternitat, per mitjà del naixement i de l'esperança) que evolucionarà cap a la primavera (la infantesa).

Per això, tot seguit, indica que

*"S'escoltava la veu de l'encís  
i les flaires del somni que impera...  
La resposta de la primavera  
respirava les flors d'un País (...)  
i una nit perfumada d'estrelles  
ressorgia... per fer-nos germans" (p. 58).*

Per consegüent, aquest reviscolament podria empiular amb lo matriarcalista, per mitjà d'una mare que escolta el fill (l'encisament), en lloc de limitar-se a oir-lo, puix que ell és la llumeneta, el flaïre i el primer pas cap a la primera estació de la vida. Aquesta mare, a més, serà la generadora d'eixe renàixer i ho farà de nit, en l'obagor, un altre detall matriarcal, en una foscor que fa rogle i que, de pas, salva el Poble. De fet, l'escriptor de Viladrau addueix

*"T'he forjat País meu verd i nu".*

Una verdor com l'arbreda de març i una nuesa com la noblesa del nen.

Igualment, trau unes línies que enllacen amb el folklore català, com ara, amb les dones d'aigua, ací, potser després de bressolar (o d'alletar) un nadó:

*"He callat pacient el demà  
i la lluna disposta t'arbora  
com la dama fidel seductora  
que besant-te de pressa se'n va".*

Arran d'aquest ressorgiment, Ramon Pagès i Pla entra en el tema de Catalunya i de les arrels a què se sent empeltat: amb la mare, amb la llengua, amb lo vernacle i amb una mareta que, com en moltes rondalles, en llegendes, en poemes i en la vida quotidiana de catalanoparlants nascuts abans de 1920, dóna vida i esperança. Així, podem llegir

*“Arrelada la parla, d’anhel,  
sota l’herba encongida t’amara  
per ungir-te amb l’amor net de mare  
que desglança el teu cos ple de gel.*

*I rebrolla la clara amistat,  
i la bella i perduda pineda  
com una heura enyorada s’enreda  
encenent cants de fe i llibertat!*

*Nació del meu cor indecís...  
T’he tingut en la pau vertadera,  
i he onejat amb la teva bandera  
quatre barres per fer-te feliç!”.*

I, així, es reflecteix l’agraïment i el favor que el fill (el poeta) torna a la mare (l’acte en nexa amb la bandera, com a signe de victòria).

Finalment, altra vegada plasma aquest sentiment cap a una terra que li fa de soplug, on qualla la seua creativitat i amb qui té un lligam fort, fins al punt que la tracta de Mare:

*“Catalunya palau dels meus cants.  
Ja floreixen, del seny, les roselles  
i t’implora el futur meravelles  
-Terra Meva!- de somnis gegants”.*

**m) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “Poemes 2000/2011”, de Rosa Rovira Sancho.**

**Música en relació amb el sentiment de pertinença a la terra.**

**a) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “*Núria Feliu recita les sardanes més populars*”, de Núria Feliu.**

En aquest llibre, a què accedírem gràcies a la generositat de Rosa Rovira, captem el sentiment esmentat. Núria Feliu (1941-2022), autora i editora de l’obra i cantant i actriu nascuda en el barri de Sants (en la ciutat de Barcelona), a què se sentia molt relacionada, inclou molts poemes escrits per catalans nascuts en el segle XIX.

Així, en el pròleg, l’artista comenta que pretenia plasmar “*Versos que romanen prop del poble, acompanyant melodies de tots conegudes, i músiques amb ressons de la terra*”. I, primerament, exposa la sardana “*La Santa Espina*” (pp. 17-18), amb lletra del poeta català Àngel Guimerà (1845-1924) i amb música del compositor català Enric Morera i Viura (1865-1942), la qual fou estrenada en 1907:

*“Som i serem gent catalana  
tant si es vol com si no es vol,  
que no hi ha terra més ufana  
sota la capa del sol.*

*Déu va passar-hi en primavera,  
i tot cantava al seu pas.  
Canta la terra encara entera,  
i canta que cantaràs.*

*Canta l’ocell, lo riu, la planta,  
canten la llunya i el sol.  
Tot treballant la dona canta,  
i canta al peu del bressol.*

*I canta a dintre de la terra  
el passat jamai passat,  
i jorns i nits, de serra en serra,  
com tot canta al Montserrat.*

*Som i serem gent catalana  
tant si es vol com si no es vol,  
que no hi ha terra més ufana  
sota la capa del sol.*

NOTA.- Segons l'equip tècnic de la celebració del cinquantenari de la mort d'Enric Morera, la darrera part del poema original de Guimerà:

*I canta a dintre de la terra  
el passat jamai passat,  
i jorns i nits, de serra en serra,  
com tot canta al Montserrat.*

Fou canviada per Morera, per una altra de contingut més nacionalista:

*Fill meu de Catalunya  
vull veure't gran i fort.  
Fes cara als que l'ultragin  
i per ella viu i mor.*

*Àngel Guimerà".*

Com podem veure, en la primera estrofa, hi ha una connexió entre el poeta i la terra, per mitja del sentiment.

Després, copsem una terra que renaix (la primavera), potser, fins i tot, en lo tel·lúric (per exemple, és època de creixement de plantes, d'arbres i de ressorgir fulles).

Igualment, trau un tema que va associat a la cultura matriarcalista: el cant mentres es treballa (molt habitual fins a mitjan segle XX) i quan la mare bressola el nen (això és, en la primera fase de la maternitat posterior al naixement). A banda, la terra té vida (ací, possiblement, en el sentit geogràfic, és a dir, en al·lusió a la Catalunya interior): tot el dia (tant en temps de claror com en moments de foscor) i, àdhuc, en indrets emblemàtics com el massís de Montserrat (lloc que té a veure amb el Monestir de Montserrat i amb Nostra Senyora de Montserrat, una marededéu trobada i patrona de Catalunya).

Quant als versos del compositor, són més bé patriòtics.

Prosseguint amb el llibre ***"Núria Feliu recita les sardanes més populars"***, en el poema ***"L'Empordà"*** (pp. 19-20), de Joan Maragall i amb música d'Enric Morera i Viura, es reflecteix el sentiment de pertinença més enllà del fet de passar per l'Empordà i de qualificar-lo de noble, de camí, de drecera o, com ara, de palau del vent. Així, a banda d'escriure que

*"pels cors penetrarà,*

*penyora s'anirà fent de germanor.*  
*-Una cançó!”,*

un senyal de confraternitat, addueix que

*“A dalt de la muntanya hi ha un pastor;  
a dintre de la mar hi ha una sirena:  
ell canta al matí que el sol hi és bo;  
ella canta a les nits de la lluna plena”.*

Per tant, exposa símbols i els relaciona de manera encertada: lo masculí (dalt, pastor, muntanya, sol) i lo femení (dins, sirena, aigua, nit, lluna).

Afegirem que, després, tots dos fan un suggeriment i, al capdavant, s'atansen entre ells i ambdós són els forjadors de la terra de l'Empordà:

*“La sirena es féu un xic ençà,  
i un xic ençà el pastor de la muntanya,  
fins que es trobaren al bell mig del pla,  
i de l'amor plantaren la cabanya...  
Fou l'Empordà”.*

I, així, amb un poema, per mitjà de símbols i de la mitologia, l'escriptor català connecta amb la terra i amb el compositor.

Un altra obra del mateix ram és **“La sardana de les monges”** (pp. 21-22), en què apareixen detalls relatius a l'espai de què es parla (ací, en nexa amb l'ermita de Sant Rafel). La lletra és d'Àngel Guimerà i la música Enric Morera i Viura. En aquest cas, la referència a les sardanes és manifesta:

*“Sardanes com aquestes mai s'han sentit.  
Fins les ballen els avis quan ve la nit.  
I als genolls de la mare canta el petit”.*

Aquests versos ens porten a pensar en la típica casa o masia en què vivien tres generacions i on la cultura tradicional passava de generació en generació i entre les tres.



Més avant, escriu sobre un temple religiós:

*“En un coll de muntanyes hi ha un monestir.  
De puntetes les monges van al jardí (...).*

*Les sardanes arriben fins als seus cors  
amb gatzara i rialles dels balladors,  
i entorn d’elles, els arbres, quines remors!”.*

O siga, que la dansa es desenvolupa pròxima a un símbol femení: l’arbre i... en un jardí (un altre detall matriarcalista).

A més, veiem l’esperit comunitari i el contacte amb lo tel·lúric:

*“Dues monges, a l’ombra, les mans s’han pres;  
ja se n’hi ajunten d’altres, i altres després;  
les de més lluny s’acosten; tothom ja hi és (...)  
i sos peus en la terra, ni menys se’ls sent”.*

En acabant, la festa aplega, fins i tot, a la màxima autoritat de les monges:

*“Rondinant l’abadessa ja se n’hi va.  
Sent-hi a prop, llagimeja; no sap renyar,  
que ella també n’és filla de l’Empordà”.*

Llavors, com que l’abadessa se sent de la terra i l’estima, captem un altre símbol, el qual podríem entroncar amb una tradició ancestral i, possiblement, pagana: que la lluna (com si fos una mena de Mare Terra o, si no, de mare de les religioses), aprova l’actitud de totes les monges, catalanes. Per això,

*“La lluna que s’aixeca, les monges veu.  
Pel damunt de la tàpia la cara treu,  
i els hi diu, bondadosa: -Balleu, balleu!”.*

Això podria empiular amb uns versos de la sardana **“La Maria de les trenes”** (p. 23), amb lletra de Ramon Ribera i Llobet (1882-1957) i música de Josep Saderra i Puigferrer (1883-1970), quan diu que

*“I ara que és mare la Maria l’hem de venerar  
perquè el seu fruit d’amor el bressa tot cantant”.*

Aquestes dues línies, encara que podrien evocar la maternitat, reflecteixen una manera de veure les dones i que atorga importància a la creativitat musical amb els nens i, de rebot, en la vida diària, puix que s’entén que el lligam mare-fill és com l’enllaç entre els fills de la terra i l’indret on viuen, és a dir, amb lo vernacle. En altres Pobles, la maternitat es veuria com una càrrega o bé com una prova feixuga; entre els catalanoparlants naturalistes, com una esperança en els fills, en l’esdevenidor.

Una altra cançó que figura en el llibre *“Núria Feliu recita les sardanes més populars”*, i en què copsem el sentiment de pertinença a la terra, és *“Sota el Mas Ventós”* (pp. 27-28), amb lletra d’Antoni Vives Batlle i musicat per Jaume Bonaterra i Dabau (1898-1985). En un primer moment, comença per un tret femení (la font) i, en acabant, passa a l’Empordà. Diu així:

*“Sota Sant Pere de Roda  
una font molt bona hi ha,  
allà van aparellades  
les noies de l’Empordà,  
i que bé s’hi està!  
Canta la cardina  
molt bé l’imita<sup>15</sup> el rossinyol  
airosa, divina,  
tot fent un cant de cara al sol”.*

Com podem veure, el doll és pròxim al Monestir de Sant Pere de Rodes, de l’Empordà, i, a banda, hi van jovenetes en parella i elles porten la iniciativa. A més, els versos fan una lloança (àdhuc, simbòlica) de la natura (començant per algunes aus, les quals representen el jovenet i la xica).

Tot seguit, posa

*“Del cor em surt, salut, bell Empordà,  
vinc cap a tu content, i et dic: germà,  
el teu caràcter franc és dolç i obert  
i els teus aires suaus són un concert”.*

---

<sup>15</sup> Textualment, en lloc de *“la imita”*.

Per consegüent, Antoni Vives Batlle plasma la seua disposició a no eixir-se'n de la comarca, junt amb la sinceritat, la dolçor i la recepció als altres, tant en el tarannà com en la música.

En eixe seny, la lletra addueix

*“M’abrades i m’estimes  
amb molt gran admiració;  
t’hi acostes i no mires  
si és un pobre o gran senyor”*

i, a banda, la figura de l'hereva, la qual està ben tractada i té bona acollida, dos fets de línia matriarcalista. És més, com a agraïment, l'home diu:

*“Pubilla, és ta filla  
una noia és per un rei  
de donar-la, no reparis  
la duré en mon alt castell  
li daré coses molt bones  
rics corals i bons joielli”.*

En tornar a exposar sobre la comarca (l'Empordà), comenta

*“Ets, Empordà, de lo millor que hi ha;  
ets, Empordà, la terra beneïda.  
Quan Déu et va crear  
poc podia pensar  
que hauries de donar  
tan gran florida”.*

És a dir, els versos parlen d'un terreny que fructifica, en què qualla, com es diu popularment, *“lo milloret del món”* (ací, lo femení, començant per les jóvens). Nogensmenys, en l'Empordà, no sols hi ha terra i palaus, sinó també un altre detall matriarcal: la mar i bona consideració cap a les danses autòctones i cap a qui estima la comarca i la bonesa. Així, diu

*“Ets, Empordà, sumptuós palau del vent;  
ets, Empordà, terra de la sardana,  
de mariners bressol, cants de jovent*

*que saps dansar i estimar  
com la bona gent”.*

Una altra sardana recopilada en la mateixa obra de Núria Feliu, en què es reflecteix el sentiment de pertinença a la terra (encara que siga perquè la dona també accepta anar a ballar i, de pas, ella salva l’home), és **“A la plaça hi ha sardanes”** (pp. 29-30). La lletra és de Santiago Guardia i fou musicada per Josep Fradera:

*“A la plaça hi ha sardanes  
quines ganes de ballar!  
A la plaça hi ha sardanes  
digues si amb mi hi vols anar.  
Sents? ja ens crida la tenora  
i refila el flabiol,  
au! anem-hi que ja és hora,  
no m’hi deixis anar sol.  
Vine, vine amb mi  
i escolta les paraules que et vull dir”.*

Per tant, no sols ella li ho acull, sinó que, igualment, li fa de mare (per mitjà d’unes paraules que evoquen el nexa entre la mareta i el nen). Com a anècdota, diré que, en moltes cases valencianes catalanoparlants, amb matrimoni nascut entre 1930 i 1950, sovint, un poc abans d’anar-se’n de casa (per exemple, a visitar alguns familiars o a algun aplec), la dona sol recordar a l’home què li aprova i què no. Ho he conegut en persones acostades.

Al capdavant del poema, podem llegir

*“A la plaça hi ha sardanes  
amor i vida  
t’oferiré,  
ballarem nostra sardana  
les mans unides  
i els cors també”.*

Així, com en el lligam maternal quan el xiquet alleta, la dona dóna vida a l’home i, de pas, els dos són carn i ungla.

Adduirem que, en la cançó següent plasmada per l'artista catalana, ***“La nit de l'amor”*** (pp. 31-32), amb versos de Santiago Rusiñol i amb música d'Enric Morera i Viura, hi ha trets matriarcalistes, com ara, el fet que la nit estiga ben considerada i que genere vida i, de rebot, lo femení n'aporta a la terra:

*“fem-lo vessar tot aquest vespre!*

*(...) Nit de l'amor, formosa nit  
dura molt més del que ara dures.  
(...) raig de cançons que, essent de nit,  
porten la llum de nova vida”.*

Un altre poema en què copsem molt el sentiment esmentat, també arreplegat en el llibre ***“Núria Feliu recita les sardanes més populars”***, és ***“És la Moreneta”*** (pp. 33-34), amb lletra i música d'Antoni Carcellé i Tosca (1904-1983), en referència a Nostra Senyora de Montserrat, patrona de Catalunya. Diu així:

*“Té la nostra terra la muntanya  
que l'enveja tot el món  
que és Montserrat.*

*Quina terra més galana  
és la terra catalana.  
(...) És la Moreneta  
la fe del poble català  
l'estel del seu camí  
l'afany dels seus amors”.*

O siga, que la dona (ací, una Marededéu), a més de ser la protectora vernacla del Poble, és qui el guia i qui el salva.

Afegirem uns versos que podrien evocar el paganisme, per la seua condició de santa, la qual empiularia amb la consideració sagrada de lo tel·lúric (ací, de la patrona):

*“Quina flaire fa més catalana  
la muntanya santa del meu cor  
i la Moreneta que ens escolta  
ens mira i ens dóna tot l'amor”.*

Aquestes paraules connecten amb el caràcter maternal que atorguen a Nostra Senyora. I els fills de la terra enllacen amb ella com si ho fessen en un ball (en aquest cas, mentres ballen una sardana): en rogle, detall que té a veure amb l'esperit comunitari. Per això,

*"Tota la muntanya  
et volta donant-se les mans  
sardana de l'amor  
d'un poble de cristians.  
(...) vetlleu Senyora pels catalans".*

Per consegüent, així com la dona (àdhuc, com a mare) vetla la casa, la família i, en grup, pel barri i per lo comunitari, la Mare de Déu de Montserrat ho fa per Catalunya i pels seus fills, pels qui hi estan empeltats.

Finalment, direm que el 8 de gener del 2025, Ricard Jové Hortonedà (1929) ens envià un correu electrònic en què deia *"Bona tarda, Lluís,*

*Mare de Déu quants i quins records m'ha portat La Moreneta! Si digués que, fa quasi vuitanta anys que la vaig sentir, segurament no et mentiria. Deuria tenir-ne uns quinze o setze. Era la Festa Major del Poble i va venir l'orquestra PLANAS, de Martorell, i ens la van oferir al concert. La va cantar en Jaume Ventura; deuria ser de la meua edat, molt jovenet. Quina sorpresa i quina il·lusió! Va tenir molt d'èxit.*

*Després, es va fer molt famós amb un altre nom que ara no recordo, i també perquè va intervenir molt en partits del Barça, amb la seva trompeta.*

*Moltes gràcies, Lluís.*

*Una forta abraçada!!!!".*

Una altra lletra de sardana que figura en el llibre ***"Núria Feliu recita les sardanes més populars"***, i en què captem el sentiment de pertinença a la terra, és ***"Girona aimada"*** (pp. 44-45), amb versos de Joan Serracant i Manau (1897-1973) junt amb Lluís Papell i Comas (1891-1980), tots dos, jornalistes, i amb música de Vicent Bou (1885-1962), compositor de sardanes i escriptor. Apareix una dona qui, potser, en la seua tardor biològica, comenta com se sentia en la terra de què, a hores d'ara, no se n'aniria i que, per tant, evoca:

*"Girona estimada,  
Girona immortal  
ets aureolada*

*d'amor triomfal.*

*(...) En sentir el compàs de la sardana,  
content venia el meu fadrí,  
el més trempat de la plana,  
que feia parella amb mi.*

*Bella sardana! Tot dansant,  
sentia al cor un goig diví,  
les nostres mans entrelaçant (...).  
Girona aimada,  
et tinc dintre el cor (...).  
Vaig marxar de la ciutat volguda  
tenint el cor ple d'il·lusions".*

Aquests darrers versos, com uns altres que exposa al llarg de l'escrit, podrien empiular amb el fet que els impulsos no sempre juguen a favor i que, de bon principi, hom se sentirà millor en la terra, que no fruit de la rauxa, i, per consegüent, el missatge és que convé tocar els peus en terra.

En qualsevol cas, el fet de recordar Girona (la ciutat amb què ella se sent connectada) es manifesta i és viu.

En canvi, en la cançó que ve a continuació, **"La puntaire"** (p. 46), amb lletra de Josep Ma. Bello i musicada per Lluís Badosa i Compte (1884-1968), el realisme i el gran sentiment per Catalunya fan que es plasme la socialització:

*"És la terra més galana que en el món hi ha  
Catalunya de la plana fins a l'Empordà.  
Un paradís em semblen ses conreus  
des de l'Ebre als Pirineus".*

A més, copsem un Déu en línia amb el matriarcalisme: com ara, planer, com aquell Sant Pere que parla al marit d'una dona molt ambiciosa o com aquell Nostre Senyor que, com diu un refrany molt popular pel País Valencià, es riu dels pecats del piu. Així, exposa que

*"Un dia els àngels del cel es van voler alegrar  
i fent rotllo una sardana varen puntejar,  
i en veure'ls va dir nostre Senyor  
'Eixa és la dansa de bell amor'".*

En eixe seny, es reflecteix un personatge religiós i naturalista que, per mitjà d'un present, enllaça amb la terra on viuen els dansaires i els catalans:

*"I buscant una terra noble on poder-la fer ballar  
en el cor del nostre poble per sempre la va deixar.  
I el ressò d'aquesta sardana li farà saber a tothom  
que la terra catalana és la millor que hi ha al món".*

Ara bé, com que, a més d'il·lusions, cal estar amb els altres i viure amb esperit comunitari, els versos afigen

*"Au doncs fills de Catalunya, doneu-vos les mans;  
i ben units com a germans,  
tant en temps de pau com de guerra,  
des del mar fins a la serra enlairem els nostres cants".*

Altra vegada apareix el tema de la germanor i el de l'esperit comunitari, en tot moment, i en nexa amb Catalunya.

Finalment, la lletra diu uns versos que més bé tenen un component patriòtic que també figura en part de la poesia (possiblement, minoritària) del primer terç del segle XX i, això sí, més present en escriptors de fama i que solen eixir en llibres de text o de literatura:

*"I si algú com l'estranger francès va voler ahir  
les nostres llars envair,  
el rebrem ardits amb so de guerra  
i sabrà que aquesta terra defensem fins a morir".*

Una altra sardana en què es reflecteix el sentiment de pertinença a la terra, i recopilada en l'obra **"Núria Feliu recita les sardanes més populars"**, és **"Cançó d'amor i de guerra"** (pp. 48-49), la qual podríem vincular amb la primavera. La lletra és de Lluís Capdevila i Vilallonga (1893-1980) junt amb Víctor Mora Alzinella (1895-1960) i musicada per Rafael Martínez Valls (1895-1946), compositor valencià. Els versos parlen sobre l'acció que fan hòmens i dones en oir el repicar de la campana. Així:

*"Sempre en l'anyada, d'eixa diada  
les flors més belles portem aquí*



*i teixint senzilles toies,  
nostres mans gentils de noies,  
al bon Sant en fem ofrena  
perfumant el seu altar...”.*

Com podem veure, amb motiu de les festes patronals (les quals, ací, podríem relacionar amb la primavera, estació que simbolitza l'amor, sobretot, en el mes de maig), els jóvens se'n van a cercar fadrines amb qui festejar i, quan en troben una, li donen una toia (un ramell de flors, especialment, oloroses, per a guarnir).

Igualment, fan una ofrena al patró, detall que, en aquest cas, com que enllaça amb lo tel·lúric, equivaldria a fer-ho a un fill de la Mare Terra, sobretot, partint del fet que l'altar representa la vulva.

Tot seguit, els versos plasmen una connexió amb la terra, per mitjà del record, amb l'indret on hom nasqué i on trobà el seu primer amor, el qual quallà:

*“En el Vallespir  
la vida del meu cor,  
un jorn va sentir  
les glòries de l'amor.  
Terra bella, terra nostra  
terra de l'amor sens fi,  
llum tota bella  
de bonic florir”.*

Adduirem que aquesta estima per la terra va unida a un amor eròtic com també per la natura (la bellesa de les flors i del reviscolament de la vida) junt amb el sentiment de pertinença. No debades, en acabant, posa

*“Dolça terra jo t'estimo  
i amb el cor tot abrandat  
terra meva jo proclamo  
mon amor mai igualat”.*

I, més encara: la dona (la terra) salva l'home i, de pas, prossegueix l'afecció per la terra (mitjançant el simbolisme del bes):

*“Per tu ma vida serà l'alegria  
del goig de l'amor*

*terra nostra ta preuada formosor  
tingui sempre la besada  
del meu cor.*

*Terra bella, terra nostra  
terra de l'amor sens fi  
llum tota bellesa  
de bonic florir.*

*Dolça terra jo t'estimo  
i amb el cor tot abrandat,  
terra meva jo et proclamo  
mon amor".*

Per consegüent, d'alguna manera, la lletra indica que el xicot cerca l'amor per ella i per Catalunya i que serà la dona qui li ho aprovarà. En eixe seny, també escriuen que,

*"Per tu ma vida serà l'alegria  
del goig de l'amor  
terra nostra ta preuada formosor  
tingui sempre la besada  
del meu cor".*

Finalment, en els darrers versos de la composició, captem la sexualitat matriarcal i la preferència per la dona (juntament amb l'acceptació de l'home). Per això, podem llegir

*"Terra nostra, terra aimada  
per a tu la flor millor,  
per al Sant les flors  
boscanes  
per a tu la flor del cor".*

I, així, com fa una dona en alguna cançó eròtica recopilada per Gabriel Janer Manila en el llibre **"Sexe i cultura a Mallorca: el cançonero"**, l'home no deixa fora lo masculí (ací, el sant), sinó que també l'estima. Això sí: la millor flor (i que més agrada a ell) la donarà a la dona. Això ens pot portar a la conclusió que, malgrat la figura del personatge religiós (possiblement, en nexa amb lo naturalista), la dona (la fadrina), com diem

popularment, s'emporta la millor tallada del pastís. Aquest tret enllaça amb el matriarcalisme.

Una altra sardana que figura en l'obra de Núria Feliu, i en què es veu la sexualitat matriarcal, és **"Juny"** (pp. 50-51), amb lletra del poeta Ambrosi Carrión i Juan (1888-1973) i amb música de Juli Garreta i Arboix (1875-1925), compositor de sardanes. Així, podem llegir

*"Oh sol brunzent,  
oh mar blava remorejant  
que dansa amb el vent;  
harmonia del Juny cremant  
que la terra i el cel  
fon en un anhel".*

Quant a aquesta connexió entre el cel (lo actiu) i la terra (lo passiu), direm que, d'acord amb la recerca, abunda en persones amb un estil de vida matriarcalista, això és, entre catalanoparlants que promouen lo vernacle, bé en dones, bé en hòmens.

En relació amb aquest detall, agregarem que empiula amb unes paraules que escriu l'antropòloga Francisca Martín-Cano Abreu en la seua obra **"Arqueología feminista ibérica"**: *"les mitòlogues matriarcals consideraven que la Deessa era Bisexual, no en el sentit de tenir indistintament parella circumstancial masculina o femenina, sinó en el sentit que incorporava els dos sexes, que era Hermafrodita, representada amb atributs d'ambdós sexes. O siga, que personificava tant el Principi Femení com també el Masculí i a qui creien única responsable de la funció de donar Fertilitat i Fecunditat i de crear totes les coses (Virgo)"* (p. 164).

Enllaçant amb aquests dos elements de la deessa, en aquesta obra d'antropologia, veiem que, segons paraules de Jacques Pirenne, *"Entorn de la deessa mare, abans de la instauració del règim patriarcal, sembla que s'hauria format el primer d'aquests sistemes. Representava, alhora, la terra i el cel, la deessa mare és tot l'univers, la deessa principal"* (p. 152). Cal recordar que la sexualitat matriarcalista toca els peus en terra i que té un lligam amb lo tel·lúric.

Tornant al poema **"Juny"**, tot seguit, afegim que,

*"Com un bressol*

*la barca es gronxa (...).*

*I el foc de l'amor que en ton llavi guspira,*

*eixam d'abella d'or,*

*joia d'estiu,*

*serà flam que gira*

*i covar de niu”.*

Per tant, també trau la maternitat, la melositat i la cova femenina (l'úter).

Immediatament, continua amb versos que evoquen l'inici de l'estiu, no sols pel vols dels ocells, sinó, per descomptat, perquè creix u dels símbols d'aquesta estació: el forment, sovint associat a les relacions sexuals. Així, escriu

*“Seguem arran, arran,  
que a la fatiga l'amor és consol”.*

Un conhort resultat de l'empelt entre la corbella (la falç), la qual té forma semicircular (tret amb afinitat amb lo femení) i amb el contacte de l'home amb la terra.

En acabant, a la caiguda del sol,

*“L'aigua del càntir durà fresca a tos llavis”,*

uns llavis que poden tenir dues lectures: els llavis de la cara i els de la vulva, encara que ací tenen a veure, més bé, amb els del cap.

Serà en eixe moment vespertí, simbòlicament, agregat a la dona, quan ella,

*“els teus llavis lluint em diran,  
dolçament cantant,  
un gran secret d'amor  
que en farà batre amb foc el cor”.*

Possiblement, perquè ella el vol, perquè l'estima.

Llavors,

*“Els camins són perfumats,  
canten les fontanes dolçament,  
els estels, al cel penjats,  
fan com una llum esporuguida.  
Si et deixessis tu besar,  
tot el viure meu fóra cantar”.*

Per consegüent, l'home espera que ella li aprobe el desig de festejar i de mantenir relacions sexuals, puix que la dona té la darrera paraula (en lloc d'ell, ni de cap altra persona).

Després, ella el besa i, no debades, el poeta, arran del bon resultat, escriu

*“Juny esplendent  
els cors ajunta.  
(...) el blat ja és madur i el volant  
és lluent de sol.  
Seguem arran, arran”.*

Finalment, amb aquest lligam entre l'home i la dona, els darrers versos plasmen la sexualitat matriarcal:

*“Oh sol brunzent.  
Oh mar blava remorejant.  
Oh sol brunzent.  
Oh mar blava remorejant,  
que danses al vent;  
harmonia del Juny cremant  
que la terra i el cel  
fons en un sol anhel”.*

## **O) LITERATURA, ART I MÚSICA AMB ESPERIT MATRIARCAL.**

### **LITERATURA**

## Poemes relatius a la maternitat, en la literatura matriarcal.

U dels poemes que enllaça amb la maternitat com també amb el sentiment de pertinença a la terra, i que figura en el llibre *“Consells, glosses i records”*, de Ramon Tanyà i Leonart (1909-1993), publicat en Vic en 1993, és *“Mare i Verge de Montserrat”* (p. 70). Per exemple, quan posa

*“Mare i Verge de Montserrat,  
(...) És el cor, de nostra terra,  
és sempre tendresa als llavis,  
és l’aurora, (...)  
lluïssor amorosa, dels besavis”.*

Com podem veure, l’escriptor enllaça la Mare de Déu (la qual, ací, és de color fosc) amb els ancians (simbolitzats pels avantpassats).

En una altra composició, titulada *“Muntanya de Montserrat”* (p. 72) i en la mateixa línia, el poeta de Gurb plasma

*“Són fetes amb gran primor, les costes del Montserrat,  
per la gala de Maria, i del seu fill estimat;  
n’hi havia un pastoret, que anava allà tot sol,  
per guardar els anyellets; pujava de Monistrol,  
cabridets i bonics xaiets formaven preciós ramat,  
és formosa i moreneta, la Verge de Montserrat”.*

Altra vegada i, com en les marededéus trobades, copsem un pastor i Nostra Senyora. En aquest sentit, Ramon Tanyà i Leonart addueix que

*“Tots els anys el 8 de setembre, sembla una processó,  
de Catalunya, França, i també de l’Aragó,  
es innumerable la gent que acut allà a visitar,  
és virtual i esplendorosa la Verge de Montserrat”.*

Quant a la gent que s’acosta a Montserrat, en parlar de França, podria tractar-se de la Catalunya Nord; i, respecte a l’Aragó, de la Franja de Ponent. D’ací, resultaria un sentiment de pertinença.

Finalment, l'escriptor comenta que

*“Hi ha 74 llànties que cremen davant l’altar,  
totes són de plata fina, menys una que n’hi ha,  
és la llàntia de Lepanto, que jamai s’ha vist cremar.  
És aurora lluminosa, la Verge de Montserrat.*

*Una nit la varen encendre, i un àngel del Cel baixà,  
apagueu aquesta llàntia del Rei Moro, si no, el món s'ensorrarà,  
és la llàntia del Rei Moro, i que ell la profanà.  
És Morena i miraclera, la Verge de Montserrat”.*

Tocant el tema de Lepant (relacionat amb fets del segle XVI, en una batalla en què vincerent les tropes de diferents estats cristians europeus i no les de l'Imperi Turc), direm que hem captat narracions en què la part musulmana simbolitza lo que va contra el matriarcalisme català (llengua catalana, cultura vernacla...) i, que, en algunes, representa la dona (per colors, més bé bruns, amb què està associada la part femenina).

Un altre poema del llibre *“Consells, glosses i records”*, de Ramon Tanyà i Lleonart, i en què es plasma el tema de la maternitat, és *“El meu anyell fidel”*, recopilat de l'obra *“La mort del camp”*, de Maria Font i Castany (p. 112), quan diu

*“Quan jo era, tot just una nena,  
tenia un anyell, molt blanc i petit,  
(...) I sembla que el vegi, recordant-lo encara,  
xuclant amb del·lera, el blanc biberó,  
bellugant la cua, com si de la mare,  
estirés amb joia, l'adient mugró”.*

Aquests versos empiulen amb el nen que alleta de la mare.

A més, comenta que,

*“En poc temps, va ser-ne molt bella joguina,  
un anyell, alegre, ferm i vigorós,  
de llana esponjosa, ben rissada i fina,  
pels prats i carenes, brincàvem els dos.  
(...) i al caient de la tarda, cada jorn venia,  
tot content, a esperar-me, darrera el collet”.*

Per tant, enllaça la infantesa amb trets que solen associar-se als xiquets de pocs anys i, ben avançada la vesprada (detall que empiula amb lo femení), la mare acull el criancó i se'l posa al collet.

En acabant, passem a unes línies relatives a l'inici de la primavera, estació vinculada amb els nins com també amb el ressorgiment de la vida:

*"Els arbres florien, Pasqua s'apropava,  
les herbes dels marges, veia rebrotar,  
(...) els camps sadollaven de flors i perfum"* (pp. 111-112).

Una altra composició de l'obra de l'escriptor de Gurb, i en què copsem lo maternal (ací, mitjançant les mares de llet, també conegudes com dides, i les burres de què, àdhuc, mamaven), és **"Les burres de la llet"** (pp. 124-126), de 1923, la qual Ramon Tanyà i Leonart havia compilat i que comença amb una qüestió:

*"Recordeu la Barcelona vella  
i el to somort i discret,  
com molt dolça cantarella,  
del balanceig, de l'esquella  
de les burres de la llet?"*

*Passaven arrengherades,  
entremig dels ciutadans,  
amb posat de capficades,  
(...) fent de dides ambulants".*

Igualment, addueix que

*"Tingué tanta anomenada,  
els carrers d'En Robadó,  
perquè duien travessada  
la manta esfilagarsada  
amb la seva direcció"*

i que,

*"Com que curaven tots els mals,  
cada una era una farmàcia;  
les cabres, molt menys formals,*



*es ficaven pels portals  
com a bona democràcia”.*

Sobre això, més d’una vegada, persones que hem conegut (principalment, de nascudes en els anys quaranta del segle XX o abans), ens han comentat que ells aplegaren a beure llet de cabra o d’altres animals que solien estar en més d’una casa.

Finalment, aquest poema afig que,

*“Si estaven bons, llet de cabra,  
de burra, pels delicats,  
i tothom, al llet, arrenca amb la llet, que li tocava,  
feliços i alimentats.*

*Barata i ben mesurada,  
no venia pas d’aquí,  
es veia, alguna vegada,  
a la porta d’una entrada,  
vessar-se un rajolí”.*

Tot seguit, posarem dos poemes de l’obra **“Consells, glosses i records”**, de Ramon Tanyà i Lleonart, els quals prioritzen la maternitat: el primer, per mitjà de la dona, sobretot, com a mare; el segon, amb la mare, en el seu paper maternal, com a transmissora de la llengua vernacla, la catalana. En **“Glossa a la dona catalana”** (p. 139), de 1983, diu

*“Esvelta, joliua, airosa,  
és la dona catalana,  
gentil, alegre, formosa,  
treballadora, galana.*

*És bellesa transformada,  
espill, arrel de nació,  
fidel, atenta, preparada,  
gresol de pau, unió”.*

En aquests versos, plasma molts trets que ens comentaren en relació amb dones nascudes abans de 1920 i, a més, hi ha un nexa entre la dona i les arrels del Poble català, però de germanor, receptives.

En l'estrofa següent, copsem la preferència per la maternitat i per la mare, com en moltes cultures matriarcal:

*“És i vol en tot moment,  
la Catalunya, viva, clara,  
com llússor, de cel vivent,  
que amb tot honor, vol ser mare”.*

Ara bé: es tracta d'una mare i mestressa amb molta espenta, que fa de cap de colla (ací, dels catalans) i que té les seues arrels en Catalunya:

*“És l'Estel, que mai no s'allunya,  
és ressò, que s'ageganta,  
és el Sol de Catalunya,  
mira el Cel, i no s'espanta”.*

Això porta l'escriptor Ramon Tanyà i Lleonart, com en altres poemes, a posar

*“Ajudem-la, constantment,  
amb seny, amor, harmonia,  
aconhortem-la fidelment,  
amb valor, goig, alegria”.*

Al capdavant, afegirem que, a primeries del 2019, uns catalanoparlants, com, en acabant, amb l'estudi sobre el matriarcalisme, consideraven que, si la dona no menava la casa, se n'anava costera avall, com ho podem veure en alguns refranys i, per exemple, en unes paraules que em digué un home (molt pròxim a mi, nascut en 1948) el 4 d'octubre del 2024: *“Les dones manen en casa. I els hòmens fan lo que les dones diuen. I, si no, malament”*. Adduirem que ell aprovava que la cultura valenciana era matriarcalista i que, encara que es fes lo que volia la dona, ella solia ser molt democràtica.

En la segona composició, **“Glossa a la Llengua Catalana”** (p. 141), l'escriptor exposa sobre u dels trets més vinculats amb la tradició aborigen catalana i, de pas, amb lo maternal: la llengua vernacle. Diu així:

*“En el si, de nostra mare, hem après culturals mots,  
de la Llengua Catalana, i que quasi parlem tots,  
els que som d'aquesta terra, la portem ungida al cor,  
i d'altres, que l'han apres, l'estimen, amb fe i candor”.*

Per consegüent, el poeta enllaça la mare (i el cor) amb el català i amb els habitants d'arrels catalanes, però incorporant-ne els qui la promouen.

Igualment, plasma que la mare ho fa unint-la amb els avantpassats que també la transmetien de generació en generació:

*“Omplenant nostra memòria, que embolcalla el pensament,  
aconhortant-la en la vida, amb dolçor, enteniment,  
la parla dels nostres avis, assadollada amb tendror,  
amb la mel dels nostres llavis, i l’impuls del nostre amor”.*

Finalment, l'escriptor de Gurb empiula la llengua i la mare amb detalls que apareixen en dones catalanoparlants nascudes, a tot estirar, en el primer quart del segle XX (per exemple, la iniciativa, la senzillesa, la valentia, el paper pedagògic i, òbviament, el sentiment de pertinença a la terra):

*“Agombolant nostre esperit per fruir-lo amb senzillesa,  
sigui sempre nostre amic, amb lluïssor, pau i tendresa,  
valent tronc, formosa arrel, orientant-nos a bon port,  
enriquant-lo, i amb anhel, fins al moment de la mort”.*

Una altra composició escrita per Ramon Tanyà i Lleonart, en què es reflecteix la maternitat (sobretot, arran del primer part de la dona), és **“Els goigs dels casats”** (pp. 155-157), la qual també figura en l’obra **“Consells, glosses i records”**. Així, en la tercera estrofa, posa que

*“Aneu doncs, a la lluna,  
que, si és mel, és dolça,  
allà, sereu feliços...,  
en braços del Déu cec,  
saborejant-la<sup>16</sup> tota,  
en vostre niu de molsa,  
com l’ocell i l’ocella,  
us donareu el bec”.*

---

<sup>16</sup> Castellanisme, en lloc, com ara, de la forma “assaborint-la”.

Per consegüent, en línia amb lo matriarcal, el déu que apareix no és repressiu respecte a la sexualitat (sinó permissiu, deixa fer) i, a més, el poeta trau lo femení (la molsa, això és, els pèls del pubis), el niu (tret que enllaça amb la dona com també ho fan les coves) i el bes dels novençans.

Tot seguit, empiulant amb la tradició matriarcalista d'educar sobre lo eròtic i sobre lo sexual, però, sovint, amb detalls de la natura (recordem els nens que naixen en un hort, sota una col del camp o en camps de flors, com ens reportaren durant la recerca), no en plasma cap; ara bé, sí un home relacionat amb la nit (un moment femení del dia): el sereno, qui anunciava l'oratge que feia. Afegirem que era la primera vegada que captàvem associada aquesta figura a la maternitat. Diu així:

*“Mes, si ara sou feliços,  
ja es tombarà la truita,  
un dia sens pensar-hi,  
que ja estareu al llit,  
pum, pum, qui hi ha?  
qui truça?  
obriu a correueta,  
serà el vostre sereno,  
que us porta, un nen petit”.*

A continuació, addueix que

*“Després ja en vindran d'altres,  
potser, mitja dotzena,  
llavors amb la quitxalla,  
si el cas es presentés,  
com colla riallera,  
i sense passar pena,  
anar a ballar sardanes,  
i mirar, qui en sap més”.*

Com podem veure, el missatge és que la maternitat cal que vaja unida al sentiment de pertinença a la terra, a la transmissió de la cultura aborigen (ací, mitjançant l'assistència a llocs on es fan balls tradicionals de Catalunya).

Més avant, més enllà, per exemple, de les cançons de ràdio (solien ser en castellà i només hi dedica un vers) i de balls importats d'altres cultures (ens els reporta en una línia), s'esplaia en el tema de canviar els bolquers... tant la dona com el marit i, igualment, copsem que la suposada necessitat d'una coeducació pregonada no ho és en els Pobles matriarcalistes (encara que figure en documents o en lleis estatals aprovats o decretats en terres de Pobles patriarcals):

*“Seran cançons de ràdio,  
la seva ploranera,  
ja us veig companys de causa,  
donant-li el biberó,  
cantant dolces corrandes,  
com una mainadera,  
tot passejant -el nino-  
ballant el xarleston”.*

És més. Parar esment al nen forma part del dia rere dia en les parelles matriarcalistes, com ara, quan tenen infants ben petits o de pocs anys:

*“Molts dies al llevar-vos,  
tindreu grata sorpresa,  
llençols, i la robeta  
seran tots molls i grisos,  
serà un descuit del ‘nano’,  
serà una lleugeresa,  
els goigs de la família,  
que fan l’home feliç”.*

En la darrera estrofa, Ramon Tanyà i Lleonart els escriu

*“La nostra enhorabona,  
teniu ben merescuda,  
la Creu amb harmonia,  
molts anys pugueu portar,  
si esdevingués feixuga,  
i necessiteu ajuda  
podeu disposar sempre,  
del vostre amic, Tanyà”*

I, així, desitja que el matrimoni porte la tasca de manera senzilla i amb bona avinença i els addueix que ell els farà costat, si consideren que els podria fer paper.

Finalment, direm que aquesta disposició servicial està en nexa amb l’esperit comunitari i amb la tradició maternalista en les cultures matriarcalistes (la qual es reflecteix en molts poemes seus).

Una altra obra en què hem trobat poemes relatius a la maternitat (fins i tot, amb la Mare Terra fent el paper maternal), és **“Camins del Record”**, de Teresa Bertran Tolosa (1920-2004), de la Guissona (comarca de la Segarra). Així, en **“Cant a un infant”** (p. 61), posa

*“Una romança sens lletra,  
és el que canta un infant,  
plora i riu a la vegada  
i el bressol el va gronxant.  
Té la cara enrojolada  
sos cabells són com l’or fi,  
els seus ulls blaus que no paren  
de mirar-me fit a fit.  
Mirant a la seva mare  
sembla que es dóna delit,  
son cosset menut aixeca  
i ja voldria fugir,  
del bressol que el va gronxant  
com la barca mar endins.  
I mirant la seva mare  
tot seguit queda adormit”.*

Per tant, no sols exposa detalls que podem haver captat en veure un nen de pocs mesos en el bressol, sinó la relació entre el xiquet i qui s’interessa en eixe moment i li mira la careta o, per exemple, li dóna algun objecte per a que ell se senta acompanyat i tinga un bon son.

La segona composició de la poetessa de la Segarra és **“Nadalenca”** (p. 62), on trau lo maternal (però plasmat en Nostra Senyora i en el Nen Jesús):

*“Camí de Betlem  
uns pastors caminen  
guiats per l’estrella  
de claror radiant  
(...) té claror de dia”* (p. 62).

Aquestes paraules ens porten a l’hivern, una època femenina, en què una petita llum (l’estel) fa de cresol.

Resulta interessant que, en una cultura matriarcalista, no solament estiga vinculada amb la foscor (i més amb la primavera d’hivern i amb l’hivern), sinó que, a banda, una

d'eixes estacions (la de la neu) ho faça amb la maternitat (amb l'esperança que es deposita en el nounat).

Igualment, amb semblança amb el poema anterior (p. 61), Teresa Bertran Tolosa escriu

*“La Verge Maria  
mira el seu fillet,  
com mira una mare  
amb joia i amor.  
Un cor d'àngels canten  
al bon Jesuset,  
ell amb sa maneta  
també els beneeix”.*

Quan plasmàrem aquestes línies, el 23 d'octubre del 2024, copsàrem que, més d'una vegada, els familiars o, per exemple, amics dels pares, en veure el nadó, a més de cantar-li, és relativament habitual allargar-li la mà o... ¡que ho faça ell! (com en aquests versos).

Afegirem que, en la vida quotidiana, aquesta benedicció del xiquet es tradueix en simpatia cap a qui l'acarona, cap a qui el tracta amb bon cor...

En acabant, l'escriptora comenta que

*“Sant Josep se'l mira  
i el cor li batega,  
al sentir que plora  
de fred i nuesa”.*

Per consegüent, es reflecteix un Poble en què el pare també participa en l'educació del nen i, àdhuc, en què comparteix temps amb el fillet que és en el bressol o bé que allesta.

De fet, l'autora indica que el pare (Sant Josep)

*“també li fa ofrena  
d'una flor humil  
amb la vara seca  
d'una fusta noble”.*

Cal dir que la fusta enllaça amb la noblesa i que “*fusta*” empiula amb el matriarcalisme (l’arbre connecta amb la terra i, així, amb la matèria, amb la mare, com exposa Andrés Ortíz-Oses en el llibre “*El matriarcalimo vasco*”).

La tercera composició, també en l’obra “*Camins del Record*” i que hem triat per al tema de la maternitat, és “*Pirineu*” (p. 81). En aquest cas, ho simbolitza en la terra (el Pirineu i els llacs) com a mare de tots i de la vida, a banda de traure trets matriarcalistes, com ara, la bonesa i el realisme:

*“la neu és pura com el teu cor  
(...) les flores boscanes són enciseres  
que un món de somnis fan realitat (...).  
També l’estany en abundor  
rep l’aigua fresca i és son bressol”*

i, al capdavant, diu

*“oh gran natura que ets en la vida  
tan ric tresor,  
respiro l’aire de la muntanya  
besant son front.  
Tant en l’albada com en la posta  
t’obro els meus braços,  
despert mon cor”,*

versos que, la primera vegada que els llegírem, el 29 de juny del 2024, ens evocaren l’obertura de braços a la mare (ací, a la Mare Terra).

Un altre poeta que també trau el tema de la maternitat, com ara, escrivint sobre les cançons de bressol, és Joan Sala Vila. Així, en el llibre “*Catalunya, mare, t’estimo*”, ho fa, per exemple, en la composició “*Què vols?*” (pp. 48-49). Com si l’escriptor (simbolitzat per un xiquet) parlàs amb sa mareta biològica, diu:

*“Vull que em cantis una cançó  
íntima, que se l’emporti el vent,  
i adormir-me a l’ombra del cirerer (...).  
Vull que em cantis una cançó,  
cançó de mare adormint el seu fillet,  
fillets sempre som, els anys no sumen,  
el somriure del nen, felicitat mare”.*



Després, el fillet, encara en nexa amb la mare, li demana que en cante sobre una tasca del camp:

*"Vull que em cantis una cançó,  
aquella que el pare cantava segant el blat,  
mentre l'avi lligava les garbes  
grans d'una espiga tastava la mare.  
(...) a casa tothom cantava la cançó del segador".*

Posteriorment, posa uns versos que tenen a veure amb el fet de ser pares altra vegada:

*"Vull que em cantis una cançó,  
Aquella, que pare i mare cantaven,  
quan abraçats s'estimaven  
i somrients es deien aviat serem pares".*

Al capdavant, plasma unes línies amb què Joan Sala Vila torna a la mareta i als pares:

*"Vull que em cantis una cançó,  
aquella que mare i pare em cantaven  
quan al vespre em portaven al llit".*

Com podem veure, el tema de la maternitat (ací, reflectint l'educació matriarcal en casa, en el camp i quan els pares eren a prop del bressol i facilitaven el son del nen) apareix al llarg de la composició.

Empiulant amb aquest poema, en u posterior, **"Un nou dia"** (p. 57), en la mateixa obra, copsem la figura de la Mare Terra i que tots en som fills junt amb trets matriarcalistes (com ara, l'aprovació de les actituds pacifistes):

*"Jo sóc u, però la humanitat en som molts,  
i tots hem de ser el mateix jo en la pau.  
(...) Amb l'imperi de l'amor viurem en pau,  
si avui visc en pau, serà el meu tribut.  
Cada nou dia és un clam d'amor per la pau".*

De fet, en un altre escrit, **"Bon dia"** (p. 74), hi ha trets que tenen a veure amb l'acció de gràcies i amb l'agraïment a la Mare Terra, la mare de tots. Per exemple, quan posa

*“Bon dia, em diu la terra que trepitjo,  
bon dia, el roc que m’entrebanca,  
bon dia, la flor que vol la meua mà per fer el meu ram,  
bon dia, la perdiu que aixeca el vol muntanya amunt,  
bon dia, la llebre que fuig del perill dels homes,  
bon dia, la serp que s’arrossega i cargola,  
bon dia, el ventjol que m’acarona la cara,  
bon dia, la veu del programa del meu jo.  
Bon dia, em diu el cosmos si saps ser amor.  
Bon dia, a cau d’orella em diu la fe,  
al cim de la muntanya t’espera Déu”.*

Finalment, direm que, el 15 de novembre del 2024, aquest poema em féu recordar que, durant els viatges que féiem els meus pares i els fills en la meua joventut (nasquí en 1971), ma mare era qui més captava els xicotets detalls (com ara, una floreta) i, mentrestant, jo em sentia més atret per lo que em semblaven presents de la natura a les persones i pel paisatge. Et demanaves com era possible que la Terra tingués tantes preciositats i veies que podíem fruit-les i que calia tractar-les bé: lo que Joan Sala Vila diu el cosmos.

Una altra entrada en què hem trobat el tema de la maternitat és **“A LA PADRINA.... – MARE!!!”** (<http://rebaixes.blogspot.com/2008/10/la-padrina-m-r-e.html>), en el blog **“Rebaixes”**, escrit per Anton Fortuño Sas, de la Torre de l’Espanyol (una població catalana de la comarca de la Ribera d’Ebre):

**“MARE.....!!!!**

*A la padrina Magdalena.*

*Poema escrit per Anton Fortuño Sas -5-6-07.*

*La padrina supera els 93 anys. En el 2008*

*(Parlament simulat i imaginari de la seva filla).*

*Mare...! De dins del cor em surt el crit  
que alaba amb fe la llet del vostre pit  
que em donàreu amb total joia materna.*

*Mare...! És paraula dolça i sentiment  
que mai s’emportaran de meua ment  
perquè per mi n’és comunió eterna.*

*Mare...! A voreta meua sempre us tinc.  
Deu-me noves il·lusions que a vós vinc...*

*Deu-me el calostre de la nit primera.*

*Mare...! Vostra alegria sempre tinc...  
Quan ronda la pena em traieu del risc  
de no tenir consol, vós sou sincera.*

*Mare...! He d'expressar-vos meu amor així.  
Vostre faldar ha set el meu coixí  
on vostres mans han conduït ma vida.*

*Mare...! A vós pertany mon cos i esperit  
i sempre en mi aniuarà el dolç neguit  
de dir-vos: -Mare, Mare beneïda".*

Per tant, no sols la mare és qui dóna vida al nounat (i, en acabant, facilitats, al fill), sinó que hi ha una connexió entre ambdues persones: àdhuc, ella aporta il·lusions al nen (possiblement, fruit de vivències que li fan presentar propostes, conhortar-lo, agafar-lo de la mà o, simplement, acollir-lo en la falda que fa de niu del xiquet).

Al capdavant, es reflecteix un tret comú en els Pobles matriarcalistes: no solament la dona porta la iniciativa, sinó que és la part forta i protectora de l'esdevenidor i l'home n'és la passiva.

Tot seguit, adduirem comentaris relatius a aquests versos. En primer lloc, l'autor, en una resposta, indica *"Aquest poema, encara que el vaig dedicar a una dona que no som més que amics, jo pensava en la meua mare.*

*Avui tu escriuries... Demà... Anton"; "Quina meravella d'escrit a la mare. Com diu la dita, 'Mare no n'hi ha més que una' i, realment, la relació mare-filla és molt especial, sigui quan sigui en el temps!!! (cada època, amb la seua manera)" (Maria). En acabant, Janet comenta al poeta: "És veritat que les mares tenim sovint una relació més intensa amb els infants, però els pares tenen un lloc importantíssim.*

*Gràcies per compartir tots aquests sentiments amb nosaltres.*

*(...) El portar el teu infant a la panxa durant tants mesos i la relació que s'hi estableix després fan que la mare tingui un caliu especial.*

*Una dona embarassada està en contacte permanent amb la criatura que porta dins seu, s'hi comunica i acaba coneixent els seus moviments. És un regal de la vida, sobretot, quan tot surt bé" (Janet).*

Un altre escriptor que també trau el tema de la maternitat, i que ho fa en la poesia, és Ramon Pagès i Pla (1947), com ara, en la pàgina 27 del llibre **“Un poc de molt i un poc de res”**, publicat en 1998. Així, en aquests versos, comença parlant sobre el part i, en acabant, passa a l’acte de mamar de la mare, al de menjar lo que li fa la mareta i, al capdavall, al d’adormir el nadó:

*“He nascut de la llum  
que de cop em desperta,  
duent el cor naixent  
i embolcallant la vida  
al principi d’un plor  
que estrepitós esclata  
perquè adolli el respir,  
el primer de l’albada  
i gosi reposar  
sobre el pit de la mare  
que em mastega el menjar  
entre prec i bellesa...,  
i m’ajuda a ser gran  
per cercar la tonada  
del sender ja traçat  
del caliu de la sorra  
que mansament m’adorm”.*

Com podem veure, 1) el lligam entre la mare i el fill (això és, entre l’home i la dona) és bonhomíós, 2) la dona és qui salva l’home (li dóna de menjar i li l mastega), 3) el xiquet vincula la mareta amb la paciència, amb la bellesa i amb la facilitat per a connectar amb ell (mitjançant la música) i 4), amb qui, recurrent a la tranquil·litat en els actes que fa amb ell, fa possible que el nen senta caliu i que, a poc a poc, s’adorma.

Un altre de la mateixa corda el formen els versos de la pàgina 28 de la mateixa obra de l’escriptor de Viladrau, encara que podríem dir que referits a un xiquet de quatre o cinc anys si fa no fa:

*“He vestit el vestit  
amb la veu primerenca  
que no preveu perills  
quan comença de viure  
la fosca de l’ignot,  
retrobada la fresca,  
polida i palpitant  
com una nau que sura  
sobre el mar del record*

*que guareix l'esperança  
de l'hivern enyorat  
i en dies d'or accepta  
la puresa infantil  
entre la fe dormida,  
i alimenta les flors  
d'un univers amable...,  
i aprèn a fer-se gran".*

Aquesta nau que sura (el xiquet), en línia amb rondalles i amb llegendes en què la dona apareix simbolitzada per una roca, ho fa sobre la mar i, de pas, enllaça el futur (ell) i el passat (la mare) i tots dos superen l'hivern fred: dies de llum (s'acosta la primavera) i reviscola l'esperança, la bonesa (la puresa dels xiquets) i la flora, al mateix temps que ell creix biològicament.

En pàgines posteriors, el poeta Ramon Pagès i Pla plasma la bonhomia (*"bufa cants de bondat"*, p. 29), l'ensenyança al llarg de la vida (*"m'ensenya de viure"*, p. 30) i escriu sobre l'esper

*"que protegia el pou  
de la mirada tendra"* (p. 31),

o siga, la fe, la saviesa de l'adulta (sovint, una velleta i àvia empiulades amb la terra) i el nen.

Afegirem que aquests trets van en línia amb uns versos que figuren en el poema vinent (p. 32), en escriure

*"el sentit d'estimar.  
Envolta la noblesa  
que reforça records,  
i proclama la vida  
emplenada de fe",*

detalls que podrien evocar-nos el nin (la noblesa), els ancians (els records) i, per descomptat, la primera part de la vida (la infantesa i la joventut), la qual té a veure amb la vida i amb la confiança. I, això, en un poema en què sembla que l'autor el cree després d'haver passat per terres ingrates i, per consegüent, en tornar a on nasqué i, de rebot, a la mare.

Una altra composició en què captem el tema de la maternitat (potser, exposat en maig del 2010 amb motiu de la celebració del dia de la mare) i, a més, en tres generacions, és **“Àvia, mare i filla”** (<https://somniturequesa.wordpress.com/avia-mare-i-figlla>), en la web **“Somni Turquesa”**. Així, diu:

*“M’has donat la vida, filla,  
He donat la vida, mare.  
I no deixarem de donar-la,  
seguint per tots els camins,  
mantenint l’esforç del dia a dia.  
I la lluita continua,  
per donar les eines necessàries,  
per fer de la teva vida,  
una autonomia,  
una fortalesa,  
una autosuficiència,  
una supervivència.  
Tot un cau d’estimes  
que somnia i que sent,  
sense mals pensaments,  
amb alegria i optimisme.  
Sempre seré al teu costat,  
vida meva.  
T’equivoquis  
o caiguis a terra.  
Sempre tindràs la meva mà,  
angeleta,  
per recolzar-te  
o ajudar-te a pujar.  
Perquè vull que arribis ben alt,  
allà, a dalt de la muntanya,  
on el cargol ja treu les banyes,  
amb la naturalitat i la sinceritat anhelades.  
Aire pur i transparent.  
Amor còmplice i ardent.  
I jo et miraré des de baix,  
perquè, per a mi, tu ho ets tot,  
perquè encara que hi hagi dos mons,  
tu ets el meu únic món,  
perquè encara que hi hagi patiment arreu,  
tu ets el meu patiment,  
perquè encara que hi hagi insensibilitat humana,  
estimarem la nostra unió umbilical i ufana.  
I ens deixarem salvar per la dignitat d’alguns  
i la revolució d’altres.  
Amb tu, tot el demés està de més.  
Àvia, mare, filla.*

*Tres generacions de vida.  
Tres generacions d'estima".*

Quant als dos primers versos, en què sembla que la filla dona vida a la mare, podríem enllaçar-los amb el sentiment de l'àvia a la mare i de la mare a la seua filla (això és, a la nena).

Igualment, la padrina i la mareta acorden donar-ne, fins i tot, per aplanar el camí de la xiqueta (les eines), per fer-li més fàcil l'autonomia i que romanga forta en la vida.

Ara bé, una robustesa que les dues dones prefereixen que empiule amb un bon cor, a què no deixar caure, sinó amb què s'aliaran: *"Sempre tindràs la meua mà"*. I, com que la néta viu en la primavera de la vida, tornen a eixir les banyes del caragol (les quals podrien simbolitzar els ulls de la xiqueta) i la naturalitat i la transparència estan presents.

Sobre el tema de si la néta dóna vida a la mare, podem dir que sí, que és cert. Si més no, a partir del moment del naixement i, per descomptat, en el sentit que mare i filla són vasos comunicants. Així, són com eixe moment en què l'estel s'empina una miqueta i somrius perquè còpses que reviscola.

Tocant les línies en què diu que la mare la mirarà de baix estant, recorden el vol del catxirulo: l'adult veu com la nena creix, es fa gran, li demana fil (llibertat, òbviament, creativa), es relaciona amb la mareta i amb l'entorn i podria evocar-nos quan la parenta la lleva un poc amb els braços en alt... i l'observa i li diu paraules amables.

Afegirem que, si els mots referents a l'únic món no són romàntiques, ens trobaríem davant una dona que capta que la creativitat junt amb la sensibilitat i l'esperança del nen és lo que, si ella ho pren i ho comparteix, li permet trobar un sentit a la vida i formar part d'eixe únic món. Fins al punt que la dona es proposa enllaçar amb la nina mitjançant la unió.

I, com que, amb el ja nat, la vida sí que té sentit (recordem que la infantesa, simbòlicament, representa la confiança), la resta li és molt secundari: s'ha consolidat l'empelt àvia-mare-filla, o siga, passat-present-futur.

Adduirem alguns comentaris que feren a l'autora del poema: *"Àvia,... mare i filla...: tres dones, però també tres etapes en la vida, que les dones hauríem de poder viure en pau, goig i, sobretot, podent decidir nosaltres mateixes el com, quan i quantes vegades.*

*Precioses lletres les que has triat, Carolina” (Stàs), “Una meravella!! Jo ja no tinc la mare,... però sé que encara em dóna forces per continuar lluitant amb i per la meua filla Marta,*

*Una abraçada i petons!!!!” (Esther), a qui Carolina (qui escrigué la composició) respon “La mare sempre roman al nostre record, al nostre cor.... Som com som, per ella...”; “És tot un conjunt d'amor i d'afecte” (David), “Entranyable, harmonia en totes les línies, que emanen amor fervent” (Jordi).*

## **Poemes relatius a les festes de carrer i a les de barri.**

Un altre tema que també apareix en la literatura matriarcal, per exemple, en el llibre **“Consells, glosses i records”**, de Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993), és l’esperit de barri, començant pel carrer. Així, en la composició **“Festes del carrer de Gurb”** (p. 81), una població catalana de la comarca d'Osona, a més de captar l’esperit de pertinença a la terra (partint del poble, Gurb), posa que

*“Les Festes del carrer de Gurb,  
són d’il·lusió, de família,  
adjudicades sempre, amb gust,  
a Sant Albert de Sicília.*

*Fa moltes dotzenes d’anys,  
que s’enalteixen les Festes,  
curulles d’amor i afanys,  
sense rancors<sup>17</sup>, ni palestres.*

*Cada any surten, i es renoven,  
cuidadors, destres, valents,  
que conviuen i s’acollen,  
als dels carrers, adjacents”.*

Per tant, és un sant (ací, Sant Albert de Sicília) i, sobretot, la preparació (i el desenvolupament) de la festa que se li dedica, lo que fa que lo comunitari estiga per damunt de lo individual i, així, s’afavoreix aquest sentiment i l’actitud que se’n deriva:

*“Endomassant el patrimoni,  
trasplantant amb recordança,  
del bulliciós, Carquinyoli,*

---

<sup>17</sup> En l’original, amb el castellanisme “rencors”.



*oriünd de l'Esperança".*

Igualment, com indica el poeta, els esdeveniments fan que la gent del barri hi prenga part i que vaja a per l'objectiu, com, de fet, reflecteix en el poema següent, *"Pregària"* (p. 82), en aquesta obra:

*"Enmig d'aquesta gran família,  
endiumenjada de flors,  
a Sant Albert de Sicília,  
oferim-li, nostres cors".*

Més avant, comenta que,  
*"Enllaçant, amb simpatia,  
sense egoismes mundans,  
tots per tots, de dia a dia,  
joves, vells, petits i grans".*

I, així, es reflecteix que, en aquestes celebracions, participen persones de totes les edats i, a banda, moltes. Per això, considera que és bàsic

*"Coratge, no defallir,  
hem de fer honrosa pinya,  
seguir sempre, el bon camí,  
ferm valor, i sense engrinya.*

*I per a tothom, l'enhorabona,  
per l'esforç, afany, perfídia<sup>18</sup>,  
i viu record, per la patrona,  
sempre fidel, -La Baldíria-".*

Per consegüent, encara que el festejament siga de barri, els veïns estan oberts als que hi vinguen, no sols als dels carrers del voltant, sinó, àdhuc, a forasters. Això sí: també en nexa amb la patrona, no solament al sant esmentat en els dos poemes, qui, d'alguna manera, faria de mare.

---

<sup>18</sup> Literalment. Castellanisme en lloc de *"porfídia"*, ací, amb el significat de *"tenacitat"*.

Prosseguint amb literatura matriarcal sobre festes i plasmada en el llibre **“Consells, glosses i records”**, de Ramon Tanyà i Lleonart, hi ha uns quants poemes relatius a la comarca d'Osona. En el primer, titulat **“Mercat del Ram – Vic”** (pp. 92-93), posa que

*“El Mercat del Ram de Vic,  
és d'arraigada<sup>19</sup> solera,  
arrenca d'un temps antic,  
amb joia suau, i placentera<sup>20</sup>”.*

En acabant, indica com s'organitzava i com es desenvolupava:

*“Amb flors, palmes i palmons,  
es guarnien les finestres,  
amb carteres il·lusions,  
es concertaven 'requestes'.*

*Pagesos i vianants,  
esperaven amb del·lera<sup>21</sup>,  
l'arribada onejant  
de la fira ramadera.*

*Cavalls, poltres i aviram,  
omplien carrers i places,  
amb fileres ramblejant,  
de bones menes i reces<sup>22</sup>”.*

Per tant, en aquesta festa, s'aplegaven llauradors, gent vinculada amb lo rural, persones que hi eren de pas i, igualment, ramaders. Això enllaça, per exemple, amb l'entrada **“Mercat del Ram a Vic”** (<https://firescatalanes.cat/fires/mercat-del-ram>), en la web **“Fires catalanes”**, quan diu que el seu origen es remunta al segle XIII i que, *“Inicialment, (...) va començar com una trobada destinada a la venda de bestiar i altres productes agrícoles. Amb el pas del temps, s'ha transformat en un esdeveniment més diversificat (...), com aliments artesanals, roba, artesanies i molt més”*. També captem que continua essent *“un punt de trobada important per a locals i visitants durant la Setmana Santa”*, tret que copsarem en la segona composició.

---

<sup>19</sup> Castellanisme, substituïble per *“arraïlada”*.

<sup>20</sup> Literalment, en lloc, com ara, de les formes *“plaent”* o bé *“plasent”*, com posa el DCVB.

<sup>21</sup> Literalment, en lloc de *“deliri”*.

<sup>22</sup> En l'original, en lloc de la forma genuïna *“reses”*.

A banda, l'escriptor afig que

*"Ja el dia abans del Mercat,  
tot era ple, hostel i fondes,  
s'agombolava el veïnat,  
tothom, es feia les ondes".*

Molt avançat el text, Ramon Tanyà i Lleonart addueix que aquest aplec

*"És un espill, comarcal,  
amb garlandes florejades,  
és bell i gentil finestral,  
pel camp, poblats i prades" (p. 93).*

En el següent, el qual és una recordança d'u que recopilà el poeta de Gurb (qui havia nascut en 1909), i que es titula **"Mercat del Ram de Vic"** (p. 94, ací, amb lleugers retocs), diu així:

*"Recordança del 1935.*

*Festa anyal, autèntica rialla,  
redós primaveral, que endolça el cor,  
finestral de bat a bat de jovenalla,  
enardint els sembrats, ben ruixats d'or.*

*Curulla d'esplendors i d'esperances,  
espill de novells jorns, del temps antic,  
estrella radiant, de recordances,  
d'aquells mercats, transcendentals de Vic".*

Aquestes paraules podríem empiular amb el fet que Setmana Santa se celebri, poc o molt, un poc després (si cau baixa) de l'inici de la primavera; i, si no, en el mes d'abril.

Per això, exposa

*"Renovació d'un cel brillant d'estrelles,  
dins el mar blavós del Mercadal,  
flairós el camp, de flors i de roselles,  
garbuig d'amor, balanceig d'hostal"*

com també versos que evoquen els tres dies de Pasqua, en què els més jóvens cercaven amb qui començar a festejar, una altra forma de trobada:

*“És l'estampa, romàntica i senzilla,  
de les fires, germanes, del temps vell,  
de l'enllaç, de l'hereu i la pubilla,  
del petó, l'arracada i l'anell”.*

Finalment, en nexa amb la Quaresma, addueix que aquest acte comarcal

*“És l'estendard de la Santa Quarantena,  
que embolcalla, amb gest galant, el Vic creient,  
el ram de llor, que servirà d'ofrena,  
com el brandó, de cera verge al Monument!”.*

Prosseguint amb poemes relatius a festes, però, ara, plasmats en el llibre **“Camins del Record”**, de Teresa Bertran Tolosa, de Guissona (1920-2004), hi ha algunes composicions, per exemple, **“Poesia de l'enramada”** (p. 31). Aquesta celebració podria tenir relació amb el Corpus. Diu així:

*“Ja acabem el mes de juny  
la vila està de festa,  
hem celebrat l'enramada  
amb una gran alegria  
grans i petits molt units,  
un altre any hem pogut veure  
la festa que és tradició  
plena de flors i encisera”.*

Afegiré que, durant els cinc anys que visquí en u dels carrers cèntrics d'Alaquàs (2009-2014) per on passava la processó del Corpus, es feien grans enramades i decoracions per tot el Carrer Major i, a més, les relacions entre el veïnat eren prou bones i hi havia gran participació. Podríem dir que hi havia esperit de barri.

Més avant, comenta que

*“Els nois amb les seves coques  
anaven tots a l'església*

*i algun altre de petit  
cofoi feia sa carrera,  
passava amb la coca al cap  
tota guarnida de festa”.*

Ens hem trobat amb festes molt diferents i d'indrets distints, en què els dolços (com ara, les coques, formen part de celebracions de la mateixa línia o paregudes i que tenen lloc en alguna de les dues estacions de més llum ): el dia de Pasqua, els Sants de la Pedra,...

Igualment, Teresa Bertran Tolosa addueix versos que empiulen amb la figura de la mare (la font, Nostra Senyora i una pluja del cel que evoca altres cultures matriarcalistes, ja que va cap a la terra):

*“Arribaren a la font  
amb gran acompanyament  
a la Verge de la Salut.  
Varen fer-li el gran present  
de flors i de paperets  
com una pluja de cel”.*

Després, posa que, en el poble, es balla una sardana.

Per consegüent, l'acte (com altres, de semblants) va unit a lo festiu, a lo femení, a un possible agraïment a la Mare Terra (els presents de què parla) i a unes danses que donen vida al lloc i als qui hi prenen part.

També sobre enramades, però ara, mitjançant un correu electrònic que ens envià Ricard Jové Hortonedà (nascut en les Borges del Camp, de la comarca catalana del Baix Camp, - en 1929) el 21 d'octubre del 2024, l'endemà d'haver posat en la web **“Malandia”**, una entrada en què tractàvem aquest poema i uns altres, poguérem llegir informació molt sucosa i tot. Diu així:

*“Bon dia i bona setmana, Lluís,*

*He llegit el de les enramades i m'ha donat motiu per a dir-te que aquest cap de setmana, al poble, han tornat a la Mare de Déu de la Riera a l'ermita, en processó, després de romandre al poble des del dia 8 de setembre.*

*Es fa cada any, però enguany ha sigut una mica més interessant i solemne, perquè fa 70 anys que també li van portar, després de reconstruir l'ermita.*

*Havia estat destruïda, en bona part, durant la retirada de l'exèrcit republicà, l'any 1938. És d'estil modernista. Recordo que, en aquella efemèride, es van engalanar tots els carrers del poble amb enramades en parets i zènit. Una gran Festassa. Cada any, per Corpus i la Vuitada de Corpus, s'estoren tots els carrers per on passa la processó, amb flors de diverses colors. Aquesta és una cosa que havia decaigut bastant, però les catifes de Sitges i altres llocs per TV3, fa anys que ho han tornat a revifar.*

*No sé si et pot interessar gaire o gens, però penso que te n'havia d'informar. Una forta abraçada.*

*País i Història!!!!”.*

*En relació amb aquest comentari, ma mare, el mateix dia, per telèfon, em deia "I garlandes, de banda a banda del carrer, amb paper de seda; de tant en tant, i de diferents flors i guarniments. Això estava en l'aire i feia bonic.*

*Jo recorde d'haver-ho vist i d'haver-ho sentit a ma mare.*

*En els balcons, cobertors. I hi havia la topetia a veure qui el feia millor". Agraesc la generositat de tots dos, per aquests detalls.*

Tocant també l'enramada, però, ara, en una cançó tradicional catalana recopilada pel folklorista Manuel Milà i Fontanals en el segle XIX, en l'obra **"Romancer català"**, a cura de Joan Antoni Paloma, hi ha **"L'enramada"** (p. 200):

*"Jo só fill de la Valladaura, m'he criat a Castelló,  
n'he acabat l'aprenentatge<sup>23</sup>, m'he posat festejador,  
adiós, Agna Maria, robadora de l'amor.  
Festejava una minyona que és la prenda del meu cor.  
(...) Jo n'hi feia una enramada de rosetes i altres flors"*

Tornant a la poesia, adduirem que una festa amb punts en comú, però d'abril (mes en què l'autora escrigué la composició), trobem en **"Poesia d'aniversari"** (p. 37), en el llibre **"Camins del Record"**, referida al natalici d'un avi de huitanta anys, i amb detalls prou habituals en els seus escrits: la fe, l'esperança (el renaixement de les plantes en la primavera) i el bon cor simbolitzats pels infants. Així, comenta

*"Avui és dia de joia,  
festa de Pasqua florida  
blavor de cel i ocellada  
(...) collirem flors del jardí*

---

<sup>23</sup> Podria tractar-se de l'aprenentatge en un gremi.

*i les posarem a taula.  
(...) l'avi ha estat el primer  
com també la néta Marta,  
que és una poncella en flor  
d'un roser que ara comença  
a florir en primavera,  
trenat amb lliris i roses  
del jardí de l'esperança".*

Continuant amb l'esperit primaverenc i amb lo maternal, la poetessa ho reflecteix en l'escrit **"Oh Verge de Maig"** (p. 55), quan diu

*"amor i consol en la vostra emparança  
(...) Verdeja la plana  
és la vostra festa,  
les herbes del bosc  
ja totes floreixen.  
Timó i romaní  
la plana llueixen,  
perfumant l'entorn  
de la nostra Verge",*

Nostra Senyora, a qui, com que l'escriptora de Gurb cospa que la violeta atorga perfum en humilitat,

*"aquestes flors colliré  
per oferir-vos un ram".*

És a dir, enllaça, en la seua vida, la senzillesa, la natura i l'agraïment a la mare (àdhuc, representada per la Mare de Déu), dona a qui, en la comarca la Segarra (on l'escriptora ha nascut), que és terra de secà, se li demana ajuda, com molt bé exposa en **"Demanant la pluja"** (p. 58):

*"Alçarem els ulls al cel  
pregant amb fe i esperança,  
demanant que vingui pluja  
Verge del Claustre estimada.  
Envieu-nos aquest do  
(...) i direm amb tot el cor  
que és tot un Doll la Segarra".*

Per tant, captem que és la dona qui salva el poble (Nostra Senyora, a qui es prega i qui farà costat, no un sant masculí, alliberador i místic), que els habitants li ho demanen amb al cor en la mà i que empiulen la Mare de Déu (el personatge femení i maternal) amb la font de vida i amb l'aigua (dos detalls matriarcalistes i associats a la dona) i, de pas, fa al·lusió a la terra (la Segarra).

Finalment, direm que el llenguatge senzill té a veure amb la tradició vernacla catalana.

Una obra en què hi ha molta poesia relativa al poble, a les festes de barri, a lo comunitari i en què apareix el sentiment de pertinença a la terra, és **“Estampas de Masarrochos”**, del capellà Cipriano Ibáñez Chisvert (nascut en 1895), publicada en 1950 per l'Editorial Sembrar. Així, en la plana 74, es fa referència als ancestres (ací, a partir d'una Al·leluia arreglada el dia de Pasqua de Resurrecció, com indica el rector)<sup>24</sup>:

*“Alt, esvelt, els nostres pares  
l'alçaren entusiasms;  
és l'enveja d'estos pobles,  
per alt, airós i acabat”.*

En les planes 78 i 79, es tracta sobre quan el reverend José Bau Burguet (nat en 1867), prengué possessió com a capellà (qui també hi exercí en Massarrojos), en versos del seu oncle Juan Bautista Burguet Codoñer:

**“DÈCIMA**

*¿Que nou aconteixement<sup>25</sup>  
hi ha amb Jesús, hui (molts diran)  
que, sent l'Església tan gran,  
no cap en ella la gent?  
¿És l'orador eloqüent  
o és una orquestra brillant  
lo que atrau, com per encant,  
als veïns de les alqueries?  
Són... les moltes simpaties  
que té, en l'Horta, el celebrant.*

---

<sup>24</sup> D'ara en avant, exposarem el text de manera normativa i, si cal, fent retocs lleugers que no alteren la rima, ni en bona mesura l'original. Afegirem que Cipriano Ibáñez Chisvert usa el castellà en la gran majoria de l'obra, sobretot, en lo més formal, com ara, la introducció al punt del pregó de les festes de 1906.

<sup>25</sup> La forma genuïna seria “Quin nou esdeveniment”.



## DIÀLEG

‘-¿Véns a la festa, Pepeta?’  
‘-¿A Jesús, vas?’ ‘-Puix, ¿què, a on?’  
‘-¿Qui predica?’ ‘-Don Ramón,  
Vicari de la Fonteta’.  
‘-Bau i ell, ¿són amics?’ ‘-Ho són  
des de xics’ ‘-Puix, vaig, Neleta’”.

Potser el nom de la Fonteta està vinculat amb el de la Fonteta de Sant Lluís, un històric poble annexionat a la ciutat de València.

En acabant, en el tema de la gran estima cap al capellà, bona part dels versos són en castellà. En canvi, quan la mare del rector recorda el difunt Ministre de Déu, la llengua torna a estar més igualada, a favor de la vernacla i d'acord amb la que parlaven mare i fill:

## “DÈCIMA

*A tots els Bau, per igual,  
els done l'enhorabona,  
perquè hui, hi ha un Bau que sona  
en l'horta i la capital.  
L'alegria és general  
en l'alqueria de Burquet:  
hi ha, no obstant, un nuvolet,  
un record que, al cor, assalta:  
¡Si existira el Bau que falta,  
seria el goig més complet!” (p. 79).*

Un altre apartat de l'obra ***“Estampas de Masarrochos”***, amb una part interessant de pàgines en llengua catalana i en nexa amb les festes de la vila, és ***“Pregón de las fiestas”*** (pp. 94-99, en al·lusió a les de 1906), en què, llevat de composicions sobre actes més formals (com també ho era i fa generacions que ha estat l'ús del castellà entre l'Església valentina i així continuava en el primer quart del segle XXI, amb menys d'un 5% de les misses en llengua vernacla), és la predominant i permet copsar, no sols en quina parlava la gent, sinó el sentiment de pertinença i l'esperit comunitari. L'autor i capellà escriu que *“Aquestes composicions poètiques [de Mn. Bau], en estil popular, foren càlidament acceptades: es llegien amb molta delectança i es propagaren amb agilitat en fàbriques, en pobles, entre amistats i a forasters.*

*El primer full volant té el sabor anunciador del Centenari:*

*'Fa cent anys que els nostres pares,  
plens de goig en este dia,  
al Déu de l'Eucaristia,  
portaren ací, Miquel.  
Jo vaig conèixer encara  
a molts que l'acompanyaren;  
jai, Senyor, si el cap alçaren...!  
¡Tots estiguen en lo cel!" (p. 95).*

Prosseguint amb la promulgació de les festes de Massarrojos, el rector que féu el poema es dirigeix als fills de la vila:

*"Tots els fills d'este poble  
que viuen fora  
procuren que la festa  
siga ben grossa,  
perquè se tracta  
de Déu i de la seua  
volguda pàtria" (p. 95).*

Sobre la paraula "*pàtria*", direm que, com en l'Himne de la Coronació de Nostra Senyora dels Desemparats, el qual comença amb els mots "*La Pàtria valenciana*", plasma el sentiment de pertinença a la terra i, explícitament, no s'identifica amb Espanya (això és, amb el nom modern de l'històric Regne de Castella i del resultat de la creació jurídica de l'Estat espanyol en el segon terç del segle XIX).

Tot seguit, en relació amb l'eixida del sol, posa

***"Diana:***

*El dia clareja,  
alceu-se, veïns,  
i, al Rei de la glòria,  
cantem-li victòria  
casats i fadrins.*

***Quintet:***

*Tot el poble dominat  
per un mateix sentiment,*

*crida i diu entusiasmat:  
'Siga, per sempre, alabat  
el Santíssim Sagrament'" (p. 95).*

Per tant, els versos poden evocar-nos cançons tradicionals valencianes, com aquella popular en Aldaia (i que em cantà ma mare, per telèfon, el 23 de gener del 2025, perquè li demaní si en sabia la lletra) i que diu

*"Xiquets i xiquetes,  
casats i fadrins,  
en l'horta d'Aldaia,  
no hi ha pelegrins"*<sup>26</sup>

Nogensmenys, l'invitatori que addueix després, a Crist, com a Rei dominador del món, està en castellà i, a banda, connecta amb la cosmovisió castellana (l'afany de conquerir).

Ara bé, immediatament, en tornar al terreny (ací, a les festes de la vila), es plasma el matriarcalisme:

**"Avís:**

*Una setmana de festes  
va Massarrojos a fer:  
Dilluns serà la més grossa,  
al Santíssim Sagrament.  
Dimarts, als Sants de la Pedra,  
Sant Abdon i Sant Senén.  
Dimecres, a Santa Bàrbara  
i, en los tres dies següents,  
la Puríssima, l'Assumpta  
i, les ànimes, després" (p. 95).*

Per consegüent, no sols les festes tenien lloc en estiu (l'estació que simbolitza la joventut), la meitat té a veure amb sants associats al camp i, en el cas dels Sants de la Pedra, a una part més del matriarcalisme català i mediterrani. Això, en un moment en què la gran majoria dels valencians es dedicava al camp i atorgava importància a lo festiu de línia comunitària i al vicle, igualment, amb persones d'altres poblacions:

---

<sup>26</sup> Agraesc la seua generositat.

**"Quartetes:**

*Diu el campanar d'Alfara,  
a la Torreta de Cuesta:  
'En Massarrojos, fan ara,  
segons jo veig, molta festa'.  
I contesta el Miramar:  
'Està el poble molt content  
celebrant el Centenar  
del Santíssim Sagrament'" (p. 96).*

I és que, com afig en acabant,

**"Quarteta:**

*Fa cent anys, bé se portà  
i, ara, al present, molt rebé;  
per això, sempre diré  
'Visca el poble de Montcada!'.*

**Data cèlebre:**

*El dia deu de setembre  
de l'any mil huit-cents i sis  
sigué, per a Massarrojos,  
un dia gran i feliç,  
puix vingué, des de Montcada,  
amb lo poble, a residir  
el Santíssim Sagrament  
per a bé d'estos veïns" (p. 96).*

Així, es reflecteix el tema de l'agraïment a qui ve de fora i, a més, fa un favor als de la vila de Massarrojos. Quant als mots "*Montcada*" i "*Data*", en l'original, posa "*Moncá*" (per reproducció de la pronúncia popular) i "*Fecha*" (castellanisme).

Finalment, direm que, el mateix dia que plasmàvem aquesta part del llibre "***Estampas de Masarrochos***", el 22 de gener del 2025, ma mare em parlà sobre el reportatge "***Déu també parla valencià***", publicat en el 2024 pel canal televisiu valencià "***à punt***" ([https://www.apuntmedia.es/documentals/video-deu-tambe-parla-valencia\\_134\\_1735200.htm](https://www.apuntmedia.es/documentals/video-deu-tambe-parla-valencia_134_1735200.htm)), detall que m'evocava quan, en el 2004, Pere Riutort em donà una bossa de llibres (alguns, amb estudis sobre el parlar popular en el País Valencià) i copsàrem com podria incorporar-se part del vocabulari mitjançant aquestes fonts i, per això, prompte passàrem a cercar poesia i escrits en llengua catalana... que figurassen en els llibres de les festes patronals de la vila on jo vivia, Aldaia (l'Horta de València)..., és a dir, vinculats amb un punt més del folklore valencià vernacle.

Uns altres versos del poeta, relatius al pregó de les festes de Massarrojos de 1906 i recopilats en l'obra *"Estampas de Masarrochos"*, de Cipriano Ibáñez Chisvert, tenen a veure amb els veïns. A més, apareix la figura del capellà foraster que va a la vila a fer el sermó, un tret que també apareix en més d'un relat. Igualment, u dels qui parla sobre la festa, diu que tres fills del poble assistiran (com a rectors) a la Missa Major, com encara esdevé en actes semblants en el primer quart del segle XXI:

**"Quartet:**

*'-De tou i ple que estic, m'agarra risa,  
ija vingué el Centenar!...'.  
'-Per què, Joano?'.  
'-Dona! ¡Tres fills del poble dir Missa;  
i el sermonet, del Padre Laureano!'*

**Full volant:**

*'-¿No tens goig, fadrí, de veure  
tres capellans, tots rumbosos,  
que, molt contents i gustosos,  
prenen part en la funció?'.  
'-Tinc tant de goig, tio Quico,  
que vullc dir en alta veu:  
¡Viva als Ministres de Déu  
i tota la religió!'*

**Seguidilla:**

*'-Tres fills del poble formen  
la revestida'.  
'-¿De veres? ¡Home, vaja  
cosa bonica!'.  
'-És molt bonico!  
Don Ramon, Don Carlos  
i Don Domingo' (p. 96).*

En acabant, en la missa, el compositor valencià Salvador Giner (1832-1911) mena la seua partitura i la celebració s'acosta als feligresos de la vila:

**"Quintet:**

*'-En Massarrojos, hi ha festa:  
me'n vaig a Missa Major'.  
'-¿Hui, dilluns? Que corredor!'.  
'-Sí: que hi haurà bona orquestra,  
dirigix don Salvador'.*

**Un consell:**

*‘¿Vens a Missa Major, Cento?  
‘¡Encara no hi ha ningun toc!’.  
‘És que hui convé anar prompte,  
si volem pillar bon lloc,  
perquè gent, n’hi haurà molta;  
serà llarguet el sermó  
i..., com no pilles asiento,...  
tindràs que estar de plantó’” (p. 97).*

Per tant, molts veïns participen en el pregó i, així, copsem un nexa entre la festa i el sentiment de pertinença a la terra (ací, començant per la llengua i per Massarrojos), encara que, per exemple, apareguen castellanismes (*"Viva; "pillar"*, en lloc de *"prendre"*...).

A continuació, els forasters que han passat per Massarrojos comenten sobre la festa:

***“Full solt:***

*‘-Tan xicotet que és el poble,  
¿i diu que fan tan gran festa?’.  
‘-Vaja que sí! Bona orquestra,  
processó amb lo Sagrament,  
un predicador de fama,  
traques, castell, arcs, banderes’.  
‘-Això, ¿és de veres?’.  
‘-Sí’.  
‘-¡Ai, quanta festa hi ha hui!...  
¡Viva, viva!’”.  
‘-¡No va mal!’.*

***Quintet:***

*‘-Tio: a la vesprada, tornaré’.  
‘-Què no te quedes a dinar?’.  
‘-Si me convidara!...’.  
‘-Sí, xe!’.  
‘-Tio: ¡mire que vosté  
té bon modo de pensar!...” (p. 97).*

Per consegüent, en aquest quintet, el nebot accepta la proposta de l'oncle. En nexa amb el campanari de Massarrojos, trobem unes quartetes que exposa el capellà Cipriano Ibáñez Chisvert:

*“-Mira el campanar, Marina.  
-Xica! Que alt i que bonico!*

*¿Costaria molt?*  
*-Un pico!*  
*És que sàpies, tu, cosina,*  
*que, quan Massarrojos diu*  
*‘Açò anem a fer’, se fa.*  
*És com t’ho dic.*  
*-Ja veig, ja!*  
*Seguiu aixina, seguiu!” (p. 97).*

A continuació, el poeta passa als clavaris i al seu paper en les festes de 1906:

**“Quarteta:**  
*‘¿Veus eixos, tan ben posats?’.*  
*‘Qui són, Tonet?’.*  
*‘Els Clavaris.*  
*Són molts i tots voluntaris.*  
*Vítol als hòmens templats’.*

**Dècima:**  
*‘Xe! Me para bé la roba?’.*  
*‘¡Vaja que te para bé!’.*  
*‘¿I, a mi, la brusa?’.*  
*‘També;*  
*però te para molt tova’.*  
*‘És que és nova!’.*  
*Jo tinc un quinzet cabal’.*  
*‘¡Mira: ja toca el tabal!’.*  
*‘I els músics, ¿tocaran?’.*  
*‘Sí!...’.*  
*‘¡Ai, quanta festa n’hi ha hui!*  
*Viva! Viva!’.*  
*‘No va mal’” (pp. 97-98).*

Quant al mot "*quinzet*", direm que és el nom popular que rebia la moneda de vint-i-cinc cèntims de pesseta (la moneda oficial en Espanya).

Així, captem el sentiment de pertinença a la terra, ja que l’esperit dels versos presenta uns jóvens, uns veïns de la vila i, fins i tot, músics, que participen en els actes.

Fins i tot, aprofiten el pregó per a fer endevinalles (ací, xarades) de caràcter religiós. En aquest cas, com un amic que és capellà ens indicà el 24 de gener del 2025, "*Es tracta de la conversió del pa i del vi en la presència de Jesucrist en l’Eucaristia*", fet que coincidia amb lo que consideràvem la transformació del Cos (el pa) i de la Sang (el vi): "*Bé consagrem, la primera,*

*o consagrem la segon,  
se realitza el misteri  
de la transsubstanciació.  
Allí, posant-se present,  
Jesucrist, Nostre Senyor,  
una vocal és la tres,  
que, si duu davant la dos,  
te dóna per a on anar.  
Fruits i ciutat és el tot” (p. 98).*

Com hem pogut veure, la llengua que va unida a la festa, al sentiment esmentat i a la cultura tradicional (endevinalles religioses i tot), és la catalana, la vernacla.

En un altre passatge del llibre *“Estampas de Masarrochos”*, hi ha el poema *“De acòlit a fraret”* (pp. 104-105), també en la llengua aborigen i, possiblement, referit al rector José Bau Burguet (1867-1932). Aquesta composició plasma la poesia festiva i l’esperit comunitari:

*“N’hi havia un xiquet  
recollit per les mongetes  
d’un Asilo; molt listet.  
Allí viu, com germà d’elles.*

*És lo germanet,  
com la flor silvestre:  
senzillo, humil,  
espavilat, llestre<sup>27</sup>.*

*‘-¿Per què, al germanet  
de les germanetes,  
no li’l tenen sos pares  
i li posen mestre?’.*

*‘-Perquè són pobrets  
en béns i pessetes  
i manca, a més,  
la falta d’exemple.*

*No hi ha lo talent  
de pares, que ens veuen  
en lo seu fillet  
la sang de ses venes” (p. 103).*

---

<sup>27</sup> Aquest mot, possiblement, siga “llest” i es tracte d’una adaptació per fer rimar “silvestre” i “llestre”.



Com podem veure, com passava en més d'un cas, per exemple, quan un xiquet provenia de casa pobre i no trobaven qui el pogués cuidar i decidien deixar-lo a la porta d'un convent (com, alguna vegada, m'ha comentat ma mare), això apareix en aquest poema.

Igualment, en la segona part de la lletra, un frare parla als xiquets i ell li respon què vol ser de major:

*"Al xiquet, porten a escola  
tots els dies les mongetes;  
el mestre està que redola  
al veure com deprenen lletres.*

*Un dia, en l'escola,  
se presenta un fraret,  
Pare dels que en diuen Missa,  
i va i pregunta als xiquets:*

*'-¿Qui, de vosatros, voldria  
fer, amb mi, acompanyament,  
perquè l'hàbit vestiria  
del Seràfic<sup>28</sup> Sant Francesc?'*

*Al punt, d'entre els nens,  
se'ns planta Angelet,  
que així ens nomena  
lo nostre xiquet.*

*I allí, en l'Asilo,  
fa d'acolitet  
i ajuda la Missa  
que es diu p'als vellets.*

*Amb veu clara i firme,  
cantant com l'aucell,  
'-Jo!', respon al Pare:  
'-Me'n vaig amb vosté'.*

*'-Molt bé', li contesta;  
'-Molt bé me pareix.  
Aquesta pregunta,  
contesta, xiquet:*

*-¿Vols ser dels que canten Missa  
o vols consagrar-te a Déu,*

---

<sup>28</sup> En el DCVB, figura com "Qualificatiu que s'aplica a Sant Francesc d'Assís i a l'orde religiosa que ell fundà".

*com els frares d'obediència,  
treballant en lo convent?...*

*'-i De missa, vullc ser-ho;  
no calia més!  
Tot lo meu anhel,  
mon cor i cervell,  
amb molta alegria,  
em diuen: -Xiquet!  
Has de ser de Missa;  
Ministre de Déu!...'".*

En la part tercera de l'escrit, el xiquet torna al convent, ho comenta a les monges, la Mare li ho aprova i ell li diu que, quan ja serà frare, passarà altra vegada per l'edifici de les religioses per fer missa a vellets:

*"Angelet, de l'escola,  
retorna al convent.  
Les monges li hi veuen  
l'alegria ensems.*

*'-Per què eixa alegria?',  
la Mare li prec.  
'-Ai, Mare!', li dia:  
'-Demaneu a Déu!!*

*Ha de saber, Mare,  
partixc al convent.  
Esta flor silvestre  
trasplantà al verger  
que n'hi ha allà, en Benissa,  
la Mare de Déu,  
per dir jo, algun dia,  
Missa reverent.*

*Jo tornaré un dia,  
vestit de fraret,  
amb cordó, sandàlies  
i el cerquillo<sup>29</sup> fet.*

*Vos diré la Missa  
ací, als ancianets,  
on estes mongetes,  
tot bé em varen fer.*

---

<sup>29</sup> Paraula castellana que té el seu equivalent en "serrell".

*Per donar-li gràcies,  
a Déu i a vosté,...  
veurà tot el poble  
quin sermó faré”.*

Finalment, en la part quarta de la composició, podem llegir

*“Se’ns volà a Benissa  
dient Angelet:  
‘¡JA VEUREU, MONGETES,  
QUINS SERMONS FARÉ!...”.*

Per consegüent, l’escriptor (possiblement, el capellà José Bau Burguet) es decanta per grups socials interessants: els infants, els qui acullen xiquets i persones majors (ací, les monges), els mestres (en aquest cas, religiosos, com havia estat costum durant molts segles) i, a més, pels vellets.

*“Dos anécdotas”*, del llibre *“Estampas de Masarrochos”* (p 104-107). Enllaçar-lo amb aquest poema, encara que siga narratiu.

## **La maternitat en el poema “Els arbres de nostra vida”, de Ramon Tanyà i Leonart (1909-1993).**

Una altra composició matriarcalista que figura en l’obra esmentada de Ramon Tanyà i Leonart, i en què se simbolitza la mare, és *“Els arbres de nostra terra”* (pp. 95-96). Així, posa que

*“L’arbre és, en nostre món,  
el gresol, on es genera  
nostre ser, nostre contorn,  
nostra fèrtil primavera”.*

Aquesta primera estrofa, en què apareix l'arbre (el qual representa la mare) i unit als fruits (en nexa amb la primavera, etapa de l'any associada a la infantesa), ja exposa la maternitat (creadora i fecunda).

Tot seguit, indica que

*"L'arbre és, acollidor,  
deu de fonts, cristal·litzades,  
és honrat, benefactor,  
sempre atent, sense blasmades.*

*L'arbre és, joiell constant,  
és ombra benefactora,  
refugi, ferm i galant,  
de dia, nit i a tothora"*

i, per consegüent, presenta una dona receptiva, hospitalària (un tret femení junt amb la terra). A més, comenta que és forta, que fa presents... al llarg del dia i de la vida. A banda, Ramon Tanyà i Lleonart uneix la fortalesa femenina amb la senzillesa i amb què ella és qui mena en el bosc (una zona de l'espai més en relació amb lo rural i, així, amb lo fosc). Igualment, engendra i dona vida:

*"L'arbre és bell, majestuós,  
ferm, aguanta les tempestes,  
és humil, fort, i flairós,  
és el rei de les florestes<sup>30</sup>.*

*L'arbre és font d'energia,  
no vacil·la, no s'espanta,  
és joliu, arrel de vida,  
mira el Cel i s'ageganta".*

Després, l'escriptor addueix que es desenvolupa amb moderació en les formes i en la vida i amb bon cor:

*"L'arbre és guardià fidel,  
neix i creix, amb temprança<sup>31</sup>,  
és brillant, pur com l'estel,*

---

<sup>30</sup> És a dir, dels boscs.

<sup>31</sup> En l'original, "*temperança*", mot que, en acabant, rima amb "*templança*", dos castellanismes per imitació de "*templanza*".

*gentil, honrós, fort i templança”.*

Per tot això, el poeta de Gurb exposa

*“Enfortim-lo, i estimem-lo,  
guardem-lo, com vell tresor,  
admirem-lo, conservem-lo,  
ara i sempre, amb goig i amor”.*

O siga, que convida a afermar la terra, lo maternal, a fer-li costat, a fer que perdure... i, en conseqüència, podríem empiular-ho amb lo que té a veure amb lo vernacle (començant per la llengua i per la cultura tradicional de línia matriarcalista) i, això sí, com una mareta faria amb un criancó.

Un altre poema de l'escriptor de Gurb, plasmat en 1987 (en plena vellesa) i en què es reflecteix lo matriarcal (ací, mitjançant l'arbre, és a dir, la mare i els fills), és *“Relíquia”* (pp. 107-108), quan diu

*“Arbre esmicolat, sortidor eixut,  
beneïda l'hora, que m'ha dut aquí,  
jardí desolat, la nostra joventut,  
la font, que no vessa, em fa plorar a mi.*

*Sembla que era ahir, que dins el misteri,  
tombats a la molsa, en l'aigua sentíem,  
de la fresca ungida, suau intemperí,  
la música dolça, i a ple sol gaudíem.*

*Dintre la piscina, guaitàvem els peixos,  
de les atzeroles, muntàvem la branca,  
collíem bestioles i fèiem esqueixos,  
de tendra brotada, ben ramada i franca”.*

En aquestes tres estrofes, no sols copsa la infantesa, sinó que hi ha un nexa amb la natura (l'aigua, la frescor, els sons, els animalets, els arbres) i, a més, trau paraules que representen la primavera de la vida (com ara, la brotada, el bon cor) i la juvenesa (la creació de les rames).

Tot seguit, posa que

*“Ningú sap com era, que entre l’esponera,  
de l’hort senyorívol, que reclòs pantava,  
l’arbre centenari, l’antiga olivera,  
de soca torçada, viva arrel troncada.*

*Al forc<sup>32</sup> de la branca, senyora i majora,  
amb sana alegria, gronxàvem i rèiem,  
penjats en la corda, de la gronxadora,  
fins a la vesprada, quan quasi no hi vèiem”.*

Quant a aquests versos, ens evocaren uns de poesia popular escrits per Manuel Nácher (1917-2008), d’Aldaia (l’Horta de València), en la composició **“Tradició i costums del poble d’Aldaia. 1925 al 1940”**, publicada en el llibre de les festes patronals de 1973, quan comenta sobre què feien, de xiquets i de jóvens, per l’horta del poble.

Igualment, Ramon Tanyà i Lleonart diu que l’arbre és vell. Això sí: representat per una dona “senyora i majora”, tret que enllaça amb el paper de la dona en la cultura matriarcalista, i receptiva a les persones de la seua edat com també, àdhuc, als infants i als més jóvens.

En acabant, escriu que

*“Somni semblaria, el temps que ha passat,  
les meves ferides, no es tornen a obrir,  
de la vida meua, el seny, m’ha salvat,  
quan veig que sí raja la font, del jardí”*

i, així, el poeta de Gurb diu que el fet de tocar terra li ha fet possible no tenir ferides del passat, ni nostàlgia i veure que la font de vida (lo femení) encara raja i que el jardí és viu. Per això,

*“Trenta anys de la vida, senzilla humana,  
ben sublim penyora, d’un món disbauxat,  
amb la gronxadora, els tanys<sup>33</sup> i la rama,  
joventut inquieta, caire desolat”.*

---

<sup>32</sup> Podria representar, en seny figurat, la trena.

<sup>33</sup> Brots.

Finalment, empiula el present amb característiques que ell vincula amb la dona de la terra i, amb espenta, ell opta per camins més oberts:

*“No obstant, fora penes, que facin sofrir,  
amb honrós coratge, fermesa i afanys,  
amb joia, admiro la font del jardí,  
ferm i humil hostatge, d’aquests viarany<sup>34</sup>!”.*

## **Els vells, els pares i les altres generacions en poemes de Ramon Tanyà i Leonart (1909-1993).**

Un poema interessant de l’escriptor de Gurb, en el llibre *“Consells, glosses i records”*, publicat en 1993, és *“Homenatge a l’avi Josep Roviró i Pujol – El Saits”* (p. 158), el qual reflecteix el matriarcalisme. Diu així:

*“Estampa  
És pomell de roses, de fulles descloses,  
d’un Cel estrellat, montjòia<sup>35</sup> de molsa,  
perfumada i dolça, de joia envoltat.  
Amb profund deliri, d’aquest bell empiri,  
on sempre heu viscut, joliu recompensa,  
cordial, extensa, noblesa i virtut.*

*Per xò, en aquest dia, amb tendra alegria,  
d’un cercle d’amor, gaudiu l’esperança,  
vivi benaurança, amb dolcesa i candor.*

*30 de setembre de 1979”.*

---

<sup>34</sup> Camins estrets.

<sup>35</sup> El 8 d’octubre del 2024, que havíem plasmat aquests poemes en la web *“Malandia”*, Santi Arbós ens envià un correu electrònic en què deia *“Aquest ‘montjòia’ deu ser paraula occitana amb el sentit aproximat de ‘fita’: [https://dicodoc.eu/oc/diccionaris?option=com\\_dicodoc&view=search&Itemid=168&type=oc-fr&dic%5B%5D=BASIC&dic%5B%5D=RBVDOF&dic%5B%5D=LAUSOF&dic%5B%5D=GRANOF&dic%5B%5D=PNSTOF&dic%5B%5D=PROVOF&dic%5B%5D=LAGAOF&q=mont-j%C3%B2ia&q2=&submit=Cercar](https://dicodoc.eu/oc/diccionaris?option=com_dicodoc&view=search&Itemid=168&type=oc-fr&dic%5B%5D=BASIC&dic%5B%5D=RBVDOF&dic%5B%5D=LAUSOF&dic%5B%5D=GRANOF&dic%5B%5D=PNSTOF&dic%5B%5D=PROVOF&dic%5B%5D=LAGAOF&q=mont-j%C3%B2ia&q2=&submit=Cercar), una entrada publicada en la web *“Dicodòc. Multidiccionari occitan Multidictionnaire occitan”*. El mateix dia, Rosa Rovira (a qui agrada la poesia i escriu poemes) ens n’envià u en què deia *“El significat de ‘montjòia’ és un esdeveniment important, és com dir un munt o una muntanya de joia.**

*Jo ho tinc entès així”.*

Com podem veure, per una banda, hi ha la persona envellida i desfullada i, per una altra, captem que, gràcies a la bona relació amb moltes persones pròximes, el padrí es troba en un ambient de joia, d'esperança i de candidesa d'infants.

Afegirem que, la primera vegada que escriguérem aquestes paraules, ens recordaren quan, en la meua família, véiem que l'avi matern (el pare de ma mare, 1906-1992) moriria d'ací a poc i, així, amb motiu d'una festa familiar de Nadal, l'aplec i el nexa entre el grup (cosins i tot) fou més gran, perquè volíem que ell se sentís emparat pels altres, més enllà de l'edat o de si érem fills, gendres o, com ara, néts seus.

Igualment, copsem el sentiment de pertinença a la terra (la molsa en el mateix indret).

Una altra composició de la mateixa corda i també dedicada al padrí esmentat, és *“Recordança”* (pp. 159-160), en l'obra de Ramon Tanyà i Leonart, però més centrada en el desenvolupament de l'acte:

*“Homenatge al vostre avi,  
Josep Roviró i Pujol,  
ara, i sempre que calgui,  
visió clara, llússor de Sol.*

*És aquesta, formal Diada,  
endiumenjada de flors,  
ben suaument abillada,  
amb vibrant pau i germanors.*

*És molt bell estol, de jovenalla,  
amb angelets, madurs i grans,  
és gentil i adient troballa,  
embolcallada d'afanys.*

*Us trobeu en aquesta hora,  
aconhortant, el vostre avi,  
i aquesta llum de l'aurora,  
procurareu, que mai no s'acabi.*

*En el transcurs de la vida,  
d'aquesta arrel, tronc i brancatge,  
la collita, ha estat florida,  
amb portentós ensamblatge.*

*Per a tots, molts anys i d'altres,  
i que ho pugueu, commemorar,  
pau, salut, en tots vosaltres,  
albirant sempre, el més enllà.*



*Ben sincerament us ho desitja,  
el vostre sempre, Ramon Tanyà”.*

En la pàgina 160, com una nota sobre els versos i en línia amb detalls en el text, l'autor afig que *“El dia 30 de setembre de 1979, a l'ermita de Sant Roc de Gurb de la Plana, i a l'adjunta esplanada, es reuniren 176 descendents (fills, néts, besnets) de l'arbre genèric. 90 anys. Patriarca de la Comarca d'Osona”.*

Adduirem que, en el poema, copsem trets matriarcalistes: l'homenatge als ancians (les arraïls), el nexce entre les diferents generacions, el tema de la maternitat (l'avia paterna de ma mare deia que tenia àngels i serafins en el cel, és a dir, fills de poc de temps i que s'havien mort ben petits) i el dels membres que representen el demà (les rames) i, a més, inclou els pares (el tronc).

Finalment, direm que, després d'escriure aquestes paraules el 8 d'octubre del 2024, evoquí el dia que una dona que havia fet els cent (la tia Dolorettes, d'Aldaia, un poble de l'Horta de València) i que vivia junt amb una amiga meua i el seu marit, fou homenatjada en una celebració de familiars i amics en aquesta casa, en la primera dècada del segle XXI: la seua senzillesa i la seua facilitat per a connectar amb persones de totes les edats eren dues coses que remarcaven. Comencí a conèixer-la, quan ella tindria uns noranta-sis anys i estar junt amb ella i amb els qui l'acollien (molt oberts i senzills) resultava amé.

En línia amb aquests versos de Ramon Tanyà i Lleonart, associats a Josep Roviró i Pujol (quan féu els noranta anys), en el llibre ***“Estampas de Masarrochos”***, del valencià Cipriano Ibáñez Chisvert i publicat en 1950, hi ha una composició (***“Jovens de setanta i pico de anys”***, pp. 366-369), la qual aquest folklorista llegí en un centre social del poble, amb motiu d'un homenatge als vells. En la segona part (i ací adaptem el text i algunes paraules), diu així:

*“I ara, amadíssims germans,  
prou de rises i clamors:  
per a estos nobles ancians,  
carregats d'anys i suors...,  
per a estos hòmens honrats,  
nobles per treballadors,  
castissos i bons cristians...,  
un aplauso estrepitos”.*

Com podem veure, u dels punts que s'aproven és el cor net. Després, Cipriano Ibáñez Chisvert passa a la varietat i a la bona convivència entre els grans i convida a tractar-los bé, amb simpatia i, fins i tot, a l'agraïment pel seu paper en la vida:

*"D'unes roses com la sang,  
clavells, gesmil, ababols,  
semprevives, lliris blancs...,  
formeu un ram ben hermós.*

*Poseu-lo amb molt de carinyo,  
en les mans d'estos majors,  
lleveu-li totes les punxes,  
que no es llastimen lo cor...,  
ni les mans santificades  
en virtuts, treballs, suors...  
que, en la tasca d'esta vida,  
els donà Nostre Senyor".*

En acabant, el poeta passa a l'educació i a lo que considera que es pot aprendre dels ancians:

*"Imiteu els seus exemples,  
els xiquets i jóvens, tots,  
i, aixina, serà este Poble,  
com lo Campanar, gloriós;  
que el feren estos agüelos  
en sillars d'aquell rincó  
del Badall, i altres canteros,  
i és l'enveja del contorn".*

Quant al vocabulari, direm que hi ha castellanismes, com ara, "*carinyo*" (afecte), "*rises*" (riures, rialles), "*aplausos*" (aplaudiments), "*abuelos*" (avis, padrins), "*sillars*" (carreus), "*rincó*" (racó), "*canteros*" (pedreres) i, més avant, "*firmes*" (ferms) i "*ratet*" (estona).

També es reflecteix la força dels vellets, la germanor i el sentiment de pertinença a la terra (simbolitzat, com en altres poemes del llibre, pel campanar) junt amb el de les aliances entre ells:

*"Serem firmes, com les roques,  
en la fe i en l'amor;  
i, com sillars ben travats,  
serà nostra germanor,*

*com lo nostre Campanar,  
que, esvelt,... artístic,... airós...,  
travant tots los seus sillars,  
és símbol de santa unió”.*

A continuació, addueix que molts del poble, Massarrojos, en senyal de gratitud, tornen part de la flairor que els majors donaren en el seu moment a generacions (i a persones) més jóvens:

*“Els perfums d’aquelles roses  
i, d’aquell ram, sa flairor...,  
rebeu-ho tot, tot, vosaltres,  
en prova d’admiració”.*

En el text original, posa "vosaltres".

Igualment, el lector del poema als jóvens de més de setanta anys i remitjò, els diu

*“I, encara que, cap a terra,  
se dobla ja el vostre cos,  
la joventut està en l’ànima  
que viu en Nostre Senyor,  
Ell vos espera i empara  
i, amb son mirar bondadós,...  
sols vos diu esta paraula:  
‘Vulc coronar-vos d’amor’”.*

Finalment, el capellà de Massarrojos trau Déu (amb un paper semblant al de la mare que acull els fills que tornen a ella), qui comenta als grans:

*“¡Un ratet de Creu vos queda;  
molt prompte, no hi haurà més plors,  
gojareu l’eterna festa  
reclinats sobre el meu cor!”.*

Tornant a poemes de Ramon Tanyà i Lleonart que figuren en el llibre **“Consells, glosses i records”**, en aquest cas, dedicats, sovint, a néts seus i a persones més jóvens que ell, per exemple, n’hi ha u que empiula amb els fills del demà: **“Testimoni – Noces sinceres”** (pp. 168-169). Així diu:

*“Seguint dels pares l’exemple,  
(...) si vostra llavor, no falla,  
vostra llar, serà un jardí;  
on fadrins, i jovenalla,  
també podran, escollir.*

*I si arreu, sentiu a dir,  
que els colors han vist sortir,  
(...) són de l’Arc de Sant Martí,  
que han baixat del Sol, aquí,  
per gaudir, de vostra Festa!”.*

Resulta interessant que la darrera estrofa plasme un tret que ens evoca la cultura colla i el sorgiment de la vida, però, ací, mitjançant els colors (els raigs) que envia el Sol cap a la terra, això és, cap a la mare. O siga, en línia amb la Pachamama en aquesta cultura ameríndia, matriarcalista.

Igualment, dues composicions que posa més avant, les dedica a una néta seua en plena infantesa i a la mare de la xiqueta (però com si l’hagués escrita la filla, ja que captem *“la fidel, filleta, Ester”*).

En la primera, ***“A la molt simpàtica néta Ester en el dia del seu sant”*** (p. 172), copsem que la nina ha eixit de la terra (la mare) i el poeta de Gurb li desitja un bon esdevenidor:

*“Airosa, gentil donzella,  
gresol de flors, flairejant,  
ets un esqueix, viu, de poncella,  
en la Diada, del teu Sant.*

*Per molts anys, joliva Ester,  
i amb l’esclaf, d’un tendre llavi,  
puguís fruit-la, amb escreix.  
Així ho desitja, el teu avi!”.*

La segona (sense títol, en la pàgina 173) va acompanyada de versos que dedica a la mare:

*“Per molts anys, mare fidel,  
ramell de flors, perfumades,*

*ets llüïssor, aurora de Cel,  
espill d'arts, ben madurades.*

*I per avui, demà i sempre,  
puguis gaudir-lo, amb plaer,  
així ho desitja, ben contenta,  
la fidel, filleta, Ester!”.*

Per tant, les paraules que exposa són ben lluny de lo que podria ser l'amor romàntic i, en canvi, encaixen amb la cultura de la senzillesa i maternal, ben fàcil de veure reflectida en la poesia matriarcal.

En una tercera endreça, **“A na Gemma Dordal i Tanyà en l'acollidora diada del seu sant”** (p. 175), però a una altra néta, qui ja tenia quinze anys, comenta:

*“Gemma, adient i formosa,  
endiumenjada d'afanys,  
alegre, ben joliua rosa,  
ferm joiell, dels teus quinze anys.*

*Que l'horitzó, d'una altra aurora,  
sigui per a tu, vibrant anhel,  
en l'ahir, avui, i a tothora,  
recollidora, d'un pur Cel.*

*I amb simpatia sencera,  
i lleial, frescor de llavi,  
prossegueix per la dreuera.  
Així, ho augura el teu avi!”.*

Per consegüent, Ramón Tanyà i Lleonart espera que ella tinga un futur (la segona eixida del sol) que li aplane el camí.

A banda, el poeta, com si es tractàs més bé d'un suggeriment (d'acord amb l'estil i amb el vocabulari, semblant al d'altres escriptors matriarcal a què accedírem), fruit de vivències que ell ha tingut, recomana que la xica continue per l'opció que ella ha triat (ací, simbolitzant el model de vida).

Per això, podríem dir que aquestes paraules enllacen amb l'educació en els Pobles matriarcalistes.

Una quarta composició, de la mateixa corda i també en l'obra **"Consells, glosses i records"**, és **"Onomàstica a la simpàtica i encoratjadora Felicitat, en la diada del seu sant"** (p. 176), en què captem trets relacionats amb l'educació matriarcal (ací, com si els escrigués per a una xiqueta simbolitzada per l'aurora), diu així:

*"Ets gentil, amb bell esguard,  
montjòia de vives flors,  
joliu nom és -Felicitat-  
ets l'aurora, amb resplendors.*

*Segueix amb seny, la drecera,  
d'aquest viarany, acompassat,  
defugint, la polseguera,  
d'aquest món tergiversat.*

*Coratge, pau, esperança,  
aconhorta vius afanys,  
amb lluita ferma, temperança,  
avui, demà i molts anys.*

*I amb alegroia, harmonia,  
et felicitem de cor,  
i per quan, fineixi el dia,  
se'n generin d'altres, de millors".*

Com podem veure, el vocabulari del text enllaça amb una xiqueta amb molta espenta i, si de cas, dedicat a una adolescent.

Un poc després, el poeta de Gurb n'escrigué en què trau la maternitat i el paper protector de la mare: **"Felicitació a la mare en la diada del seu sant"** (p. 179). Així, li posa

*"És avui, fidel jornada,  
símbol de flors i d'amor,  
ferm espill, de matinada,  
sublim record, d'esplendor,  
no s'esvaeix, ens empara,  
és l'anhel, que surt del cor!".*

Afegirem que les flors estan en nexa amb la infantesa i, respecte a la matinada, ho fa amb una de les dues etapes femenines del dia (la més fosca). Igualment, la dona fa de sopluig del fill.

En eixe seny, en el llibre *“Consells, glosses i records”*, de Ramon Tanyà i Lleonart, hi ha un altre poema, *“Formal Diada”* (p. 180), en què es reflecteix lo maternal i els primers anys de vida d'una nina. L'autor escriu

*“En eixa cambreta, tan ben endreçada,  
que has trobat amb joia, i formal candor,  
endomassant sempre, la flairosa estada,  
amb pau, alegria, i sincer amor.*

*Aquestes poncelles, jolives i florides,  
rebroten formoses, d'un immens jardí,  
com espill de l'ombra, suaument ungides,  
fermament lligades, d'amorós destí”.*

Per tant, la formalitat va unida al bon cor (la candidesa) en un ambient receptiu i que facilita una bona avinença entre les diferents generacions (el flaire de què parla el poeta).

Això aplanar un jardí immens, amb garridesa i, a més, que vincula amb l'obagor (un tret matriarcalista i en nexa amb la dona) i amb un ramell que donen al nen.

Finalment, l'avi i escriptor, li addueix, fins i tot, realisme, tocar els peus en terra i aprova deixar fer a la néta:

*“Aquesta Diada, és fidel companya,  
ben acompassada, amb seny apropiat,  
sigui compensada, sense forma estranya,  
per fruir-la amb gràcia, goig i llibertat.*

*A la molt xiroia néta, Ester,  
en la gentil Diada del seu Sant.*

*El teu avi, Ramon Tanyà”.*

Un altre poema de la mateixa obra de Ramon Tanyà i Lleonart, en què copsem trets que enllacen amb lo matriarcal (sobretot, en el tema de l'educació), és *“Passem pel camí dreturer”* (p. 206):

*“Que en la vida, s'obrin camins d'esperança,  
curulls de justícia, seny, coratge, veritat,  
que s'albirin senderons, amb benaurança,  
viaranyys sublims, florejats de llibertat”.*

Aquests primers versos podríem dir que trauen diferents etapes de la vida: la infantesa (esperança), la justícia, el sentit comú i la veritat (la tardor), la valentia (l'estiu). A més, evoquen el naixement d'un riu (els camins estrets i acompanyats de fe en el demà).

A banda, l'escriptor de Gurb diu

*“Que la vida sigui, cruïlla neta d'esbarzers,  
que no trontolli, la fe ni l'esperança,  
que reflloreixin, constantment calius sincers,  
embolcallats suaument amb delectança.*

*Per arribar al final seriós, del darrer camí,  
amb venturós repòs, d'aurora lluminosa,  
albirar el gloriós, immaculat destí,  
magnificència de pau, esplendorosa”.*

Per tant, l'autor transmet eixe esper associat a la infància i, òbviament, facilitat per la mare en el seu vincle amb el nin i per l'ambient en què la mareta i el fill participen tocant els peus en terra.

Igualment, en una línia semblant, sobretot, pel missatge, en la composició **“A la molt simpàtica hortolana Margarida Vilardell i Comas horta de la Serra. Vic”** (p. 208) en el llibre **“Consells, glosses i records”**, també captem literatura matriarcal:

*“Margarida, enginy i traça,  
vostre somriure, és constant,  
sincer espill de la plaça,  
admirada, versemblant”.*

Altra vegada, Ramon Tanyà i Lleonart trau el tema del bon cor (i, ací, a part, té a veure amb l'ambient sincer que plasmen en espais oberts i d'aplecs, com ara, en la típica plaça del poble, moltes persones amb sentiment de pertinença a la terra).

També afig una dona amb molta espenta i amb bona avinença en la seua vida:

*“Faci fred, faci calor,  
es remoguin les ventades,  
sou el nèctar de la flor,  
joliu ressò, gentils mirades.*

*Amb anhel de joventut,  
serenor, sense fatigues,*



*seny, amor, amb pulcritud,  
pomell de flors, sempre ungides”.*

Després d’aquestes paraules (que podríem connectar amb moltes dones catalanoparlants nascudes abans de 1920), el poeta reflecteix una dona amb el sentiment esmentat, realista i, al capdavant, que ha creat escola (en bona mesura, gràcies a la seua bonesa) i amb la seua part maternal:

*“Sou digna i formal madrona,  
embolcallada de tendror,  
viva arrel de nostra Osona,  
ferma imatge, amb resplendor.*

*I en l’ahir, avui i sempre,  
us volem felicitar,  
encimbellant el vostre exemple,  
i l’immens cor, per estimar!”.*

Finalment, direm que, el 12 d'octubre del 2024, quan posàrem aquests poemes en la web **"Malandia"**, Ricard Jové Hortonedà, un home molt obert i nascut en 1929, ens envià un comentari en un correu electrònic: *"Hola, Lluís, bona tarda,*

*T'agraeixo molt que m'hagis portat a casa aquest Ramon Tanyà, poeta. Era un perfectament desconegut per mi, i m'encanta.*

*Una abraçada.*

*País i Poesia!!!!".*

## **Altres poemes de literatura matriarcal.**

U dels poemes que triàrem per a aquest apartat, en què n'inclourem molts, com ara, de Teresa Bertrant Tolosa i de Joan Sala Vila, és **"La casa vella"**, de l'escriptor Ramon Garriga i Boixader (1876-1968), de Vic (ciutat de la comarca catalana d'Osona), en què reflecteix molts trets vinculats amb la terra, encara que ho faça en 1921 i plasmant la influència de la industrialització. Primerament, direm que, d'acord amb l'article

**"Mossen Ramon Garriga i Boixader i els seus"**

(<https://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/38860/38728>), de Miquel S.

Salarich Torrents, publicat en la web **"RACO"**, a què accedírem el 21 de novembre del 2024, copsem que portà una vida senzilla i que, encara que prompte passà a viure en

Barcelona, arran d'una epidèmia, *"no oblidà mai la seva pàtria natal, col·laborant en moltes de les seves activitats culturals, adherint-se a aquelles en les quals no podia estar-hi present i mantenint íntima i cordial amistat amb moltes persones vigatanes, manifestant-se amb les seves expansions poètiques que els hi dedicava allunyat, i en retreia els mèrits en la veu de la premsa local"* (pp. 36-37).

Més avant, afegim que els vigatans amants de la poesia anaven prou a sa casa i que, quan féu els noranta anys, li feren un homenatge. En eixe seny, el poeta Ramon Garriga i Boixader *"també freqüentava les reunions dels vigatans, especialment aquelles típiques castanyades"* (p. 37).

Igualment, la seua vida en nexa amb la poesia anava unida amb la seua activitat sacerdotal i, com a escriptor, l'autor de l'article indica que *"Escrigué pels infants, pels humils, pels vells. Aquestes qualitats que arribà a conquerir en (...) la seva naturalesa. Fou humil, com les violetes que a centenars ornaven el seu jardí, arribà a vell, fins passada la norantena i al compliment de la seva ancianitat anava assolint la tendresa i la innocència dels infants"* (p. 38).

Al capdavant, veiem que *"la seva llar era una mostra de la seva refinada espiritualitat. En aquella llar, incrustada en la plena floració de la naturalesa autènticament rural, la vida de Mn. Garriga anà desenrotllant-se"* (p. 38).

Quant als trets esmentats, en el poema **"La casa vella"**

(<https://www.patrimoniliterari.cat/uploads/obres/4274-obraarxiu-la-casa-vella-nbsp.pdf>), de la web **"Patrimoni literari"**, exposa

*"iCom eres bonica enllà en ma infantesa,  
la vella masia, la casa pagesa,  
quan jo t'hi sabia defora poblat  
enllà de la plana, lluny de la Ciutat!  
Sembla encara et vegi al peu del fondal  
rústega i morena, el xiprer al portal  
i la fumerola de la xemeneia  
que la tramuntana sempre l'escabella,  
cabellera blanca de l'àvia padrina".*

En un altre passatge d'aquesta composició, després d'haver tret molts detalls relatius a la natura, el poeta de Vic escriu

*"iOh casa pagesa  
que em duus l'enyorança de la juvenesa,  
qui et veu i t'ha vista,*

*tan alegre que eres en ta soledat  
i ara muda i trista,  
talment presonera d'un modern veïnat  
que t'ha pres les terres per fer-ne ciutat!"*.

Cal dir que aquests versos s'escrigueren en el primer quart del segle XX i, com a símbol de la pèrdua de força del món rural, davant les ciutats i el nou estil de vida, finalment, podem llegir

*"L'avi està malalt, malalt que se'n va...  
Quan ell morirà,  
jadéu casa vella!  
Ferida de mort  
no quedarà d'ella  
ni ombra de record".*

En qualsevol cas, aquest poema enllaça amb el matriarcalisme: 1 ) perquè recorda la casa i el món rural (on es reflectia més), 2) perquè no fa una lloança de la ciutat, sinó que tracta sobre part de com es vivia en els pobles de la Catalunya d'aleshores i 3) perquè Ramon Garriga i Boixader evoca la terra on havia viscut abans d'emigrar, per consegüent, encara té viu el sentiment de pertinença a la terra.

Altres escrits d'aquesta línia i que figuren en el llibre *"Camins del Record"*, de Teresa Bertran Tolosa, de Guissona, són, com ara, *"Vell Pla"* (p. 16). En aquest, es plasma molt el sentiment de pertinença a la terra i algunes tradicions. Així, a mitjan composició, posa

*"Que bonic és el Vell Pla  
quan va decaient la tarda  
i encara hi ha claror  
del sol que ja se'ns amaga.  
Per tornar de bon matí  
i fer-nos gran arribada,  
i donar el seu resplendor  
a la creu, a la creu alta,  
on ja els avantpassats  
amb molta fe la miraven  
com era la creu de terme  
que amb la seva ombra ens empara.  
Guissonesos i veïns de la comarca  
gaudim d'aquest tresor  
que la creu és benaurança,*

*i és un viure tan formós  
fruit de l'ombra santa".*

Com podem veure, en primer lloc, trau el Vell Pla (ací, en al·lusió a la Plaça del Vell Pla, de què escriu al principi del poema); després, apareix la vesprada (u dels dos moments femenins del dia i prou habitual en escrits matriarcalistes); en acabant, passa a l'esperança de l'eixida del sol.

I, al capdavant, captem altres trets de la mateixa línia: la creu de terme (és a dir, la vinculada amb lo terrenal, amb els ancestres i amb el poble). I, com que aquesta creu és tel·lúrica, empiula amb la dona (ella proporciona ombra i soplug, com la mare fa als seus fills, ací, en sentit simbòlic).

Finalment, la poetessa reflecteix un poble obert i receptiu als altres, a la comarca i que, com si es tractàs de festes patronals o tradicionals en l'indret, convida a fruit d'aquesta obagor.

Continuant amb composicions del llibre de Teresa Bertran Tolosa, en què copsem l'esmentat sentiment, però prou la plaça en relació amb la natura i amb les persones que la visiten, ho plasma en *"La plaça de Capdevila"* (p. 28), molt en línia amb el matriarcalisme:

*"Aquesta bonica plaça  
és una plaça de tots,  
una font d'una aigua clara  
que raja en abundor".*

Com podem veure, enllaça el lloc amb la font (que podria evocar-nos el doll com a naixement d'un riu), indret on abunda la presència i que simbolitzaria la vida.

En eixe seny, tot seguit, ho empiula en els versos vinents, com un punt de trobada entre persones:

*"L'arbre formós que l'envolta,  
un banc de pedra rodó,  
és bon lloc per reposar-hi  
(...). Fins i tot s'hi fa tertúlia  
amb amiat i unió.  
Els grans recorden sa vida  
del passat amb il·lusió,  
la joventut que somnia*

*en el seu demà joiós  
i forgen ses esperances  
amb un capítol formós”.*

Per tant, altra vegada, la poetessa també vincula els ancians amb l’esper i, de fet, comenta que

*“La plaça de Capdevila  
és un cel obert per a tots,  
petita i encisera  
també curulla de flors”,*

és a dir, que n'espleten.

En acabant, captem el seu interès per la natura i el nexce que Teresa Bertran Tolosa hi té:

*“Els tres carrers que la mimen  
(...) junt amb el Pas que és record  
d’aquesta plaça bonica  
coberta d’ocells i flors”.*

Unes pàgines després, l’escriptora de Guissona exposa **“Cançó del meu poble”** (p. 33), en què es reflecteixen detalls semblants i la terra com a mare que fa possible la vida dels fills, quan la tracten bé:

*“El meu poble és pla,  
com catifa ufana,  
amb flors de colors  
omplen son paisatge.  
(...) Vull ser matiner  
i (...) collir el tresor  
que la terra ens dóna”.*

Una tercera composició, també sobre el poble, en l’obra **“Camins del Record”**, i en línia amb la poesia matriarcal, amb el sentiment de pertinença a la terra i amb lo maternal (ací, Nostra Senyora) i amb els ancestres, és **“Nostra Plaça Major”** (p. 41).

Primerament, direm que la dedica a Jordi Pàmias (poeta nascut en Guissona en 1938), *“perquè pugui / continuar la seva tasca / en bé de la cultura, / enaltint la llengua catalana”.*

En acabant, escriu sobre els porxos de la plaça i sobre els carrers empedrats, afig que la claror ompli de joia a petits i a grans i, a banda, que,

*“Amb la Verge Assumpta  
sos ulls de bondat  
(...) baixet em parla  
des del pedestal (...).  
Del Renaixement  
les pedres que parlen  
dels avantpassats,  
la història és il·lustre  
joia de la vila”.*

En un altre poema, **“El nostre hort”** (p. 18), copsem aquesta literatura, però més bé en nexa amb la natura (heura, flors, un jardí...) i un ocell que, cada primavera, hi tornava:

*“A l’hort del convent  
com abans es deia,  
amb quatre parets  
voltadetes d’heura  
(...) sempre i a tota hora  
tinc el gran record  
d’estimar-te sempre  
mentre visca jo”.*

Per tant, hi ha una relació entre la terra, l’escriptora de Guissona i lo maternal. En eixe seny, en la composició següent, **“Camí de l’escola”** (p. 19), també apareix:

*“(...) ma dolça mare  
em portava allí (...).  
El patí frondós  
i uns arbres molt alts,  
feien la rodona”* (p. 19).

Ben avançat el poema, Teresa Bertran Tolosa afig unes paraules sobre la pedagogia que va rebre en la seua infantesa en el convent de les dominiques i sobre la bona avinença que hi havia:

*“Jo molt agraïda recordo amb amor*

*un convent senzill*" (p. 20),

detall que té molt a veure amb una de les característiques que captem en aquest llibre, en què predomina lo femení.

Tot seguit, en *"Poema d'hivern"* (p. 23), que figura en *"Camins del Record"*, es pot llegir

*"L'avi té fred  
està molt arrupit  
assegut al seu banc,  
son cabell blanc  
rodola per la seva cara  
fent saber que la seva vida  
es va dilatant poc a poc.  
Mirant al fons  
la llum dels seus records l'abriguen  
en el seu cor ple de tendresa  
(...) Recorda la seva joventesa  
va ésser un puntal fort,  
i amb aquest dolç pensament  
(...) resisteix l'últim embat de la seva vida".*

Com podem veure, l'avi encara viu amb esperança i, a més, amb molta espenta.

Igualment, en la composició *"Per a la llar de jubilats, Guissona"* (p. 35), l'escriptora de la Segarra comenta que el cor sempre és jove i que, a banda, enllaça amb

*"Flors i festa per a tots,  
damisel·les dels vuitanta,  
el vostre marit espera  
poder fer una ballada".*

Per tant, la dona té la darrera paraula i es fa lo que ella vol.

Més avant, addueix que

*"els fills petits ara són joves  
deixant son niu han emigrat,  
s'han espargit les noves vides*

*feliços són vora la llar,  
com la rosada amb l'esperança".*

És a dir, que els jóvens fan via cap al demà.

Afegirem que, en la mateixa obra, Teresa Bertran Tolosa plasma la composició **"Realitat d'una vida latent"** (p. 38), la qual vincula amb el seu marit i, de pas, toca els peus en terra,

*"en la nit d'esperança,  
que abrigui a ma vida  
(...) El meu cor sentirà  
(...) recollirà un passat  
recordant nostres vides"* (p. 38).

Prosseguint amb la literatura matriarcal, com copsem en el poema **"Nostàlgia"** (p. 50), en el llibre **"Camins del Record"**, l'autora, entre d'altres coses, comenta

*"els fills que han volat  
d'un niu d'esperances.  
El jorn és més curt  
però la nit és llarga"*

i, així, es reflecteix que Teresa Bertran Tolosa viu amb esper, tot i l'edat.

Finalment, en els versos que exposa en el poema **"El record que perdura"** (p. 64), dedicat a D. Ramon Pujol Oliva, un home amb noblesa, captem trets que empiulen amb el matriarcalisme:

*"que ens vares ensenyar  
en el transcurs de la teva vida,  
com a espòs i pare".*

Tot seguit, plasmem unes quantes composicions en què l'escriptora de la Segarra trau la tardor o festes d'aquesta època femenina de l'any (vinculada amb la maduració, amb el període que deixa arrere la joventesa i que no s'anticipa a la vellesa), sovint, associada a la pluja (p. 43):

**"Plou"**



*Tardor quan tu arribes  
amb cara plorosa  
llençant ton tresor  
d'una pluja dolça.  
Els camps en gaudeixen  
i la terra troba  
aquest gran tresor  
collita a la porta".*

Per tant, la poetessa acull amb bona avinença la primavera d'hivern, entre d'altres coses, pel bon paper que pot fer a la terra: la fertilitat.

Igualment, relaciona l'etapa amb un esdevenidor pròsper per a la vida (representada pel jardí, un símbol prou habitual en rondalles vernacles i en poemes matriarcalistes):

*"El jardí joiós  
troba la bonança  
d'unes flors sublimes  
que animen sa cara".*

No debades, afig

*"Pluja benaurada  
jo t'espero amb ànsia,  
tu fas un gran bé  
al pla i la muntanya,  
tens una virtut  
la de l'esperança.  
I tots l'esperem  
el tresor de l'aigua".*

Aquestes línies empiulen amb la Mare Terra i, a banda, ens podríem demanar si aquest esper té a veure amb el naixement que, en moltes cultures del món, se celebra amb el pas del dia més curt de l'any (en el cristianisme i en altres religions, la festa de Nadal, amb el Naixement d'un nen). Adduirem que l'escrit és de la vespra de Tots Sants de l'any 1992.

Un altre poema de la tardor (de finals de novembre de 1993), i en què captem trets matriarcalis junt amb l'esperança (àdhuc, en nexa amb el camp), és **"Vinya de les serres"** (pp. 47-48). Al capdavant, després d'haver posat detalls agrícoles de secà i què feia ella en la sembra i en l'era, diu que

*“És un camí alegre  
i molt especial  
sempre anar pujant,  
però quan arribes  
al bell mig del pla  
el veus molt bonic  
és de bon mirar”,*

frases que, el 21 d'octubre del 2024 m'evocaren que els avis de ma mare (dels anys setanta i huitanta del segle XIX) visquessin de la terra i que ma mare, més d'una vegada, em comentàs que, tot i que ella (nascuda en 1943) no es guanyava la vida del camp, sí que hi gaudia de lo que es feia i que, per tant, hi havia un nexa estret entre la terra i ella.

En acabant, reflecteix el sentiment de pertinença a la terra, al poble, a la comarca i que, en l'indret, Nostra Senyora faça de protectora dels pagesos i dels habitants, un detall matriarcalista:

*“la vila molt jove  
de nostre comtat,  
Guissona és la joia  
guardó preuat,  
el Doll Segarrenc  
és son capità.  
Així en nostra vila  
tenim gran tresor  
la Verge del Claustre  
i les nostres fonts”.*

O siga que, 1) la terra és jove (el poble), 2) Guissona té bona acollida entre els qui hi viuen, 3) la dona figura com a font de vida de la comarca (de secà), ja que n'és el doll i, de pas, 4) qui l'encapçala. Per tant, captem la connexió entre el món rural i lo matriarcal, començant per lo terrenal.

En eixe seny, ho copsem altra vegada, quan Teresa Bertran Tolosa comenta que lo més preciós i digne de ser conservat és... la Mare (ací, simbolitzada per la dona en forma de Nostra Senyora).

Finalment, el 21 d'octubre del 2024 considerarem que ens podríem fer la qüestió de si, com escriuria l'antropòloga basca M<sup>a</sup> Carmen Basterretxea, el claustre no tenia relació inicial amb una cova o bé amb unes esplugues pròximes al poble: en més d'una ocasió,

s'han bastit monuments cristians on abans n'hi havia, de pagans (o bé, s'han adaptat els noms a formes en línia amb el cristianisme).

Un altre poema en relació amb temps de maduració (la tardor), i amb lo matriarcal, és ***“Tots Sants”*** (p. 65), en l’obra ***“Camins del Record”***. Així, passa a les dàlies blanques i comenta

*“Farem un pomell  
d’aquestes flors nobles,  
per nostra família i germans  
(...) Un record dels nostres morts”.*

En una composició posterior, ***“Cançó del bosc i la muntanya”*** (p. 76), l’escriptora passa a la primavera (símbol de la infantesa, amb moments de pluja i, sobretot, de reviscolament de la vida). Per exemple, en els primers versos, trau mots que enllacen amb la natura: bosc, pins, roures, boixos, espígol, farigola, romaní, clavells i, fins i tot, *“una flor que és molt humil”* (com ho solen ser els nens). A banda, afeg que

*“El bosc és una miroia  
(...) ocells que voletegen  
i als arbres fan el seu niu  
(...) Al cim he trobat el bosc  
tot curull de flors boscanes,  
he respirat l’aire pur  
d’aquesta verdor i bonança”.*

Com podem captar, l’arribada al cim no la presenta com una mena de conquesta, sinó com un moment d’on pot veure la natura estant i, altra vegada, sentir-se agraïda per tot lo que aporta la mare. No debades, ho plasma en els darrers versos i, de pas, el lector copsa el sentiment de pertinença a la terra i el nexa que uneix Teresa Bertran Tolosa amb la Mare Terra:

*“Defenseu la natura  
amb fermesa i voluntat.  
Amic bosc jo et faig ofrena  
de tot el valor que tens,  
jo admiro molt ta bellesa  
i vull ésser amic teu”.*

Aquest sentiment també es reflecteix en el poema *“Temps plujós”* (p. 80), en què la poetessa diu

*“Pluja benaurada  
que ens has portat  
il·lusió i alegria  
pels nostres camps.  
La muntanya verdeja  
i el pla també.  
(...) Els ocells estan de festa  
(...) sentint la frescor de l’aigua  
i l’encís de tot el camp.  
De la benaurada terra  
(...) El jardí gelós de tanta bonança”.*

Per consegüent, la Mare Terra, per mitjà de l’aigua (un tret femení), a qui l’escriptora dóna gràcies, no sols fa possible la revifalla, sinó que ha penetrat en el terreny, hi ha fet saó i això ha generat un jardí en què hi ha bona afinitat.

En eixe seny, l’escriptora de Guissona ho explica en *“Cançó de la sembra”* (p. 85), versos escrits en novembre de 1990, o siga, camí de desembre, el mes símbol de la sembra:

*“Anem a la vinya  
que som al sembrar  
la terra és humida  
i el gra naixerà  
d’una saó viva”*

en una terra que ha rebut aigua.

Tot seguit, addueix que

*“El pagès valent  
molt de bon matí,  
amb cabàs al coll  
sembrarà son blat  
al tros del molí”,*

el forment que recollirà en el mes de juny, el de la sega.

Un altre poema del llibre *“Camins del Record”*, de Teresa Bertran Tolosa, i en relació amb la pagesa (de què n'escriu uns quants), és *“Pageseta dels ulls blaus”* (p. 75), en què la dona és qui tria amb qui es casa i, en lloc de preferir un pastor, es decanta per un home de la comarca i vinculat amb el camp (p. 75).

En línia amb la figura de la fadrina, en els versos de *“Tu ets flor”* (p. 82), es plasma el matriarcalisme:

*“Pagesa bonica  
surt a puntejar  
que un fadrí t’espera  
i amb tu vol ballar.  
T’espera amb un somriure  
i el seu gest és franc,  
obrirà els seus braços  
i amb les seves mans  
collirà les teves  
com les flors del camp”.*

Com podem veure, altra vegada, es fa lo que vol la dona: amb quin jove ballar. A més, ell la tractarà bé i també facilitarà el nexa entre tots dos, dos detalls que enllacen amb els Pobles matriarcal.

En acabant, la poetessa de la Segarra, per mitjà de la xicota i de la rotllana, trau el sentiment de pertinença a la terra (terra, ací, jove):

*“Llavors la rotllana  
s’anirà fent gran.  
Catalunya noble  
ets cap i casal,  
tu ets rica i plena (...)  
Llueix la bandera  
en un cim molt alt,  
són les quatre barres  
són dels catalans”.*

Tot seguit, és la dona qui porta la iniciativa (ací, simbòlicament, a través d'un instrument musical amb nom femení) i fa que la gent s’acoste a la plaça:

*“La tenora entona  
aquest dolç compàs,  
(...) correm a la plaça  
correm al Vell Pla”.*

En una composició que escriu més avant, *“La fadrina”* (p. 86), en la mateixa obra, podem llegir que,

*“en un camp d’espigues  
quan el sol s’amaga.  
Baixa el vent fresquet  
la fadrina canta  
una cançoneta,  
i el seu cor li parla  
d’un amor que viu  
per la seva aimada<sup>36</sup>  
d’unes trenes d’or  
blat madur a la tarda”.*

Per tant, captem detalls matriarcalistes en aquesta literatura: la vesprada, el vent fresc, la trobada de la noia amb el xicot i, per descomptat, la maduresa del blat (la qual podríem empiular amb el fet que els dos fan parella).

Igualment, en el poema posterior, *“Color de rosa”* (p. 87), en què la xica és garrida, amb una boca de mel, amb un somriure franc, etc., ella se’n va a la plaça i

*“el fadrí galant  
(...) amb dolces paraules  
et va convidant  
a ballar la dansa”*

que ella prefereix i, de pas, és ella qui té la darrera paraula, fins i tot, perquè

*“Vindrà ja el nou dia  
i el fadrí galant,  
(...) et farà promesa”.*

I, altra vegada, és la dona qui podrà acceptar a ell.

Un fet paregut, en la composició *“Ginesta”* (p. 89), de Teresa Bertran Tolosa:

*“la nina de cabells d’or  
(...) va sortir a passejar  
pel redós de la masia”,*

---

<sup>36</sup> Estimada.

en un ambient en què els arbres donen vida i en què, a banda,

*“El blat ja era madur  
(...) que el segador ja esperava  
recollir aquest tresor”.*

Finalment, copsem un altre tret matriarcalista: la nina el deixa amb l’esperança que els dos festejaren:

*“D’un rostoll groguenc  
blat madur a la tarda”.*

Un altre poeta que hem triat per a aquest punt, i que ens va enviar de franc llibres seus, és Joan Sala Vila (1929), nascut en Hostalets de Balenyà (una població catalana de la comarca d’Osona) i resident en Granollers (el Vallès Oriental). Així, en **“Estones amb el meu silenci”** (del 2015), publicat per Témenos Edicions, no sols trau molts versos en relació amb la nit, amb la foscor, amb el jardí (simbòlicament), sinó que, a més, n’escriu que empiulen amb la infantesa. Així, en **“Enyoro una flor...”** (p. 17), posa que

*“Els sentiments recorden tardes d’hivern  
(...) vora la llar de foc a la casa dels avis,  
de petit enyorava la mare”,*

qui morí quan ell tenia cinc anys.

Igualment, afig que

*“Una veu em convida a un passeig pel jardí  
el jardí de la llar dels avis (...).  
Alço els ulls i unes mans amigues  
creuaven amb les meves una flor.  
Les mans i els ulls de dos avis”*

i, per tant, plasma trets que, no solament apareixen en les seues obres, sinó, per exemple, en Facebook o quan parla amb tu: un home de principis, dialogant (però no “buenrollista”), acollidor, obert a persones de totes les edats i a la vida.

Una altra composició en què exposa sobre els seus avis i, de pas, part de la seua infantesa, és **“Enyoro la llar de foc”** (p. 51), amb què comenta la seua voluntat de

continuar amb la creativitat del nen i, això sí, tot i que l'escriptor tinga més de huitanta anys:

*“Qui me’n pot ensenyar  
a ser nen, no vull ser avi.  
Seure a l’escó de la cuina,  
escoltar la veu de l’àvia  
i fer una torrada.  
(...) l’àvia (...) em treia la torradora de les mans.  
Era bo el pa torrat amb tomàquet i pernil”.*

Sobre aquestes paraules, direm que, en el 2021 (un poc després de conèixer-lo), en haver llegit el seu llibre **“Camins d’infantesa d’un nen de pagès”** (publicat en el 2020), em digué que sa àvia havia fet el paper de mare,... com ací trau. El bon vincle entre padrina i nét es reflecteix en escriure que

*“M’agradava esmorzar com l’avi,  
però mai em deixà tastar la barreja de vi bo amb anís.  
L’àvia, em deia,  
un got d’aigua no et farà mal, i m’abraçava”,*

o siga, en línia amb l’educació matriarcalista.

Al capdavall del poema, diu que ell, ara, fa torrades amb pa amb tomàquet i que *“només són record d’un nen que avui és avi”* (en el sentit biològic).

De fet, el dia que tractarem aquesta composició, el 25 d’octubre del 2024, podem dir que moltíssims dies a l’any, el poeta Joan Sala Vila, no sols escriu en Facebook (per poc que siga) uns versos (seus o d’altri) o bé una petita reflexió, o bé unes paraules en nexa amb la seua visió del cristianisme: és un home encara creatiu, malgrat que té noranta-cinc anys, fins al punt que està obert a persones de totes les edats (això sí, amb eixe estil dialogant, pacífic i amb disposició a forjar ponts, com tantes persones que he conegut i que, quan començà la guerra de 1936-1939, ja tenien sis anys o més). I això, també, en alguns blogs que porta.

Enllaçant amb sa mare, hi ha el poema **“On ets, mareta meva?”** (p. 62):

*“Mareta meva, quan em retrobi amb tu  
vull ser nen altra vegada,  
no sé com són els teus petons, vull saber-ho.  
Perquè, allà on ets, entre les estrelles*



*les persones, oi que es fan petons?”*

Quant als darrers dos versos, ens evocaren els moments en què el nen, al costat de la mareta o, més encara, de la padrina, diu que ell l'estima i que ella no morirà mai. La resposta de l'avia, sovint, és un somriure o una explicació didàctica. I, si no, alguna opció per a permetre que el xiquet s'esplaie i se senta en un ambient favorable.

No debades, a continuació, l'escriptor de Granollers addueix

*“Mare, per a tu, encara sóc nen,  
tens la casa plena de petons per mi, oi?  
Mareta, t'estimo, t'envio un petó”.*

Per consegüent, el fill està en nexa amb la mare i, així, amb la terra.

I, prosseguint amb lo tel·lúric, també ho enllaça amb la mare i, àdhuc, amb la Mare Terra. En eixe seny, en el poema **“Un anell d'amistat”** (p. 65), en l'obra **“Estones amb el meu silenci”**, posa que

*“La natura, vasos comunicants de relació,  
és universal missatgera de sentiments,  
el més còsmic, l'amor”.*

Nogensmenys, Joan Sala Vila ho reflecteix molt en la composició **“Sense deixar la muntanya”** (pp. 68-69), en què captem la seua visió de la natura i bona part de la relativa a la vida, i apareixen la vesprada ja avançada (la maduresa) i la neu de l'hivern (la vellesa). De fet, comença amb un *“M'agrada la muntanya i els seus boscos”* i, més avant, escriu

*“No massa lluny de l'espessa boscúria  
aigües transparents i fredes conviden a emmirallar-s'hi.  
(...) Ell  
vol gaudir la visió neta de l'infinit en el fons del llac,  
i la immensitat en la petitesa d'un vol rupestre.  
Una roca convida l'excursionista a seure”*

i l'home ho accepta. Per tant, en aquestes línies, no sols exposa lo que podríem dir la bellesa, sinó un enllaç entre el microcosmos (lo petit, el vol) i lo gran (representat per la dona, la qual predomina i es plasma en l'aigua, en el fons). És a dir, l'escriptor comenta que lo femení i la dona (que, ací, representen el matriarcalisme) predominen en la seua vida.

I més: en el darrer vers (el qual ens recorda passatges de rondalles), és ella, mitjançant la força de la roca, qui s'obri a l'home i qui, a banda, l'acull i li dóna forces, com tantes dones catalanoparlants nascudes abans de 1920.

Igualment, trau la serp (un animal relacionat amb la fecunditat) i ho fa junt amb l'aigua (un element matriarcalista): *"enllaçats en rams d'aigua per serps"*.

Afegirem que, en línia amb l'estil de vida de Joan Sala Vila, després, diu que l'excursionista es posa en contacte amb l'estimada: la convida a implicar-se en la terra (ací, en nexa amb el simbolisme aquàtic):

*"corre, vine a la muntanya,  
he escoltat la cançó d'amor mai escrita pels homes i dones.  
Hem d'estimar-nos banyant els peus en les aigües de l'estany,  
enviant petons a les aus de la muntanya  
i preguntar als peixos si volen ser els nostres padrins  
i a les serps d'aigua si et regalaran el ram"*.

Com podem veure, figuren animals que, o bé viuen totalment en l'aigua (els peixos), o bé que toquen terra i llocs terrestres (com ara, els arbres), en aquest cas, representats per la serp. I, com que qui tindrà la darrera paraula seran aquests animals femenins (i amb la filosofia de vida de l'escriptor, que no pel fet de ser-ho), aquest passatge és pregonament matriarcal.

Finalment, adduirem que, com en altres poetes (per exemple, Teresa Bertran Tolosa), l'arribada al cim empiula amb lo naturalista:

*"Estimada,  
he descobert a mil metres d'altitud  
que el nostre amor és infinit,  
com l'univers"*.

Per consegüent, en el moment de la plenitud de la vida (la juvenesa), l'home ha assolit el punt més alt, però ho fa com el nen creatiu que està obert a la natura, als altres i a la vida i, per descomptat, amb sentiment de pertinença a la terra.

Un altre poema de literatura matriarcal, però que figura en el llibre ***“El mar fa l’ullet a la finestra”***, de Joan Sala Vila (1929), publicat en novembre del 2018, és ***“El sol enyora l’horitzó”*** (p. 32). Primerament, vincula l’esperit d’un nen amb la natura i, a més, comenta que la vida és una abraçada i que

*“El món sense amor, es torna mentida.  
El sol enyora l’horitzó,  
Alliçona els infants”.*

En eixe seny, direm que, sovint, es relaciona el sol amb l’esperança, amb l’optimisme i, així, amb els xiquets. Un poc després, afegim que els dits dels infants

*“són raigs de llum que abracen la mare.  
(...) En el cel blau  
els infants abracen la mare”.*

Adduirem que la mare de l’escriptor morí quan ell tenia cinc anys i que aquestes paraules podrien enllaçar amb aquest fet, el qual trau en més d’un poema.

En la composició vinent, Joan Sala Vila passa a lo femení (ací, la lluna) i ho fa amb la composició ***“La lluna m’envia un petó”*** (pp. 34-35). Per exemple, exposa que una cadira somiava l’escalf humà, que la lluna (u dels símbols femenins) *“es vesteix de fada”* i que un xiquet *“alena la cadira en braços de la fada”*. A banda, la dona fa companyia al nen (la part creativa, bonhomiosa i sincera de les persones), per mitjà d’*“Una cort de fades i follets”*, personatges prou habituals en el llegendari vernacle català. És més: la dona (ací, la goja) salva l’home, com ho reflecteix quan posa

*“A la platja,  
de matinada,  
un pobre desperta,  
una nit dormint en la cadira  
somià en l’amor d’una fada  
i la reina en el seu palau  
li va fer un petó”* (p. 35).

En altres paraules, l’escriptor de Granollers no pretén deixar fora ningú: ni tan sols, els pobres.

Prosseguint amb temes en nexa amb lo aquós (abans, la platja), en el poema ***“Les pors de l’aigua”*** (pp. 36-37), posa que l’àvia l’espera en la llar i que hi tornarà el confort.

Igualment, empiulant amb l’educació matriarcal que rebé, indica que

*“L’àvia sempre em deia,  
quan ploqui en tornar a casa*

*no corris massa (...),  
és millor arribar xop que ferit*

i, més avant, que  
*“Una alzina m’ha fet de teulada,  
els consells de l’àvia m’han ensenyat el camí,  
i en fer-ne cas  
he vençut les pors”*

i, de pas, copsem que la dona salva l’home (en aquestes línies, perquè ell ha assumit que les paraules de la padrina li són vàlides per al dia rere dia).

En la composició posterior, **“Em desvetlla el desig del mar”** (pp. 39-40), inclou uns versos amb simbolisme (fins i tot, polític, amb la mar com a representació del govern espanyol i dels qui aproven la seua manera de menar) i, en acabant, podríem dir que també plasma que les persones som terra que camina:

*“L’aigua del mar,  
bressolada en les ones,  
alenava el repòs de la nit”.*

Per això, en el darrer vers d’aquest poema, posa que *“l’aigua agermana la mar i els humans”*: la mar, com a referència a Catalunya i, de rebot, al matriarcalisme. De fet, en unes paraules del poema **“Recolzat en l’ampit de la finestra”** (p. 41), ho reflecteix per mitjà de la connexió entre ell i la cosmovisió matriarcal:

*“L’ampit de la meua finestra  
em recorda cada matí  
que sóc natura,  
aire, aigua, vent i foc.  
(...) tu ets una obra d’art de la natura”,*

o siga, de la Mare Terra, de la terra.

Un altre poema de línia matriarcal, en relació amb el tema de les marededéus aparegudes (o trobades) i que figura en el blog **“Algemesí en la memoria”**, de María Nieves Bueno Ortega, i que trobarem el 26 de novembre del 2024, ho fa en l’entrada **“Trobament, retorn i nom (Mare de Déu de la Salut): Una poesia de D. Vicente Ferragud Guitart, S. J.”**

(<https://algemesienlamemoria.blogspot.com/2012/09/trobament-retorn-i-nom-mare-de-deu-de.html>). Així, no sols es capta el sentiment de pertinença a la terra, sinó una descripció.

Primerament, podem llegir que el poeta i jesuïta En Vicente Ferragut Guitart (Algemesí, 1903- Alacant, 1973), el publicà en un llibre editat en Alacant en 1969, **“Raíces viejas con brotes nuevos”**, en què recopilava part de la seua obra poètica. Amb lleugers retocs, exposa aquests versos:

***“Troba ment, retorn i nom  
(Mare de Déu de la Salut)***

*En el terme de Berca.*

*Algemesí va nàixer,  
-joh que venturós dia!-  
a l'ombra d'un bell arbre  
frondós...  
Dins de sa soca  
trobà una bella imatge,  
-un ver i nou tresor  
diví-, la nostra Mare,  
un pobre llaurador  
bon feiner, cristià afable...  
La volen els d'Alzira.  
Tres voltes se l'emporten  
i tres voltes retorn.  
Ella fa cap al poble...*

*Algemesí una Capella  
l'edifica a l'imatge.  
¿Com la nomenarem...?  
Tres noms escrits posaren  
tres capellans... i en sort  
ixqué les tres vegades  
el mateix Nom de Nostra  
Mare de la Salut,  
fent-nos un gran miracle!  
Algemesí joíós  
viu de vores volgut,  
agraït, per sa Mare  
de Déu de la Salut!*

*Sou consol dels malalts,  
sou llàntia, flama i llum  
que als cegos claror  
doneu, Mare, als seus ulls  
com la gràcia a les ànimes  
que teves han segut...!*

*jOh soca de Morera,  
Palau, Font de Salut!  
Algemesí vostre poble  
viu, viurà i ha viscut  
segur a l'ombra teva  
entre olors i perfums  
de flors de tarongers*

*de nova joventut  
i d'arrossers marjals  
de gra granat ben pur!*

*Algemesí canta i resa  
pels grans i pels menuts...  
Hui festós te fa l'ofrena  
d'amor i gratitud  
i et diu: ¡Vixca la Mare  
de Déu de la Salut!"*

Com podem veure, Nostra Senyora apareix unida a un arbre (i, més encara, a l'interior), fet que enllaça amb la maternitat). Igualment, ho fa un bon llaurador i senzill i, quan intenten emportar-se la imatge a una altra població de la mateixa comarca, Alzira (la Ribera Alta), la dona es posa de part de qui l'ha trobada i de la voluntat que ella té.

Més avant, veiem que el poble d'Algemesí està agraït a la Mare de Déu, un tret que podríem enllaçar amb el bon tractament cap a la Mare Terra (com, per exemple, comenta Rigoberta Menchú o l'autor del llibre sobre vivències amb l'àvia Damiana, del Poble colla, d'Amèrica del Sud).

A banda, la Mare és el conhort dels fills, dels d'Algemesí i, per això, la seua ombra (símbol de la protecció com també ho faríem en l'interior d'una cova, detall que empiula amb la vulva).

És més: Nostra Senyora aporta llum, claror, olors i perfums i, així, eixa nova joventut que va plegada a l'esperança i a l'espenta (ací, en nexa amb els arrossers un poc abans de la collita).

Finalment, com a gratitud (a la Mare Terra, ací, simbolitzada per la Mare de Déu), el poble d'Algemesí li dedica festes amb música i amb ofrenes a la Mareta. Aquest fet té semblances amb moltes cultures matriarcalistes del món.

Cal dir que el 26 de novembre del 2024, en què escriguérem aquestes línies, Ricard Jové Hortonedra (les Borges del Camp, 1929) ens envià un correu electrònic que deia "Bona tarda, Lluís,

*He llegit els goigs a la Mare de Déu de la Salut, d'Algemesí, i m'ha encantat; la referència és molt interessant. Alhora, he pensat de seguida amb la Nostra Mare de Déu de la Riera, del poble, que la tinc en un quadret al meu costat.*

*La van trobar al marge de la riera que passa pel poble, vet aquí el seu nom. La imatge que es conserva, crec recordar que és del segle XIII, i fou restaurada (deu fer uns vint anys). Degut al fet que, fa uns quaranta anys o més, per les ermites del Baix Camp, es van robar algunes imatges, al poble, van decidir fer-ne una còpia exacta i van fer una mena de capelleta blindada per a l'original perquè no la robessin, situada al Sagrari de la Parròquia, i només treuen la còpia.*

*Una forta abraçada!!!!".*

Com poguérem saber el mateix dia que rebérem aquest missatge, la imatge esmentada és del segle XIII. Agraïm la seua generositat.

Un altre poema de literatura matriarcal, però plasmat en l'obra ***"Estampas de Masarrochos"***, del capellà valencià Cipriano Ibáñez Chisvert i publicada en 1950, és ***"El millor forner"*** (p. 186). Cal dir que, com en altres composicions en el mateix llibre, posa que fou publicat en l'Al·leluia, és a dir, en l'informatiu parroquial de la vila (en aquest cas, en 1946). Per consegüent, reflecteix part de l'ús de la llengua vernacle entre l'Església valenciana, malgrat que persones com N'Antonio Rodilla (rector del Seminari Metropolità de València entre 1939 i 1969), en paraules de Pere Riutort en la seua explanació del 2018, al llarg de la major part de la dictadura franquista (la qual durà de 1939 a 1975), actuassen de manera que *"Hi ha hagut capellans que m'han parlat d'expulsions del Seminari perquè el Rector els havia sentit parlar la llengua del seu Poble"* (p. 114), de què li parlaren amb gran disgust Manuel Sanchis Guarnier, Martí Domínguez i molts valencians que ell conegué. Això encara influïa en la resposta de moltíssims capellans valencians del primer quart del segle XXI davant la llengua aborigen, àdhuc, en el camp religiós (per exemple, en les misses, en la catequesi, en les publicacions...).

El poema (ací, amb lleugers retocs), en què copsem que lo que deia la dona era lo que es feia, diu així:

*"-¿Qui és lo millor forner  
de tota la contornada?  
-Puix, ¿qui ha de ser? Leandret;  
això ja és veu general.  
-'Leandret', diuen les dones,  
'Leandret, gira'm el pa',  
'Leandret, les carabasses,  
que s'acaben de torrar',  
'Leandret, els moniatos',  
'Leandret, lo meu cacau',  
'Leandret, les rosquilletes;  
l'arròs, que és p'a sopar'.  
I Leandret fa provetes*

*i Leandret va tastant  
i se posa una panxeta...  
que... ¡no dic res! Ha, ha, ha!”.*

Més avant, en un punt en què l'autor exposa sobre uns sagristans de la parròquia, els personatges femenins porten els pantalons. Així, en el poema ***“El vespre del estreno del pulpít (Entre Carlos y Micalet)”*** (p. 192), publicat en un altre Al·leluia, podem llegir (ací, amb lleugers canvis) sobre un home que tractava de fer ostentació davant els altres:

*“-¿No sabeu lo que ha passat?  
Puix que n’hi ha hagut mal bullit  
quan Carlos, el sagristà,  
a Miquelet, se l’ha vist,  
com un rector, ben plantat,  
fent del pinxo, dalt del púlpit,  
com si fóra el Magistral!...  
‘-¡Amorra i pasta, farol!  
¡Baixa prompte d’ahí dalt!  
¡Vine ací, a ajudar a Carlos!  
¡Vine, àguila imperial!  
¡Baixa, rei, preciós, bonico!  
¡Baixa, alma angelical!  
¡Tot per fer-me el desafío  
i dir, després, molt en alt,  
que has pujat primer que Carlos  
i has guanyat al sagristà!...  
¡Ai! ¡l quin equívoc has sofrit!...  
¡Eixa pujada no l’hi val!  
¡Encara no està beneït!...  
¡Ai, Miquelet! T’has colat!”...*

Adduirem que el fet que u dels tres personatges, dirigint-se a un home, traga mots com *“rei”*, *“preciós”* i *“bonico”* encaixa amb el vocabulari femení tradicional i que, en ma vida (nasquí en Aldaia en 1971), l’he oït, quasi sempre, a dones, però no a hòmens, principalment, quan hi ha més d’una generació entremig (això és, de majors a néts o bé a jóvens), però no entre hòmens. Per tant, altra vegada, si no una dona, un home seria qui, fruit de l’educació matriarcal que hauria rebut, raona amb Carlos: Miquelet. En qualsevol cas, aquests versos tenen un component que enllaça amb el lleure.



## La literatura matriarcal en poemes de Miquel Banús i Blanch (1939-2019).

Prosseguint amb la literatura matriarcal, però per mitjà de poemes que figuren en el llibre *“Dins la pau del Collsacabra”*, de Miquel Banús i Blanch, en copsem molts i de temes diferents en la segona part de l’obra, quan tracta sobre petites coses de la vida. Així, en la composició *“Engrunes”* (p. 37), podríem dir que plasma la sembra, els fonaments, el projecte que podrà quallar en l’esdevenidor. Per exemple, escriu que,

*“De les runes de la vida  
sortiran uns nous valors,  
però no vulguis saber el dia;  
ara sembren les llavors”.*

Per tant, empiula amb l’inici de l’hivern (època que, simbòlicament, representa la sembra i la naixença dels néts, dels infants) i amb l’esperança en el demà: els vells colguen sota terra i els nadons contribueixen a conservar-la fèrtil.

En uns altres versos d’aquest poema, exposa

*“Sóc com una flor boscana  
que entre grenys hagi arrelat,  
lletja si vols, però ufana.  
Visc en plena llibertat”.*

Al meu coneixement, el bosc, els grenys, la lletjor i la llibertat, per al poeta de Rupit, tenen a veure amb lo rural..., vist de lo urbà estant. Això ens podria evocar el refrany *“Més val ser pardal de bosc que de gàbia”*. Com sabem, les grans ciutats no solen estar al costat de boscs.

A banda, Miquel Banús i Blanch, en aquest llibre, també comenta alguns trets de què ens han parlat en relació amb dones catalanoparlants nascudes abans de 1920, en unes línies que semblen una sentència d’un vell o, si més no, d’un savi de la vida i educador, com si fossen paraules d’ancians a xiquets (o a jóvens). Per descomptat, tenen molt a veure amb l’educació matriarcal:

*“A voltes per estar bé  
poca cosa es necessita:*

*tastar de tot una mica  
i no abusar mai de res”.*

En eixe seny, no es desentén del paper decisiu de sa mare i de lo que ella li ensenyava:

*“Recordo encara, - com si fos ara,  
aquells bells contes – tan rebonics  
que m’explicava – a la vesprada  
la meva mare – portant-me al llit” (p. 37).*

Per consegüent, captem una mareta amb bona psicologia i que sabia menar el fill, per a fer-li més grats la necessitat de dormir i, de rebot, un bon son, fets que enllacen amb la maternitat i, òbviament, amb el matriarcalisme que ella reflectia mentres que, al mateix temps, li transmetia rondalles (una part més de la cultura tradicional catalana, altra vegada, per mitjà de la dona).+

En el poema **“No sé i voldria saber”** (p. 38), l’escriptor de Rupit es fa unes qüestions relacionades amb la vida i amb el dia rere dia. A més, totes elles enllacen amb lo matriarcal:

*“No sé i voldria saber  
si fa falta tanta guerra  
que desfà tota la terra,  
i tot, a canvi de què?*

*No sé i voldria saber  
si la vida que és tan bonica,  
glop a glop, de mica en mica,  
per què l’home la vol desfer?” (p. 38).*

Aquestes paraules solen estar molt associades a les dones, en el tema de la maternitat i de l’estima que tenen pels fills: elles els tractaren en l’època de l’embaràs, les mares són les principals educadores dels fills, no solen promoure la guerra, ni els enfrontaments, sinó els pactes, la pau, el pacifisme i forjar ponts amb el proïsme.

Més avant, en la composició **“Quan era petit”** (p. 40), escriu sobre la curiositat de l’infant, sobre els records d’infantesa i que l’escriptor prefereix continuar amb molts trets que solem vincular amb els xiquets. Així, diu

*“Quan era petit pensava*

*(...) que els homes tots s'estimaven  
i era tot felicitat.*

*Enfilat a la finestra,  
amb curiositat d'infant,  
hagués dona mitja vida  
per conèixer el món dels grans.*

*Ara que ja el conec massa,  
vos ho asseguro formal,  
tanco de cop la finestra  
i em sap greu de ser-ne gran.  
Dolços records d'infantesa,  
de quan tenia pocs anys".*

El dia que plasmí aquest darrer poema, el 15 de desembre del 2024, no solament evoqué persones nascudes en els anys vint (o abans) del segle XX i que tenien bona avinença amb els xiquets, tot i que els primers ja tenien més de huitanta-cinc anys, sinó que, igualment, preferien la senzillesa d'un nen a moltes característiques que captaven en persones de la seua edat i que ells, gràcies a la connexió que mantenien amb persones de totes les edats, encara romanien esperançats i somreien a la vida.

Sobre això, el 16 de desembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (1929), pacifista en la seua manera de viure, ens escrivia en un correu electrònic: *"Aquests que has enviat hui, de versos de Miquel Banús, m'han commogut. Els somnis de la infantesa i la realitat de les guerres. Potser sí que no val la pena fer-nos grans, per aquestes realitats tan mesquines!!!!", a què responguérem "Miquel Banús i Blanch (nascut en 1939) plasma esperança. Joan Sala Vila (1929) sí que visqué durant la guerra en plena infància. Els poemes, en relació amb la vellesa, són semblants: abunden la senzillesa i els xicotets detalls de la vida".*

Un poema molt representatiu de la literatura matriarcal reflectida en el llibre ***"Dins la pau del Collsacabra"***, del poeta de Rupit, és ***"M'agrada"*** (p. 41), en què exposa molts detalls de la vall i, sobretot, la maternitat (la qual ell enllaça amb la Mare Terra i amb l'educació fruit del contacte amb la natura i d'una actitud receptiva, afectiva i com la del nen que escolta l'àvia). Cal dir que, aquesta manera de respondre, no abraça la prepotència, ni intenta, inicialment, traure'n suc per a profit d'una minoria privilegiada legalment i no vernacla. En primer lloc, exposarem els versos:

*"M'agrada pujar a la muntanya més alta  
i veure la terra mansoia sota els meus peus,  
sentir l'oreig que em besa a cada galta  
i esguardar eixa contrada sarguida de conreus.*

*M'agrada escoltar embadalit la lletania  
d'una font ben generosa, un dia cap al tard,  
sentir dels ocells i del vent la companyia  
i dins d'aquest silenci, quedar-m'hi endormiscat.*

*M'agrada restar assegut sobre una penya  
i veure el llamp esquinçar la negra nit.  
El llibre de la Natura, quant t'ensenya!  
És la millor escola per aprendre-hi un nen petit.*

*M'agrada anar a dormir quan la jornada ha sigut forta,  
m'agrada fer l'amor si aquest és correspost,  
m'agrada no tenir mai tancada la porta:  
Qui pot robar-me els sentiments del cor?"*

Com podem veure, en els primers versos, no uneix tenir la terra sota els peus del poeta..., com ara, amb explotar-la, ans a poder captar lo que eixe punt geogràfic li permet, com si ell fos una àguila enmig d'una vall.

En la segona estrofa, apareix la font (de vida, la mare) i la fa generosa..., junt amb la vesprada (u dels moments femenins del dia), aus, el vent (les tendències) i el silenci (la contemplació). I, més encara: comenta que li complau escoltar (un detall propi dels Pobles matriarcalistes).

A continuació, copsem que la dona (la penya, tel·lúrica) li dóna força i que, a més, ell no intenta (ni es proposa) badar-la, ni fer-la miques. A banda, agraeix una miqueta de llum en l'obagor de la nit, això és, un xic (com a mínim) d'esper.

Igualment, Miquel Banús i Blanch considera que la relació amb la Natura és la millor manera d'aprendre per a la vida.

Afegirem que, de fet, els llauradors hi empiulen molt. Com a exemple, alguns dels trets que ens han comentat sobre ells són la seua naturalitat (les coses, com són) juntament amb la bonesa, que no van amb dobles intencions, ni amb la hipocresia, el seu realisme, que ensenyen mitjançant comparacions amb la natura, que confien que la llavor colgada done els seus fruits, que ens diuen que les coses tenen un procés i que cal tenir paciència, que fan les coses pas a pas. Àdhuc, ens han adduït que n'hi havia que deixaven una part de la collita, no sols per als pobres, sinó, igualment, per als animalets (com ens digué, pel 2010, un amic valencià molt coneixedor de la cultura colla), etc.

En eixe seny, també es plasma el matriarcalisme, com un estil de vida en què se cerca la moderació: 1) una bona nit després d'una jornada forta, 2) una sexualitat en què el bon cor és present i no, com ara, acompanyat d'intents de sotmetre l'altra banda (propi de les actituds patriarcals), 3) estar oberts a tots i l'hospitalitat al necessitat (encara que ho siga només un moment) i, òbviament, 4) protegir el cor, els sentiments, *el nen psicològic* que encara conserven les persones que, fins i tot, amb més de noranta anys, estan creatives (però que no abracen l'elitisme).

No debades, en una composició posterior, *“Records d'infantesa”* (p. 44), escriu sobre sa mare i la costura, en lloc de parlar sobre persones molt famoses, junt amb els gatets, o siga, ens evoca exemples de la senzillesa en la vida.

Prosseguint amb l'obra *“Dins la pau del Collsacabra”*, de Miquel Banús i Blanch, i amb els xicotets detalls, en el poema *“Un petó i una abraçada”* (p. 49), ho reflecteix. I tot, en la nit i en una relació més bé sentimental:

*“Un petó i una abraçada  
et demano cada nit,  
un petó i una abraçada  
em fan ser un home feliç.*

*Compartim llençol i manta,  
compartim també coixí,  
que amb les coses més petites  
n'hi ha prou per ser feliç.*

*Disputes deixem enrera  
que són brostes del camí,  
un petó i una abraçada  
i amb això, ja sóc feliç”.*

També enllaçant amb el cor, en el poema vinent (p. 49), l'escriptor de Rupit exposa uns versos que podríem vincular amb el desig de passar a la història, a què ell renuncia i, com a compensació, el poeta connecta amb una sexualitat matriarcal i no amb el romanticisme. En eixe seny, poden recordar-nos films en què apareix la sexualitat patriarcal, la qual, normalment, és dita *“occidental”* i, sovint, amb intenció de ficar totes les cosmovisions en un mateix sac (encara que això no es diga):

*“Vaig escriure el teu nom a la sorra,  
i l'onada el va esborrar.  
Vaig marcar-lo al tronc d'un arbre,  
i l'escorça es va assecar.  
A una pedra vaig gravar-lo*

*i la pedra es va trencar.  
Dins mon cor vaig estotjar-lo  
i ara el sento bategar”.*

Quan passem a la tercera part del llibre, en què l'autor entra en el tema religiós, altra vegada, captem el matriarcalisme, un nexa entre religiositat i lo terrenal junt amb la qüestió del retorn a la mare (després del camí de la vida, com ho entenen en la cultura colla), qui, a més, li fa d'aixopluc. Com a exemple, en la primera composició d'aquesta secció (p. 51), diu

*“Aplec de pensaments sorgits del fons del cor i meditats  
dins el temple de la Natura.  
Surto del no-res, visc en el no-res i camino per arribar  
al no-res, i sempre per viaranyes de llum i de fosca, de  
pau i de silenci”.*

Per consegüent, la Mare Terra el protegeix, ella li fa de mare a qui consulta (l'entrada al temple, això és, a la vagina i, per extensió, a la vulva) i amb qui empiula. A banda, en eixir de lo soterrani (de l'interior de la mare, arran del part), comença el sender per la vida. I, al capdavant, tornarà a la mareta (la terra, la contrada) que, un dia, li donà vida: a lo que, en moltes rondalles, és representat bé per una cova, bé per la casa dels pares a què van els fills en passar l'adolescència i la primera fase de la joventut.

Igualment, en línia amb la visió matriarcalista de la religió i de la vida, l'escriptor es considera

*“(…) una veritat inacabada  
de la manifestació plena de la Realitat”.*

i això el porta a cercar també els altres i lo transcendental (ací, mitjançant el silenci).

En el darrer vers, indica que Déu *“posà en el silenci el seu amagatall”*. Aquest mot també té a veure amb la vulva i, d'aquesta manera, copsem un lligam entre la terra, la mare i Déu. O siga, ens trobem amb una composició en què el déu és femení, matriarcalista i maternal, tot i que, primerament, tinguem associat el seu nom a lo masculí.

Sobre això, afegirem que, cap al 2020, coneguérem cristians (àdhuc, capellans, de línia catòlica) que relacionaven la figura de Déu amb el Pare i amb la Mare, en lloc de fer-ho només amb el Pare, tret que ens acosta als Pobles matriarcalistes.

Aquestes cultures (en què predomina lo maternal) promouen (i afavoreixen) que cada persona desenvolupi ambdues bandes, no solament la que, més d'una vegada, *li assigna* més d'una persona pel fet d'haver nascut, biològicament, home o dona.

Un altre poema que té a veure amb el matriarcalisme i reflectit en l'obra ***“Dins la pau del Collsacabra”***, de Miquel Banús i Blanch, és ***“Déu era Déu”*** (p. 54), en què l'home cerca ser salvat per la dona (ací, Nostra Senyora):

*“Déu era Déu, i en Ell  
més grandesa no hi podia cabre.  
Ho era tot: joia, amor...  
però era un Déu mancat de mare.*

*Ell veié que tots els homes,  
fins el nadó més petit,  
a la falda de la mare  
llur fill mama del seu pit,  
i per no morir d'enveja  
Ell també en volgué tenir.*

*Es va encarnar en Maria,  
un Nadal nasqué a Betlem:  
i aquest és el gran misteri  
d'amor, que avui celebrem.*

*Ara Déu també té mare  
com la tenen tots els nens”.*

Per tant, de bon principi, apareix la necessitat de comptar amb la figura de la mare, encara que siga a nivell simbòlic, això és, algú que faci possible que el poeta se senti emparat.

Igualment, entre un món celestial i individual o un món terrenal i en què els nens i, per extensió, les persones, tenen de qui *“mamar”* (en el cas dels xiquets, físicament i tot), és a dir, de qui proveir-se i, de pas, amb qui establir un vincle (en la maternitat, afectuós i sentimental), Miquel Banús i Blanch (sota la figura de Déu) prefereix tocar els peus en terra, baixar a lo tel·lúric, viure entre la gent i acampar-hi.

Quant a les paraules *“Es va encarnar”*, podríem empiular-les amb la llavor (el semen) que colga en el camp i, de pas, amb el nadó dins la dona que el proveeix, que li parla, que li presenta com és la vida i com es viu (això comenta Rigoberta Menchú a l’etnòloga Elisabeth Burgos) i, al capdavant, ho fariem amb el nen que sorgeix del part (ací, en relació amb Nadal). Per això, remata escrivint

*“Ara Déu també té mare  
com la tenen tots els nens”.*

Aquests versos van en línia amb uns altres (p. 57) en què el poeta torna a ser alliberat per lo femení i, a més, en un moment associat al simbolisme de la dona: l’obagor de la nit. I captem un altre tret matriarcalista que connecta amb l’arquetip de la mare: un déu amb punts que empelten amb les dues parts de la persona (l’activa i la passiva), encara que aquesta divinitat parega masculina i, en el darrer vers, amb l’autenticitat de la persona. Diu així:

*“Buscava dins la nit fosca  
una llum per fer camí;  
Tu ets Camí, Veritat i Vida  
‘perquell’ que et vulgui seguir.*

*Tu ets, Senyor, la llum del dia,  
Tu ets la fosca de la nit,  
ets amor, ets gelosia,  
ets la pau, també el neguit.*

*Diuen uns que no existeixes;  
altres diuen que ets el Tot.  
Vaig demanar-li una resposta  
i contestà: ‘Sóc el que sóc’”.*

Adduirem que, en la composició *“El que sóc”* (p. 55), l’escriptor de Rupit plasma plegats dos símbols que enllacen amb el matriarcalisme i que abunden en poetes amb un gran sentiment de pertinença i lligats a la terra com si cada u d’ells fos el fill que ho fa amb lo maternal (començant per la mareta). I ho veiem en un vers que ens podria evocar la Deessa Andrògina de què parla l’antropòloga Francisca Martín-Cano Abreu en el llibre *“Arqueología feminista ibérica”* i, per exemple, els Sants de la Pedra: *“Sóc barreja de terra i d’aigua: Fang”*.

Un altre tret que copsem en poemes de Miquel Banús i Blanch, en el llibre *“Dins la pau del Collsacabra”*, és el fet que *ell és ell*, que, en la seua vida, l’escriptor (com a



persona) també té paraula i, per descomptat, aquesta n'és la darrera, la que val, lo que l'autor de Rupit diria *la tercera flor*, la que els altres no ficaran en la caixa. Així, en **"Flor d'amor"** (p. 58), posa que, quan ell muira,

*"La flor que a mi més m'agrada  
i que guardo dins del cor,  
fa molts anys que hi és sembrada,  
i és per mi la més preuada;  
el seu nom és: FLOR D'AMOR",*

la qual podríem relacionar amb la bonesa, tan essencial en les relacions humanes.

En línia amb aquesta llibertat, en uns versos de la mateixa pàgina 58, exposa la seua preferència per l'autenticitat, per la naturalitat:

*"Despullat de tota fulla  
com el jonc vora el bassiol,  
superats lleis i preceptes,  
dogmes i manaments,  
la llibertat m'ha fet lliure.  
Ara jo tinc per senyera:  
L'Amor i la Llibertat".*

Quant a l'Amor i la Llibertat, captem un possible enllaç amb la idea de comunitat (l'amor uneix, fa que estiguen juntes dues persones o més) i la llibertat (que u puga desenvolupar la seua vida sense esclavatge, com ara, allò que fa que el seu viure tinga sentit).

Una altra composició en què apareix aquesta mena de nudisme, tot i que, més bé, fruit del pas dels anys i de vivències, és quan, en la plana 60, indica que

*"Mirant una estrella  
vaig descobrir el firmament.*

*Mirant els ulls d'un infant  
vaig descobrir la innocència.*

*Mirant els ulls d'una noia  
vaig descobrir l'amor.*

*Mirant els ulls d'un vellet  
vaig descobrir la bondat.*

*Mirant els ulls d'un moribund  
vaig descobrir l'eternitat.*

*I la suma d'aquestes mirades  
m'ha fet descobrir Déu”.*

Com podem veure, Miquel Banús i Blanch, per mitjà de la seua creativitat, ha connectat amb persones i amb ambients diferents, que li són grats i, això, de pas, li ha permés tocar els peus en terra i assaborir lo que alguns cristians consideren que és Déu: la suma de la Mare Terra i dels qui hi viuen, bé xiquets, bé jóvens, bé adults, bé ancians.

Tocant el nexa entre vellet i bondat, puc dir que l'he copsat i que l'associe al fet que els grans, en els darrers anys, solen decantar-se per lo que va unit al bon cor. Ho he viscut en persones de més de huitanta anys (bé acostats, bé amics) i, igualment, com a exemple, ho escriu Pere Riutort (nat en 1935) en la seua explanació del 2018:

*“L'agraïment és el més humà i el més formós que es pot veure i que es pot experimentar en aquesta vida. És el llenguatge de les persones ben nascudes, com es diu popularment”.*

I, sobre els moribunds, hem trobat poetes i persones que ens han parlat sobre la seua filosofia de vida: aprofitar el present, puix que 1) han tardat moltíssims segles i milions d'anys a nàixer i 2) perquè la part de temps que vivim en la terra és mínima en relació amb la que hi haurà per davant. A banda, recorde quan, potser, unes poques hores abans de morir la meua àvia materna (només en tinguí una), vaig decidir anar on ella era (en el llit) i besar-li a les galtes. Sabia que li restava poc, però l'estimava, i tu tries eixe do que ha sigut la dona (senzilla i arriscada) que, aleshores, tens davant, perquè sempre havies trobar a faltar l'àvia paterna (qui no ho fou mai).

Possiblement, per això, el 29 de juny del 2018, quan felicitem Pere Riutort (qui ja tenia huitanta-tres anys), ens digué en llatí que l'art és llarg i que la vida és breu (*“Ars longa, vita brevis”*).

No debades, en la mateixa pàgina 60 de l'obra *“Dins la pau del Collsacabra”*, Miquel Banús i Blanch addueix unes línies que empiulen amb la seua cosmovisió, matriarcalista i gens elitista, però molt creativa:

*“Qui pugui entendre, que entengui,  
qui vulgui escoltar, que escolti,  
que els misteris de l'Amor  
no són fets per als orgullosos”.*

Finalment, al capdavall de la composició ***“Ha ressuscitat. Al·leluia”*** (p. 63), plasma que

*“tot rebrota i refloreix,  
ocells reflen pels aires:  
qui més dóna, més gaudeix”.*

Com a afegit i referent a aquests darrers poemes, el 22 de desembre del 2024, el català Daniel Gros ens envià un correu electrònic acompanyat d'un comentari en què deia *“Hi tens un ventall immens de projectes i de reculls innumbrables de persones, poetes, pedagogs, persones del poble assenyades tocant la realitat de la terra valenciana...”*

*Hi tens una biblioteca que, ben endreçada, està per anar projectant crides a la participació de les persones que vivim als Països Catalans, per a fer recerca de les marques que la nostra llengua comuna va deixant en la nostra cultura i perquè no es perdi i ens la robin i ens la potinegin en ser país sense empara política, sense Estat, sempre depenent de l'invasor secular anomenat Castilla i ara España. Aquesta és la nostra situació sociopolítica, econòmic, cultural i religiosa!”*. Hi estic totalment d'acord.

Un altre poema del llibre esmentat de Miquel Banús i Blanch, en què es reflecteix el matriarcalisme, posa uns versos (p. 66) que diuen així:

*“Guimbant riu amunt he descobert la Font  
on l'aigua surt pura i clara.  
La set m'ha fet néixer dins el cor  
deus d'aigua que mai no s'acaben”.*

Per consegüent, el poeta, corrent i saltant com un xiquet, fa camí cap a la mare (la Font) i, com a resultat d'eixa trobada amb la mareta i de la vida que ella li dona (i, de rebot, la Mare Terra), l'escriptor li està agraït.

En uns altres versos (p. 67), els quals enllacen amb la dona i amb l'aigua i, potser, igualment, amb Déu, l'autor exposa que ell

*“Anava pel món  
buscant aigua clara.  
On és eixa font  
que mai no s'estronca?  
Veniu i beveu,  
germans i germanes*

*que la seva deu  
no és pas gens avara.*

*Jo tinc set d'AMOR,  
tinc set d'aigua clara,  
he trobat la Font  
que mai no s'acaba".*

Com podem veure, la dona genera vida, en dóna (i de bona) i, de pas, en aquestes línies, ella salva l'home. Afegirem que la font, més d'una vegada, està vinculada amb el naixement d'un riu, amb la banda fluvial que simbolitza la infantesa. Aquest deu també podria representar l'amor amb una dona.

Una altra composició que empiula amb lo matriarcalista és ***"Al llindar de la vellesa"*** (pp. 68-69), molt sucosa:

*"ABANS I ARA. Moltes raons per ser feliç.*

*Abans, caminava fent i desfent camins;  
ara, només tinc un sol camí.*

*Abans, era un molí de parenostres i pregàries;  
ara, contemplant sóc feliç i en dono gràcies.*

*Abans, delejava i volia moltes coses;  
ara, he après a ser feliç amb el que tinc.*

*Abans, necessitat, trucava a la porta tancada;  
ara, veig sempre les portes obertes. També la meva.*

*Abans, xerrava i creia que parlava;  
ara, valoro el silenci de les paraules no dites.*

*Abans, quan tenia set pidolava aigua;  
ara, he descobert un Foc que no s'apaga.*

*Abans, necessitava i ho volia tot;  
ara, un no-res em fa feliç.*

*Abans, els dogmes m'aclaparaven;  
ara, sols visc per al Senyor.*

*Abans, lleis i preceptes m'esclavitzaven;  
ara, la llibertat de l'Amor em fa lliure.*

*Abans, de ser estimat el meu cor es delia;*

*ara, estimo a tothom i em sé estimat.*

*Abans, un bosc frondós em captivava;  
ara, un senzill jonc m'enamora.*

*Abans, necessitava tots els déus de l'Olimp;  
ara, un sol Déu em fa feliç, i a Ell sols adoro.*

*Abans, ho volia tot, i lluny ho buscava;  
ara, veig que tot ho tinc a dintre meu.*

*Abans, era un jove vell;  
ara, que sóc vell, és quan sóc jove.  
I, de tot, en dono gràcies a Déu”.*

Adduirem que, si aquest poema fou escrit com es pot llegir al final de la plana 69, l'hauria creat el mateix dia que féu els seixanta-cinc anys.

Al llarg de la composició, apareixen trets matriarcals amb què ell s'identifica: el contacte amb una natura que li agrada, l'austeritat, la disposició a donar hospitalitat a qui ho pogués necessitar, el caliu que fa que la seua vida tinga sentit, el contacte amb la terra junt amb la creativitat (en lloc del culte als dogmes o a les normatives).

I ho fan acompanyats d'una actitud oberta amb el proïsme, el qual li torna en forma de present per part dels altres com també d'un sentiment de pertinença a la terra (el qual fa que no pretenga cercar altres indrets de cultures diferents) i de l'interés pels petits detalls i per una vida en què Miquel Banús i Blanch encara està jove.

### **La literatura matriarcal en poemes de Ramon Pagès i Pla (1947).**

Un altre escriptor en què captem versos de línia matriarcalista, però no necessàriament relatius a la terra, és Ramon Pagès i Pla (1947), nascut en Viladrau (Osona). Així, en el llibre **“Un poc de molt i un poc de res”** (de 1998), la plasma en **“El meu Montseny”** (pp. 19-20), com ara, quan posa que, com si fos en l'inici de la primavera,

*“El meu Montseny esclata al meu davant*

*si la finestra s'obre amb la dolcesa  
d'aquell moment que forma amb la bellesa  
o un tros de cor l'observa palpitant.*

*(...) i adolla cants sensibles a la font”.*

És a dir, hi ha una connexió entre l'autor i la terra, de la casa cap a fora i, igualment, amb la mare (la font de vida).

A més, com indica tot seguit,

*“La veritat del gran fondal silent  
que crea el cel i cada jorn venera”.*

O siga, que la terra (la dona), silenciosa i que ací apareix com la part activa de la frase, puix que no és el cel qui ha fet la terra pregonia (el fondal), ans que ella ha creat el cel (l'home) i que està agraïda a lo celestial. Per tant, hi ha bona relació entre ambdues bandes, un tret matriarcal que, com podem veure, també és una realitat en les parelles (i en els ambients) matriarcalistes catalanoparlants de dones nascudes abans de 1920.

Més avant, addueix

*“Benigna calma del terror arrelat  
lluny de la llum que la carena amaga  
secretament sobre la fosca obaga...  
per retornar el repòs sempre anhelat”.*

En resum: l'home que treballa extraient terra (el terror) no és a prop de la llum, sinó que prefereix la foscor, s'hi identifica molt més amb ella. En eixe seny, u dels versos enllaça amb la posta del sol i, més encara, amb indrets on hi ha molta ombra, amb intenció de tornar a la mare (al repòs, això és, a l'hivern de la vida, acompanyat d'esperança).

No debades, en acabant, parla d'un Montseny fosc i amigable:

*“Contemplatiu perfil de rostre amic,  
bocí d'estel brillant, xamós, bonic,  
que llença al vol el gra de l'esperança”.*

això és, el nadó, el nen que naixerà en època de fred, que es mourà en la primavera i que assolirà la joventut en començar l'estiu, però que ara és el gra que el pagès encoratjat colga en el camp.

Aquests versos empiulen prou amb els que escriu en el poema següent, ***"El meu petit piano"*** (p. 21), com ara, quan parla de *"la fe del sentiment / i la tendresa viva"* juntament quan diu que la nit l'empara:

*"cau en el silenci del record  
en tants moments que lluita i que m'empara.*

*El meu piano pren l'amable mida  
(...) perquè és la saba que fa viure el cos".*

Un altre poema que figura en el llibre ***"Un poc de molt i un poc de res"***, de Ramon Pagès i Pla, i en què captem trets matriarcals, és el de la pàgina 34. Per exemple, en llegir

*"Pujo al cim del cim  
i trepitjo la terra  
del camí enamorat  
de l'espai que enamora  
la natura vivaç  
i entre cants vivifica".*

Així, hi ha contacte entre l'escriptor i la terra (la dona), acompanyat de simpatia i d'amor per la natura, una natura (lo femení) viva i que, a més, aporta vida, possiblement, com a agraïment.

A mitjan obra, exposa la composició ***"Una amistat humil"*** (p. 42), en què apareixen detalls presents en altres poemes que hem triat per al punt de la literatura matriarcal:

*"Una amistat humil, fidel, procura  
trobar la pau clavada a dintre els dits,  
la llibertat, grandesa dels sentits,  
i mentre dorm a poc a poc madura".*

Per tant, l'amistança va unida amb l'encaixada de mans i, de pas, amb una actitud pacífica; la llibertat és empiulada amb la creativitat (obertura dels sentits, disposició a escoltar els altres) i, a més, tocant la maduració (la tardor, ací, simbolitzada per eixa entrada en el son).

A banda, copsem semblança amb poemes del català Joan Sala Vila (nascut en 1929), quan, per exemple, comenta que, qui cerca el lligam, ho fa

*“i vetlla el món amb l'escalfor d'un bes  
i, no és enlloc... si sap que no fa falta”*

i, així, Ramon Pagès i Pla fuig de les ànsies de protagonisme o de lo que li podria crear malestar. No debades, després, plasma que

*“Broda camins ben lluny de la batalla,  
i porta el goig més pur al pensament.  
(...) i, per no fer cap mal, s'ajup i calla.*

*Una amistat humil per res es dóna,  
i abans de rebre ofensa greu perdona”.*

En línia amb el matriarcalisme (però escrivint sobre com considera que no és bo fer política), el poeta de Viladrau recorre als versos **“Amb llibertat...”** (p. 43), potser perquè és u dels temes més associats a les democràcies occidentals.

Primerament, diu que

*“Amb llibertat predica entre el desvari,  
i fa dels cors mentida cada mot  
per obtenir-ne un miserable vot  
i convertir-se el país en un calvari.*

*És el poder i ordena amb la mà dura  
malgrat que és un demòcrata excel·lent.  
Remou les lleis i dicta el manament”.*

Un poc després, comenta que aquest polític

*“Ell no compleix, més aviat disposa  
i vol que sigui tal com Ell ho imposa”.*



I, tot això, en un ambient en què aquest home públic o, com ara, estadista,

*“Mou les cireres de mil mons corruptes  
que Ell ha enfonsat dins una mar de dubtes  
per emplenar la seva vanitat”.*

Al capdavant, Ramon Pagès i Pla enllaça aquest estil de governar amb un

*“Estrany voltor que ha descarnat la Terra  
i li ha muntat una ferotge guerra”.*

Per consegüent, es reflecteix que, 1) a diferència de la cultura matriarcalista, en què els qui promouen la política la fan al servei de la terra, de lo vernacle, de la Mare Terra i dels ciutadans (que no vol dir que s’hi rendesquen, sinó que tenen present les seues paraules, les seues emocions, els seus sentiments), que toquen els peus en terra i que procuren afavorir un ambient creatiu i de justícia, sobretot, amb els més febles i en pro de la bona avinença entre el major nombre de persones possible i les autoritats, 2) la cultura patriarcal aprova que es puga descarnar (això és, violar) la Terra (no solament, el planeta Terra), ans també lo femení (començant per les xiquetes, per les dones i per les ancianes) i qualsevol grup històricament marginat en els Pobles molt promotors de la figura del conquistador i, per exemple, de lo urbà i de lo actiu.

Continuant amb l’obra **“Un poc de molt i un poc de res”**, de Ramon Pagès i Pla, en el poema **“Et busca amic...”** (p. 44), hi ha trets que tenen a veure amb el matriarcalisme. Així, escriu unes paraules que podrien evocar-nos el lligam entre la mare i el fill de pocs anys o amb el nounat:

*“Un sentiment novell de cop t’adora  
i vol tenir-te a prop aquesta nit”.*

I els versos del final, la membrança de les persones estimades:

*“El teu camí senzill, com una dansa  
plena d’amor i fe, se’ns amistança  
ara, que vius... present en el record”.*

La composició següent, *“Deixa’t sovint...”* (p. 45) és un cant al contacte amb la natura, fins al punt que l'autor (o bé, àdhuc, qui el llig o bé qui l'escolta) se sent part de la terra i, a banda, encisat com ho faria durant el desenvolupament d'una llegenda tradicional:

*“Deixa’t sovint amar pel cos humil de faig  
de la fredor subtil que mena el xic oratge.  
Entre el silenci oeix remorejar el brancatge  
del cor que fa embellir les flors del mes de maig”.*

O siga que, malgrat l'hivern, el cor, els sentiments, encara conserven l'esperança (per exemple, plasmada en el faig, un arbre amb facilitat per a crear boscúria) i el renaixement de la vida i, així, l'autor acull la natura en les diferents fases i, per consegüent, també en la més freda (en nexa amb la vellesa i amb la confiança en una vida nova, en el nounat).

Adduirem que tot esdevé en terres catalanes, on el poeta empiula amb la dona (la font de vida) i amb l'obagor aquosa (dos trets matriarcal):

*“Observa aquesta font que adolla brots de seny  
d'aquesta fulla muda a l'ombra humida impresa  
que sent fregar la pell del llavi amic que besa  
per transformar-te el bosc, i fer-te ser Montseny!”.*

D'aquesta manera, l'escriptor passa de l'arbre (un detall femení que té a veure amb la idea de mare, de matèria i de les arrels) al forest (zona associada a la dona, a diferència de la ciutat i de lo urbà) i està enllaçat amb la terra (el Montseny).

I, en paraules de Ramon Pagès i Pla, sota *“l'embruix d'encisadora fada”*, això és, d'un personatge en forma de dona i relacionat amb la infantesa en què, sobretot, l'àvia, li narrava llegendes i rondalles aborígens.

També copsem el matriarcalisme en un detall que figura en el seu poema *“No caldrà un jorn...”* (p. 46): l'ombra (a diferència de lo que podria simbolitzar i provocar com a resposta en una cultura patriarcal) és ben rebuda, quasi segur, pel vincle que hi ha entre la penombra i els personatges femenins. A banda, es reflecteix que el pas li resultarà senzill:

*“No caldrà un jorn de fer engrandir  
la bella veu policromada  
que encén silencis a desdir*

*i engresca l'ombra, desitjada".*

En acabant, com captem en els versos **"Poetes de secà"** (pp. 49-50), fins i tot, les lliçons tardanes *"aportaren rels d'ofici"* en uns indrets on es diu

*"que d'allà on no n'hi ha, no en raja.  
De nosaltres, sí que en raja  
i molts cops, quan no n'hi ha..."*.

O siga, que perviuen l'esper i la vida (el doll o, com ara, el naixement d'un riu), la qual comença d'on ix aigua.

No debades, Ramon Pagès i Pla afig

*"Rebeu, doncs, amb voluntat,  
dintre el cor la humil presència (...).  
Però també compartim,  
cada mes plens d'alegria,  
vetllades de poesia..."*.

Prosseguint amb l'obra **"Un poc de molt i un poc de res"**, de l'escriptor d'Osona, en la composició **"Poetes podem ser tots"** (pp. 51-52), es reflecteixen trets matriarcals, com ara, la tendència a un estil de vida molt més igualitari i no piramidal:

*"Poetes podem ser tots  
si afaïçonem a la cara  
el sentiment que ens amara  
malgrat de no escriure mots.*

*No cal que siguem lletrats,  
ni que ens hi trenquem la closca (...).  
Cal vestir la nostra llar  
amb la paraula prou pura  
si ens subjuga la natura  
o l'ombra se'ns torna far"*.

Com podem veure, la poesia no va unida a un grup reduït, ni molt cultivat en lletres. A més, es pot escriure o llegir davant d'un públic (quan parla d'afaïçonar) i empiular amb el cor, amb els sentiments d'altri.

Igualment, els versos poden ser senzills (com, molt sovint, es plasma en molts poemes de la literatura matriarcalista, en el sentit de tocar els peus en terra, de ser realista, de reportar sobre detalls de la terra o de la natura d'on es viu o d'indrets catalanoparlants).

A banda, la persona apareix subjugada, dependent, de la natura (la qual representa la figura de la mare) i enllaça amb la Mare Terra: l'home (no sols, com ara, el marit, sinó tot lo masculí) en depén. De fet, en els Pobles matriarcalistes, no s'explota i se li sol demanar permís, així com un fill, més d'una vegada, ho faria a la mare. I més encara: la natura és portadora d'esperança, de llum, ella fa de guia: la dona salva l'home i el Poble.

Tot seguit, Ramon Pagès i Pla trau el sentiment de pertinença a la terra (però en nexa amb la noblesa de la persona):

*“Si cerquem la llibertat  
per una raó ben noble;  
si lluitem pel nostre poble  
o la seva dignitat...”*

En acabant, exposa unes paraules que lliguen amb la cultura colla (d'Amèrica del Sud) com també amb el cristianisme: la figura masculina baixa a lo tel·lúric (en terres ameríndies, mitjançant els raigs solars; en el Nou Testament, quan Déu descendeix i el Nen naix en zona terrenal). Així, diu

*“Si amb la fe més natural  
del mar baixem a l'entranya;  
si lloem la llum companya  
que ens enfila al cim més alt...”*

La llum (lo masculí) s'endinsa en una part molt interior de la dona (ací podria tenir relació amb la llavor del semen i, de pas, amb l'embaràs) i, després, en veure la llum (el moment del naixement del nounat) s'acosta cap a un altre espai que toca terra (el cim de la joventut madura físicament) i, així, no se'n va al cel.

En els versos següents, altra vegada, la dona (sia l'obagor, sia la mare protectora, sia la mare que engega, sia la dona cercadora) salva el Poble (i, per consegüent, l'escriptor Ramon Pagès i Pla):

*“Si trobem dintre la nit  
un instant que el cor defensi*

*i faci parlar el silenci  
per descobrir l'infinit...".*

Això, en un ambient matriarcalista, el qual si, com indica l'autor (encara que no digares sobre matriarcalisme),

*"Si vivim per estimar;  
si flairem camins de roses  
i sentint aquestes coses  
sabem riure o bé plorar...*

*Malgrat de no escriure mots  
si el sentiment que ens amara  
afaiçonem a la cara...  
poetes podem ser tots".*

Per tant, el poeta, amb la mirada cap als oïdors que estan oberts a escoltar versos, no solament pot connectar amb els altres en un entorn suau, grat, noble i receptiu als sentiments externs, ans pot portar moltes persones a ser escriptors de composicions.

Com a afegitó, la primera vegada que escriguí sobre aquests versos (el 30 de desembre del 2024), pensí la tendència, en els poemes de línia matriarcal, a concentrar simbolisme en poques paraules i de manera pregona, en lloc de cercar el barroquisme en l'expressió.

Continuant amb composicions de la mateixa obra de Ramon Pagès i Pla, en **"El poeta"** (pp. 54-55), copsem que no sols la dona treballa fora de casa, sinó que ella té la darrera paraula. De fet, aquests versos poden evocar-nos la dita *"L'home proposa i la dona disposa"*. Diuen així:

*"De la prada recull una rosa  
que manté la fredor de la nit  
i la lluna conrea i disposa  
el silenci amarat dintre el pit".*

És més: com en narracions en què apareix un pou (que pot recordar-nos el pou de la vida i el nexa entre mare i fill durant l'embaràs), l'autor escriu que l'albada li escampa

*"un plugim que asserena la mà  
i s'ajeu sota l'ombra la vida  
de l'avui que promet el demà".*

Aquestes paraules podrien empiular amb la sembra de desembre, en què el llaurador deposita l'esperança en les llavors (el semen) que colga en la terra (la Mare Terra).

Afegirem unes paraules que enllacen amb una de les estacions fosques (i ben considerades en els Pobles matriarcalistes): la primavera d'hivern.

*"Dolçament has esperat la verema  
per captar de l'oratge després,  
fecundada, la mel del poema  
que ha creat la foscor del no res".*

Quant a aquestes línies, direm que, tant si la mel ha resultat de l'obagor (de la dona), com si aquest aliment ha estat el generador de l'obscuritat, un tret femení ha creat un altre de la mateixa corda. Personalment, considere que la dona (ací, la Mare Terra) ha fecundat la mel, de la mateixa manera que ella té el nadó.

Ara bé, en el darrer vers, escriu que *"Poesia ha engendrat amistat"*.

Un altre tema que trau el poeta de Viladrau (i que es plasma en moltes dones catalanoparlants nascudes abans de 1920) és el servici, l'esperit comunitari, l'altruisme. Com a exemple, en el poema *"A tu, amic voluntari"* (p. 57), comenta *"Sempre ets allà al cim al on fas més falta  
i a qualsevol regales l'esperit.  
Poses la pau damunt la dèbil gaitai  
i la dolçor a la fosca de la nit.  
(...) Has repartit el cor teu, solidari,  
sense acceptar ni un míser pagament"*.

Un altre escrit en el mateix llibre és *"Alegrem-nos amics"* (p. 60), en què exposa trets matriarcal, com ara, la bona compenetració amb la terra (com a Mare de lo que hi ha):

*"Alegrem-nos d'haver complagut, de la serra,  
(...) un bocí de record reconforta 'La Perla',  
i la vida reneix embellint el terror.*

*Alegrem-nos si un cant deixa anar la volada (...).  
Alegrem-nos amics d'escampar com la grana  
(...) perquè trobi el seu nord la llegenda germana  
i ens ofreni novell el so dolç del matí",*

un matí i un naixement que connecten amb la infantesa, amb la primavera de la vida.

Adduirem que, en eixe ambient de joia, Ramon Pagès i Pla, igualment, plasma mots que tenen a veure amb lo tel·lúric i amb la natura: *“el riuert”, “la flor”, “el Montseny”, “ens acull”, “el caliu de la pau precursora”, “tots plegats”*.

Un altre poema que figura en l’obra *“Un poc de molt i un poc de res”*, de l’escriptor de Viladrau, en què es reflecteix el matriarcalisme, és *“El mar, el desert i el riu eixut (pensament)”* (p. 63), amb el tema de la bonesa i amb el de l’esperança, ja que, en paraules seues, l’ésser humà,

*“damunt la Terra  
és un riu erm  
que sol florir  
mogut potser  
per l’esperança  
d’un món més bo”*.

Igualment, en la composició *“Així sóc, així faré”* (p. 67), el poeta trau detalls que tenen a veure amb lo matriarcal, com ara, la maternitat i el sentiment de pertinença a la terra:

*“Calcaré més enllà  
l’estimada mirada  
gravada amablement  
sobre la pell del roure  
que senyala el sender”*.

Aquests versos, entre d’altres coses, podrien tenir relació amb el nexa entre la mare i el fill: la mare seria l’arbre, ella educa el fill (el nadó) i, a més, ell cospa l’amabilitat de la dona. De fet, com podem llegir en l’entrada *“Roure”* en l’*“Enciclopèdia de la Fantasia Popular Catalana”*, de Joan Soler i Amigó, és símbol de força i, a banda, posa que *“Hom encenia el foc fregant la fusta sagrada del roure; i el tió de Nadal, a molts indrets, havia de ser de roure. Seguint una vella creença, les dones que volien ser mares s’abraçaven a la soca d’un gran roure -o d’una alzina- per ser fecundades”*.

Tornant a l’educació de la mare, més avant, Ramon Pagès i Pla, afig que

*“Captaré, del consell,*

*la dolça saviesa  
que el seny va construir  
(...) glopejant esperança  
i diu que sóc de fang,  
d'aigua i un poc de química".*

Cal dir que, en molts escrits de literatura matriarcal, predominen la terra i l'aigua, dos detalls associats a la dona.

En el poema **"He parat un instant..."** (p. 69), Ramon Pagès i Pla escriu uns versos que podríem enllaçar amb el paper pedagògic de la mare:

*"i viatjo de nou  
per la gran senderola  
que la vida ha forjat  
agradosa i amable".*

Agregarem que l'amabilitat, l'esper, la natura i lo maternal apareixen en moltes composicions seues, per exemple, en **"Feliç dia"** (p. 70): la rosada, el bosc..., junt amb

*"la nova vida amable  
nascuda en un matí  
de misteri que prega;  
que torna el Sol novell  
i vetlla el vostre dia  
i el vostre sentiment;  
i troba a sota l'ombra,  
reconfortant també  
la vida que comença  
a moure al vostre entorn  
el cel..., ple de puresa".*

Per consegüent, com podem veure, el matí simbolitza la infantesa, el nen que ha nascut (el novell) i que trau la seua creativitat (la relació, ací, "vetlla") i que recorre a la mareta perquè l'encoratge. I ho fa acompanyat del bon cor del xiquet (la puresa que, tradicionalment i en lo simbòlic, està associada al cel) i la relació té lloc en la terra.

**Ramon Pagès i Pla. Literatura matriarcal.**



## MÚSICA

En aquest apartat, posarem cançons, no necessàriament amb intenció eròtica, però que podríem dir que tenen un contingut en aquesta línia. Així, en l'obra ***"Romancer català"***, a cura de Joan Antoni Paloma, publicat per Edicions 62 en 1989 i amb moltes cançons recopilades per Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), hi ha molts versos que ho reflecteixen, com ara, en ***"El lladre de la cova"*** (p. 56), on podem llegir

*"A la vila de Caldes, n'hi ha un bonic lloc;  
n'hi ha un galant jove, hermós i dispost.  
(...) Va baixar una mossa rossa com un or,  
se l'endú a la cova per no ser ell sol.  
Al ser a la cova, enraonen los dos:  
'Alguna coseta menjaria jo,  
alguna costella que fos de moltó'.  
'Deixeu, galant jove, que us hi aniré jo'"*

Un poc després, aquesta jove fa via cap a cal batle, cap a cal corregidor i, amb la participació d'altres persones i tot, s'emporten el lladre que volia festejar amb la noia. Per consegüent, no sols es fa lo que vol la dona, sinó que ella respon amb molta espenta i molt oberta.

En aquesta recopilació folklòrica, ***"Romancer català"***, hi ha uns versos de la cançó ***"L'hereu Riera"*** que hem considerat adients:

*"Per a Sant Antoni, ballades hi ha;  
per a Sant Maurici, que la cobla hi va.  
N'hi ha tres donzelles que hi volen anar.  
L'una diu a l'altra: '-I, a tu, qui et traurà?'.  
'Anem, donzelletes, anem a ballar,  
que l'hereu Riera nos hi farà entrar'" (p. 149).*

Per tant, captem dones amb iniciativa, molt obertes i que fan via en colla, tres trets que empiulen amb el matriarcalisme. Recordem que, en altres cultures matriarcal, són les dones qui, en grup, preparen i impulsen actes festius o del Poble amb què estan vinculades.

També es plasmen trets eròtics, com ara, en la cançó ***“La filla del pagès”*** (p. 181), quan diu que

*“N’hi havia un pagès que en tenia una filla,  
no l’ha volguda dar als fadrins de la vila,  
lo pomeret florit, la roseta esbandida.  
(...) El seu galant ho sent, del fondo de la vila,  
ja n’ensella el cavall i li posa la brida  
i se’n va dret al bosc, allà on era la nina:  
‘Nina: si vols venir, te’n faré companyia,  
de tres castells que en tinc, senyora te’n faria (...)’”.*

Una altra, molt sucosa, és ***“L’alegre festejador”*** (p. 182), en què un fadrí comenta que un dia veié una minyona galant i que la trobà sola, que anava a l’horta

*“a regar lo jardí, lo jardí de les roses.  
‘-i Qui en pogués collir un brot, d’aquelles flors tan bones!’.*

*‘-Baixa-se’n a collir, del ram fins a la soca’.  
Ell se n’hi va baixar amb una intenció bona,  
l’agarra per la mà, l’assenta sota l’ombra,  
(...) Un sac n’hi va collir per enviar a Girona,  
per a fer un present a aquella gran minyona” .*

O siga, que l’home segueix el mateix estil que la dona (anar-se’n al jardí, lloc que simbolitza la vulva), amb intenció de tenir una relació sexual amb ella. No debades, el ramell de flors el portarà a Girona, on està la jove, amb qui ell voldria tornar a eixir.

Amb una lletra de la mateixa corda, hi ha ***“Llarga conversa”*** (p. 183), però en un hort, on ella també regava les flors:

*“N’hi té de tots colors: blanques, vermelles, grogues.  
Se’n posen a enraonar l’espai de dues hores,  
l’ombra d’un roseret tot carregat de roses.  
A son pare i sa mare, ja n’han portat la nova” (p. 183).*

Com podem veure, la jove ara, o bé ja ha passat a la juvenesa (el roser és ple de flors), o bé han acordat festejar, o bé, fins i tot, ella romandrà embarassada i ho comenten als pares. El motiu és perquè la planta i les flors d'aquests versos enllacen amb la vulva.

Altres cançons que hem inclòs són les següents:

#### **"EL CAÇADOR**

*(...) Ja la'n trobo adormideta a la vora d'un canyar;  
jo en cullo un pom de violes i, al pit, les hi vaig tirar;  
les violetes són fresques, la pastora es despertà.  
'-Què feu aquí, galant jove, què veniu aquí a buscar?'.  
'-L'amor vostre, donzelleta, si me la voleu donar" (p. 187).*

En altres paraules, la dona és qui podrà triar si es casarà amb ell o no, encara que, tot seguit, ella li diga que ho consultarà amb els seus pares: la família de la xica és qui decideix, no la del possible futur marit.

Uns altres versos que hem trobat i presents en més d'una cançó que ens plasmaren entre el 2020 i el 2024, és **"A la plaça, fan ballades"** (p. 188), amb un diàleg entre una mare i una filla:

*"-A la plaça, fan ballades,  
mare, deixeu-m'hi anar;  
jo, que sóc tan boniqueta,  
ballador no em faltará'.  
A la primera danseta,  
Sa mare la'n va a buscar:  
(...)' -Vés-te'n a la font més baixa,  
que, allí, ningú no et veurà,  
sinó els ocellets que volen  
que no saben de parlar"*

o siga, els jovenets.

Enllaçant amb aquestes paraules, en la següent, **"La nina de Vilabertran"** (pp. 189-190), també amb el tema de les danses i en un ambient semblant, copsem que és la dona qui, al capdavant, tria i que no es deixa decidir:

*"-Francisqueta: jo us convido  
a la plaça, a treure un ball,  
a la plaça de les Verges*

*per unes gales que hi ha’.*  
*(...) ‘-Si aquest gust teniu, en jove,*  
*bé el complireu, si Déu plau’.*  
*(...) que els cavalls la brida els regna*  
*i les nines no pot mai”.*

En eixe seny, el tema porta, igualment, al de quin jovenet triaria ella. I, en **“L’escarmetada”** (p. 192), una dona diu que  
*“Com jo n’era petiteta, a l’edat de los quinze anys,*  
*els fadrins prou m’agradaven, per negoci de casa’m”<sup>37</sup>*  
*Com era xic boniqueta, tots els anava triant.*  
*La un, perquè no té garbó; l’altre, perquè té massa anys”.*

Una cançó semblant a aquesta, recollida per Manuel Milà i Fontanals, però en què un xic no trobava amb qui maridar-se i, al capdavant, ho assoleix, és **“En Bernadet”** (p. 193):

*“Els amics sempre me diuen: ‘Bernadet: t’has de casar’.*  
*londa que londeridaina*  
*Jo, bé prou me casaria, de dona, no en trobo pas.*  
*‘-Bernadet: ja te’n sé una que n’està per maridar’.*  
*El dissabte la’n va veure i el diumenge s’hi casà”.*

Uns versos que plasmen el paper de la dona i el seu paper a nivell social (si més no, en la cultura tradicional catalana) són els de **“La descontentadissa”** (p. 194), en el mateix llibre:

*“Anaves guardant les vaques per la pluja i pel vent”<sup>38</sup>;*  
*quan anaves cap a missa, hi anaves sempre a peu.*  
*Ara hi vas a cavall amb un cotxe, de criades, més de cent:*  
*quan tu entres a l’església, fas alçar tota la gent”.*

Igualment, n’hi ha amb promeses completes de casament, com ara, **“Promesa acomplerta”** (pp. 196-197). La jove diu, a un xicot, que el pare no li ho posa gens fàcil. No obstant això, ell li farà costat. I ella, guilopa, li demana qui és i, al capdavant, ell li comenta que està a les mateixes, que no ha canviat de voler, de núvia:

*“A l’ombreta d’un arbre,*  
*ai, a l’ombreta d’un pi,*  
*n’hi havia una Pauleta,*  
*blanca com un serafí.*  
*(...)’-No t’espantis, Pauleta,*  
*(...) jo vindré a robar-te*

---

<sup>37</sup> Literalment, per a fer-la rimar amb el vers vinent, en lloc de la forma genuïna “casar-me”.

<sup>38</sup> En l’original, “per el vent”, potser per a que rime.

*un diumenge al dematí’.*  
 (...) ‘-A tu, et demano, Pauleta,  
*amou-te*<sup>39</sup>, si vols venir;  
*amou-te, plega la roba,*  
*que farem molt llarg camí’*  
 ‘-No em ‘vieu<sup>40</sup> promès, Josep,  
*que us casaríeu amb mi?’.*  
 ‘-Sí t’ho he promès, Pauleta,  
*encara t’ho vull dir”*’.

També sobre festeig, hi ha **“Resposta al cas”** (p. 199), recollida per Manuel Milà i Fontanals, en aquesta obra:

*“Una cançoneta nova cantaré, si Déu ho vol,*  
*treta n’és d’una minyona filla de Castellterçol.*  
*El fadrí que la’n festeja, a mi, me part que la vol,*  
*la vol de cor i de penesa, que la’n festeja tot sol.*  
 (...) ‘-¿Qui és aquest galant jove que me’n vola tan bé de cor?’.  
 ‘-Vostre servidors, senyora, vostre servidor, l’amor”’.

En els darrers versos, el jove li ofereix una pistola amb què ella li puga travessar el cor, però la fadrina li respon que no ho farà, per la tristor i amb el dolor que això provocaria en la família (pares i germans) del xicot.

Un altre exemple de música matriarcal és la cançó **“El retorn”** (pp. 206-207), exposada pel mateix folklorista català:

*“Llicència vull demanar*  
*a la meva enamorada,*  
*llicència d’anar a segar*<sup>41</sup>  
*a Urgell una temporada.*  
 (...) ‘-Llicència, ja la’n teniu,  
*la’n teniu llarga i bastanta’.*  
*Li’n dóna un pom de clavells,*  
*al barret, ja se’ls posava (...).*  
*Lo pare me’n respongué:*  
 ‘-Filla: casa’t amb qui vulguis;  
*de filles, no en tinc pas gaires’.*  
 ‘-Josep: si vols venir a l’hort,  
*a l’hort, a collir mançanes,*  
*les mançanes en són fresques*  
*al dematí, que m’agraden’.*  
*I, al diumenge vinent,*  
*n’hi van fer grans aubades*  
*de músiques i clarins,*

<sup>39</sup> En el DCVB, el verb “Amoure” figura amb el significat de “Separar; llevar; suprimir”. És a dir, que es llevi i que els dos facen via.

<sup>40</sup> En l’original, reducció de la forma “havíeu”.

<sup>41</sup> L’acte de segar també enllaça amb el significat “Unir-se carnalment”.

*i també moltes guitarres”.*

El motiu: que es casarien, com, finalment, comenta el xicot, quan es dirigeix a una xics i els diu que ell ja té amb qui es casarà: amb aquella, la que ell considera la més galana. També resulta significant la cançó **“Bell i pobre”** (p. 211), en què un pare de bones cases, i amb una filla que se l’estimen quatre fadrins de cases benestants, comenta a la jove que no es case amb un xicot; però, en veure que ella l’estima i que trencaria els manaments, li ho accepta.:

*“-Mira què fas, Tereseta (...).*

*Podries ésser mestressa,  
mestressa de bona casa (...).*

*-Pare: si no m’hi doneu,  
faré lo que la llei mana,  
trencaré els deu manaments  
i deshonoraré el llinatge.*

*-Pren-lo, pren-lo, Tereseta,  
Pren-lo, ja que tant t’agrada,  
Pren-lo, ja que tant lo vols”.*

Unes paraules molt sucoses són les que diu una dona a qui aspira a casar-se amb ella, les quals apareixen en la cançó **“Resposta enginyosa”** (p. 217), del llibre **“Romancer català”**:

*“-Gelosia tens de mi, perquè enraono amb d’altres;  
la cara n’és per tothom, puix que Déu me l’ha donada.  
Quan seràs duenyo<sup>42</sup> de mi, estaré a ton mandato<sup>43</sup>,  
Faré lo que em diràs, seré persona manada”.*

En una altra, **“Desig assolit”** (p. 218), la dona, amb enginy, aconsegueix que un fadrí es case amb ella davant del rector:

*“Una cançó vull dictar, no fa molt que n’és dictada,  
d’una viudeta que hi ha baix del fondo de la plana.  
(...) Ella festeja els fadrins de la primera volada.  
(...) Quan se donaven les mans, ella esclafeix la rialla:  
‘Ara sí que et tinc, babau, molt temps ha que te’n buscava”.*

En la cançó **“Ventureta”** (p. 219), en aquesta obra de Manuel Milà i Fontanals, molts fadrins enamoraven una jove que té desimboltura, qui volia casar-se amb u de la Plana, però no amb qui li proposa sa mare, després que son pare haja negat la possibilitat a qui demanava la mà de la jove:

*“I el dia de Sant Marc,  
a la plaça, fan ballades,  
ja la’n treuen a ballar,*

---

<sup>42</sup> Castellanisme inadmissible, en lloc de “senyor”.

<sup>43</sup> Castellanisme, en lloc de la forma genuïna “mandat”.

*la Ventureta agraciada.  
(...) La Ventura ha tret un ball  
davant de la fadrinalla  
i, amb el brillo que ella va,  
als fadrins enamorava”.*

En la cançó **“La Pona del Regalat”** (pp. 221-222), una jove a festeja amb tres hòmens i no els rebutja, encara que, al capdavant, posa que la xicota se’n va junt amb sa mare a la fira de Reus i que hi compra roba, però que... encara no es casa amb ningú:

*“La Pona del Regalat,  
com era tan festejanta,  
festejadora de tres  
en sense la repussalla.  
(...) a l’entrant de la plaça,  
tres aimadors n’encontrava.  
(...) vet aquí aquesta cançó;  
la Pona no n’és casada”.*

Una altra cantúria és **“Desigs no sants”** (p. 227), en què una dona és en el llit junt amb el marit i ho comenta a un jove. A més, la dona, amb :

*“El dia de Sant Joan és diada assenyalada,  
jo me n’anava cantant a la porta de l’aimada:  
‘Aimada: baixeu a obrir, que en tinc la barba gelada  
i la sella del cavall, tota blanca de rosada’.  
‘¿Com ne baixaria a obrir, si n’estic al llit acostada,  
mon marit al meu costat; la mainada, a l’altra banda?’”.*

I, quan el marit demana a la dona amb qui parla, ella li respon que  
*“És el fadrí del forner, que ve a veure si pastava,  
no tinc el llevat posat, ni la farina passada”,*

és a dir, que no ha copulat (no ha fet farina) amb el xicot.

En la cançó que ve a continuació, **“Constància”** (p. 228), un jove troba una fadrina a l’eixida de l’església. Ella porta un ram de flors en el pit:

*“Un dia, jo l’encontrí a la porta de l’església  
amb un ram que porta al pit, que m’apar una reina,  
m’apar un jardí de flors mirant-me la cara seva”*

I, malgrat que ell se n’haurà d’anar a la guerra, continuarà la seua fidelitat amb la xica:

*“ja l’encontro a la font, quan poua de l’aigua fresca.  
Jo li dic ‘Deu me la guard, Déu la guard, gentil donzella’.  
‘Som de la Plana de Vic; jo la pàtria no la nego’”.*

En una altra semblant, **“Tres camins”** (p. 229), no sols la dona té la darrera paraula, sinó que indica a l’home què haurà de fer ell:

*“adéu, prenda de l’amor,  
adéu, gentil Marieta,  
cantaran els passerells  
per les fresques aiguales  
i diran una cançó  
d’un fadrí i una donzella,  
que sempre jo estic pensant  
com la trobaré soleta.  
Un dia, l’encontrí a l’hort,  
que regava les floretes,  
jo li’n did ‘Doneu-me un ram  
de les vostres mans, donzella’.  
‘Entreu-hi vós dintre l’hort,  
vós mateix veniu-lo prendre,  
entreu-hi amb l’aire modest  
i amb els ulls girats en terra,  
que la meua mare tot ho veu,  
que sempre s’està a la finestra,  
que jo no caigui en cap baixesa’”.*

Finalment, el jove deixa que la xica li diga quin camí ha de triar en la vida i li afig que *“sinó el de festejar,  
que això és el que m’alegra?”*.

Quant a la cançó **“El retorn del senyor mestre”** (p. 232), exposa sobre un mestre que se’n va a les seues terres i que no trenca la paraula amb una fadrineta, sinó que hi està a les mateixes, fins i tot, després d’haver estat nou mesos malalt i, a més, d’haver fet penitència Dijous Sant:

*“Al carrer de Monterols,  
n’hi havia una criadeta,  
festejava un fadrinet,  
ara ne festeja un mestre.  
(...) Un diumenge al dematí,  
treu el cap a la finestra:  
ella se’n posa en un crit:  
‘Ai, mare, ja he vist lo mestre!’.  
‘Ai, mestre, ¿com us ha anat  
Cap allà, a les vostres terres?’”.*

Encara que no apareix en cap vers, l’actitud de la fadrina ens porta a pensar que el conhortaria i que li faria costat.



Una cançó en què copsem trets matriarcalistes sobre la consideració cap a la dona és **“Desengany”**, quan diu

*“A l’entrant de l’església,  
giro els ulls envers ella,  
veig que ella portava al cap  
un floc de veta lluenta;  
a les mans, un anell d’or  
que n’és tot cobert deperes;  
les demás joies que porta  
les solen dur les promeses (...).  
Mentre estava raonant,  
ne veig venir una donzella  
que és bonica com un sol”.*

En acabant, el fadrí (Josep) veu una altra jove (Teresa), acompanyada de sa mare, i li demana sobre la xicota. I aquesta mare és qui té la darrera paraula:

*“-Llicència us vull demanar  
per enraonar un rato amb ella’.  
‘-Aneu a casa, Josep,  
que la trobareu soleta”.*

Tocant la lletra **“Donzell presumit”**, arreplegada per Manuel Milà i Fontanals i que es pot llegir en **“Romancer català”**, a cura de Joan Antoni Paloma, la dona és qui pot aprovar amb qui es casarà:

*“Jo me’n vaig tot carrer avall per veure si la veuria,  
ja te la veig al balcó, soleta, que se’n pentina.  
Jo li dono el ‘Déu us guard’, ella me’n torna el ‘Bon dia’,  
jo li dic si puc pujar, ella em diu que prou podia” (p. 238).*

Una cançó de Nadal que recopilà el folklorista i que aporta informació molt sucosa sobre la cultura catalana és **“Sant Josep i la Mare de Déu”** (p. 269). Així, diu

*“Sant Josep i la Mare de Déu feien companyia bona:*

*Ara, bon punt; ara, bona hora,  
Reina del Cel, Emperadora,  
Mare de Déu, Nostra Senyora.*

*(...) La Verge ha tingut un noi encara no hi ha tres hores.*

*‘-Verge: si voleu ballar, l’infant vos tindrà una estona’.*

*‘-Balleu, vós, l’espòs Josep, balleu vós en hora bona’.*

*Josep se’n posa a ballar amb gipó i calceta closa;*

*la Mare de Déu li diu: ‘-Josep, se n’heu tornat jove’.*

*‘-Maria: bé ho tinc de fer; si n’és nat lo Rei de glòria”.*

No sols la parella fa bona lliga, sinó que, igualment, el tractament cap a la dona és positiu (com indiquen els versos en cursiva). A banda, ell també fa tasques en relació

amb la cura dels nens, no és només Nostra Senyora qui se n'encarrega. Finalment, ella li dóna permís, fins i tot, en nexa amb actes festius.

La cançó següent, *"Herodes"* (p. 270), té un contingut semblant a algunes rondalles i, a més, és la dona qui diu què cal fer:

*"-Anem-s-en, Josep, anem-s-en, espòs,  
anem-s-en a Egipte, no tinguem respòs (...).'  
(...) Amb la somereta, se'n van va cavall,  
seguint les pitjades per un camí ral".*

També agregarem que Nostra Senyora porta la iniciativa i és qui pacta amb algú que ella considera que els pot fer costat:

*"El camí trobaren que sembrava blat:  
'Vós, home, el bon home, el bon sembrador:  
¿teniu una garba per ficar-m'hi jo?  
Sembrador, bon sembrador, vós que en sembreu del bon blat,  
¿tendríeu una garbera per a poder-m'hi amagar?'.  
'-¿Com voleu que tingui garbera, si ara me'l poso a sembrar?'.  
-Neu<sup>44</sup> a cercar la falceta i, a punt, de segar estarà'.  
Quan ne torna el sembrador, el troba sec i granat;  
a la primera garbera, la Verge se va amagar.  
No va tardar una hora que varen passar  
molta gent amb armes que anaven buscant  
i, a l'home, digueren que anava segant:  
'Vós, home, el bon home, el bon segador,  
heu vist una dona amb lo Redemptor?'.  
Ell ne responia: '-Una n'ha passat,  
mentre jo n'estava segant aquest blat'".*

Llavors, qui encapçalava els qui cercaven el Nen Jesús, pren la decisió que, els qui anaven junt amb ell i el caporal, se'n tornassen a casa.

Com podem veure, en aquest passatge hi ha molt de simbolisme: 1) en un primer moment, apareix el sembrador de forment (en mes de desembre, quan ha nat el Nen), 2) després, ja n'apareix de blat i, entre d'altres coses, en dóna una part a Nostra Senyora, perquè es pugui protegir dels aliats d'Herodes, i 3) quan passen els qui acacen el Nin, ja és juny (època vinculada amb la collita del blat). Per tant, han passat sis mesos.

Com a agraïment, la cançó fa possible que, en temps de recollida, el sembrador també tinga forment a arregar, no sols en veure la Mare de Déu.

Una altra lletra amb un missatge matriarcalista (perquè la religiositat oficial no és ben rebuda, a diferència de la naturalista), és *"Magdalena"* (pp. 272-273).

*"Magdalena se'n pentina  
amb una pinta daurada.*

---

<sup>44</sup> Literalment, en lloc d'"Aneu".

*Mentre que se'n pentinava,  
passa sa germana Marta.  
(...) 'neu-hi; 'neu-hi, Magdalena,  
quedareu enamorada  
que en predica un jovenet;  
llàstima que sigui frare'''.*

Una altra cançó en que es reflecteix lo matriarcal, i també plasmada en el llibre **"Romancer català"**, de Manuel Milà i Fontanals, és **"Santa Agnès"** (p. 277), en què la dona té la darrera paraula:

*"Son pare li diu si en vol ser esposada.  
'No en vull ser, lo pare, ja estic esposada'''.*

Un altre tema, el de la maternitat (ací, la dona com a engendradora de l'home, com a forjadora de la vida), s'exposa unes pàgines després, en **"Sant Ramon de Penyafort"** (p. 279), amb uns versos musicals que diuen

*"La Mare de Déu un roser plantava;  
d'aquell sant roser, n'ha nada una planta.  
Nasqué Sant Ramon, fill de Vilafranca".*

En línia amb els versos de Sant Ramon de Penyafort, en què apareix el tema de la maternitat, també hi ha la composició **"La dida"** (p. 283), és a dir, la mare de llet. El bon rei i la regina se'n van a caçar i la dida i l'infant romanen en el palau. Continua amb el paper encertat de la cuidadora del Nen, dona que comenta la dolçor de Nostra Senyora:

*"Infantó no vol callar ni en bressol, ni en cadira,  
sinó amb un ramellet d'or que la dida n'hi tenia.  
(...) quan la dida es despertà, troba l'Infant cendra viva<sup>45</sup>:  
'Valeu-me'n, Santíssim Déu, aideu-me'n, Verge Maria,  
que, si vós no m'ajudeu, del rei seré perseguida.  
Set anells d'or que jo tinc, tots set vo(s) els<sup>46</sup> donaria:  
a vós, com a dolça mare, corona d'or vos faria'''.*

Molt avançada la cançó, els reis tornen a casa i, al capdavant de la composició, veiem que la dona (la mare de llet) ha salvat l'home (ací, el Jesuset), qui era rient:

*"Estant en aquestes raons, lo rei i la reina arriben:  
'Dida, ¿a on teniu l'infant, que n'estau tan afligida?'.  
'L'infant lo ne tinc al llit, és al llit que me'n dormia'.  
Tant si dorm, com si no dorm, l'infant veure me voldria'.  
La dida va dret al llit, molt trista i molt afligida,  
a la voreta del llit, troba l'infant que se'n reia".*

---

<sup>45</sup>Llavors, la mare de llet parla a Nostra Senyora. El fet que la cendra estiga viva, vol dir que encara hi ha caliu.

<sup>46</sup> En l'original, "vo'les donaria", és a dir, "vos els donaria".

Una altra lletra en què apareix el matriarcalisme, mitjançant el fet que la dona és considerada sobirana, és **“La morta”** (p. 286), en què un soldat diu  
*“Me li agenollo als peus en passo lo Sant Rosari,  
Mentres li estava passant, a la Verge, suplicava:  
‘Oh, vós, Verge del Roser, vós que sou tan sobirana,  
entre dos enamorats, ja n’obrissi un miracle”*.

Per consegüent, la dona (Nostra Senyora) és qui salva l’home i, de pas, no sols el conhortarà, sinó que reviscolerà l’enamorada i amb molta espenta:  
*“El miracle ja és obrat, la difunta, amb ell, parlava:  
‘Aixeca’t, lladre traïdor, que la mort me n’has causada,  
com si no en ‘gués<sup>47</sup> costat re a mon pare i a ma mare:  
al pare, per dar-me pa; a la mare, per criar-me”*.

Una altra cançó amb trets matriarcalistes, com ara, el sentiment de pertinença a la terra i el tema de la maternitat, és **“La tortoreta”** (p. 296), quan diu  
*“Quan ne són dintre del port, lo patró ne salta a terra:  
‘Oh, tortoreta del cel, te vull fer una recompensa;  
te vull fer endaurar<sup>48</sup> ton bec, la meitat de tes aletes”.*  
*‘No, per cert, patró garsó, que jo me’n vaig a ma terra,  
que la Verge n’ha parit un infant que és cosa bella,  
boniquet com el sol, resplendeix com les estrelles”*.

Una altra composició amb lo maternal i ben present, és **“La filla de Joaquim, petiteta, l’han casada”** (p. 301), en el mateix romancer de Manuel Milà i Fontanals. A més, de manera manifesta:  
*“La filla de Joaquim, petiteta, l’han casada,  
l’han casada amb un vellet, Sant Josep s’anomenava.  
Al poc temps que són casats, ja en té l’esposa prenyada”*.

Llavors, Sant Josep la deixa, però un àngel davalla del cel, el marit se’n torna a casa i  
*“Troba la Mare de Déu que n’estava agenollada  
amb son llibret a les mans, que son ofici resava.  
‘Jo us demano perdó del que us haig agraviada,  
vós guardeu lo prenyadet, jo em cuidaré de la casa:  
cuinaré i pastaré i passaré la bugada,  
posaré l’olleta al foc, per rentar la vaixellada,  
també prendré l’aspíet<sup>49</sup> per aspiar la fusada  
i prendré la granereta per a passar-la per casa”*.

---

<sup>47</sup> Literalment. Es tracta d’una reducció de la forma “hagués” com també, tot seguit, fa amb el mot “res” (ací, “re”).

<sup>48</sup> En l’original, “endorar”, empelt amb el castellà “dorar”.

<sup>49</sup> Procedeix de la paraula “Aspi”, la qual figura en el DCVB i fa referència a un bastonet.

Sobre aquesta cançó de la filla de Joaquim, afegirem que el 24 de maig del 2024 la Il·lisquí per telèfon a ma mare. Li agradà i considerà que era molt avançada i *femenina*. Igualment, aprovava el paper de Sant Josep en la part final.

Una lletra que trobem més avant, i que enllaça amb el tema de les marededéus trobades, és **“Festa de Queralt”** (p. 304), recopilada pel folklorista de Vilafranca del Penedès:

*“A la soca d’un aubre, molt hermós i florit,  
han trobat a Maria, mare de Jesucrist.  
Va ser una gran ditxa pels senyors berguedans<sup>50</sup>.  
Dia vuit de setembre, una gran festa fan,  
la gent la van a veure, també molts passejants.  
De Reus i de Barcelona, de viles i ciutats,  
los berguedans hi passen amb gran conformitat”.*

Tocant el tema de la preferència per la dona i el del sentit de la maternitat, entre els versos de la cançó **“L’ocellet”** (p. 305), n’hi ha:

*“Un caçador li ha apuntat:  
‘Ai, caçador: no em tiris pas,  
que, del rei, só enamorat  
i, de la reina, més que cap:  
menjo i bec a son costat,  
dormo en un llit encortinat”.*

Unes pàgines després, copsem el tema de la dona que porta la iniciativa. Així, en la composició **“Les transformacions”** (p. 308), coneguda, una jove remata dient

*“-Si tu te’n tornes terreta, que, de tu, me’n colgaran,  
jo me’n tornaré viveta i els dos se casaran”.*

També n’hi ha més cançons en què es fa lo que vol la dona. Per exemple, en **“El soldat i la pastora”** (p. 316), el soldat diu

*“Voleu venir, gentil pastora,  
Voleu venir, una hora a l’ombra (...)’.  
La pastorel·la se n’és excusada,  
diu que son pare l’ha cridada:  
‘Torneu demà, de matí.  
A les set hores, ja en seré aquí’.  
El soldat prou hi és estat  
a l’hora que li ha dat;  
el soldat prou hi és estat,  
la pastorel·la l’ha ben trompat”.*

---

<sup>50</sup> Es refereix als habitants de la comarca catalana del Berguedà.

O siga que la jove, amb una ullera de llarga vista (trompa, com indica el DCVB), ha vist el jove.

Una altra de la mateixa línia, i en el llibre *“Romancer català”*, és *“A l’horta del pare”* (p. 319). Primerament, direm que les taronges simbolitzen els pits, les mamelles. Diu així:

*“A l’horta del meu pare, un aronger<sup>51</sup> n’hi ha,  
fa les aronges dolces, que altra fruita no hi ha.  
N’hi ha una clavellina, que ben xamada està,  
cada matinadeta, ella la va a regar,  
i, mentre la regava, el seu galant passà:  
‘Déu vos guard, l’hortolana, voleu llogar hortolà?’  
‘Aquí n’hi ha mosseta, no cal mosso llogar’.  
‘Em daríeu una rosa, de tantes que n’hi ha?’  
‘Trenqueu·s-e-la, en jove, aneu·s-e-la a trencar<sup>52</sup>.  
I, mentre la trencava, un gran sospir llençà.  
‘Què sospireu, en jove, què teniu que sospirar?’  
‘La vostra amor, donzella, si me la voleu dar’.  
‘Demaneu-la al meu pare, també an el meu germà,  
o i, també al meu oncle, a l’oncle capellà:  
si ells vos-e<sup>53</sup> la donen, per ben donada serà”*.

Per tant, és la dona qui marca les directrius a l’home i qui té la darrera paraula.

Canviant de tema, però continuant amb música matriarcalista, en la lletra *“Capa nova”* (p. 324), es reflecteix el bon tracte que rep la dona:

*“Caminem, caminem, passarem la muntanya’.  
‘¿Com caminaré jo, si som tota descalça?’  
Allí, passant d’un lloc, ell bé la n’ha calçada,  
sabateta amb taló, la mitgeta encarnada:  
‘Voleu venir, minyona, al palau del meu pare?  
Allí ens passejarem per aquells salons i places’.  
Passejant pel castell, tot l’entorn, la muralla,  
les bales i el mosquet li han frapada<sup>54</sup> la capa.  
‘No us espanteu, amor, jo us en compraré una altra,  
Tota d’un carmesí o sargeta de França.  
Jo la’n faré cosir per un sastre del meu pare”*.

També resulta interessant part de la composició *“Nit de Nadal”* (p. 325), en la mateixa obra de Manuel Milà i Fontanals, en què copsem la dona emprenedora en la meitat de la composició:

<sup>51</sup> Com podem llegir en l’entrada “Aronger” en el DCVB, és una “var. de aranger (arbre semblant a un taronger). La forma aranger surt a algunes cançons populars catalanes i mallorquines”.

<sup>52</sup> Ací hem adaptat el text original, el qual, en forma normativa, seria “Trenqueu-vos-la, en jove, aneu-vos-la a trencar”. La vocal e de l’original actua de reforç.

<sup>53</sup> Aquesta pronúncia la oírem a catalanoparlants nascuts en la comarca de l’Horta de València, si més no, en els anys quaranta i cinquanta del segle XX.

<sup>54</sup> Aquest gal·licisme, ací vol dir que les bales li han tocat la capa.

“-Bé em diríeu vós, hermosa Maria,  
 quantes canes<sup>55</sup> són de la peça ordida’.  
 ‘Setze canes són, se’n manquen les quinze’.  
 ‘Què nen farem, de tants, hermosa Maria?’.  
 ‘En farem llençols i algunes camises  
 i, dels retallats, pararem botiga.  
 La gent me diran: Hermosa botiga!  
 Jo els hi respondré: Jo me l’he guarnida””.

Una altra composició en què es plasma que la dona està ben tractada i que figura en el llibre *“Romancer català”*, és *“La carta”* (p. 327), en què, a tres ninetes que hi ha sota un romaní, els demanen que volen fer de la seda. Elles responen que una llaçadeta i agafar una perdiueta. Llavors, afigen

“-Arrencar-li una plometa,  
 per escriure una carteta’.  
 ‘Què en voleu fer, de la carteta?’.  
 ‘Enviar-la a l’amoreta’.  
 ‘Què en voleu fer, de l’amoreta?’.  
 ‘Donar-li una abraçadeta””.

Una altra cançó que reflecteix la música matriarcal, i en què la dona porta la iniciativa, és *“La vella”* (p. 328), amb una lletra relativament semblant a la composició que exposà Josep Maria Duran el 24 de gener del 2025 en el grup de Facebook *“Dites, refranys i cultura popular catalana”* (però amb versos recollits en el Ripollès): *“La vella maridada”*, de què Josep Ma. Duran escrigué:

*“Una cançó humorística i burlesca. Diuen Els Randellaires que a Sant Pau de Segúries també els agradaven els ‘eurons’ i que abans també passava i a alguns els anava prou bé, perquè omplien les butxaques sense gaire esforç. La vella carregada de diner i de béns es marida i (ja es veia a venir) no dura gaire i el jovenot marit que hereta pot plantejar-se tota un altra vida.*

*La cançó va ser recollida al Ripollès i la canta un grup també de la zona que ha fet una gran tasca de recol·lecció i difusió de cançons i altres elements populars a les escoles, als escenaris i en mil festes i saraus.*

*Els Randellaires són un grup ben nombrós. El nom ve de ‘randells’, que són mosquits d’aquells que piquen força, com fan aquests músics amb les cançons, ens inciten a cantar, a ballar, a continuar amb allò que és el patrimoni cultural del país.*

*‘A Sant Pau, n’hi ha una vella  
 que passa dels seixanta anys;  
 de la tram tram la vella  
 que passa dels seixanta anys,  
 de la vella tram.*

*La vella se’n va a plaça  
 per veure si la’n trauran  
 El galant que ella hi tenia:*

---

<sup>55</sup> Una cana és una mida longitudinal catalana que, d’acord amb la definició de “cana” en el DCVB, “consta de vuit pams i equival aproximadament a un metre i seixanta centímetres”.

*un bergant estudiant  
Estudiant si tu m'aimaves,  
te'n faria un ric marxant.  
Si tu veies ma bosseta  
tota plena de l'argent!  
Si tu veies mon celler  
amb cent bótes de vi blanc!  
Si tu veies mon corral  
n'és tot ple de moltons blancs.  
El dissabte els esposaren,  
el dilluns la'n soterrant.  
Les absoltes que li feren  
amb un tamborí sonant!  
I, amb els diners de la vella,  
en cercà una de quinze anys  
de la tram tram, la vella  
que en passa dels seixanta anys,  
de la vella tram".*

**Romancer català. Prosseguir ací, si el tema de la cançó s'ajusta al punt (Música matriarcal).**

### **Música matriarcal en el llibre “Núria Feliu recita les sardanes més populars”, de Núria Feliu (1941-2022).**

En aquesta obra, entre d'altres coses, es reflecteix en la sardana “**El Cavaller enamorat**” (p. 24), amb lletra i música de Joan Manén i Planas (1883-1971). Així, veiem que, tot i la força de l'home, és ella qui té la darrera paraula i, a més, qui venç l'altre. Diu així:

*“Bell, jove, fort i galant,  
el Cavaller que fou espill de braus  
que guanyà cops mil, en justes, fama i honor,  
brandint llança, espasa i escut,  
ara l'amor l'ha vençut.*



*D'una nineta el jou  
sofreix el Cavaller,  
tan trist i enamorat,  
que en perd el ser.*

*D'ella el castell, al lluny,  
n'esguarda el fosc contorn;  
i una nit i una altra  
hi roda a l'entorn  
i no té coratge, el míser,  
per avançar...  
I un jorn i un altre passen  
sense dur al bell aimador  
el conhort ansiat.*

*Ai! nina, (\*) que n'has fet  
del cor que al teu retens presoner!...  
vindrà un temps que enyoraràs  
el que sols per tu ha estat  
Cavaller enamorat”.*

Per tant, la trobada es fa de nit (moment del dia vinculat amb la dona) i ell no va un poc més lluny, amb intenció que la jove l'aculla per a festejar. Mentrestant, la fadrina té altres prioritats.

En aquesta línia, en la lletra de la sardana següent, **“El saltiró de la cardina”** (pp. 25-26), altra vegada, copsem que la dona és qui dirà si eixirà amb ell o no i, mentrestant, l'home ho desitjaria. Aquest tret ens plasma un Poble matriarcalista. En eixe seny, cal dir que l'autor de la lletra, Josep Ma. Francès i Ladrón de Cegama (1891-1966), i qui posà la música, Vicenç Bou i Geli (1885-1962), havien nascut en el darrer quart del segle XIX, en un ambient que empiula amb el relat i amb moltes rondalles vernacles anteriors a 1932:

*“Pageseta moreneta,  
vull cantar-te una cançó;  
vull dir-te d'una vegada  
que també t'estimo jo.  
Com es mimen i s'estimen  
per les branques els ocells,  
per què no hem d'amanyagar-nos  
tu i jo com fan ells?”.*

És ell qui ho demana a la minyona, partint de la semblança amb els ocells: tracte amb amor i amb simpatia.

A banda, el xicot procura que la jove relacione el present amb actes que fan les aus:

*"No sents com refila la cardina  
que en el niu s'enyora tota sola?  
El company volgut de ploma fina  
ha alçat el vol  
de cara al sol i no ha tornat  
i a cercar-lo ella ha volat.*

*Ja de retorn el gai ocell  
refila entre les fulles,  
fent saltirons va la femella  
amb ell, l'ocell.  
La-la-la".*

Igualment, la femella comenta al mascle, qui aplega al niu:

*"Per què has trigat així?  
Que manca al niu  
del nostre amor, l'encís?  
I ell li respon: Ocella, petita i bella,  
seguim a saltirons  
de nostres il·lusions l'estrella.  
I tot saltironant per la verdor  
canta l'amor: la-la-la".*

Aquesta verdor podríem empiular-la amb mitjan primavera (època simbolitzada per aquest color, el de les fulles que renaixen i el de les plantes que verdegem):

*"Veig, pageseta que et tornes roja,  
tos ulls em diuen ben clar que sí,  
com l'ocella a son ocell  
tu m'estimaràs a mi.  
Dels teus llavis un petó voldria jo,  
tu m'has pres amb tos ulls negres el meu cor.  
Ets ma vida, ets ma joia i mon tresor.  
Com el cant de la cardina nostre cant  
serà dolç, serà amorós i triomfant".*

Per consegüent, ell confia en la dona, qui és encisadora i, finalment, es podria dir que el jove li promet que la tractarà bé: el cant amorós i amb dolcesa. Es prioritza recórrer a un pacte (un detall molt freqüent en la cultura aborigen catalana), en què, això sí, al capdavant, es fa lo que vol la dona.

Una altra sardana amb una lletra que podríem relacionar amb el mes de maig (encara que no ho pose) i, a més, amb l'acte de cercar parella, sobretot, fadrina, és **"Bona festa"**, amb lletra de Lluís Garriga i amb música de Josep Vicens "Xaxu", la qual figura en el llibre **"Núria Feliu recita les sardanes més populars"** (pp. 35-36). Així, podem llegir

*"Pagesetes i fadrins (...)  
van fressant tot el camí (...).  
Tot és bell, tot és gai  
tot és dolç, és encís.*

*(...) Dolça pageseta (...).  
Celebrant tan bona festa,  
la dansa, em fa delit  
d'afany i de conquesta  
de la teva figurina  
dels camps i dels sembrats regina ...*

*Tu duus tot l'encanteri,  
(...) trenant la nostra dansa  
que ens fa sentir forts i més grans  
i orgull dels catalans  
que l'anem dansant, donant-nos les mans..."*

En aquests versos, la dona (ací, una joveneta) apareix com la mestressa, qui porta els camps i les collites, és comparada amb una mena de fada que encisa els hòmens i, a banda, la fadrina és qui **"enllaça"** (l'acte de trenar) amb qui ballarà la sardana i, de pas, amb qui socialitzarà, puix que ella porta la iniciativa i, ambdues parts i més persones, s'enfortiran i connectaran amb el sentiment de pertinença a la terra.

Ara bé, en un altre poema de l'obra de Núria Feliu, veiem uns versos que sí que enllacen amb la primavera i amb el típic ramell de flors (o altres detalls) que donaven els fadrins a les xicotes: **"Bell Penedès"** (pp. 41-42), amb lletra de Leandre Roure i Garriga (1887-1969) i musicat pel compositor Josep Saderra i Puigferrer (1883-1970):

*"Matins del Penedès.  
El sol bonic de Maig  
esclata rialler  
rebut d'ell el primer bes.*

*Camins tots ombrejats.  
Refilen els ocells...!  
Campanes repicant l'alegria del vol.  
Oïu, fadrins, la crida  
de l'esclat d'amor!"*

Tot seguit, posa

*"Fadrina, caputxeta blanca,  
de flors, ell, et fa un ramell.  
Fadrí de roja barretina,  
de bon matí l'amor va amb ell.  
Violetes per tot es troben.  
És prova del gran amor,  
-humil, diví-  
que sent el seu aimador"*

És a dir, encara que el jove cerca la dona, no pretén conquerir-la, com ho reflecteix com és l'amor que ell li té (un tret matriarcalista).

Al capdavant,

*"Entre l'ombreta del camí,  
allà propet del riu,  
allà on l'oreig fa olor de pi,  
li diu així el fadrí:  
Donzellea, recordada sempre seràs  
i el meu cor dintre el teu portaràs"*

Finalment, els darrers versos coincideixen amb la visió matriarcal de la sexualitat, entre d'altres coses, perquè la dona és qui salva l'home i, a més, qui genera vida com si fos la mare que pareix:

*"Matins d'amor del Penedès  
que dolçament porteu,  
el gai perfum del primer bes,  
que al nostre cor poseu.  
Esclateu amb vostra llum que fa florir  
la poncella d'amor que no té fi."*

NOTA.- Publicat al CADI 275 (1961)".

Una altra composició que figura en el llibre **“Núria Feliu recita les sardanes més populars”**, de Núria Feliu, i en què captem trets de música matriarcal, és **“Les fulles seques”** (pp. 53-54), en què passem de la tardor a la primavera. Així,

*“Les fulles seques fan sardana  
d’ací d’allà saltironant,  
i dintre el bosc la tramuntana  
sembla la cobla al lluny sonant.*

*I quin seguit de fulles roges  
que enjogassades porta el vent (...).  
I quan el sol se’n va a la posta,  
l’arbre que enyora el seu fullam,  
poc a poc son ombra acosta  
als balladors damunt del camp”.*

Com podem veure, els versos enllacen amb una de les dues estacions femenines i més vinculades amb lo matriarcal. De fet, les fulles tenen vida, dansen, ballen, desenvolupen la seua creativitat (el joc i el viatge acompanyades pel vent). I, més encara: apareix un detall vernacle en relació amb els catalanoparlants, en aquest cas, l’ombra. Una ombra que arrima, que acull els balladors i que, sota el seu *“territori”* (simbolitzat per l’arbre i per la seua presència obaga i tot), podríem dir que els seus fills, creatius, no sols toquen els peus en terra (damunt del camp, de la mare), sinó que ho celebren.

Més avant, un altre viatge (i sempre en connexió amb lo tel·lúric) farà que la sardana revife, en la terra catalana, mitjançant una renaixença:

*“Les fulles seques fan sardana;  
mes, quan l’albada surt després,  
se les endú la tramuntana  
espais enlaire per mai més.*

*I l’arbre sec ja toma a viure  
fulles i flors arreu badant,  
i cada brot, quins cants de riure,  
fent nius les aus i els becs juntant!”.*

Per consegüent, aquest arbre català conserva l’esperança i, per això mateix, reeixirà: l’esclat joiós de la natura, en aplegar la primavera, i dels ocells que provenen d’altres indrets.

Però no sols això: el resultat de la pervivència de la sardana i de la confiança empelta també amb fruita menjívola i del terreny en el mes de maig, l'època de l'any que, tradicionalment, més representa l'amor per la dona i, igualment, la mare. Per això,

*“Després la fruita, que encisera,  
pengim-penjam al sol que és foc,  
el préssec ros i la cirera,  
la pruna clàudia i l'albercoc!*

*Oidà! Quin goig! Fem les rodones,  
sardanejant de dia i nit,  
les mans unint homes i dones,  
els ulls clavats en l'infinit!”.*

Altra vegada, copsem el paper socialitzador de la sardana: mans que enllacen hòmens i dones.

En la sardana que ve a continuació, **“Somni”** (pp. 55-56), amb lletra de Manuel Pont Bosch (1929-2010) i musicada per Manuel Saderra i Puigferrer (1908-2000), es plasma el matriarcalisme, per exemple, en el fet que la dona done vida en la foscor:

*“Quan la foscor davalla  
pel pendís del ponent,  
tot l'estany és un càlid  
cigne d'argent”,*

un color que empiula amb lo femení i prou present en poemes matriarcalistes.

A banda, en l'obagor, els estels resten adormits a poc a poc i, igualment,

*“Les fades van fent, tot dansant, claror!  
Sota els desmais s'han dat la mà en sardaneig.  
Fades i estany, cantant l'amor.  
La nit és com un gran cor.  
Quin màgic encís hi ha pertot quin dolç encant!”.*

Aquests versos reflecteixen una cosmovisió matriarcal: no sols el paper de les fades (que són les generadores de vida), sinó perquè s'apleguen al voltant d'un arbre (un

detall relacionat amb la figura de la mare, amb les arrels i, per descomptat, amb el comunalisme, arraïlat en aquests Pobles).

No debades, hi ha un empelt entre les fades (mitologia), l'aigua (l'estany), la foscor (la nit) i la música (en lloc, com ara, de lo tècnic).

Això explica que

*"L'estany somriu. Resta tot,  
dins la nit, somniant!  
I les ombres van lentament  
vestint l'estany",*

és a dir, la part de la mare que connecta amb la terra, un altre element típicament femení.

Finalment, entre d'altres coses, posa

*"Quin delit, quin frisament,  
fades blanques com l'argent!"*.

### **Música en què la dona *"salva"* l'home.**

En el llibre ***"Romancer català"***, amb texts de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884) i a cura de Joan Antoni Paloma, hem trobat exemples en què la dona salva l'home. Per exemple, en la cançó ***"Moreu"***, podem llegir

*"Em tenen tancat que ningú no em veia,  
ni amic, ni germà, ni la mare meva,  
ni tampoc l'amor, la Pauleta meva.  
A la mitja nit, gran claror vaig veure,  
la Mare de Déu que em venia a treure,  
les claus a les mans com l'escarcellera"* (p. 61).

També ho copsem en la cançó ***"L'au missatgera"***, recopilada en el mateix llibre:

*"Tot plorant i sospirant, ella ja se n'és dormida,  
ja passa el rossinyolet, un galant cant que en tenia.  
'M'admiro, de vós, donzella, que aquí us haveu dormida  
tenint lo galant al llit sense esperança de vida;  
i vós lo podeu curar, que en porteu la medicina'.*

*‘Si això és veritat, les plomes te’n dauraria,  
les plomes i lo pitet i lo bec de perles fines’” (p. 237).*

Una altra composició de la mateixa corda i també en aquest romancer de Manuel Milà i Fontanals, és **“La romera de Montserrat”** (p. 282), la qual també té trets que fan que poguéssim posar-la en nexa amb el tema de la maternitat. Nogensmenys, la dona salva dos hòmens (el marit i el fill) i una dona:

*“El romeu i la romera anaren a Montserrat;  
la romera va descalça i el romeu tot desprejat<sup>56</sup>.  
Qui, de la Verge Pura, mai queda desemparat.  
Ajudeu-nos, tota hora, Princesa de Montserrat.  
Quan foren al mig d’un puerto<sup>57</sup>, la romera va de part.  
Se’n gira a un costat i l’altre, ja veu que és lluny de poblat,  
se’n gira an el costat dret, troba una dona al costat.  
‘Qui sou vós, la bona dona que, ane mi, m’haveu aidat?’<sup>58</sup>  
‘Som la que vós més amàveu, Princesa de Montserrat’.  
‘Aquí teniu el meu fill, jo vos el dono de grat,  
feu-lo capellà o monjo o abat de Montserrat’.  
‘No serà capellà, ni monjo, ni abat de Montserrat,  
que serà un àngel del cel, que estarà al meu costat’”.*

També hem trobat exemples, com ara, en la cançó **“La perdiu”** (p. 312), recollida en la mateixa obra del folklorista de Vilafranca del Penedès, en què diu:

*“Una perdiu he sentida amb un cant molt amorós,  
(...) perdiueta novelleta, que, a la muntanya, cantau,  
baixeu a terra plana, que els tristos consolau”.*

**Romancer català. Prosseguir ací, si el tema de la cançó s’ajusta al punt [Música en què la dona “salva” l’home]**

---

<sup>56</sup> En relació amb aquest mot, direm que, el 14 de gener del 2025, en el grup **“Dites, refranys i cultura popular catalana”**, en què havíem demanat sobre el seu significat, Rosa Rovira ens posà *“Jo diria que vol dir que va amb sabates diferents a cada peu, ‘DESPARELLAT’. Jo en deia ‘despreiat’”*. Igualment, en Twitter, on també havíem demanat sobre el tema, Josep Ma. Virgili i Ortiga hi estava d’acord i, a més, féu una explicació en què indicava que provindria de l’aglutinació i de la pronúncia popular de *“desparellat”*. Agraesc la generositat de tots dos, ja que no figurava en el DCVB, ni en moltes fonts.

<sup>57</sup> Literalment, apareix aquest castellanisme, en lloc de *“port”*.

<sup>58</sup> Amb paraules d’ara, *“¿Que sou vós, la bona dona que, a mi, m’haveu aidat?”*.



## Música matriarcal rebuda en correus electrònics, en missatges...

Tot seguit, posarem música que sí que plasma molt la cultura tradicional de la terra catalanoparlant, encara que no és anterior a 1930, ni a 1980, any en què hem considerat que, poc o molt, comença a introduir-se'n molta i aliena a la tradició vernacla, això és, al matriarcalisme i, com més va, més (fet que, per exemple, ja còpsàrem en gloses menorquines dels anys cinquanta del segle XX, recopilades en l'obra **"Menorca eròtica"**, de l'autor i editor Vicent Pons, publicada en el 2020).

I ho fem a partir d'una composició que Felip Munar i Munar (Lloret de Vistalegre, 1960), mestre i folklorista mallorquí, ens envià, sense esperar-nos-ho i com si fos un present per a les festes de Nadal del 2024, el 18 de desembre del 2024. Diu així:

### **"Cançó de Nadal 2024"**

*Nadal és gran alegria,  
i també és un comiat,  
Nadal és afinitat  
amb la gent de cada dia,  
Nadal és companyonia,  
viure el passat i el present,  
Nadal és un argument  
que hem convertit en història:  
Nadal pot ser la victòria  
d'un nou país resplendent.*

*Els desitjos són constants,  
a pics massa repetits,  
han deixat de ser envits  
per esser atenuants  
d'aparents falsos encants  
que just la disfressa arregla  
i els hem convertit en regla:  
seria bo que entenguem  
i que visquem i aprenguem  
d'aquest primer quart de segle.*

*És que tan sols deman viure  
en pau en el meu país,  
no vull demanar permís  
per fer-ho amb un somriure;  
que la llengua sigui lliure  
de carnívors enemics  
que trepitgen massa pics*

*la deixa dels nostres pares  
i la llavor de les mares  
que a tots ens ha fet més rics.*

*Visquem ara amb l'esperança  
de reviure un nou futur  
de poder tombar el mur  
refermant nostra amistança,  
facem la nova aliança  
d'un vint-i-cinc amb afanys,  
facem créixer uns nous tanys  
per estimar més ca nostra  
i fem també amb ca vostra  
nostra casa per molts d'anys.*

*Amb estima i desitjos de bon de veres, del vostre amic Felip Munar i Munar.*

*Nadal de 2024".*

En resposta a aquests versos, el mateix dia li demanàrem “¿Sols fer cançons d’aquest tipus? ¿Les publiques amb música? Gràcies” i ens escrigué “Fa uns trenta anys, cada any”.

Com podem veure, en la primera estrofa, no sols vincula el passat (Nadal forma part de la tradició del Poble catalanoparlant) amb el present, sinó que, igualment, reflecteix un sentiment de pertinença a la terra com també més avant: “*un nou país resplendent*”.

Després, fa una defensa de lo tel·lúric, per mitjà d’una crida a estar alerta a lo que no és matriarcal (les disfresses i els falsos encants) i, per això, demana viure en un país (la terra dels ancestres i la dels qui aproven lo vernacle i català) en què no calga permís per a emprar la llengua catalana, ans poder estar-hi amb un llegat (la deixa dels parents) i amb el resultat de la llavor de les mares (la semença que colguem en els camps en època de sembra i hivernal amb l’esperança en una vida nova i en l’esdevenidor).

Ara bé: convida a l’amistat i a la bona avinença (la nova aliança), la qual, de la mateixa manera que els pares (per mitjà de la maternitat i de la fecunditat), farà possible que cresquen tanys (rebrotos del tronc, ací, del familiar, de la comunitat catalanoparlant) perquè les noves generacions actuen 1) en pro que els forasters respecten la terra d’acollida i que, de pas, 2) la gent de la contrada i aborigen pugui confiar en els qui provenen d’altres indrets, sobretot, com més considerables siguen les diferències culturals i de tradicions (“*nostra casa per molts anys*”). Al cap i a la fi, com posava Felip Munar i Munar en la presentació del llibre “***Prenint el demble a les paraules***”, d’Antoni Lluís Martí (1935) i editat per Edicions Documenta Balear en el 2009, a què accedírem

pel 2014, *"Quan i com arribam a conèixer una persona? I un poble? I una llengua? Només si som capaços d'entrar i entendre l'ànima que sura al voltant d'una persona, un poble o una llengua, serem capaços de conèixer-los. (...) Ell [Antoni Lluís Martí,] ens diu que pretén crear adeptes, amadors de la llengua"* (pp. 9-10).

Finalment, cal remarcar el desig de bon cor del glosador: *"de bon de veres"*. O siga, seriosament i no, com és comú en les persones políticament correctes, parlar per parlar perquè toca parlar. I qui diu parlar, diu qualsevol altre acte.

## Q) LA PEDAGOGIA MATRIARCAL EN CASA, EN EL BARRI, EN LES ESCOLES I EN INTERNET.

En relació amb el tema de la pedagogia matriarcal, en l'entrada *"A la meva mare..."* (<http://joanbrunetmauri.cat/a-la-mare>), la qual figura en el blog *"Joan Brunet i Mauri"*, l'autor i periodista, Joan Brunet i Mauri (nascut en Sabadell en 1948), exposa un escrit amb molts trets que empiulen amb la educació matriarcal.

Així, com, més d'una vegada, es pot llegir en publicacions relatives a persones que han deixat empremta, comenta que *"Hi ha persones que segurament mai no passaran a formar part de la història col·lectiva. (...) Es tracta de persones anònimes que, al llarg de la seva vida, han actuat discretament i han donat testimoni de sensatesa, de tenacitat, de tolerància, de comprensió, de solidaritat. Uns valors que, atès els temps que corren, no són gens menyspreables. Són persones, en definitiva, que, malgrat [que] el seu nom no figurarà ni en els llibres d'història, ni en cap registre o plana a Internet, hauran deixat petjada profunda entre les persones que les han tractat"*.

Tot seguit, addueix que *"Són persones que hom diria que només van néixer i viure per ensenyar-nos com s'han de fer les coses i, alhora, ser el pal de paller que cohesiona i crea complicitats entre les persones més properes"*. Aquestes paraules referents a educació i a ser el pal de paller, com veurem més avant, enllacen amb la figura de la mare i amb les dones. I, més encara, en els Pobles matriarcalistes.

A banda, indica que *"Hi ha persones que mai no passaran a la història col·lectiva però que, per això mateix, per sempre més formaran part de la història personal de cadascú. (...) Persones que troben el seu goig de viure i la seva alegria de ser en el goig de viure i en l'alegria de ser dels altres. Aquestes persones anònimes, treballadores incansables,*

*sàvies, discretes, disposades a ajudar, tenaces, tolerants, són també les que voldríem sovintegessin més en una societat com la nostra, tan marcada pels egoismes, per les rancúnies, pels odis que a enlloc no aconduïxen”.*

En escriure sobre sa mare, afegí que, *“en fer record d’ella –de la meua mare–, en vull fer també de les persones –pares, mares, dones i homes– que, com ella, han estat o són treballadores i treballadors incansables per la consecució d’uns ideals sense esperar a canvi cap mena de recompensa ni cap mena de reconeixement. En tenen prou en rebre l’estima i la consideració dels que les envolten.*

*La meua mare, l’**Anna Mauri i Gallifa**, ha estat una d’aquestes persones. Esposa amatent, mare proverbial, àvia encisadora, amiga que mai no oblida i s’oblida. La seva néta més gran, es referia a l’àvia Anna com una persona ‘sempre riallera, sempre contenta, sempre alegre, sempre didàctica, sempre boníssima conversadora’”.*

Al capdavant de l’article, el periodista posa que, *“de la mateixa manera que, en d’altres casos, el record de les bones persones impregna per sempre més la vida d’aquells que les han tractat i les han conegut”.*

Finalment, direm que moltes de les característiques que trau Joan Brunet i Mauri sobre la manera d’actuar i de respondre, ens les han plasmades en escrits (o bé en comentaris) que tenien a veure amb l’educació que havien rebut i, igualment, amb records i amb vivències que havien viscut junt amb dones catalanoparlants nascudes abans de 1920.

Prosseguint amb el tema de la pedagogia matriarcal, en l’entrada **“Mare, mares”** (<https://elisendaortega.blogspot.com/2013/05/mare-mares.html>), de l’andorrana Elisenda Ortega (pintora i mestra de restauració) i publicada en el blog **“Muntanyes encantades”**, a què accedirem el 1r d’octubre del 2024, exposa *“un homenatge a la meua mare i totes les mares de la meua família”*. Direm que podríem haver-lo inclòs en el punt relacionat amb la maternitat, però que hem considerat adient posar-lo en el de l’educació. Molt prompte, escriu *“La meua família és un matriarcat, com diu sempre el meu fill. I és que el puntal i ànima d’aquesta sempre han estat les dones. Dones fortes, lluitadores, valentes i molt treballadores, però alhora sensibles, tendres, creatives i amb una gran capacitat d’alegria i amor que ha fet que, al seu entorn, tots creixéssim amb seguretat i eines suficients per desenvolupar la nostra personalitat.*

*Encara recordo com tots gaudíem d’aquella tendresa que ens ha acompanyat tota la nostra vida. El meu avi era el sensible, l’artista, el somiador, el captador i transmissor de bellesa; i la meua àvia era la forta, la negociant, la defensora de la família, la que mai va tenir por de fer maletes i traslladar-se a terres que oferissin noves oportunitats”.*

Cal dir que aquests trets (o, si més no, bona part) enllacen amb personatges de moltes rondalles vernacles i, igualment, amb moltes dones nascudes entre 1870 i 1920 (de què ens han reportat) i, a més, en persones que han rebut una educació matriarcal i que, com ara, ho plasmen en la poesia.

A banda, posa *“Jo he tingut tres mares. La meva mare, a qui sempre m’he sentit molt vinculada i unida; i les meves ‘tietes’, cadascuna d’elles ha estat, i és, per a mi, sempre, molt important, un exemple de vida. L’alegria que sempre les ha envoltat i que han després i que encara avui fa que siguin el centre de les reunions familiars”*, és a dir, un tema de conversa.

Un tema interessant que reflecteix Elisenda Ortega és l'obertura junt amb la paciència que tenien les dones en educar-los o, simplement, en les relacions amb els més joves. Així, diu *“Recorde quan m’esperava, asseguda en una cadireta, que la meva mare acabés la feina a la cuina, me la mirava i deia ‘Encara no?’ i anava esperant fins que em podia seure a la seva falda i ‘mimar-me’. I jo li feia prometre que mai no es moriria, almenys, fins que fos molt gran, i ella m’ho prometia... Ha complert la seva promesa”*.

Tot seguit, comenta que *“Avui em miro feliç les noves generacions de la nostra família i penso que tota aquella font d’amor que van crear els meus avis i que hem heretat i ampliat les seves filles i néts, s’ha transmés als besnéts i als rebesnéts i que ells, al seu torn, ho continuaran. L’amor és el més important de la vida: sense ell seríem com les plantes sense llum, no podríem créixer”*.

Al capdavant de l'entrada, la pintora i restauradora addueix que *“Una mare té una sola arrel que la manté ben subjecta a terra, però amb molts braços que donen recer a tots els que estimen”* i més: *“Vull fer constar que no m’agraden les discriminacions, crec en el ferm paper del pare, però aquesta serà una altra entrada...”*.

Un altre article que hem trobat adient per al tema de la pedagogia matriarcal és ***“La mare”*** ([https://www.elnacional.cat/ca/opinio/mare\\_1231503\\_102.html](https://www.elnacional.cat/ca/opinio/mare_1231503_102.html)), de Pilar Rahola (nascuda en 1958), catalana, publicat en el diari digital ***“El Nacional”***, en el 2024, amb motiu de la celebració del noranté natalici de sa mare. Entre d’altres coses, escriu *“Mantens intactes els trets de la bellesa que un dia va enamorar el pare i que el pas del temps ha reescrit amb benevolència, sense esborrar el traç. La mirada intensa, viva, eternament jove, immune a la fatiga dels anys. Una mirada de mirar el món amb avidesa, inquieta i alhora serena, capaç de sorprendre’s amb la ingenuïtat d’una adolescent, feliç de cada nova descoberta. Però, sobretot, una mirada de mirar-nos, sempre fitant-nos endins, per saber què ens passa, quins neguits ens atabalen, quines penes ens traspassen. Inquisitiva i vigilant, sempre a l’aguait, com un far inalterable que ens guia en la tempesta”*. Altra vegada, copsem un fet prou habitual en el

matriarcalisme: la tendència a la integritat, persones que desenvolupen prou la part activa com també la receptiva, ben plasmades en aquestes paraules.

Tot seguit, posa *“Ho saps molt bé: **tots venim a tu**, les teves filles, les teves germanes, els teus nets i ara els teus besnets, la família sencera et cerca i et necessita, perquè ets un recer segur on aixoplugar-nos quan les malvestats ens encalquen i apareixen, implacables, les nostres fragilitats”*. Per tant, inclou tant els hòmens, com les dones i, per això, podríem dir que la dona salva l'home.

A continuació, Pilar Rahola comenta que, *“En els bons moments, ningú no gaudeix com tu, riallera exultant per cada passa ferma, per cada fita aconseguida. Ets la nostra hooligan primera, la fan més entusiasta dels nostres petits èxits. Però **és en els mals moments quan et fas gran, mare**, molt gran, amb les teves ales protectores que ens recullen i ens consolen, indestructibles, acollidores, sanadores”*. El tret de l'espenta femenina i el de la dona acollidora i forta figuren en moltes fonts (no sols comentaris) referents a catalanoparlants del primer quart del segle XX.

Igualment, ens afegim que, *“Per molt que volem lluny, a la recerca de les nostres ambicions i delits, sabem que hi ets en la caiguda, recollint els bocins trencats, recosint-nos, com una filadora pacient. Et confesso que **la teva fortalesa ha estat la meva durant tota la vida**, una font inesgotable d'empenta i determinació que m'ha inspirat i m'ha permès avançar, fins i tot quan la marea venia en contra. I cada vegada que he ensopegat, he tornat a tu com aquella nena petita amb els genolls pelats que plorava endins, per no semblar poruga”*. Un altre fet real, i que hem captat en moltes persones que han rebut una educació matriarcal (o que han passat molt de temps junt amb les seues àvies), és l'empremta que han deixat les padrines o bé les mares i, si no, els bons records com també que consideren que tenien molts punts interessants, àdhuc, per al present. En el cas de ma mare (1943), sobretot, la seua àvia paterna (1878), qui visqué noranta anys: forta, servicial, arriscada, molt treballadora, amb molta espenta, senzilla i molt oberta.

En acabant, l'articulista reflecteix l'agraïment que tenen a sa mare i el connecta com si fos un present: *“Tenir-te com a mare és un aprenentatge constant, un repte extraordinari, una font de solidesa i voluntat. I, per sobre de tot, tenir-te com a mare és un meravellós regal”*.

De fet, afegim *“No sé si ets conscient de la força i la seguretat que ens dones, autèntica matriarca d'una família que has treballat amb delicadesa dia a dia, cuidant-la i amorosint-la. **Aquesta família que ara et contempla feliç i agraïda és la teva obra**, la teva conquesta. Ens has esculpit amb un cisell indomable, dotant-nos del coratge que la vida ens exigirà, però també amb un pinzell suau que ens recorda, a cada instant, la bondat de l'ànima”*.

També escriu sobre el sentiment de pertinença a la terra: ***“Dona de conviccions fermes, ens has transmés el compromís per la nostra petita i ferida pàtria, la força per somiar horitzons llunyans i la grandesa d’estimar sense condicions”.***

Més avant, Pilar Rahola plasma *“Ara fas noranta anys, noranta, mare, caram, el número nou impressiona! Però estàs esplèndida en els teus noranta anys, ferma, decidida, independent de tots, intacta la teva personalitat imponent. És cert que l’edat t’ha frenat les passes, que abans eren infatigables, i que ara els genolls marquen un ritme pausat. La salut i els anys, que ens recorden com n’és d’implacable, la biologia. Però el temps no ha esquerdat la teva constància, el teu amor infinit per nosaltres, que som els teus sempiterns maldecaps, la teva capacitat de protegir-nos”.*

Com podem veure, en aquest article, apareix prou el tema maternal (la dona com a soplug dels fills i d’altres persones) i, igualment, detalls en nexa amb la fortalesa i amb lo que es podria considerar actiu, com, de fet, ho copsem en part de les darreres paraules de l’entrada: *“Avui que som aquí per celebrar la teva llarga vida, deixa’m dir-te que tenir-te com a mare és un aprenentatge constant, un repte extraordinari, una font de solidesa i voluntat. I, per sobre de tot, tenir-te com a mare és un meravellós regal. **Gràcies per una vida entregada a nosaltres.** Gràcies per ser la nostra roca irreductible, la nostra font d’inspiració, mare nostra, mare de mares. Per molts anys, Pilar”.* I, així, moltes característiques de què parla Pilar Rahola enllacen amb les que tenien dones de què redacten en altres fonts o, com ara, de què ens han comentat.

Ens referim a signes que, si bé ja figuren en dones nascudes en el darrer terç del segle XIX, encara ho feien en les del primer terç del segle XX. Totes eren catalanoparlants i la gran majoria feia més d’una generació que vivien de terres vernacles.

Finalment, direm que el 25 de novembre del 2024 rebérem un correu electrònic de Ricard Jové Hortonedà en què ens escrivia *“Lluís, bon dia i bona setmana,*

*Potser és perquè fa molts anys que la conec, a la Pilar Rahola, i ens ha portat sempre de la maneta de la seva obra colossal; o potser és aquest notable homenatge als noranta anys de la seva mare, que m’ha emocionat. Jo no sé d’on treus els escrits, però sempre encertes la diana sensible. T’ho agraeixo molt, Lluís.*

*Una forta abraçada!!!!”.*

La resposta és de tocar els peus en terra i de posar-nos en la pell de l’altre mitjançant l’escolta (o, si no ho fem directament, com si ens parlessen), en lloc d’escoltar amb intenció, tot seguit, de criticar sense arguments sòlids i, si no n’hi ha, d’hipòtesis.

**Articles en Keep. Maternitat. Comentaris.**

## **Àvies (o padrines) i mares que educaven a fer costat amb bon cor.**

En u dels temes referents a l'educació matriarcal, el 27 de maig del 2023 posàrem en Facebook *"Les vostres àvies (o padrines) o bé les vostres mares, si havien nascut abans de 1920, ¿vos educaven a fer costat amb bona voluntat? Gràcies"*.

El mateix dia, en el meu mur, posaren *"Lo que diríem avui 'tindre empatia'??? Doncs sí: la meua mare era molt de posar-se en el patiment dels altres, fer-los costat i ajudar-los en tot lo que podia. Pensa que, als pobles, es vivia com una família: en lo bo i en lo dolent, perquè les crítiques eren molt dures"* (Pilar Ortiz De Paz), *"Oh, i tant que sí! Donar suport, ajudar, fer companyia, col·laborar, sempre ho he tingut molt present i si he de ser franca, la gent que em coneix, sempre tiba de mi. De vegades, potser massa i tot. Però és el que hi ha: m'agrada i ho faig de molt bona gana"* (Rosa Rovira), *"Sí, clar"* (Emili Rodríguez Bernabeu), *"Més aviat repetien allò de 'Siguís bona minyona!'"*.

*Que no s'acabava d'entendre.*

*Un refrany: 'Si vols anar ben servit, fes-te el llit'" (Nuri Coromina Ferrer), "Més aviat, aplicava el 'Tal faràs, tal trobaràs', en el sentit que, si fas bon dat, trobaràs el be; però, si fan el mal, tard o d'hora, també el trobaràs [= el mal]" (Àngel Blanch Picanyol). "Tenien un sentit dels deures impensable avui. Sempre s'havia d'estar disposat a ajudar i sense esperar cap tipus de recompensa. Només per fer el que tocava fer" (Marga Ferrà Ensenyat).*

*Afegiré que ma mare, el mateix dia, per telèfon, em comentà "Això, els ho deia jo, un dia, als néts.*

*És més reconfortant i més d'agrar. Jo crec que, a molta gent, ens naix ajudar [, ser en companyia dels avis i dels pares]. L'exemple arrossega".*

A més, en el grup **"Frases cèlebres i dites en català"**, el 27 de maig del 2023, posaren *"Doncs sí. I, no solament a casa. Sempre que poguéssim i fos positiva la causa. hem continuat sempre aquest principi"* (Xavier Castells Fontboté).

## **La pedagogia matriarcal en poemes de Joan Sala Vila, un amic català nascut en 1929.**



Continuant amb l'educació matriarcal, també la copsem en la literatura, com ara, en el llibre *“Catalunya, mare, t'estimo”*, de Joan Sala Vila (1929) i publicat en març del 2020. Així, en el poema *“Veu invisible”* (p. 9), indica que

*“(…) la ment,  
si para atenció pot aprendre la lliçó,  
la lliçó de cada dia.  
(…) els sentits li demanen a la ment  
traducció del llenguatge invisible del cosmos”.*

Per tant, per una banda, apareix la part oberta i, per una altra, el cosmos (la Mare Terra), detall que reforça quan, tot seguit, escriu que

*“El cor, sense comunió esperit i matèria,  
pateix buidors que frenen els seus batecs”*

i, de pas, trau la importància de la connexió entre lo actiu (l'esperit, que va cap al cel) i la matèria (que toca els peus en terra, la part que, per exemple, escolta). Aquests versos, al meu coneixement, van en línia amb els d'altres poetes d'arrels catalanes nascuts abans de 1920.

Afegirem que, en la composició vinent, altra vegada, captem el tema de lo auditiu i de la disposició a l'obertura i a forjar ponts, dos trets molt en línia amb la pedagogia matriarcal. Es diu *“Jo t'escolto”* (p. 10) i, així, exposa

*“La paraula, pedagoga d-e la diferència (...).  
La paraula defineix les persones.  
(...) escolto a tothom (...).  
Tenim tots un punt comú, pensem.  
(...) L'amor ens fa comprendre l'altre i allargar-li la mà.  
(...) A casa meva, l'avi em va ensenyar,  
una encaixada de mans és necessari per entendre'ns.  
Una encaixada comença escoltant,  
escoltar és la sortida de la cursa per la pau.  
La pau és convivència dels diferents.  
La diferència, l'arc de Sant Martí de la humanitat”.*

El primer vers podria evocar-nos la frase bíblica *“Pels seus fruits, els coneixereu”* (Mt 7,16), la qual empiularíem amb el fet que el llenguatge que emprem va molt unit a la manera amb què responem als altres, a la vida i d’actuar. Malgrat això, l’educació que rebé no tractava que fos agressiu, sinó que enllaçàs cor i ment, el jo i els altres, lo passiu i lo actiu, lo realista i lo creatiu. Nogensmenys, el poeta de Granollers prefereix una societat en pro de la convivència, però no política i reglada per normatives legals, sinó amb aliances entre persones i amb la Mare Terra.

És més, en el poema *“Caminant vers l’escola de la vida”* (p. 15), es plasma que l’educació matriarcal no se centra en saber molt, ni en la memorització de cara a exàmens, ni a proves competitives, ans de cara al demà, a la vida quotidiana i a la formació de la persona (la qual inclou respecte i estima per la terra, per lo maternal, per la Mare Terra que ens aporta vida i a qui hem de tractar bé):

*“Els noranta anys arribats,  
el camí de l’escola de la vida em dóna noves esperances.  
Són molts els entrebancs, les il·lusions són més,  
cada instant de vida acarona la intensitat de ser (...).  
La llibertat no l’omplen els diners,  
l’omplen els desitjos de bona voluntat.  
(...) La mà estesa fa noranta anys que busca el seu jo,  
temps d’infantesa, juvenesa i d’anys de maduresa  
(...) i la imatge acabada, la signarà la germana mort.  
Una il·lusió m’esperona”.*

En el moment d’escriure aquestes línies, 8 de novembre del 2024, puc dir que, quan tens ocasió de parlar i d’escoltar amb persones de més de noranta anys (o, àdhuc, d’escriure’ls, com ara, per Internet) i veus que, amb eixa edat (o més) encara viuen amb esperança, que obrin els braços a generacions més joves (fins i tot, a xiquets, possiblement, noranta anys més petits que ells), t’adones de la importància que, per a ells, té la bonesa, el gaudi de la vida, de la natura (la solen concebre com una mare a qui cal estar agraïts i respondre-hi com a una mareta), de ser pacients. I, més encara, agraeixen que, malgrat la seua longevitat, encara hi haja persones molt més joves (més de quaranta o de seixanta anys), que estiguen al seu costat i més interessats per lo que cada u de nosaltres pot aportar al proïsme que per afavorir la violència. Molts conegueren l’inici de la guerra (amb sis anys o més).

Una altra composició en què es reflecteix l’educació matriarcal, i que figura en l’obra *“Catalunya, mare, t’estimo”*, de Joan Sala Vila, és *“El camí de la saviesa”* (p. 16), el qual podríem enllaçar, almenys, a nivell simbòlic, amb la dona d’edat ben avançada:

*“Ser savi és més que tenir coneixement,*

*és entendre i assolir-ne bons fruits.  
La saviesa i la bondat són fruita de l'arbre de l'amor.  
(...) És un arbre que desitja cada dia terrenys millors,  
raonaments adequats  
i compartir, amb altres arbres, el bosc o el jardí.  
Trobar la terra adequada és el consell dels arbres”.*

En moltes rondalles, qui fa de guia dels jóvens, dels xiquets o de les xiques és una velleta. I, quan ho fa un home (no tantes vegades), és el pare i amb els seus fills, quan, com ara, decideixen anar pel món. La paraula dels grans, no és, per dir-ho així, sagrada, però sí que es presenta com la que no convé menysprear, ans tenir present.

Sobre els dos primers versos, recorde que, en novembre del 2018, un cardiòleg molt obert i molt encertat, durant una visita, em digué que saviesa no consistia a saber molt. A més, quan diguérem que havíem tingut molta relació amb persones que, quan començà la guerra, tenien deu anys o més, ens respongué que valia la pena acostar-nos-hi com també ens ho comentaria, uns anys després, Pere Riutort (nascut en 1935).

A banda, veiem que aquesta educació no és competitiva, sinó de compartir, de millorar, de conuiu (amb altres del mateix ram) i en el terreny (el bosc i el jardí). El bosc podria representar l'aventura però, òbviament, les plantes, els arbres i la natura tenen molt a veure amb els Pobles matriarcal i, en terres catalanoparlants, amb la figura del jardiner (abundant en el rondallari).

Empiulant amb la terra escaient, de què parla, recordes que, el 18 d'abril del 2021 llegires per telèfon a Pere Riutort els punts que tractaries sobre el matriarcalisme i que, quan li demanes quins treballaria més ell, et respon “A tu, ¿quins te’n van millor?”. Tot seguit, li’ls dius i l’històric mestre (aleshores, amb huitanta-sis anys) t’addueix “Tu estudia per enriquir-te en allò que t’enriqueix més i que et puga enriquir: a tu i als altres”. Puc dir que no m’he penedit ni de la qüestió que em féu, ni de la resposta.

En eixe seny, més avant, el poeta de Granollers posa

*“Cal seguir el consell dels arbres,  
procurar créixer en terra ferma i fèrtil.  
(...) He d’escoltar i aprendre les lliçons dels mestres.  
Només els humils són aprenents de qualitat” (p. 16).*

Unes pàgines després, en la composició **“La llum del meu camí”** (p. 18), figuren uns versos en què captem aquesta educació (que no instrucció):

*“No creure en la llum del silenci porta a la mort.  
(...) La llum del sol i la llum de l'ànima  
projecten la veritat de la persona.  
Ensenyen a conèixer el jo”.*

És a dir, la claror que, enmig de la nit, transmet lo femení (el silenci de què parla), és essencial per a viure. I, lligant amb les altres línies, copsem la relació llum i sol (actiu) i llum i la part femenina (l'ànima). O siga, la dona fa de guia, però no deixa fora la part expansiva de la persona. Per això, escriu que acollint ambdues i obrint-nos-hi (la projecció), la persona és més completa, més íntegra.

Prosseguint amb aquesta concepció matriarcalista, en el poema **“El meu pensament és llibertat”** (p. 20), en el mateix llibre de març del 2020, Joan Sala Vila indica que

*“Un país sense gent que pensi,  
país de bancarrota,  
un país amb gent que amicalment discrepa,  
és un país de futur.  
Només la llibertat de pensament és democràcia”.*

Tocant aquestes línies, cal tenir present que bona part de la seua infantesa (fins als set anys) transcorregué en un moment històric (la Segona República espanyola, 1931-1936) que, per a moltes persones, anà unit a una major llibertat, a un major respecte cap a les llengües vernacles i a un major interès per l'ensenyament global i pel desenvolupament creatiu i, això sí, també anticlericalisme.

A banda, plasma que

*“La convivència és relació solidària entre diferents,  
(...) qui serveix per governar,  
(...) qui serveix per ensenyar,  
però tothom ha de servir per estimar.  
L'amor és la llei de l'art de conviure,  
l'amor en totes les seves veritats.  
És la llei de les lleis”.*

Per consegüent, l'escriptor no parla d'una convivència formal, constitucional, legal, sinó d'una en què ningú no tracta de trepitjar l'altre i que, igualment, prepara per a que cada u contribueixca als altres, sobretot, en els punts més forts i obert.

Continuant amb la pedagogia matriarcal reflectida en el llibre ***"Catalunya, mare, t'estimo"***, de Joan Sala Vila, cal destacar el poema ***"El meu dia de pluja"*** (p. 25), el qual, personalment, em recordà el meu joc preferit: volar un catxirulo, en què la mare toca els peus en terra i enllaça amb el fill (el cor) i fa que el nen tinga sentiment de pertinença a la terra. Així, posa que

*"Tothom en pateix o gaudeix d'un dia de pluja,  
la llum fa cara trista pel sol amagat,  
però a la vida no li falta la llum,  
la resplendor reeixirà quan l'aigua hagi amarat la terra".*

Per tant, trau el tema de l'esperança.

No obstant això, el poeta connecta amb la realitat:

*"Els fruits dels arbres necessiten pluja i sol per madurar.  
(...) Les meves tristors són pluges quan la raó no entén les emocions,  
la vida les necessita,  
les meves alegries són llum  
quan la intel·ligència i passió coordinen.  
Les passions reviuén l'existència dels humans  
si la intel·ligència raona la seva presència.  
La passió i la veritat,  
són pluja i llum,  
creen la imatge artística de cada identitat".*

Quant a aquests versos, direm que algunes de les persones més ponderades i més realistes que hem conegut, estaven molt en contacte amb la terra, eren llauradors o havien estat prou vinculades amb lo tel·lúric en algun moment de la vida que els havia deixat empremta. Com a exemples, Joan Sala Vila (de xiquet) i ma mare (fins i tot, en la juvenesa, malgrat que, fins als dotze anys, visqués en la ciutat de València i, puntualment, anàs al poble dels seus pares). Sovint, se les considera franques, sinceres, que no dissimulen, que presenten les coses com són.

En aquest fragment, simbòlic, podríem introduir la mare (la veritat, la intel·ligència proporcionada més per les vivències i pel pas dels anys que pels llibres i per la instrucció escolar) i el fill (la passió, la llum, l'esperança).

Per això, en estar ben coordinades per la mare, es crea la identitat de què parla i no un titella a mercé del primer que li tracte de *vendre* una ideologia, una moda o un missatge alliberador o patriòtic o, en el cas contrari, popular (amb el mot, utilitzat per moltes ideologies, de "*poble*").

Aquesta connexió terra (realitat) i vent (il·lusió) permet que les persones se senten part de l'indret on viuen i, de pas, que hi acampe un projecte que pugui influir en l'esdevenidor d'altri.

No debades, en el darrer vers, indica que

*"El meu dia de pluja també és poesia".*

Per consegüent, Joan Sala Vila procura aprofitar els dies de la vida i, més encara, en la seua vellesa (el publica amb noranta anys).

Una altra composició amb molts punts en comú, i en la mateixa obra, és **"Sentir la veu de la gent"** (p. 53):

*"Escotar com qui sent ploure,  
mofant-se de la paraula de l'altre,  
porta segell inhumà".*

¡Quantes dones catalanoparlants nascudes abans de 1920 escoltaven, fins i tot, els nens (de manera semblant a aquell amic castellanoparlant i nat en 1918, qui obria els braços a un xiquet de pocs anys que se li acostava acompanyat d'una dona d'uns seixanta anys o uns quants més), en lloc de deixar en evidència ningú, ni de menysprear!

En el moment d'escriure aquestes línies, 10 de novembre del 2024, tinc dos amics nascuts en 1929 que són catalans, catalanoparlants i amb bona avinença amb persones de totes les edats. A més, u dels dos (Ricard Jové Hortonedà), la vespra, en un correu electrònic relacionat amb l'abat Aureli Ma. Escarré (del Monestir de Montserrat), ens comentava *"Enyoro aquells temps de lluita. Ho podia fer. Ara no puc fer res, però tu i uns quants més m'ajudeu a entretenir la vida i a viure noves experiències"*. O quan Pere Riutort (nat en 1935), el 29 de juny del 2019, després de raonar amb ell (cada u exposant temes diferents, però escoltant el proïsme), et diu *"Jo he après de tu; tu has après de mi"*.

En eixe seny, el poeta de Granollers promou *“la imatge d’un cosmos global de braços oberts”*, la qual podríem empiular amb la Mare Terra: receptiva als fills i a la vida i generosa. A banda, addueix que

*“Allargar la mà i amb un bes saludar,  
dóna a la paraula missatge artístic de pau,  
germanor universal lloada per les estrelles.  
La paraula de la gent de pau  
agermana sol, lluna, estrelles, persones,  
corona reina de l’univers la humanitat.  
(...) Vull escoltar la veu de tots els humans”.*

Com podem veure, l’escriptor català trau lo actiu (el sol), lo femení i passiu (la lluna), l’esperança (els estels, els quals podrien evocar-nos el de Nadal, com a guia) i, per descomptat, el terreny, les persones.

Finalment, en línia amb el matriarcalisme, no posa de màxima autoritat una figura masculina, sinó una femenina (la reina, com en algunes rondalles anteriors a 1932, i, això sí, de la Humanitat), com en els Pobles matriarcalistes. En altres paraules, la Mare Terra. I, com el director d’orquestra, el poeta està obert als altres.

Un altre poema que figura en el llibre *“Catalunya, mare, t’estimo”*, de Joan Sala Vila, i en què captem trets en relació amb l’educació matriarcal, és *“La meva força”* (p. 69). Ben avançat l’escrit, posa que

*“La pedagogia de la pau  
la practica el jardiner que té cura de les plantes de convivència.  
La meva força no és física,  
és la mà estesa que rega amb l’aigua del cor  
perquè els arbres del jardí donin bons fruits.  
La pau i l’amor són pedagogs  
i, a la vegada, són els fruits dels arbres de l’existència.  
Ho són quan els jardineros són pau i amor”.*

Per tant, apareix la figura del jardiner (qui podria representar els pares, els educadors, cada persona), les plantes (la resta de la societat, especialment, els xiquets i cada projecte, de la mateixa manera que una planta petita està vinculada amb l’esperança) i els arbres (els pares i els avis).

A més, el poeta s’obri a forjar ponts amb els altres (la mà estesa) i a fer possible que cada u (cada arbre) puga desenvolupar la seua creativitat.

A banda, el fet d'incloure la pau i l'amor (en el sentit cristià, que no en l'eròtic) com a pilars de la pedagogia, empiula amb el matriarcalisme i, igualment, amb la maternitat, per exemple, en línia amb unes paraules que sol dir més d'una dona (i que hem oït): *"Lo que menys voldria una mare és que un fill se n'haja d'anar a la guerra. L'ha tingut nou mesos en el seu cos i l'estima"*. També indica que la pau i l'amor resulten de l'educació, la qual, com posa en el darrer vers, depén dels jardiniers (això és, dels pares i dels avis).

Una altra composició en l'esmentada obra, i amb temes de la mateixa corda, és *"Espera'm, no te'n vagis"* (p. 71). Així, l'escriptor plasma que

*"Cap al tard, assegut sobre una pedra  
contemplo el sol.  
(...) Lentament, el sol s'amaga rere una muntanya"*

i el poeta se'n va a casa. Quan ja hi és, diu

*"Sento dintre meu una veu dolça,  
quan sigui fosc  
no tinguis por, vés-te'n al llit,  
reposa,  
el silenci de la nit, en somnis,  
t'explicarà el missatge del sol.  
I de bon matí, a l'albada, quan torni a sortir  
entendràs que la llum és vida  
i el silenci de la foscor la farga on carregar piles.  
El silenci és la farga dels humans,  
els ensenya a ser savis.  
No tinguis por de la nit, estima-la".*

Aquestes paraules evoquen la mare que afavoreix que el nen dorma tranquil i bé; i afegirem que estan en nexa amb un fet demostrat en estudis sobre la creativitat: dedicar un temps a meditar, a contemplar o, com ara, a estar en contacte amb la natura (detalls que tenen a veure amb el matriarcalisme), aplanar el desenvolupament creatiu de les persones. I més: la dona salva l'home.

En nexa amb aquests dos poemes, el 12 de novembre del 2024, Antonia Verdejo ens envià un missatge:

*"— Gràcies, Lluís. Totes dues [poesies] m'agraden, però la del jardiner em recorda lo que l'àvia deia (i ho feia a les flors): 'Tot lo que és camp, arbres,... li hem de parlar i de*



*cuidar amb dolçor, com si d'un nen petit fos. Així, creixen amb tots els seus colors i varietats. Si veus un arbre, abraça: et donarà pau i tranquil·litat".*

I l'endemà, 13 de novembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (1929) ens respongué en un correu electrònic:

*"Bon dia, Lluís,*

*Cada cop, m'agraden més aquestes notes i pensaments de Joan Sala. ¡Com m'admiro de la seva profunditat narrativa i de la seva obra!*

*Moltes gràcies.*

*Una forta abraçada.*

*Mentre tinguem aquests pensadors i els nostres lluitadors, tindrem País, Lluís!!!!".*

Agraesc els comentaris de tots dos.

Adduirem que aquests versos trauen trets que apareixen en el llibret **"La Abuela Damiana'. Vivències que perduren"**, sobre una matriarca del Poble colla, en el desert d'Atacama (nord de Xile) i, de pas, es poden veure semblances entre ambdós Pobles, matriarcalistes. Així, l'autor (qui hi visqué cinc anys) escriu (i ací traduïm) que *"Moltes vegades trobaves l'àvia Damiana asseguda damunt d'una roca (...). Era el seu temps de reflexió per a sospesar el fet i per a analitzar i per a preparar el que encara restava a fer i no fer les coses sense trellat, sinó amb resposta adient amb la fe, amb la ciutadania, amb la idiosincràsia de poble i el necessari i imprescindible per a eixe moment (...) i per a aconseguir èxit en la consecució de projectes.*

*(...) Després d'una llarga estona, l'àvia Damiana s'incorporava i es disposava a emprendre la tasca que, possiblement, havia ordenat en la seua interiorització. No anava desesperada; observava i semblava que volia amerar-se de tot allò que contemplava, que escoltava i que li deien" (pp. 35-37).*

Una altra composició del llibre **"Catalunya, mare, t'estimo"**, en què es reflecteix l'educació matriarcal, és **"Déu és en mi"** (pp. 76-77). En primer lloc, direm que, indistintament que aparega la figura de Déu, és cert que, quan les persones tenim res que transcendeix, que va més enllà de lo que podria ser, com ara, primar alguna cosa individual per damunt, estem en una actitud més creativa i, així, per exemple, disposats a escoltar, detall que té molt a veure amb el matriarcalisme. De pas, podem fer que siga bo per a nosaltres i per a moltes persones.

Quant als versos, n'hi ha alguns en què diu

*"Déu, natura, humanitat.  
L'argument que convenç,  
l'amor.  
Estimar la natura i la humanitat  
porta a conèixer Déu i estimar-lo.  
(...) Si no vius l'amor de Déu i la natura  
no respectaràs els altres  
i tu, creient-te déu semblaràs l'odi.  
Consulta el teu cor,  
escolta els seus missatges  
i sentiràs el clam dels humans,  
estimant-nos com a germans".*

En relació amb els quatre primers versos que hem posat, el 28 d'agost del 2024 enviàrem un correu electrònic a l'autor, Joan Sala Vila, i li déiem *"sembla que vincules Déu amb la maternitat, amb la terra, una mena de Mare Terra, com també he captat en altres poemes"*. Ens respongué *"Déu és el pare i la mare de tota la humanitat i el creador de*

*tota la natura"* (sic).

Per consegüent, ens trobem davant una cosmovisió molt en línia amb el matriarcalisme. De fet, en algunes composicions, apareix lo actiu i lo passiu i, això sí, predomina lo maternal, lo que empiula amb la terra, la realitat.

En acabant, li vaig afegir que, *"En les cultures matriarcalistes, la divinitat prioritària és femenina: la deessa mare. Però hi ha un vincle estret (en lloc de lluita) entre ambdues. Així, en la cultura colla, d'Amèrica del Sud (...), el déu Sol envia els raigs a la Pachamama, a la Mare Terra"* i ens plasmà *"D'acord. Molt interessant"*. Llavors, li escriguí que els versos esmentats ens recordaven una rondalla catalana de què parlarem després, recollida en el segle XIX.

En eixe seny, en aquestes línies del poema, la vida està en nexa amb la natura, amb el desenvolupament de la persona, amb el respecte al proïsme, amb la pau i, igualment, amb el cor (els sentiments personals i els d'altri) i copsem el pròxim, la germanor, l'amor (l'estima), en el sentit cristià del poeta de Granollers.

Per això, al capdavant, indica que

*"Només l'amor trinitari,  
Déu, natura, humanitat  
és la pau.  
Perquè Déu és en mi,*

*i jo en Ell",*

i, així, Joan Sala Vila trau un cristianisme i una educació que abracen la Mare Terra, els altres i que ens pot evocar el Ying i el Yang, lo interior i lo exterior, encara que, finalment, ell prioritza detalls que plasmen moltes dones catalanoparlants nascudes abans de 1920.

Quant al comentari que ens féu, ens podria evocar la rondalla **"La Creació"**, recopilada pel folklorista català Francesc de S. Maspons i Labrós en l'obra **"Lo Rondallaire"**, dels anys setanta del segle XIX: malgrat que Déu (com també el déu Sol en la cultura colla) crea la humanitat, la vida, diu a la Mare Terra que ella mantindrà lo que en el món es cria i que, a més, tindrà molta força, perquè tot tornarà a la terra. Això enllaça amb el fet que, en més d'una cultura, som terra que camina i que, en acabant, tornem a la Mare (a la terra).

Un altre poema de l'obra **"Catalunya, mare, t'estimo"**, en què captem l'educació matriarcal i que és una continuació del tema d'estimar-nos com a germans, és **"Fem l'amor i no la guerra"** (p. 78). Direm que, quan començà la guerra en Espanya (1936), Joan Sala Vila tenia set anys. Entre d'altres coses, posa *"del diàleg intergeneracional del desig"* i, tot seguit,

*"Aquell amor que desterra la guerra.  
Dialoguem amistosament infants, joves i grans,  
donant-nos les mans  
vencerà l'amor i derrotarem la guerra".*

En línia amb aquestes paraules, recorde que, en l'estiu del 2011, un dia, en una de les places d'Alaquàs, érem un home de huitanta anys (amb qui faria amistat) acompanyat d'una néta seua que en tenia sis junt amb el seu germanet de catorze mesos, un jove d'un poc més de vint anys i jo (amb quaranta anys). Els dos xiquets eren adoptats i el més xicotet havia nascut en el Vietnam. Hi havia bona avinença entre els cinc.

En un altre poema, **"Siguem respectuosos amb la mort"** (p. 80), no sols tracta el tema de la mort, sinó, igualment, el de la pena capital: la pena de mort. I, al capdavant, sobre les guerres. Així, escriu que

*"La mort no és un joc,  
les guerres no són jocs de relacions humanes justes,  
són manipulacions del crim convertint-lo en llei d'honor.  
(...) els hipòcrites humans que es fan déus*

*es mariden amb la mort per eternitzar l'immerescut poder”.*

En nexa amb aquests versos, adduiré que, un home amb qui feu amistat, Julián (qui havia nascut en 1918 i que era molt pacífic), no solament no estava a favor de les conteses, ans dels enfrontaments entre persones. A banda, un dia ens comentà que, durant la guerra en Espanya (1936-1939), li passà una bala per la banda de davant del braç dret. A vegades, l'evoque i em ve al pensament una frase seua en què defenia que la vida era de tots.

Connectant amb el matriarcalisme i en un tema semblant, hi ha el poema vinent: **“Catalunya, crucificada avui, ressuscitada demà”** (p. 81), en què copsem trets vinculats amb el tarannà català, el sentiment de pertinença a la terra i un cristianisme en línia amb lo matriarcal. En primer lloc, recorre a la figura bíblica de Jesús:

*“La seva doctrina de dignitat humana,  
fou un crim pels poders d’aquell temps.  
(...) Avui, són profetes de convivència”.*

A continuació, escriu

*“Catalunya és un poble profeta,  
una llei política egoista el vol fer callar,  
empresonant-lo entre barrots.  
(...) Política i justícia li prohibeixen ser profeta (...).  
Són la veu, els polítics del poble,  
abracen el dolor caminant amb alegria”.*

Sobre aquesta composició, afegirem que té a veure amb una sentència que s’havia dictat en octubre del 2019 i que el llibre es publicà en març del 2020.

A més, l'escriptor de Granollers connecta Catalunya amb la idea de Poble (amb lo vernacle), van plegats, de la mateixa manera que l'historiador català Jaume Vicens Vives, en el llibre **“Notícia de Catalunya”**, lliga l'Església catalana junt amb els catalans, com en els Pobles matriarcalistes ho fan les autoritats religioses i els habitants. En canvi, el poeta relaciona política i justícia: amb els polítics del govern espanyol (i dels qui l'aproven) i amb la justícia d'Espanya, hereus de la tradició castellana.

Finalment, en línia amb l'ambient que hi havia aleshores en Catalunya, on una meitat era favorable a la independència, addueix que

*“La victòria de la veu del poble  
escampa volant la futura propera sentència,  
llibertat amb independència,  
Catalunya, ressuscita”.*

Així, Joan Sala Vila, d’acord amb la seua concepció del cristianisme, es posa de part del més feble políticament (els catalans en pro de lo autòcton, tret que inclou el dret d’autodeterminació dels Pobles).

**Articles en què es reflecteix la pedagogia matriarcal. Keep.**

### **Comentaris sobre la pedagogia matriarcal a un amic català nascut en 1929. Intents de militarització en terres catalanoparlants.**

En relació amb el poema *“Terra meva”* (de Pere Capellà i Roca) i al *“Terra meva”* (de la poetessa Ma. Dolors Godoy Rotllens, nascuda en 1929), els quals plasmàrem en la web *“Malandia”* el 19 de novembre del 2024, podríem dir que, no sols van en la línia del matriarcalisme, sinó que, igualment, exposen fets que no tenen a veure, com ara, amb la figura del conquistador castellà que torna a la terra i que aspira a posar-se guardons, a la reputació i a passar a la posteritat, com és costum en les actituds que segueixen el model autoritari.

Així, en els Pobles matriarcalistes, el record per part de les generacions del demà no ve perquè s’hi haja forçat, com ara, mitjançant una instrucció (que no ensenyament) amb estil militar, de culte a la persona, a lo celestial, al misticisme, a la bandera, als himnes patriòtics, a l’abstracció i, a més, acompanyat d’un tancament a lo extern i als qui, com ara, no siguen especialistes en una matèria o del ram de l’equip de govern, ni membres del consell d’il·lustrats (tret que enllaça amb el paternalisme de la Il·lustració).

Afegirem que, el 20 de novembre del 2024, Ricard Jové Hortonedà (un català nascut en 1929) ens escrigué

*“Bon dia, Lluís,*

*M'ha agradat molt el del Pere Capellà: és interessantíssim. Els altres comentaris (he llegit el del militar vicepresident [valencià]); però em reservo l'opinió: encara que [ ell] sigui català, és militar.*

*Hi ha uns altres escrits, sobre el comportament d'alguns (!?) governs, que l'he repassat molt per sobre". Aquests darrers texts de què parla tenien a veure amb polítiques que s'havien pres en distints Estats en què, davant la pandèmia iniciada en el 2019, es recorregué a una actitud en pro de la militarització de la societat i, així, del pensament i de l'estil de vida.*

La meua resposta (ací, amb lleugers retocs) fou:

*"Bon dia, Ricard,*

*Gràcies pel teu comentari. La veritat és que, en relació amb la decisió del president valencià i a les primeres declaracions del militar com també a la resposta d'alguns periodistes valencians i de partits polítics valencians que, històricament, havien fet una defensa de la llengua catalana (Compromís), és deplorable i clarament patriarcal (el cel, això és, la pàtria constitucional, les normatives i la fama, que no la terra, ni la llengua vernacle, ni la saviesa popular, ni la Mare Terra, per damunt de tot).*

*És com dir que prioritzen les actituds que afavoreixen les dictadures, les imposicions i el 'porcojonismo' (un tret alié a la cultura tradicional vinculada amb la llengua catalana i amb la dels Pobles matriarcalistes), la submissió als dictats del partit i a qui mane en cada moment.*

*Per això, podem dir que es pot ser suau i fort: per exemple, 1) pacient com un mestre amb un aprenent, com una mareta amb el nounat o com una àvia amb els néts; i, igualment, 2) tenir una mena de principis morals que fan que toquem els peus en terra i que no aprovem tot (no sols actituds, sinó també accions, decisions, activitats, idees, pensaments, etc.).*

*Afegirem que ara recorde què feia l'àvia Damiana, una colla que conegué un amic meu: era forta, entre d'altres coses, perquè no permetia que es tractàs de manipular mentalment, ni ètnicament, ni per mitjà de la instrucció escolar, els colles. Així, els ensenyava com eren els qui intentaven fer miques la seua cultura, la idiosincràsia colla.*

*Però, al mateix temps, ensenyava amb molt d'interés tot lo referent a la cultura tradicional vinculada amb el seu Poble.*

*En eixe seny, capte que hi ha qui se sent incòmode, motiu pel qual recorre a censurar en Facebook, a blocar comptes, a eliminar grups de cultura tradicional i folklore d'arrels catalanoparlants i, per descomptat, a promoure la cultura de la imatge i a deixar fora la d'escoltar (però no per a retrucar després). Com a exemple, Desmond Tutu deia 'No alceu la veu: milloreu el vostre argument'.*

*Finalment, dir-te que, amb persones com tu, he après un poc més en nexa amb l'empatia i amb el tractar d'aplegar a acords de màxims lliures de xantatges, d'intents d'imposició o d'anihilació. ¿Saps per què? Perquè has conegut una guerra i les meues vivències em diuen que les conteses deixen molta empremta i, quasi sempre, n'ixen persones més tolerants i lliures de ressentiments".*

Adduirem que la cultura tradicional que empiula amb la llengua catalana i amb les terres catalanoparlants és matriarcalista. I moltes celebracions tenen a veure amb la terra,... però no amb la religiositat més bé centrada en l'enaltiment de la figura del capellà (vàlid per a bisbes, per a directors espirituals o bé per al Papa). Podríem dir que és més de tocar els peus en terra i que, per això, en aquests Pobles, se senten més connectats amb la terra, amb la família, amb la cultura tradicional (començant per la llengua vernacla), amb el folklore i, per descomptat, amb una sexualitat en què copsem la simpatia cap a la Mare Terra.

Igualment, el 19 de novembre del 2024 enviàrem un missatge a una persona que coneix molt sobre la cultura colla, d'Amèrica del Sud i matriarcalista, i ens comentà que "El viure arrelats és tradició i vida en els pobles que hui consideren primitius, però que estan en la veritat, perquè tots som criatures arrelades, tant vegetals com animals.

*D'ahí, les expressions del contacte en tot el que és viu.*

*Bon dia".*

Doncs bé: eixe viure arrelats (tradició, maternitat) i, al mateix temps, fomentar la vida (l'obertura) està molt reflectit en els Pobles matriarcals. En canvi, les cultures patriarcals recorren, com ara, a ser ciutadans del món, a eixir de l'obscurantisme (per part de partits i d'agrupacions d'esquerrers) o bé impulsen la cultura d'assolir la llum de la veritat i el racionalisme (per part de les línies que afavoreixen, per exemple, la *reverència* als alts càrrecs, a la rectitud i a la visera junt amb els qui es fonamenten en les lluites contra el poder i, molt sovint, en el menyspreu a lo maternal).

**Comentaris relacionats amb la maternitat i amb l'alletament.**

El 9 de gener del 2025 poguérem veure que hi ha una relació directa entre matriarcalisme i major nexa amb la mare (i, de pas, amb la dona).

A més, també entre mare i fill. A banda, estudis sobre alletament diuen que això genera més independència, més autonomia, més llibertat que on no es promou .

Igualment, es veu que els humans, en naturalitat, estem preparats, biològicament, per a alletar més temps encara que els ximpanzés. De fet, com podem llegir en la tesi de Mariona Iribarren Nadal (p. 243), *"podien accedir al pit tant o més sovint. Aquesta és l'expectativa biològica dels nadons [humans]"*.

Llavors, demanàrem a un amic que estigué cinc anys en contacte amb la cultura colla, la qual és d'Amèrica del Sud i matriarcalista, sobre si alletaven molt en aquest Poble amerindi. La resposta ha estat aquest comentari:

*"De vegades, era l'ambient de l'infant, perquè no n'hi havia més. La llet està en la seua dieta i els seus derivats, perquè les cabres són la seua riquesa"*.

Finalment, adduirem que, no sols afavoreix lo que hem escrit al principi, sinó que, com ja captàrem en l'estudi sobre els Sants de la Pedra, els Pobles matriarcalistes fan més fàcil la tolerància, el desenvolupament creatiu i, per tant, l'esperit comunitari, i són més oberts a forjar ponts entre persones i entre generacions, com ja ens confirmà aquest amic.

Agraesc la seua generositat".

## **18) SEMBLANCES ENTRE EL MATRIARCALISME CATALÀ I EL D'ALTRES CULTURES DEL MÓN I PROMOCIÓ DEL MATRIARCALISME COM UN ESTIL DE VIDA QUE TÉ FUTUR.**



## BIBLIOGRAFIA

1. ***"Vernaclística"***, de Jordi Salat Orteu, autor-editor, publicat en el 2024 (4a. versió), llibre.
2. ***"Consells, glosses i records"***, de Ramon Tanyà i Lleontart (1909-1993), publicat en Vic en 1993, llibre.
3. ***"Camins del Record"***, de Teresa Bertran Tolosa (1920-2004), publicat en 1996 per Pagès editors, llibre.
4. ***"El mar fa l'ullet a la finestra"***, de Joan Sala Vila (1929), publicat en novembre del 2018 per Kit-book Servicios Territoriales, S. C. P., llibre.
5. ***"Catalunya, mare, t'estimo"***, de Joan Sala Vila, publicat en març del 2020 per Kit-book Servicios Territoriales, S. C. P., llibre.
6. ***"Estones amb el meu silenci"***, de Joan Sala Vila, publicat en el 2015 per Témenos Editorial, llibre.
7. ***"Camins d'infantesa d'un nen de pagès"***, de Joan Sala Vila, 1a ed., desembre del 2020, publicat per Edicions Forment, llibre.
8. ***"Dins la pau del Collsacabra. Recull de poemes"***, de Miquel Banús i Blanch, imprés per Emboscall en el 2004, 1a. ed., llibre.
9. ***"Un poc de molt i un poc de res"***, de Ramon Pagès i Pla, imprés per La Impremta d'Argenton en 1998, 1a. ed., llibre.
10. ***"Llegendes de Cocentaina i del Comtat: estudi i difusió"***, d'Ivan Carbonell Iglesias i publicat per l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert en el 2014, llibre.
11. ***"Explanación de algunos aspectos de mi vida y mi trabajo en favor de la Cultura de nuestro Pueblo. Apartado A. del -Capítulo 1º: Introducción personal previa, especialmente referida a la Sociedad del País Valenciano y a la Iglesia Católica Valenciana. Informe personal y comentarios realizados en 2008, actualizados y completados en 2011, 2012, 2016, 2017, 2018. Versión en lengua castellana"***, de Pere Riutort, 2018. Es tracta d'un document personal de dues-centes sis pàgines en què mestalla temes biogràfics, històrics, lingüístics, polítics, relatius a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, pedagògics, sobre l'Església i la llengua catalana i va adjunt de fotocòpies de texts eclesials,

d'articles, etc.. L'envià a unes diferents persones i, en el nostre cas, li'l compràrem en novembre del 2019.

Adduirem que, a huitanta-sis anys (en ple 2021), encara dedicava part del seu temps a escriure sobre temes diferents, com ens comentà per telèfon.

12. **"Déu també parla valencià"**, publicat en el 2024 pel canal televisiu valencià **"à punt"** ([https://www.apuntmedia.es/documentals/video-deu-tambe-parla-valencia\\_134\\_1735200.htm](https://www.apuntmedia.es/documentals/video-deu-tambe-parla-valencia_134_1735200.htm)), en què es parlava molt sobre el **"Llibre del Poble de Déu"**, de Pere Riutort com també amb el paper de Pere Riutort i de molts valencians que promovien les misses en llengua catalana en el País Valencià.
13. **"Prenint el demble a les paraules"**, d'Antoni Llull Martí (1935) i editat per Edicions Documenta Balear en el 2009, llibre.
14. **"Arqueología feminista ibérica"**, de Francisca Martín-Cano Abreu i publicat per Editorial La Rueca en el 2016, llibre.

## **Festes (populars i tradicionals):**

15. **"Mercat del Ram a Vic"** (<https://firescatalanes.cat/fires/mercat-del-ram>), entrada publicada en la web **"Fires catalanes"**.
16. **"Estampas de Masarrochos"**, del capellà Cipriano Ibáñez Chisvert (nascut en 1895), publicat per l'Editorial Sembrar en 1950, llibre.

## **La dona en la família catalanoparlant.**

1. **"Els meus avis el Magí de les cabres i la Rosa de Cal Palatí"** (<https://caminadesdelsdimecres.wordpress.com/2023/10/06/els-meus-avis-el-magi-de-les-cabres-i-la-rosa-de-cal-palati>), entrada publicada en la web **"El Gegant de la Porra 2"** el 6 d'octubre del 2023.
2. **"Històries dels meus cinquens avis"** (<https://davidgomezdemora.blogspot.com/2018/07/histories-dels-meus->

- [cinquens-avis.html](https://cinquens-avis.html)), entrada del cronista David Gómez de Mora i plasmada en *"Blog personal de Davidi Gómez de Mora"* el 28 de juliol del 2018.
3. *"Cent anys de records de Santa Coloma de Queralt"* (<https://core.ac.uk/download/pdf/39135378.pdf>), un escrit de Maria Rosa Boladeras i Calaf publicat per *"RACO"*.
  4. *"El poble de Biniamar celebra els 107 anys de la padrina de Mallorca"* (<https://www.dbalears.cat/balears/balears/2006/08/27/132074/el-poble-de-biniamar-celebra-els-107-anys-de-la-padrina-de-mallorca.html>), article publicat en el diari digital *"dBalears"* el 27 d'agost del 2006.
  5. *"Ja que no tinc àvia... ella sí que té néta"* (<https://elmati.cat/ja-que-no-tinc-avia-ella-si-te-neta>), article de Cristina Trias publicat en *"El Matí digital"* el 8 de març del 2012.
  6. *"La inspiració de les padrines"* (<https://www.jornal.cat/opinio/38033/inspiracio-padrines-maria-grimalt>), article de Maria Clara Grimalt Vert publicat en el *"Jornal.cat"* el 27 de novembre del 2023.
  7. *"A l'àvia Mercè en el seu centenari"* (<https://www.lopedris.cat/a-lavia-merce-seu-centenari-c5655>), article publicat en el nombre 77 de el butlletí *"Lo Pedrís"*, de Vilaplana (població de la comarca catalana del Baix Camp). El text de l'article fou escrit en el 2019 amb motiu de la celebració d'aquest centenari.
  8. *"Homenatge a les dones"* (<https://www.horanova.cat/homenatge-a-les-dones>), article de Marina Ramió i publicat en el periòdic *"Hora Nova"*, de l'Alt Empordà, el 29 de maig del 2018.
  9. *"L'àvia va néixer l'any 1922"* (<https://blocs.xtec.cat/historiaoral/2008/10/10/lavia-va-neixer-lany-1922>), escrit plasmat per Pau Montfuleda el 10 d'octubre del 2008 en la web *"Història oral a Quart d'ESO"*, és a dir, en el quart curs de l'ensenyament secundari obligatori (15-16 anys) en Espanya.
  10. *"Elegia dels Farriols (Ferriols) Homenatge als meus avis-padrins: Esteve i Elisa"* (<https://tribusdelasegarra.cat/2024/06/06/elegia-dels-farriols-ferriols-homenatge-als-meus-avis-padrins-estev-i-elisa>), entrada escrita per Ricard Domingo el 15 de setembre del 2020 i publicada en la web *"Tribus de la Segarra"*.

11. ***“La meva àvia Montserrat”***  
(<https://calaixdecontesblog.wordpress.com/2020/01/29/la-meva-avia-montserrat>) entrada de M del Mar i que figura en la web ***“Calaix de contes”***.
12. ***“116 cartes d’amor. La memòria dels avis Paulí i Lluïsa”***  
(<https://mariabruguera.blogspot.com/2017/06/116-cartes-damor-la-memoria-dels-avis.html>), entrada de Maria Bruguera Martí i publicada en el blog ***“Històries de Palafrugell. Recuperació d’històries sentides de Palafrugell i rodalies”***.
13. ***“Homenatge a la Padrina”***  
(<https://blocs.mesvilaweb.cat/mba4639/homenatge-a-la-padrina>), entrada publicada en el blog ***“Des de l’Exili”***.

## **La transmissió de la cultura tradicional: l’àvia (o padrina).**

1. ***“La meva besàvia”*** (<https://relatsencatala.cat/relat/la-meva-besavia/553190>), relat de nitestrellada publicat en la web ***“Relats en català”*** el 30 de juliol del 2007.
2. ***“Algun dels meus millors moments... amb la meva besàvia”***  
(<https://relatsencatala.cat/relat/algun-dels-meus-millors-moments-amb-la-meva-besavia/673199>), relat de critponita publicat en la web ***“Relats en català”***.
3. ***“Estimat besavi, estimada besàvia”*** (<https://emporion.org/estimat-besavi-estimada-besavia>), article publicat en la revista digital ***“Emporion”*** (no. 126, juny del 2017), de Torroella de Montgrí (vila del Baix Empordà), a què accedírem el 19 de novembre del 2024.
4. ***“La besàvia (vint-i-quatrena carta a la meva néta)”***  
(<https://blocs.mesvilaweb.cat/jotajotai/la-teva-besavia-vint-i-quatrena-carta-a-la-meva-neta>), entrada publicada per Joan Josep Isern en el seu blog ***“Totxanes, totxos i maons”***, a què accedírem el 19 de novembre del 2024.
5. ***“La padrina, la meva millor mestra”***  
(<https://www.magdagregoriborrell.com/la-padrina-la-meva-millor-mestra>),

article de Magda Gregori Borrell i que figura en la seua web **“Magda Gregori Borrell. Periodista i Politòloga”**.

6. **“La pinya de blat d’indi’. Una història natural d’en Joan Pons Pons”** (<https://menorcaaldia.com/2023/08/06/la-pinya-de-blat-dindi>), entrada de l’escriptor Joan Pons (nascut en 1960) publicada en **“Menorca al dia”**.

## Poesia popular.

1. **“Mossen Ramon Garriga i Boixader i els seus”** (<https://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/38860/38728>), de Miquel S. Salarich Torrents, article publicat en la web **“RACO”**.
2. **“La casa vella”** (<https://www.patrimoniliterari.cat/uploads/obres/4274-obraarxiu-la-casa-vella-nbsp.pdf>), poema de Ramon Garriga i Boixader publicat en la web **“Patrimoni literari”**.
3. **“Recordant a Mercè Bayona i Codina”** (<https://vallbas.cat/recordant-a-merce-bayona-i-codina>), article publicat en **“Web oficial de l’Ajuntament de la Vall d’en Bas”**, de la comarca la Garrotxa, el qual adjunta un poema de Mercè Bayona i Codina (1903-1972) titulat **“Hostalets d’en Bas. El meu poble és el millor, perquè és el meu!”**.
4. **“Trobament, retorn i nom (Mare de Déu de la Salut)’: Una poesia de D. Vicente Ferragud Guitart, S. J.”** (<https://algemesienlamemoria.blogspot.com/2012/09/trobament-retorn-i-nom-mare-de-deu-de.html>), entrada en el blog el blog **“Algemesí en la memoria”**, de María Nieves Bueno Ortega.
5. **“Tradició i costums del poble d’Aldaia. 1925 al 1940)”**, poema de Manuel Nàcher (1917-2008) publicat en el llibre de les festes patronals d’Aldaia (l’Horta de València).
6. **“El meu primer post”** (<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/07/el-meu-primer-post.html>), entrada en el blog **“El blog de la Felicita”**, de la poetessa Felicitat Sagrera i Riera (nascuda en els anys vint del segle XX), en què plasma el poema **“Agraïment”**.

7. **“La meva llar”** (<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/08/la-meva-llar.html>), entrada en el blog **“El blog de la Felicitat”**, de Felicitat Sagrera i Riera.
8. **“El meu Poble”** (<https://felicitasagrera.blogspot.com/2008/08/el-meu-poble.html>), entrada en el blog **“El blog de la Felicitat”**, de Felicitat Sagrera i Riera.
9. **“Terra meva (Pere Capellà i Roca)”** (<https://www.endrets.cat/textos/terra-meva/6094>), entrada de la web **“Endrets”**, on figura el poema **“Terra meva”**, del mallorquí Pere Capellà i Roca (1907-1954), en què es reflecteix el sentiment de pertinença a la terra.
10. **“Terra meva”** (<https://www.cassadigital.cat/noticia/221654/terra-meva>), poema de M. Dolors Godoy Rotllens (nascuda en 1929 en Cassà de la Selva, població catalana de la comarca del Gironès), publicat en la web **“Cassà Digital”** (sobre Cassà de la Selva).
11. **“Sobre la terra i la llengua. Rosa Fabregat. Pàg. 133-136”** ([https://santmagi.cervera.cat/quaderns-barri-de-sant-magi/quadern-num-1-any-2009/sm2009quadern\\_2-35-38.pdf/view](https://santmagi.cervera.cat/quaderns-barri-de-sant-magi/quadern-num-1-any-2009/sm2009quadern_2-35-38.pdf/view)), en què es pot llegir el poema **“Sobre la terra i la llengua”**, de Rosa Fabregat i Armengol (1933-2024), el qual figura en la web **“Quaderns Barri de Sant Magí”**, de l’**“Associació d’Amics de Sant Magí”**, de Cervera (de la comarca catalana de la Segarra). En relació amb el tema del sentiment de pertinença a la terra.
12. **“El calvari d’un poeta”** (<https://blocs.mesvilaweb.cat/balutxo/el-calvari-dun-poeta>), escrit de Bartomeu Mestre i Sureda i plasmat en el blog **“Etziba, Balutxo...”** el 24 de novembre del 2024.

## Música tradicional.

1. **“Romancer català”**, a cura de Joan Antoni Paloma, publicat per Edicions 62 en 1989 i amb moltes cançons recopilades per Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), llibre.

**Literatura, art i música matriarcal. Rondalles, contarelles i anècdotes relacionades amb el matriarcalisme. Endevinalles. Refranys eròtics. Escatologia. Fotos de parelles catalanoparlants. Dones amb iniciativa.**

1. **"LLEGENDES 2: La llegenda de les Dreugels"** (<https://muntanyesencantades.blogspot.com/2012/06/llegendes-2-la-llegenda-de-les-dreugels.html>), entrada d'Elisenda Ortega en el blog **"Muntanyes encantades"**, en què plasma **"La llegenda de les Dreugels"**, de l'Oliana (l'Alt Urgell).
2. **"A LA PADRINA.... – MARE!!!"** (<http://rebaixes.blogspot.com/2008/10/la-padrina-m-r-e.html>), en el blog **"Rebaixes"**, escrit per Anton Fortuño Sas, en què es tracta la maternitat.
3. **"Menorca eròtica"**, de l'autor i editor Vicent Pons, publicada en el 2020, llibre.
4. **"Àvia, mare i filla"** (<https://somniturquesa.wordpress.com/avia-mare-i-figlia>), entrada en la web **"Somni Turquesa"**, en què s'exposa el tema de la maternitat i el del vincle àvia-mare-figlia.

## Sobre pedagogia i sobre la dona.

1. **"A la meva mare..."** (<http://joanbrunetmauri.cat/a-la-mare>), entrada que figura en el blog **"Joan Brunet i Mauri"**, de l'autor i periodista, Joan Brunet i Mauri (nascut en Sabadell en 1948).
2. **"Mare, mares"** (<https://elisendaortega.blogspot.com/2013/05/mare-mares.html>), entrada de l'andorrana Elisenda Ortega (pintora i mestra de restauració), publicada en el blog **"Muntanyes encantades"**, a què accedírem el 1r d'octubre del 2024.
3. **"La mare"** ([https://www.elnacional.cat/ca/opinio/mare\\_1231503\\_102.html](https://www.elnacional.cat/ca/opinio/mare_1231503_102.html)), article de Pilar Rahola (nascuda en 1958), catalana, publicat en el diari digital **"El Nacional"**, amb motiu del noranté natalici de sa mare.

## Festes anteriors al cristianisme o bé de signe matriarcal. Balls i danses.

1. **"Per què els catalans fem cagar el tió i els espanyols no?"** (<https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-fem-cagar-tio-espanyols-no>

[marc-pons\\_1336012\\_102.html](#)), article de l'historiador Marc Pons, publicat el 25 de desembre del 2024 en el diari digital "**El Nacional**".

2. **"Fer cagar el tió: amb didàctica i com qui exposa"**  
(<https://aviamarefilla.blogspot.com/2024/12/fer-cagar-el-tio-amb-didactica-i-com.html>), entrada que publicarem en el blog "**La cultura valenciana és matriarcal**" el 26 de desembre del 2024. Uns dies després, ens la comentaren en Twitter.
3. **"Per què els catalans celebrem Sant Esteve i els espanyols no?"**  
([https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-celebrem-sant-estev-e-espanyols-no\\_1336540\\_102.html](https://www.elnacional.cat/ca/cultura/catalans-celebrem-sant-estev-e-espanyols-no_1336540_102.html)), article de l'historiador Marc Pons, publicat el 26 de desembre del 2024 en el diari digital "**El Nacional**".
4. **"El 26 de desembre, segona festa de Nadal, tampoc no serà festiu a les Balears el 2024"** (<https://www.dbalears.cat/balears/balears/2023/07/31/383243/desembre-segona-festa-nadal-tampoc-sera-festiu-les-balears-2024.html>), article publicat en "**dBalears**".

## Articles sobre la Corona Catalanoaragonesa.

### Diccionaris, enciclopèdies...

1. Entrada de la paraula "**montjòia**",  
([https://dicodoc.eu/oc/diccionaris?option=com\\_dicodoc&view=search&Itemid=168&type=oc-fr&dic%5B%5D=BASIC&dic%5B%5D=RBVDOF&dic%5B%5D=LAUSOF&dic%5B%5D=GRANOF&dic%5B%5D=PNSTOF&dic%5B%5D=PROVOF&dic%5B%5D=LAGAOF&q=mont-j%C3%B2ia&q2=&submit=Cercar](https://dicodoc.eu/oc/diccionaris?option=com_dicodoc&view=search&Itemid=168&type=oc-fr&dic%5B%5D=BASIC&dic%5B%5D=RBVDOF&dic%5B%5D=LAUSOF&dic%5B%5D=GRANOF&dic%5B%5D=PNSTOF&dic%5B%5D=PROVOF&dic%5B%5D=LAGAOF&q=mont-j%C3%B2ia&q2=&submit=Cercar)), publicada en la web "**Dicodòc. Multidiccionari occitan Multidictionnaire occitan**", web d'un vocabulari francès-occità i occità-francès, a què accedírem el 8 d'octubre del 2024 gràcies a la generositat de Santi Arbós.
2. **"Enciclopèdia de la Fantasia Popular Catalana"**, de Joan Soler i Amigó, publicada per Editorial Barcanova, en 1998.



# ÍNDEX

**B) LA DONA EN LA FAMÍLIA VALENCIANOPARLANT.**

**C) LA TRANSMISSIÓ DE LA CULTURA TRADICIONAL: L'ÀVIA (O PADRINA).**

**E) LA SEXUALITAT.**

**F) L'HUMOR ERÒTIC EN LES CANÇONS POPULARS EN VALENCIÀ. VERSOS, ANÈCDOTES, FESTES I REFRANYS D'HUMOR ERÒTIC.**

**Altres cançons eròtiques (en correus electrònics o bé en entrades).**

**G) LES RONDALLES, LES CONTARELLES, LES LLEGENDES, ANÈCDOTES POPULARS I PETITS RELATS DE TIPUS ERÒTIC.**

**Rondalles.**

**Llegendes.**

**H) LES FESTES ANTERIORS AL CRISTIANISME.**

**I) ELS REFRANYS I LES DITES**

**J) LA MITOLOGIA.**

**K) ELS GOIGS I LA POESIA RELIGIOSA.**

L) DIRIGENTS POLÍTICS AMB POLÍTICA MATRIARCALISTA. EQUILIBRI ENRE EL JO I EL NOSALTRES: DE LA LLEI GODA I DE PERE EL GRAN EN AVANT.

N) ORÍGENS I EVOLUCIÓ DE L'ASSOCIACIONISME I DEL SENTIMENT DE PERTINENÇA A LA TERRA I A FAVOR DE LA LLENGUA CATALANA.

Poemes en relació amb el sentiment de pertinença a la terra.

- a) El sentiment de pertinença a la terra en Bartomeu Barceló i Tortella (1888-1973).
- b) El sentiment de pertinença a la terra en el poema *"El nostre campanar"*, de José Senent, plasmat en el llibre *"Estampas de Masarrochos"*.
- c) El sentiment de pertinença a la terra en el poema *"Hostalets d'en Bas. El meu poble és el millor, perquè és el meu!"*, Mercè Bayona i Codina (1903-1972).
- c) El sentiment de pertinença a la terra en Pere Capellà i Roca (1907-1954).
- d) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Consells, glosses i records"*, de Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993).
- e) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Camins del Record"*, de Teresa Bertran Tolosa (1920-2004).
- f) El sentiment de pertinença a la terra en *"El blog de la Felicitat"*. Primer quart del segle XX.
- g) El sentiment de pertinença a la terra en llibres de Joan Sala Vila (1929).  
El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Catalunya, mare, t'estimo"*, de Joan Sala Vila.
- h) El sentiment de pertinença a la terra en Emilia Papasseit (1926-2019).
- i) El sentiment de pertinença a la terra en el poema *"Sobre la terra i la llengua"*, de Rosa Fabregat (1933-2024).
- j) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Dins la pau del Collsacabra. Recull de poemes"* de Miquel Banús i Blanch (1939-2019).
- k) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Un poc de molt i un poc de res"* de Ramon Pagès i Pla (1947).
- l) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre *"Poemes 2000/2011"*, de Rosa Rovira Sancho.

## **Música en relació amb el sentiment de pertinença a la terra.**

- a) El sentiment de pertinença a la terra en el llibre “*Núria Feliu recita les sardanes més populars*”, de Núria Feliu.

## **O) LITERATURA, ART I MÚSICA AMB ESPERIT MATRIARCAL.**

### **LITERATURA**

Poemes relatius a la maternitat, en la literatura matriarcal.

Poemes relatius a les festes de carrer i a les de barri.

La maternitat en el poema “*Els arbres de nostra vida*”, de Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993).

Els vells, els pares i les altres generacions en poemes de Ramon Tanyà i Lleonart (1909-1993).

Altres poemes de literatura matriarcal.

La literatura matriarcal en poemes de Miquel Banús i Blanch (1939-2019).

La literatura matriarcal en poemes de Ramon Pagès i Pla (1947).

La literatura matriarcal en poemes de Rosa Rovira Sancho, en el llibre “*Poemes 2000/2011*”.

## **MÚSICA**

Música matriarcal en el llibre *“Núria Feliu recita les sardanes més populars”*, de Núria Feliu (1941-2022).

Música en què la dona *“salva”* l'home. Romancer català.

Música matriarcal rebuda en correus electrònics, en missatges...

## **Q) LA PEDAGOGIA MATRIARCAL EN CASA, EN EL BARRI, EN LES ESCOLES I EN INTERNET.**

Àvies (o padrines) i mares que educaven a fer costat amb bon cor.

La pedagogia matriarcal en poemes de Joan Sala Vila, un amic català nascut en 1929.

Comentaris sobre la pedagogia matriarcal a un amic català nascut en 1929. Intents de militarització en terres catalanoparlants.

Comentaris relacionats amb la maternitat i amb l'al·letament.

## **18) SEMBLANCES ENTRE EL MATRIARCALISME CATALÀ I EL D'ALTRES CULTURES DEL MÓN I PROMOCIÓ DEL MATRIARCALISME COM UN ESTIL DE VIDA QUE TÉ FUTUR.**

